

KURITEGEVUS EESTIS
1991-2001

Crime in Estonia 1991-2001

Jüri Saar
Anna Markina
Andri Ahven
Aet Annist
Jaan Ginter

TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut

EV Justiitsministeerium

Tallinn
2002

Koostanud Jüri Saar
Resümee inglisekeelne tõlge Heidi Kolk

Kujundanud

Trükkinud

Kirjastaja

ISBN 9985-75-099-3

EESSÕNA

Me oleme 10 aastat elanud vabas demokraatlikus Eesti Vabariigis. Suure vabadusega on kaasnenud ka elu pahupool - kuritegevuse kasv. Ühiskonna sotsiaalne areng kajastub paratamatult ka kuritegevuse olukorras. Kui soovime kuritegevust vähendada ja ennetada, peame suunama ressursse kuritegevuse algpõhjuste likvideerimisele - narkomaania leviku pidurdamisele, töötuse vähendamisele jne. See, et me viimase 10 aasta jooksul pole suutnud neid probleeme täielikult lahendada, ei tähenda, et peaksime alla andma. Vastupidi, analüüsides raamatut "Kuritegevus Eestis 1991-2001", saame vastuseid ja selgitusi, millest on tingitud aeglane, kuid pidev kuritegevuse kasv.

Usun ja loodan, et seaduskuulekaid inimesi sünnib iga päev juurde. Positiivse mõttealaadi kinnistumine ei saa toimuda üleöö, see võtab veel aastakümneid. Algas on tehtud. Me peame propageerima ja toetama kodanikualgatust ja aktiivsust, vaid läbi selle saame muuta ümbritseva keskkonna turvalisemaks.

Parlament kavatseb esmakordselt sel sügisel arutada riiklikult tähtsa küsimusena järgmise 15 aasta karistuspoliitikat. Ühiskonnas levinud arusaam, justkui oleks karistused Eestis liiga leebed, peab saama Riigikogu hinnangu ja tulevikuperspektiivi. Kindlasti saab ka käesolev raamat karistuspoliitika väljatöötamisel analüüsi objektiks.

Eelkõige annab raamat ülevaate kuritegevuse dünaamikast ja tendentsidest. Sellist informatsiooni vajavad igapäevases töös politseinikud, prokurörid, kohtunikud ja paljud teised. 10 aasta pärast loodame tõdeda, et vaba demokraatlik Eesti on selle aja jooksul kuritegevuse kasvu ohjeldada suutnud.

Märt Rask
Justiitsminister

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
I PEATÜKK. TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	6
1.1 Kuritegevuse määratlemine	6
1.2 Kuriteojuhtumi liikumine kriminaal-justiitsüsteemis	16
1.3 Kuritegevuse sotsioloogilised uuringud	23
1.4 Kriminaalsete karjäärade uuringud	28
1.5 Meedia ja kuritegevusehirm	34
II PEATÜKK. REGISTREERITUD KURITEGEVU SE SEISUND JA DUNAAMIKA	41
2.1 Registreeritud kuritegevus	42
2.2 Kuritegevuse liigid	44
2.3 Kuritegevuse territoriaalsed erinevused	46
2.4 Varavastane kuritegevus	50
2.5 Avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastane kuritegevus	57
2.6 Isikuvastane kuritegevus	60
2.7 Majandusalane kuritegevus	66
III PEATÜKK. ORGANISEERITUD KURITEGEVUS	67
3.1 Organiseeritud kuritegevuse arenguperioodid	69
3.2 Organiseeritud kuritegelike grupeeringutega seotud kuriteod	71
IV PEATÜKK. OHVRIUURINGUTE TULEMUSED	88
4.1 Kuritegevuse üldine tase ja arengutendentsid	89
4.2 Kuritegevus ja asulatüübid	98
4.3 Kuritegudest teatamine ja hinnang politseile	101
4.4 Turvatunne ja turvameetmete kasutamine	103
4.5 Suhtumine karistustesse	104
4.6 Tulemuste võrdlus teiste riikidega	105

V PEATÜKK. RIIKLIKUD REAKTSIOONID KURITEGEVUSELE	110
5.1 Kohtusüsteem	110
5.2 Kriminaalhooldussüsteem	122
5.3 Vanglasüsteem	125
VI PEATÜKK. KURJATEGJATE SOTSIAALSED KARAKTERISTIKUD	130
6.1 Andmete kogumine kurjategijate kohta	130
6.2 Kuritegudes süüdistatavad isikud	132
6.3 Kohtutes süüdimõistetud isikud	142
6.4 Kriminaalhooldusalused	144
6.5 Vanglapopulatsioon	146
VII PEATÜKK. Kriminaalsete karjääride kestvusuringu tulemused	152
7.1 Uuringu üldiseloomustus	152
7.2 Perekond ja käitumine alaealisena	154
7.3 Valimi muutused	158
7.4 Indiviidide tegevusalad	161
7.5 Indiviidide elukohad	162
7.6 Individuaalsed kriminaalsed karjäärid	163
KOKKUVÕTE	173
KASUTATUD KIRJANDUS	184
SUMMARY	188
TABELID	227

SISSEJUHATUS

Käesoleva raamatu koostamise peamine eesmärk on analüüsida ja hinnata Eesti kuritegevuse üldseisundit ja arengutendentse aastatel 1991-2001. Varasemad analüütilised ülevaated valmisid väikesemahuliste projektidena ja hõlmasid lühikesi ajaperioode ning nende resultaadid polnud avalikkusele piisavalt hästi kättesaadavad. Puudus terviklik käsitlus, milles oleks komplekselt analüüsitud Eesti kuritegevust alates taasiseseisvumisest kuni tänaseni. Kuna siinset kuritegevust kajastavat statistikat on varem avaldatud vaid valikuliselt, püüti täita sedagi lünka ja viidi kokku erinevate õiguskaitseametkondade kogutud andmed.

Kuritegevuse uurimine pikaajalises perspektiivis on alati seotud mitmete metodoloogiliste raskustega, sest aja jooksul muutuvad nii kuritegevus kui selle fikseerimise põhimõtted. Vaadeldavast perioodist on praeguseks saanud minevik ka sisulises mõttes. Karistusseadustik, mis jõustus 1. septembrist 2002, reformib Eesti karistusõiguse tervikuna. Aastatel 1992-2002 kehtinud kriminaalkodeks, mis oli enam kui kümme aastat kriminaalse käitumise määramise formaalne alus, on juba Eesti kriminaalõiguse läbikäidud etapp. Küsimus sellest, millised muutused selle tulemusena toimuvad kuritegevuses ja kuidas võrrelda uut perioodi varasemaga, on siiani paljuski ebaselge. Isegi kuritegude koguarvude prognoosimine meenutab praegu ennustamist kohvipaksult, sest pole teada, milline saab olema karistusseadustikul põhinev reaalne praktika.

Teine muutus, mis mõjutas oluliselt kuritegevuse kogupilti, on viimase rahvaloenduse resultaadid. Nagu teada, selgus 2000. aasta rahvaloendusel, et Eesti elanikkond on ligi 70 000 inimese võrra väiksem kui arvati varasemate rahvaloenduste tulemuste alusel. Kuritegevuse statistika, mis kuulub mitmes mõttes rahvastikustatistika alla, teeb sellega seoses läbi tagasiulatuvaid muutusi. Näiteks suurenevad kuritegude arvud 100 000 elaniku kohta nii üldiselt kui üksikute kuriteoliikide lõikes ja muutuvad erinevate elanikkonna osade kriminaalset aktiivsust kajastavad näitajad.

Eelöeldut arvestades kerkib paratamatult küsimus kuritegevuse analüüsi võimalikkusest ja selle põhjal kujunenud pildi adekvaatsusest. Paraku polnud teist valikut, kui

leppida olukorraga ja kasutada õiguskaitseametkondade statistikat kui parimat allikat kuritegevuse kohta süstemaatilise informatsiooni saamiseks. Statistiliste andmete kõrvutamine teaduslike uuringute resultaatidega lubas analüüsida kogu kuritegevust ja selle liike süvendatult.

Läbiviidud uurimisel on tähtis praktiline eesmärk. Kuigi riigi kriminaalpoliitika kujundamine ei pea toimuma ega saagi toimuda ainult teaduslike uuringute resultaatide baasil, tuleks vastavaid otsuseid tehes arvestada ka teadlaste seisukohtadega. Juba see, et Vabariigi Valitsus pidas vajalikuks tellida kuritegevuse kompleksne teaduslik käsitlus, oli meie grupile suur tunnustus. Nüüd jääb üle üksnes loota, et riigi kriminaalpoliitika edasiste arengusuundade määratlemisel on kasu käesolevas raamatus esitatud analüüsidesid ja ideedest.

Kodumaises kriminoloogias tähistab käesolev raamat samuti ühe etapi lõppu ja teise algust, sest senised põhjalikumad uuringud siinse kuritegevuse kohta olid tehtud välismaiste teadlaste poolt või rahvusvaheliste projektide raames. Tegemist on omamoodi auküsimusega, et Eesti kuritegevuse ühe perioodi kokkuvõtte tehtaks kohapeal. Loode-tavasti võib siinses kriminoloogias valitsenud madalseisu lugeda lõppenuks.

Raamat koosneb seitsmest peatükist, sissejuhatuses ja kokkuvõttest. Lõppu on lisatud ingliskeelne resümee ja kuritegevuse põhiliste statistiliste näitajate tabelid, mis on varustatud tõlkega inglise keelde. Esimeses peatükis esitatakse kuritegevusega seotud probleemistiku teoreetiline analüüs, mis oli aluseks empiiriliste andmete kogumisele ja nende interpreteerimisele. Teises peatükis tuuakse välja kõige olulisemad tendentsid registreeritud kuritegevuses Eestis. Kolmandas peatükis vaadeldakse organiseeritud kuritegevuse arengu ja kontrolliga seotud probleeme. Neljandas peatükis esitatakse kolme Eestis korraldatud elanikkonna ohvriuringu tulemused ning kokkuvõttev analüüs. Viiendas peatükis käsitletakse ametlikke reaktsioone kuritegevusele läbi kriminaal-justiitsüsteemi erinevate lülide tegevuse. Kuuendas peatükis analüüsitakse kurjategijate karakteristikuid, nagu need kajastuvad ametlikus statistikas. Seitsmendas peatükis vaadeldakse erikasvatuasutustesse suunatud alaealiste hilisemaid kriminaalseid karjääre.

Raamat valmis vastavalt Justiitsministeeriumi ning Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi vahel 16. mail 2002 sõlmitud tellimuslepingule 1/49-02. Autorite gruppi kuulusid TPÜ RASI teaduslikud töötajad Anna Markina, Aet Annist ja Jüri Saar; Siseministeeriumi Sisejulgeoleku analüüsi osakonna töötaja Andri Ahven ja Tartu Ülikooli dotsent Jaan Ginter.

Täname kõiki, kes aitasid raamatu kirjutamise jaoks andmeid koguda ja toetasid meid uuringu läbiviimisel ning käsikirja trükikõlblikuks ettevalmistamisel. Eraldi tänusõnad kuuluvad Svetlana Perepjolkinalle Politseiametist, Moonika Pihelgale, Rein Rebasele, Anu Lepsile, Peeter Näksile ja Uno Kuusele Justiitsministeeriumist, Aasa Maamäele Statistikaametist ja TPÜ magistrandile Marika Kovalile. Inglisekeelse kokkuvõtte läbivaatamise ja selles paranduste tegemise eest täname Peeter Ristsood Välisministeeriumist.

Tallinnas, 23. septembril 2002.

Jüri Saar,
koostaja

I peatükk

TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Kuritegevuse määratlemine

Kuritegevus ja kuritegevuse kontrolliprobleemid kujutavad endast kõigis maailma riikides üliaktuaalset ühiskondliku elu valdkonda.¹ Kuna kuritegevus näitab kõikjal kasvutendentse, kulutatakse selle nähtusega toimetulekuks märkimisväärseid ressursse. Teisiti ei ole see ka tänases Eestis. Nii moodustas Politseiameti andmetel 2001. aastal kuritegudega tekitatud materiaalne kahju üle 1,74 miljardi krooni ja kuritegude tõttu hukkus 418 inimest. Politseiameti, Kaitsepolitseiameti (KAPO) ja vanglate eelarved kokku olid 2001. aastal 1,10 miljardit krooni.²

Aastatel 1991-2001 on Eestis nii registreeritud kuritegevus kui avalikkuse tähelepanu sellega seonduvale oluliselt suurenenud. Niisugust olukorda on sageli tõlgendatud siirdeühiskonna Eestile iseloomuliku sotsiaalse desorganisatsiooni ilminguna, mis selektab kasvanud kuritegevust inimeste sisemiste normide nõrgenemise ja riikliku kontrolli vähenemisega.³ Kuritegevust vaadeldakse reaalselt esineva sotsiaalse fenomenina kui arenguga kaasnevat soovimatut kõrvalprodukti. Registreeritud kuritegevusest saab nõnda sootsiumi seisundi objektiivne indikaator, mis kirjeldab riigivõimu suutlikkust sobilikku keskkonda tagada. Nähtust saab võrrelda sotsiaalse aherainega, mis sarnaselt füüsilise keskkonna saastatusega normaalset elutegevust häirib ja ohustab.

¹ See on eriti ilmnenu pärast 11. septembril 2001 New Yorgis ja Washingtonis toimunud terroriakte.

² RT I2001, 4, 11

³ Siirdeühiskonna mõistet vt Lauristin, M. & Vihalemm, P. with Rosengren, K.E. & Weibull, L. (1997). Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition. Tartu: Tartu University Press.

Niisugustes seisukohtades on kahtlemata oluline annus tõde, kuid enne kvalitatiivse ja kvantitatiivse hinnangu andmist Eesti kuritegevusele tuleb peatuda kesksel küsimusel sellest, mida üldse tähendab kuritegevus ja selle empiiriline kirjeldamine ühiskonnas. Tavaarutlustes kuritegevuse teemadel ei piiritleta täpselt kolme üksteisest erinevat fenomeni, milleks on **tegelik kuritegevus, kuritegevust kirjeldav empiiria ja kuritegevusest loodud, konstrueeritud pilt**. Nimetatud fenomenid mitte ainult ei erine üksteisest, vaid kujunevad välja oma spetsiifiliste seaduspärasuste järgi ja asuvad omavalhelistes keerulistes üksteist mõjutavates suhetes.

Kuritegevuse formaalseks aluseks on kuritegude defineerimine. Nagu ei ole olemas loomulikku kuritegu, nii ei ole olemas ka loomulikku ehk naturaalselt kurjategijat. Kuritegu on tegu, mis on kriminaalseaduse järgi karistatav ja kurjategija on isik, kes on pannud toime niisuguse teo. Riigile (seadusandjale) kuulub võim (definitiivvõim) öelda, millised teod on kuriteod ja seega kriminaalkorras karistatavad. Kuriteo legaalse määratluse kohaselt otsustab riik ise sellega olulisel määral kuritegevuse ulatuse ja eripärade üle, kuna kriminaalkodeksis pannakse paika piir kriminaalsete ja mittekriminaalsete tegude vahel ning nende liigid. Järelikult, mida rohkem tegusid on kuulutatud kriminaalseteks (ehk kriminaliseeritud), seda rohkem on üldse võimalusi kuritegude toimepanemiseks (kurjategijaks saamiseks). Nii võib väita, et Nõukogude Liidu stalinlike massirepressioonide perioodil, kui riiklikult oldi huvitatud tugevast repressiooniaparaadist ja suurearvulisest kurjategijate kontingendist, kasutati selle eesmärgi saavutamiseks ka intensiivselt uute kuriteokoosseisude loomist.⁴ Vastupidiselt tavaarusaamale, mille järgi tegude kriminaliseerimine on vahend, mis toob kaasa ebasoovitavate käitumisviiside esinemise vähenemise, saaks riik hoopis kriminaalsete tegude nimekirja lühendamisega kuritegevuse taset vähendada.

Sõltumata domineerivast karistuspoliitilisest suunast kulgevad igas ühiskonnas pidevalt kaks vastandlikku protsessi – kriminaliseerimine ja dekriminaliseerimine. Esimene tähendab mingi käitumisviisi kriminaalseks kuulutamist seadusandja poolt ehk uute kuriteokoosseisude loomist. Näiteks karistusseadustik näeb ette lisaks füüsiliste isikute kriminaalvastutusele ka juriidiliste isikute kriminaalvastutuse, mis varasemas kriminaalkodeksis puudus. Dekriminaliseerimine tähistab kuritegude loetelust mingite käitumisviiside väljaarvamist ehk selle otsustamist, kelle poolt toime pandud ja milliseid tegusid enam mitte lugeda kriminaalseteks. Sellisel juhul kuulutatakse niisugused teod kas haldus- või distsiplinaarüleastumisteks või nad jäävad mitteformaalse sotsiaalse kontrolli valdkonda. Karistusseadustiku kehtimahakkamisega dekriminaliseeriti näiteks kõik nooremana kui neljateistkümne- aastaselt toime pan-

⁴ Solženitsõn, A. (1990). GULAGi arhipelaag. Kirjandusliku uurimuse katse. I-VII. Tallinn: Eesti Raamat.

dud kuriteo tunnustega teod, sest kriminaalvastutuse iga tõsteti paljude kuritegude osas varasemalt kolmeteistkümnendalt eluaastalt neljateistkümnenda eluaastani.

Kriminaalõiguse teine põhikategooria, karistus (riigi karistusvõim), määrab laiemas mõttes ära riikliku karistuspoliitika suundumused ja konkreetsemalt selle, milliseid sanktsioone õigusnormide rikkujate suhtes rakendatakse. Aegade jooksul on inimkond näidanud üles erakordset leidlikkust ühiselu reeglitest üleastunutele karistusviiside väljamõtlemisel.⁵ Samas on karistuse leebus/rangus küllalt subjektiivsed kategooriad, mida tuleb hinnata konkreetsetest sotsiaalsetest oludest lähtuvalt. Tänapäeval positsioonidelt vaadatud näivad omaaegsed kehalised karistused brutalsed ja erakordselt ranged, kuid ei pruugi samasugused olla vaadatud toleaege reaalsuse ja arusaamade positsioonidelt. Ka selle hüve suurus, millest loobutakse, kandes kindla pikkusega vabadusekaotust on erinevates maades erinevatel aegadel varieeruva tähendusega. Mida kõrgem on ühiskonna sotsiaalse ja majandusliku arengu tase ja rohkem hinnatud inimõigused, seda suuremaks kasvab vabaduse hind. Paljude teoreetikute arvates tuleb just karistust (mitte kuritegu!) pidada kriminaalõiguse algmõisteks, kuna kriminaalkaristus kirjeldab riigi elanikkonna kultuuritaset ning ühiskonna tugevust ja püsivust kõige olulisemal määral.⁶

Seadusandja tegevus kriminaliseerimisel ja karistuslike sanktsioonide valikul ei saa õigusriigis olla suvaline, vaid peab lähtuma kindlastest põhimõtetest. Õigushüve põhimõtte alusel on iga karistatava teo taga ühiskonnas kõrgelt hinnatav ja teo läbi kahjustatav väärtus. Seadusandja peab kriminaliseerima üldiselt taunitava teo ja mitte sekku-ma näiteks huvipoolte konflikt. Karistuste valikul tuleb silmas pidada nn kannatanu afekti rahuldandmist, et karistus ei mõjuks liialt leebena võrreldes kuriteoga ega kutsuks esile avalikkuse rahulolematust.⁷ Teo leviku põhimõtte järgi peab kriminaliseeritav tegu olema levinud, et eeldada võimalust õigusnormi piisavalt sagedasti rakendada ning vastavale käitumisele järgneva sanktsiooni heakskiitu avalikkuse poolt. Sotsiaaladekvaatsuse põhimõte nõuab aga vastupidiselt, et kriminaliseerida ei saa käitumisviisi, mis on niivõrd levinud ja tavaline, et on oma olemuselt sotsiaaladekvaatne. Näiteks on väga raske keelata toiminguid, mis tulenevad elanikkonna kultuurilis-tsiivilisatsioonilisest taustast või pikaajalistest traditsioonidest. Teo kriminaliseerimisel tuleb lisaks

⁵ Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. La naissance de la prison*. Paris: Gallimard; Sootak, J. (1998). *Veritasust kriminaalteraapiat*. Käsitlusi kriminaalõiguse ajaloost. 2., ümbertöötatud ja täiendatud väljaanne. Tartu: Tartu Ülikool.

⁶ Vt nt Jellinek, G. (1978). *Die sozioethische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe*. Wien.; Androulakis, N. (1996). *Über den Primat der Strafe*. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, NR. 8, lk. 300–321.

⁷ Milline on ühe või teise kuriteo eest adekvaatne karistus, kujutab endast keerulist küsimust, mida ei saa lahendada ainult nn kannatanu afekti silmas pidades. Reeglina peab avalik arvamus kõikjal ja alati kurjategijatele määratavaid karistusi liiga leebeteks ja nõuab karmimaid sanktsioone.

arvestada selle toimingu konkreetsete tagajärgedega ja normi menetlusliku realiseerimise võimalustega.⁸ Sisuliselt võimatu on kehtestada riiklikku kontrolli üksnes inimestes olukordades ilmnevate käitumisviiside üle, millel puuduvad reaalsed välised tagajärjed, näiteks püüda keelata vabatahtlikult toimuvat kahe täisealise ja vastutusvõimelise inimese homoseksuaalset vahekorda.

Kuna seadusandja toimib oma otsuseid tehes kindlas sotsiaalpoliitilises keskkonnas, tuleb tal paratamatult arvestada ka mitmeid üldisemaid tingimusi ja nõudeid. Esimesena võib nimetada õiguspoliitilise adekvaatsuse nõuet, mille järgi kurjategijate karistamine peab vastama riikliku õigus- ja karistuspoliitika üldistele suundadele. Kui näiteks üldiseks suunaks on vabaduskaotuslike karistuste osatähtsuse vähendamine, ei saa kampaania korras sisse viia pikaajalist karistumäära ühe suhteliselt väheohtliku kuriteoliigi puhul, mis satub avalikkuse huviorbiiti. Sel juhul tuleks seadusandjal üle vaadata ka karistused kõikide ülejäänud kuritegude eest, mis muutuksid niisuguse karistusega võrreldes suhteliselt leebeteks.

Teiseks toovad kardinaalsed pöörded riikluses alati ühe reaalse resultaadina kaasa muutused kuritegevuse kontrolli poliitika kontseptuaalsetes alustes ja praktikas. Eesti riiklik taasiseseisvumine ja üleminek slaavi-ortodoksse tsivilisatsiooni mõjusfäärist lääne-kristliku tsivilisatsiooni mõjusfääri eeldasid varasemate kriminaliseerimise printsiipide ülevaatamist ja uute kehtestamist. Samuti tähendab üleminek totalitaarsest riigist demokraatlikku paratamatut pööret karistuspoliitikas. Kogu karistuspoliitikat peab tegelikult hindama kõige laiemas sotsiaalses kontekstis, sest kuritegevust kontrollides luuakse päev-päeva kõrval kindlat kultuurilist keskkonda ja kaitstakse ühiskonna põhiväärtusi.

Eesti tänast kuritegevuse kontrollipoliitikat mõjutavad seetõttu olulisel määral Euroopas selles sfääris kehtivad reeglid ja tavad, mis seavad esiplaanile inimese vabaduse ja demokraatlike põhiõiguste tagamise. Selles mõttes oli näiteks surmanuhtluse kaotamine Eestis karistusliku sanktsioonina ja selle asendamine eluaegse vanglakaristusega paratamatu, kuna surmanuhtlus ei mahu enam siinses kultuuriruumis aktsepteeritavate sanktsioonide nimekirja. Samasugune põhimõtteline seisukoht kehtib vanglakaristuste rakendamise sageduse suhtes, kus euroopalikuks normiks on kujunenud väike vangide arv. Üldse mõjutab senist euroopalikku suhtumist kuritegevusse ja selle kontrolli radikaalne kriminaalpoliitiline liikumine abolitsionism, mis seab eesmärgiks üha väiksema riigipoolse sekkumise inimeste ellu ja võimalikult paljude käitumisviiside (tegude) dekriminaliseerimise.

⁸ Sootak, J. (1997). Kriminaalpoliitika. Õpik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastele. Tartu Ülikool, lk. 83–86.

XXI sajandi maailm on aga kiirete muutuste ja uute väljakutsete maailm. Kui jälgida viimase aja arenguid (eriti Ameerikas), näeme täiesti uusi tendentse. Terrorismist, mida varem hinnati kui eelkõige lokaalselt ohtlikku nähtust, on tänaseks saanud globaalne ähvardus ja vastavalt sellele ka tegutsetakse. Kui seni oli terrorism vaid üks paljude teiste kuriteokoosseisude hulgas, siis nüüd võidakse, tuginedes süüdistusele terroristide mahitamises, alustada sõjalisi aktsioone riikide vastu ja võtta ette samme, mida varem oleks kindlasti hinnatud õigusriigi ja demokraatliku riigikorraldusega vastuolus olevaiks. Üha sagedamini nimetatakse siinjuures rahvusvahelise terrorismiga koos organiseeritud kuritegevust kui kahte omavahel seotud nähtust. Endine küllalt selge jaotus, kus riigi julgeoleku tagamise sfäärid, meetmed ja institutsioonid jagunesid kaheks (nt sisejulgeolek ja välisjulgeolek, politseilised ja militaarinstitutsioonid, “pehmed” ja “kõvad” meetmed) enam niisugusel kujul ilmselt ei kehti. Kõik see võib aga viia hoopis uutele suhetele isiku ja riigi vahel ning teistele põhimõtetele ja praktikatele kuritegevuse kontrollis.

Kuritegevusest kui massinähtusest rääkides on keskseks küsimuseks, miks inimesed nii sageli rikuvad enda poolt kehtestatud reegleid (õigusnorme). Vastus sellele paljuski retoorilisele küsimusele kõlab: kuritegusid pannakse toime, kuna tegelik elu pakub kuritegude toimepanekuks piisavalt ahvatlusi ning vähe kontrollivõimalusi.⁹ Tuginedes utilitaristlikule mudelile inimesest, kes teeb oma valikuid lähtuvalt naudingu otsimisest ja piina vältimisest, on kaasaegses kriminoloogias arendatud välja nn “ratsionaalse valiku teooria”.¹⁰ Selle järgi pannakse kuritegu toime erinevate käitumisviiside vahel ratsionaalselt valides. Valiku protsess on mõjutatud niisugustest faktoritest nagu aeg, isiku kognitiivsed võimed, olemasolev informatsioon, mistõttu valitud käitumisviisides ilmnevad väga suured variatsioonid. Teoorial on tugev praktiline suunitlus aitamaks määrata kontseptuaalseid raame kuritegevuse preventiooni ja kontrolli teostavate struktuuride ülesehitamisel.

Niisuguste valikute tegemise protsessi uurides on jõutud järeldusele, et enamasti võib rääkida nn limiteeritud ratsionaalsusest.¹¹ Keskmise inimene ei suuda otsuseid tehes arvestada oma teo kõikide tagajärgedega ja tavaliselt võetakse arvesse vaid kolm kuni viis võimalikku resultaati. Siinjuures tehakse reeglina eelistus ruumis ja ajas lähemal

⁹ Niisugune lähenemine on lihtsustav ja eeldab, et kriminaalselt saab käituda ainult konkreetne subjekt ning et tal on oma käitumise määramisel piisavalt suur valikuvabadus. Siinkohal jäävad käsitlemata kriminoloogilised nn kuritegevuse makrotasandi teooriad, kus kuritegevuse põhjuseid otsitakse ühiskonna üldistes funktsionaalsetes vastuoludes.

¹⁰ Cornish, D. & Clarke, R.V. (1986). *The Reasoning Criminal*. New York: Springer Verlag.

¹¹ Tilley, N. (1997). *Realism, situational reality and crime prevention*. - G. Newman, R.V. Clarke, & G. Shoham (toim.), *Rational Choice and Situational Crime Prevention: Theoretical Foundations*. Dartmouth, UK: Ashgate, lk. 115–150.

asuvatele. Kuritegusid toime pannes ollakse enamasti veelgi piiratumates tingimustes ja kuriteosituatsioonis ei käituta mõistlikult, arukalt ega kõikidele tagajärgedele ette mõeldes. Kurjategija püüab tavaliselt saada kiiret naudingut ja vältida hilisemat sanktsiooni. Niisugusel puhul on vastuvõetud otsused väga konkreetsed, sõltudes kindlatest tingimustest, kuriteost ja isikust. Näiteks, uurides erinevaid autovaraste tüüpe, tehti kindlaks, et valdavaks mõjuriks nimetatud kuriteo toimepanemisel oli mitte pikaajaline plaan, vaid varastamiseks sobiva auto sattumine vaatevälja.¹²

Kaasaegse kriminoloogia oluline mõiste, mis seostub “ratsionaalse valiku” paradig-maga, on hüpoteetiline “enesekontrollivõime”.¹³ Niisugune isiksuslik baaskarakteristik formeerub juba väga noorena (6.–7. eluaastaks) ning avaldub esmalt suutlikkuses regulaarselt kodus tundideks ette valmistuda ja koolis intensiivselt õppida, oma vana-maid majapidamistöodes abistada jms. Sisemise kontrolli olemasolu määr jaotub ini-meste hulgas ebaühtlaselt ning kõik inimesed on mingis mõttes eneseregulatsiooni seisukohalt nõrgad. Sotsialiseerumise käigus treenitakse kõiki oma nõrkustega toime tulema ja soove kontrollima, kuid tulemused on erinevad. Teatav inimeste kontingent põrkub oma vähese sisemise kontrollivõime tõttu pidevalt kokku pahandustega ning see tunnus on iseloomulik kurjategijatele.

Aktiivsetel kurjategijatel esineb ilmne tendents olla ise kuritegude ohvrid, suitsetajad, alkoholarvitajad, halvad autojuhid, igasugustesse õnnetustesse sattujad, koolis eba-õnnestujad, neil on töö- ja perekonnaalaseid probleeme.¹⁴ Nende puudulik eneseregulatsioonitase avaldub lisaks napis tähelepanu püsivuses, planeerimise vähesuses, ette-nägemisvõime puudumises, kerges allumises impulssidele ja harjumustele, oskamatu-ses rahaga ümber käia ja soovimatutes mõtetes.¹⁵ Soovimatud mõtted tähendavad siin-kohal, et vähese sisemise kontrolliga inimesed võivad kergelt käituda enese põhimõte-tega vastolus olevalt (nt varastada, kuigi peavad seda ebaõigeks teoks). Seega õiguse-vastase käitumise taustaks ei pea ilmtingimata olema erilised, deformeerunud väärtus-hoiakud.

¹² Clarke, R.V. & Harris, P.M. (1992). Auto theft and its prevention. - M. Tonry (toim.), *Crime and Justice: A Review of Research* (Vol. 16). Chicago: University of Chicago Press, lk. 30–51.

¹³ Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, Cal.: Stanford University Press.

¹⁴ Junger, M. & Marchall, I.H. (1997). The interethnic generalizability of social control theory: An empirical test. *Criminal Behavior and Mental Health*, Vol. 5, lk. 386–410; Keane, C. & Arnold, R. (1996). Examining the relationship between criminal victimization and accidents: A routine activities approach. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, Vol. 33, lk. 457–497.

¹⁵ Baumeister, R.F., Heatherton, T.E. & Tice, D.M. (1994). *Losing Control: How and Why People Fail at Self-Regulation*. San Diego, Cal.: Academic Press.

Kogu inimpopulatsiooni võib enesekontrollivõime taseme alusel jagada viide erinevasse rühma. Esiteks inimesed, kellele on omane suur enesekontrollivõime ning kes järgivad ühiskonna reegleid iseseisvalt ega vaja nende kohta mingit meeldetuletust. Teiseks inimeste grupp, kelle hälbiva käitumise hoiab ära kellegi kohalolek (nt ei julgeta korda rikkuda võõraste nähes). Kolmandaks need, kellele peab õige käitumise vajadust aeg-ajalt meenutama neile oluline isik (nt vanemad, õpetajad, naabrid). Neljandaks niisugused inimesed, kes mõnikord teadlikult ei allu teiste inimeste või korra-kaitseinstiitutsioonide töötajate nõuetele. Nt kardavad nad politseile vahele jääda ja omavad piisavalt enesekontrolli, et oodata enne tegutsemist politsei lahkumist. Viies daks väike grupp isikuid, kes ei oma piisavalt enesekontrolli hoidumaks õigusevastastest tegudest ka siis, kui tagajärjed on neile selgelt ebasoodsad. Nende osaks saab regulaarne kuritegude toimepanemine ja korduv kriminaalkorras karistamine.

Kõrgeim
enesekontrolli
tase

Madalaim
enesekontrolli
tase

Joonis 1. Enesekontrolli tasemed ja vajadus välise kontrolli järgi

Allikas: Felson, M. (1998). *Crime and Everyday Life*. Thousand Oaks, Cal.: Pine Forge Press, lk. 47.

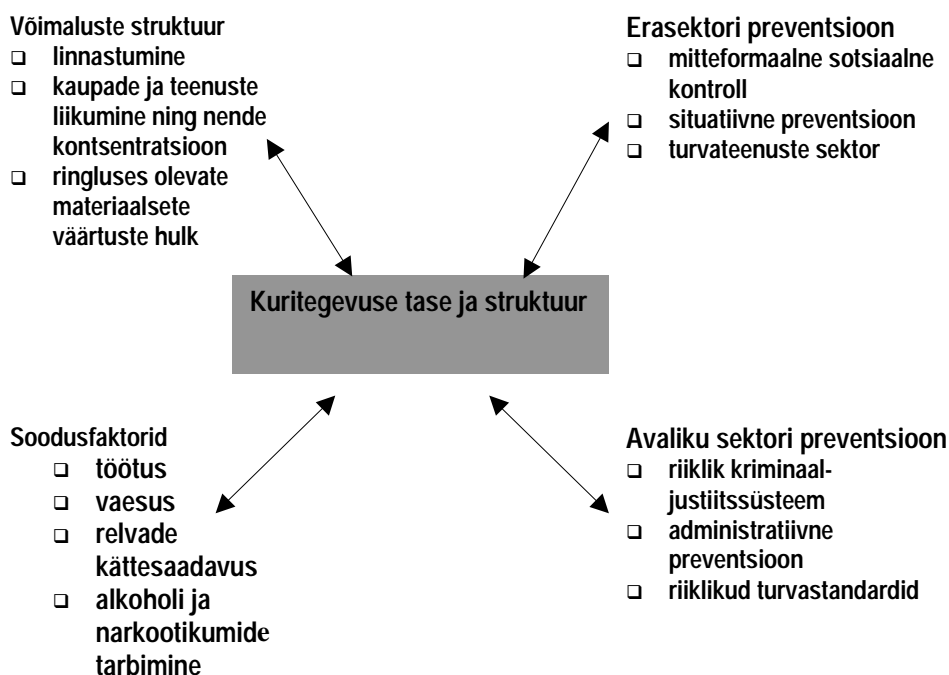
Skemaatiliselt võib kuritegevust kujutada kui mingi protsessi resultaati, mis formeerub teatud komponentide koosmõjus.¹⁶

Esiteks ühiskonnas eksisteeriv võimaluste ja ahvatluste struktuur, kuhu alla kuuluvad niisugused nähtused nagu linnastumine (nt anonüümsus, inimeste suur asustustihedus, vähene väline kontroll); kaupade ja teenuste liikumine ning nende kontsentratsioon (nt rahvusvahelised kaubavood, mis võimaldavad salakaubandust, uued tehnoloogiad kui uut liiki kuritegude baas); materiaalsete väärtuste hulk, mida saab varastada (nt autod, arvutid, mobiiltelefonid) ja eluviisi eripära (nt suur avalikes kohtades viibimise sagedus, mis loob isikuvastasteks kuritegudeks sobivaid situatsioone). See struktuur määrab üldiselt kindlaks, kui palju on ühiskonnas potentsiaalseid kuritegude sihtmärke.

¹⁶ Clarke, R.V. (1997). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York: Harrow and Heston.

Teiseks kuritegude toimepanemist soodustavad faktorid, millest võib välja tuua järgmised olulisemad: elanikkonna soolis-vanuseline struktuur (kriminaalne käitumine sõltub olulisel määral soost ja vanusest); vaesus ja sissetulekute ebavõrdsus ning tööpuudus kui frustratsiooni allikad; alkoholi ja narkootikumide tarbimine ja relvade kättesaadavus. Kuritegude toimepanemist soodustavad faktorid on indiviiditi spetsiifilised, olles omamoodi kriminaalsete aktide käivitajaiks.

Kolmandaks kuritegusid pidurdavad meetmed, mis jagunevad erasektoris kasutatavateks (mitteformaalne sotsiaalne kontroll, situatsiooniline kriminaalpreventsioon, eraurvatfirmade teenused) ja avalikus sektoris elluviidavateks preventiivseteks ja repressiivseteks meetmeteks (riiklik kriminaal-justiitsüsteem, administratiivne preventsioon, riiklikult kehtestatud kohustuslikud turvanõuded).

Joonis 2. Kuritegevuse determinandid

Allikas: Van Dijk, F. & De Waard, J. (2000). Legal Infrastructure of the Netherlands in International Perspective: Crime Control. Ministry of Justice The Netherlands, lk. 15.

Seega pannakse kuritegusid toime siis, kui vähese sisemise kontrollivõimega indiviidid sattuvad tingimustesse, kus on piisavalt ahvatlusi, soodusfaktoreid ja vähe kontrolli. Kuritegevus kui massinähtus on riigi territooriumil toimepandud kuritegude kogum, mille taseme ja struktuuri näitajad kujunevad välja toimepandud kuritegusid summeerides. Kõik loetletud kuritegevust determineerivad faktorid mõjutavad suuremal või vähemal määral selle nähtuse reaalsel kujunemist.

Kuritegevusest rääkides ei tohi unustada, et selle nähtuse kohta käiv informatsioon pärineb erinevatest allikatest. Enamik inimestest tugineb mitteprofessionaalsetele informatsiooniallikatele nagu näiteks meediakanalid, isiklik kogemus, teated sõpradelt, sugulastelt ja tuttavatelt. Niisuguste kanalite kasutamine informatsiooni hankimiseks on loomulik, kuigi mõnikord oleks vajalik ka professionaalsete, süstemaatilist infot pakkuvate allikate kasutamine.

Levinumad informatsiooniallikad kuritegevuse kohta on järgmised:

- õiguskaitsega tegelevate ametkondade teave;
- ohvrite antud teated;
- eneseraporteeritud (*self-report*) andmed kuritegude kohta;
- tervishoiuametkondade andmed (nt mõnuainete tarvitamise, surmapõhjuste kohta);
- äri- ja kaubandusega seotud andmed (nt kauplustes toimunud varguste kohta);
- süstemaatiliste vaatluste ja teaduslike uuringute tulemused.

Esimesed kolm allikat on kõige laiemat informatsiooni pakkuvad ja ülejäänuid saab kasutada vaid teatavate kuriteoliikide korral. Õiguskaitseametkondade statistika kujutab endast kõige regulaarsemat ja täpsemat teavet kuritegevusest.

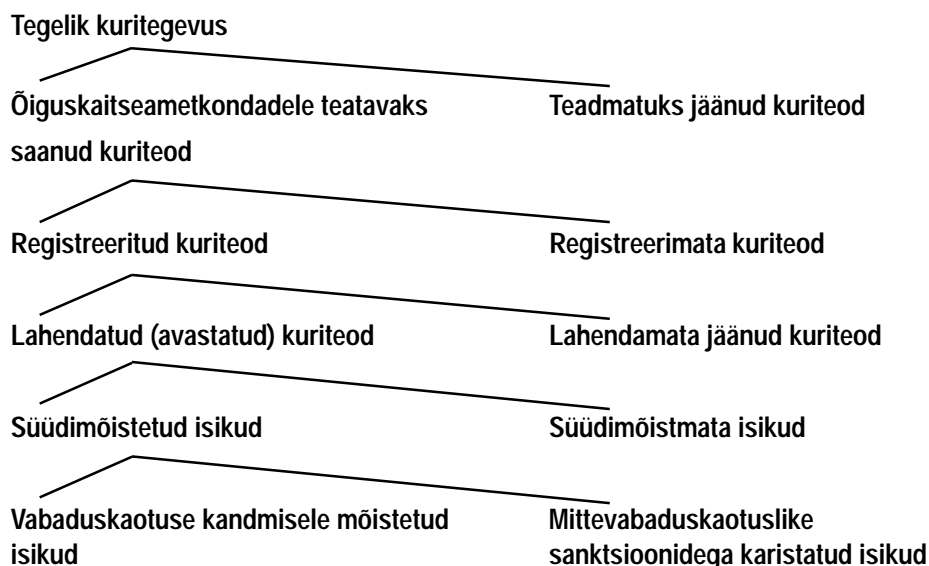
Nagu paljusid muidki inimaktiivsuse vorme, ei ole kuritegevust lihtne empiirilisel fikseerida ja Eestis toime pandud kuritegude üldarv e nende tegelik hulk on teadmata. Selle põhjuseks on asjaolu, et kuritegude üldarv koosneb kahest osast: ametlikult registreeritud, õiguskaitseametkondadele teatavaks saanud e avalikuks tulnud kuriteod ja varjatud ehk latentsed kuriteod.

Kui esimese osa kohta saab küllalt täpseid andmeid kuritegevuse statistikast, siis teise osa kohta olevad teadmised on enamasti ebamäärased ja lünklikud. Kogu kuritegevus meenutab nõnda kahest osast koosnevat jäämäge, millest üks osa jääb vee pinnast kõrgemale (avalikuks tulnud kuritegevus) ja teine osa on vee all (latentne kuritegevus).

**TEGELIK KURITEGEVUS = AVALIKUKS TULNUD KURITEGEVUS +
VARJATUD KURITEGEVUS**

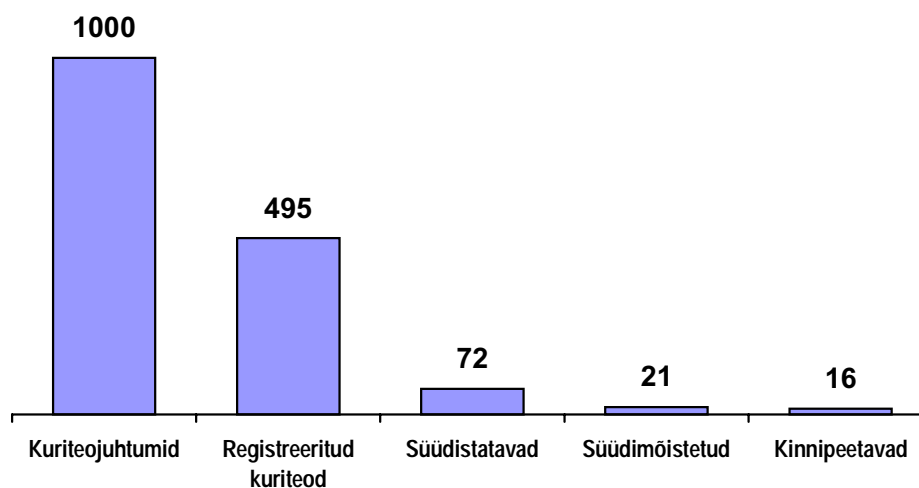
Nn "vee piir" varieerub olulisel määral sõltuvalt kuritegude liikidest ja paljudest muudest asjaoludest. Näiteks arenenud riikides, kus inimeste üle peetakse täpset arvestust, saavad rasked isikuvastased kuriteod teatavaks peaaegu sajaprotsendiliselt (erandiks on üks kõrge latentsusastmega raske isikuvastane kuritegu – vägistamine). Mõnede kuritegude puhul on aga latentsus nii suur, et valdav enamik jääb registreerimata (nt peresisene vägivald, liikluskuriteod). Kriminoloogias on seetõttu kombeks väita, et avalikuks tulnud kuritegevus ei kujuta endast esinduslikku valimit tegelikust kuritegevusest, ehkki ka selle seisukoha üle diskuteeritakse jätkuvalt.¹⁷ Kuritegevuse kontrolli aspektist näitab latentne kuritegevus muuhulgas seda, et suur osa normidest hälbimisi lahendatakse mitteformaalsel tasandil.

Eelöeldut kirjeldab järgmine skeem:

Millised on tegeliku kuritegevuse komponentide proportsioonid, sõltub eelkõige konkreetsetest kuriteoliikidest. Ameerika Ühendriikides 1994. aastal toimepandud kuritegude statistika põhjal koostati vastavad proportsioonid murdvarguste kohta. See andis üllatava tulemuse. Selgus, et 1000 selleliigilise kuriteo lõplikuks tulemuseks oli üksnes 16 realselt määratud vanglakaristust.

¹⁷ Laine, M. (1997). Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Eesti Riigikaitse Akadeemia, lk. 21.

Joonis 3. Murdvarguste juhtumite liikumine Ameerika Ühendriikide kriminaal-justiitsüsteemis (kuriteojuhtumid, politsei poolt registreeritud kuriteod, esitatud süüdistuste arv, süüdimõistmiste arv, vabaduskaotuslike karistuste arv).

Allikas: Felson, M. (1998). *Crime and Everyday Life*. Thousand Oaks, Cal.: Pine Forge Press, lk. 7

Kuritegevuse ametlik statistika baseerub ainult nende kuritegude kohta käivatel andmetel, mis on saanud teatavaks õiguskaitseametkondadele. Eelkõige peetakse silmas politseid, sest politsei on esimene lüli, kuhu toimunud kuriteost teave laekub. Politsei poolt registreeritud kuriteod tähendavad mingil perioodil algatatud kriminaalasju. Kas kuritegu politseis registreeritakse või mitte, sõltub eelkõige kahest asjaolude spektrist. Üks koosneb võimalustest üldse kuriteost teadasaamiseks ja teine ohvri või tunnistaja valmisolekust toimunud intsidendist politseile teatada. Enamusel juhtudel saadakse kuritegudest teada kas ohvritelt või tunnistajatelt, vähematel juhtudel tegeleb politsei ise aktiivselt (rutiinselt) võimalike kuritegude jälgede otsimisega. Et kuritegu saaks teatavaks, peab see olema jälgitud ja identifitseeritud kui kuritegu.

Niisugused kuriteod, mis pannakse toime privaatsetes tingimustes või aegadel, kui tunnistajad puuduvad üldse või neid on vähe, omavad suuremat võimalust jääda teadmatusena. Sagedasti jääb kuritegu registreerimata seetõttu, et ohver ei saa või ei soovi sellest õiguskaitseametkondi informeerida. Näiteks on küllaltki loomulik, et üks pereliige ei anna üles teist ning igas perekonnas reageeritakse lähisugulase kuriteole omal viisil. Ka võib kuriteo ohver hirmust, häbist, mugavusest või politsei mitteusaldamise tõttu otsustada tema vastu toimepandud kuriteost mitte teatada. Peale selle võib kuriteol konkreetne ohver üldse puududa (liikluskuriteod, narkokuriteod, prostitutsioon ja muud

nn ohvriteta kuriteod), mille puhul kuriteo teatavakssaamise tõenäosus on samuti küllalt väike.

Paraku ei registreerita politseis kõiki kuritegusid, mille toimumise kohta on laekunud teated. Tähtsusetult esimene registreerimist/mitteregistreerimist määrav faktor on kuriteo raskusaste. Mida suurem on intsidendiga tekitatud majanduslik või füüsiline kahju, seda tõenäosem on selle registreerimine kuriteona. Seetõttu on näiteks raskete kehavigastuste tekitamiste registreerimine kindlasti tõenäosem kui kergete kehavigastuste tekitamiste või üksnes vägivallega ähvardamiste registreerimine. Varavastaste kuritegude puhul mängib olulist rolli kõrvuti varalise kaotusega ka vara võimalik kindlustuslik kaitse. Kindlustusfirmad nõuavad reeglina kuritegudega tekitatud kahju puhul juhtumi registreerimist politseis, mis mõjutab registreeritud kuritegude arvu kujunemist.

Teiseks faktoriks on kurjategija ja ohvri omavahelised sotsiaalsed suhted. Kui kurjategija ja ohver on omavahel lähedastes suhetes, võib arvata, et politsei proovib sagedamini jõuda mitteametliku lahenduseni võrreldes võõraste poolt toime pandud kuritegudega. Näiteks peresisene vägivald on ametlikus statistikas kindlasti ka seetõttu alaesindatud.

Kolmanda faktorina tuleb kindlasti nimetada niisugust raskelt defineeritavat nähtust nagu "politseimoraal". Igas õiguskaitsega tegelevas ametkonnas (eelkõige politseis), kujuneb välja mingi praktiline reeglistik, kas ja kuidas reageerida ühtedele või teistele teadetele kuritegude toimepanemise kohta. Niisuguseid põhimõtteid antakse edasi vanematelt kolleegidelt noorematele ja need on mõnikord väga stabiilsed. Siia hulka kuuluvad ka teadmised selle kohta, kuidas jätta registreerimata lootusetuid juhtumeid, nii et töö efektiivsuse näitajad ei halveneks jms. Samuti võidakse mingeid kuriteoliike pidada nn mittetegelikeks kuritegudeks ning nendega tegelemist seetõttu kasutuks või ainult teisejärgulist tähtsust omavaks (nt prostitutsiooni vahendamine).

VARJATUD E LATENTNE KURITEGEVUS = ÕIGUSKAITSEAMETKONDADELE TEADMATA KURITEOD + REGISTREERIMATA KURITEOD

Registreeritud kuriteod, millest ainult osa lahendatakse (avastatakse), moodustavad ametliku registreeritud kuritegevuse. Lahendatud kuritegudeks loetakse niisuguseid kuritegusid, mille suhtes on kohtueelne uurimine lõpule viidud ja kriminaalasi kohtule üle antud. Ainult lahendatud kuritegude puhul on võimalik kuriteod kokku viia neid toime pannud subjektidega (süüdistatavad), kuigi lõplikult saab kuriteo subjektidest rääkida alles pärast kohtuotsust.

KURITEGEVUSE STATISTIKA = REGISTREERITUD KURITEOD, MLLEST OSA MOODUSTAVAD AVASTATUD KURITEOD

Kohtustatistika moodustub üksnes lahendatud kuritegude baasil, kus kurjategija on tabatud ja süüdi mõistetud. Võib ütelda, et ametlik kuritegevuse statistika koosneb registreeritud kuritegevuse statistikast, avastatud kuritegude statistikast ja kohtustatistikast. See tähendab, et kõik, mida teatakse kurjategijate kohta, pärineb kas avastatud kuritegude statistikast (süüdistatavad) või puudutab kohtus süüdimõistetud isikuid. Just siit etapist alates saab tegelikult rääkida ametlikust kurjategijaks tunnistamisest.

KURJATEGLJATE STATISTIKA KOOSTATAKSE SÜÜDIMÕISTETUD KURJATEGLJATE BAASIL

Kriitikud ongi seetõttu väitnud, et süüdimõistetud isikud moodustavad niivõrd väikese ja spetsiifilise osa kogu kurjategijate kontingendist, et ainult nende alusel kurjategijaid üldiselt hinnata pole korrektne. Tegemist on mitterepresentatiivse valimiga, kuhu saavad ainult mingite kindlate tunnustega inividid (nt pärit ebasoodsatest sotsiaalsest oludest, vaimselt vähevõimekad, vähemusgruppide esindajad).

1.2 Kuriteojuhtumi liikumine kriminaal-justiitsüsteemis

Kuritegevusest empiirilise pildi kujunemine on lahutamatu seotud konkreetse riigi õigusliku infrastruktuuri (*legal infrastucture*) või kriminaal-justiitsüsteemi (*criminal justice system*) tegevusega. Nimetatud süsteemi peamine eesmärk on kriminaalseaduse toimimise tagamine. Mõnikord kirjeldatakse seda fikseeritud juhtumite liikumisena läbi kriminaal-justiitsüsteemi erinevate lülide, mille käigus toimub juhtumite ja nendega seotud isikute seleksioon. Esitame järgnevalt lihtsustatud pildi selle süsteemi funktsioneerimisest.

Politsei on esimene lüli, mis puutub kokku kordasaadetud kuriteo faktiga ja just politsei tegevusest sõltub olulisel määral asja edasine liikumine. Politseid on antud juhul kasutatud üldnimetajana ja siinjuures mõeldakse kõiki riiklikke politseilisi asutusi või institutsioone, millele on seadusega antud kuritegude juurdluse ja eeluurimise läbiviimise õigused. Need erinevad riigiti olulisel määral (näiteks kaitsepolitsei, maksupolitsei, sõjaväepolitsei, riikliku julgeoleku komitee, postiinspeksioon, narkootikumidega võitlemise agentuur jm). Politseile antud õigused ja kohustused kuritegude ärahoidmisel ja avastamisel on väga täpselt seadustega reguleeritud. Ühel juhul määratakse kohapeal karistus (märkus, trahv), tõsisemate juhtumite puhul viiakse läbi esialgne eeluurimine ja algatatakse kriminaalasi (kas isiku või fakti suhtes) või keeldutakse kriminaalasia algatamisest.

Riiklik süüdistus järgneb siis, kui on selge, et kuriteos kahtlustatav subjekt on süüvõimeline ja on alus kuriteo koosseisuks. Eestis kuulub riiklik süüdistus justiitsministri valitsemisalas oleva prokuratuuri pädevusse.

Mõnes riigis (nt endises Nõukogude Liidus) teostasid prokuratuuri uurijad ka kriminaalasjade vahetut eeluurimist teatavate kuritegude korral. Täna Eestis on prokuröri õigus vajadusel teostada üksikuid menetlustoiminguid uurija menetluses olevas kriminaalasjas või kriminaalasjas, mis on temale saadetud süüdistuskokkuvõtte kinnitamiseks. Menetlustoimingu teostamisel on prokuröri kõik uurija õigused ja kohustused.

Kohus hindab kõiki eeluurimise ajal kindlaks tehtud fakte ja otsustab lõplikult kuriteo süüdlase. Võttes arvesse kõiki poolt- ja vastuargumente määrab kohus ka karistuse. Riiklik kohtusüsteem koosneb tavalisest mitmetest astmetest, mille kompetents on määratud seadustega. Samuti on paljudes riikides erikohtud teatavate isikugruppide üle kohtumõistmiseks (näiteks sõjaväetribunal). Eestis vaatab kriminaalasju esimese astme kohtuna läbi maa- või linnakohus. Maa- või linnakohtu lahendi peale on võimalik esitada apellatsioonkaebus või -protest ringkonnakohtusse ning ringkonnakohtu lahendi peale kassatsioonkaebus või -protest Riigikohtusse. Mitmetes teistes riikides on esimese astme kohtu funktsioon jagatud erinevate kohtusüsteemi lülide vahel kuni selleni, et mõnedes kriminaalasjades algab kohtumenetlus kõige kõrgemas kohtusüsteemi lülis. Näiteks kahe maailmasõja vahel oli Eesti Riigikohtu pädevuses ka teatud juhtudel kriminaalasjade läbivaatamine esimese astme kohtuna ning samuti ENSV-s tegeles kõrgem kohus, ENSV Ülemkohus, muuhulgas ka konkreetsete kriminaalasjade lahendamiseks.

Karistuste täideviimiseks on tavaliselt loodud eraldi ametkond, mis garanteerib kohtuotsuste täitmise. Kuna kohtuotsustega määratud karistused on erinevad (nt rahaträhv, vabaduskaotusliku karistuse tingimisi mitterakendamine, vabaduskaotus), peavad nende täideviimise tagama erinevad ametkonnad. Eestis on nendeks justiitsministeeriumi juures asuvad vanglate osakond, kriminaalhooldustalitus ja vabakutselised kohtutäiturid.

Skemaatiline ülevaade Eesti kriminaal-justiitsüsteemi tegevusest:

Kohtueelse uurimise asutusteks oma pädevuse piires on:

- Politseiamet, Keskkriminaalpolitsei ja politseiprefektuurid;
- Kaitsepolitseiamet;
- vanglad ja väljasaatmislaager;
- piirivalveasutused;
- tolliasutused;
- Kaitsejõudude Peastaap;
- Maksuamet.

Kiirmenetlust kohaldavad ja edasilükkamatuid uurimistoiminguid (sündmuskoha vaatlust, läbiotsimist, võetust, läbivaatust, kahtlustatava, kannatanu ja tunnistaja ülekuulamist, võrdlusmaterjalide võtmist) ning uurija või prokuröri ülesandel teisi uurimistoiminguid teostavad järgmised uurija õigustega ametnikud:

- keskkonnajärelevalve asutuse ametnik – keskkonna ja loodusvarade kaitse ja kasutamise nõuete rikkumise korral;
- tuleohutusjärelevalve ametnik – tuleohutusnõuete rikkumise korral;
- Tehnilise Järelevalve Inspektsiooni järelevalveametnik – tööstus-, ehitus- ja mäetööde ning masinate juhtimis- ja käitus- ning ohutuseeskirjade rikkumise korral;
- maakonna ja linna tööinspektor – töökaitse-eeskirjade rikkumise korral;
- maakonna tervisekaitsetalituse arst – epideemia- ja episootiavastase võitluse eeskirjade rikkumise korral;
- tarbijakaitse järelevalveametnik – kaubanduseeskirjade rikkumise korral;
- reisil viibiva merelaeva või õhusõiduki kapten – tema juhtimisel oleval laeval või õhusõidukil toimepandud kuritegudes.

Prokuratuur

- Maa- ja linnaprokuratuurid
- Riigiprokuratuur

Prokuratuuri ülesanneteks on:

- kuriteadete registreerimise ja kohtueelse kriminaalmenetluse seaduslikkuse järelevalve;
- jällitusametkondade jälitustegevuse seaduslikkuse järelevalve tulenevalt jälitustegevuse seadusest;
- riikliku süüdistuse esindamine kohtus;
- rahvusvahelisest koostööst tulenevate ülesannete täitmine;
- teised seadusega prokuratuurile pandud ülesanded.

Kohtud

- Maa- ja linnakohtud
- Ringkonnakohtud
- Riigikohus

Karistuste täideviimine

- Vanglad
- Kriminaalhooldus
- Vabakutselised kohtutäiturid

Seniste väga erinevat tüüpi ja erineva režiimiga vanglate asemel on praegu 8 kinnist vanglat ja üks avavangla: Keskvangla, Tallinna, Maardu, Murru, Ämari, Harku (nais- tevangla), Viljandi (noortevangla), Pärnu vangla ning Rummu avavangla. 2002. aasta lõpul alustab tööd uus kinnine vangla – Tartu vangla.

Kriminaalhooldustalituse all töötab kokku 17 osakonda.

Eelnimetatud kõikide lülide tegevusest saadud andmete alusel saab iseloomustada kuritegevuse taset ühiskonnas, ehkki erinevates lülides loodud pildid varieeruvad oluliselt. Peale selle funktsioneerib kriminaal-justiitssüsteem tervikuna ja erinevad lülid mõjutavad üksteise tegevuse resultate. Näiteks kriminaalasja liikumine läbi eeluuri- mise ja kohtu sõltub nende teenistuste läbilaskevõimest ning kui politseist hakkab tulema kohtutele lahendamiseks liiga palju juhtumeid, võib süsteem ummistuda. Või kui näiteks kohtud hakkavad mõistma liiga palju vabaduskaotuslikke karistusi, hakkavad vanglad ületäituma ja tekib vajadus uute vanglate ehitamise järgi. Seega kõrvuti seadustega, mille alusel funktsioneerib kriminaal-justiitssüsteem, peavad selle lülid paratamatult ka omavahelist koostööd koordineerima.

Kuritegevuse statistika

Kõige levinum statistika, mida terves maailmas (sh ka Eestis) kasutatakse, on politsei poolt registreeritud kuritegude statistika. Sellest saadakse andmeid nii kuritegude kui ka kurjategijate kohta. Näiteks Ameerikas registreerib FBI alates 1930. aastast kogu riigis toimepandud kuriteod (*Uniform Crime Reports-UCR*), millest kõige olulisemad on indekseeritud e indeksiga varustatud kuriteod. Nende alla kuuluvad: tahtlik tapmine (*murder and nonnegligent manslaughter*), vägistamine (*rape*), röövimine (*robbery*), kehavigastuse tekitamine (*aggravated assault*), murdvargus (*burglary*), vargus (*larceny/theft*), mootorsõiduki vargus (*motor vehicle theft*) ja süütamine (*arson*). Levinud on kuriteojuhtumite arvu kindlakstegemine 100 000 elaniku kohta, et võrrelda kuritegevuse taset erinevates piirkondades.

Analoogilisi jõupingutusi riigiti kõige paremini võrreldavate kuriteoliikide välja- toomiseks on tehtud ka ühinevas Euroopas. Euroopa Kuritegevuse Probleemide Komitee (CDPC) 1993. aastal moodustatud ekspertgrupp töötab juba mitmeid aastaid välja aluseid Euroopa kuritegevuse ja kriminaal-justiitssüsteemi statistiliste näitajate süsteemi loomiseks.¹⁸ Süsteemi viimases versioonis toodi registreeritud kuritegevuse näitajate- na välja järgmised nn traditsiooniliste kuritegude liigid: tahtlik tapmine (selles eraldi lõpule viidud tapmised); kehavigastuste tekitamine; vägistamine; röövimine (sh eraldi relvastatud röövimised); vargus (sh eraldi mootorsõiduki vargused, jalgrattavargused,

¹⁸ European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. Draft model. (1995). Council of Europe, Strasbourg.

murdvargused, korterivargused); narkokuriteod (sh eraldi narkootikumidega kaubitsemine ja suuremahuline (*serious*) narkootikumidega kaubitsemine).¹⁹

Tahtlikud tapmised statistikas

Tahtlikud tapmised on üks kriminoloogiliselt kõige huvipakkuvam kuritegude liik, kuna tegemist on väikese latentsusastmega kuritegudega, mille tase sõltub vähem kui teistel kuritegudel riikliku registratsiooni eripäradest. Seetõttu saab tapmiste arvu riigiti suhteliselt hästi võrrelda. Tahtlike tapmiste rahvusvahelised andmed on paremini kõrvutatavad kui need andmed, mis käsitlevad muid kuriteoliike. Samas ei ole muidugi ka nende kasutamisel võimalik teada ja arvestada kõiki ala- või üleregistreerituse, samuti klassifitseerimise erinevustest tulenevaid nüansse konkreetsete riikide tasandil.²⁰

Eesti kuritegevuse statistika jaoks tuleks samuti välja töötada kõige olulisemate kuriteoliikide loetelu, mille definitsioonid oleksid võimalikult lihtsalt võrreldavad teiste maade vastavate kuriteokoosseisudega ning mille alusel saab täpsemalt hinnata kuritegevuse seisundit. Senini statistikas kasutatud kuritegude jaotus, mis põhineb üksnes kriminaalkodeksil, ei ole kuritegevusest võrreldava pildi saamiseks alati piisav. Näiteks röövimine kuulus varasemas kriminaalkodeksis varavastaste kuritegude alla, kuid kriminoloogilises mõttes kujutab see endast rasket isikuvastast kuritegu. Avalik vargus kui varavastaste kuritegude üks liik sarnanes röövimisega jne.

Võib öelda, et politsei poolt kogutakse regulaarselt kõige rohkem informatsiooni toimepandud kuritegude kohta. Politseistatistikale on aga iseloomulikud järgmised puudused:

- neis kajastuvad üksnes politseis registreeritud kuriteod (nt ohvrid ei teata kuritegudest mingitel põhjustel – kahju väike, reputatsioon kahjustub, kardetakse ametlikku asjaajamist jm);
- politseistatistika peegeldab olulisel määral kuritegude registreerimise praktikat ja politsei enda tööd (nt võetakse prioriteetseks mingi kindla kuriteoliigiga tegelemine – narkokuriteod, mootorsõiduki joobes juhtimine);

¹⁹ European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. (1999). European Committee on Crime Problems. Council of Europe. Directorate General I, Legal Affairs. Strasbourg, lk. 7–8.

²⁰ Üks registreerimisega seotud probleemidest on näiteks tapmiste ja tapmiskatsete arvude koostamine statistikas. Ühtedes riikides eelistatakse ohvri ellujäämisel kvalifitseerida kuritegu raske kehavigastuse tekitamisena, teistes tapmiskatsena. Hüpotetiliselt võib väita, et rasked vägivallakuriteod, mille tagajärjel ohver jääb ellu, võetakse Eestis enamasti arvele kehavigastuste tekitamisena. Tapmiskatsete ja lõpule viidud tapmiste ja suhe oli Eestis aastatel 1991–2001 keskmiselt 1:4. Soomes käsitletakse aga tapmiskatset laiemana, mistõttu tapmiste ja tapmiskatsete koostamisel on selle kuriteoliigi tase oluliselt kõrgem võrrelduna üksnes lõpule viidud tapmiste kaudu saadud näitajaga (1996. aastal pandi Soomes toime 10,1 tapmist ja tapmiskatset koosvõetuna ning üksnes 3,7 lõpule viidud tahtlikku tapmist 100 000 elaniku kohta).

- “politseimoraal” mõjutab olulisel määral kuritegudega tegelemise praktikat ja traditsioone;
- politseistatistika kajastab eelkõige tavalist nn tänavakuritegevust ja jätab suures osas kajastamata mõned oluliste kuritegude liigid (nt organiseeritud ja “valgekraede” kuritegevus).

Reeglina on enamarenenud riikide statistika täpsem, kuna seal on kasutada rohkem ressursse ja valitseb poliitiline stabiilsus, et registreerida võimalikult täpselt kõik kuriteod. Seetõttu võivad need riigid statistika alusel sattuda kõrgema kuritegevuse tasemega riikide hulka võrreldes nendega, kus kuritegevust ei olda võimeline kontrollima ega korrektselt registreerima. Eriti kahtlustäratavad on niisuguste maade andmed, kus toimuvad kodusõjad, pikaajalised relvastatud konfliktid või rahutused, mille puhul on riiklikel institutsioonidel praktiliselt võimatu kuritegevusest adekvaatset pilti omada ja kuritegevust kontrollida. Samuti väheneb statistika usaldusväärsus olulisel määral suurte poliitiliste muutuste toimumise perioodidel. Demokraatlike riikide statistika tõsiseltvõetavust võib pidada kõrgemaks kui totalitaarsete riikide oma, kus võimalused statistilisteks manipulatsioonideks on oluliselt suuremad.

Avastatud kuriteod

Politsei ja teiste kriminaal-justiitsüsteemi ametkondade põhilisi ülesandeid on kuritegude avastamine. Avastatud kuritegude osatähtsus (protsent) on olnud sagedasti kasutatav näitaja, mille järgi on hinnatud politsei tegevuse efektiivsust.

Tegelikult sõltub see näitaja väga paljudest faktoritest, mis jäävad tihti politsei vahetust tööst küllalt kaugelt. Avastamiste arv kujuneb varasemal perioodil registreeritud kuritegude suhtes eeluurimise lõpetamisel ja avastamise näitaja võib olla madal, kui varasemal perioodil registreeriti arvuliselt vähe kuritegusid. Samuti sõltub see näitaja olulisel määral kuritegude tüübist, sest on kuritegusid, millest peaaegu kõik avastatakse, ja on selliseid, millest ainult väike osa avastatakse.

Väga kõrge avastamisnäitaja on nn **jälgimis- ehk sekkumiskuritegudel** (*surveillance and interventions crimes*), mille käigus kuriteo subjekt tehakse kindlaks samaaegselt kuriteo ilmsikstulekuga. Siia alla kuuluvad näiteks liiklusalased kuriteod, narkokuriteod, poevargused ja salakaubavedu. Niisuguste kuritegudega on selles suhtes sarnased ja osaliselt kattuvad **ilma ohvriteta kuriteod** (nt prostitutsioon või selle vahendamine, keelatud hasartmängud, illegaalse alkoholi tootmine ja müük), mille registreerimine toimub enamasti koos avastamisega. Samal ajal on mõlemad nimetatud kuriteoliigid väga kõrge latentsusastmega.

Teise kategooria alla kuuluvad nn. **ohvritega kuriteod** (*victim crimes*), mis saavad õigusametkondadele teatavaks valdavalt pärast ohvri poolt sellekohase kaebuse esitamist. Need saab jagada kaheks: **1) interaktiivsed kuriteod** ja **2) mitteinteraktiivsed kuriteod**. Esimesel juhul on avastamisnäitaja kõrge, kuna ohver ja kurjategija on omavahelistes suhetes ja ohver reeglina oskab öelda, kes oli kurjategija või suudab anda vajalikku informatsiooni tema kohta (nt kehavigastuste tekitamine, vägistamine). Teisel juhul, kui ohvril puudub vahetu kontakt kurjategijaga, on avastamise näitaja oluliselt madalam (nt salajased vargused korteritest, autoärandamine). Niisuguste kuritegude avastamiseks on vaja teha tõsiseid pingutusi ja tavaliselt tuleb ka kasutada operatiiv-jälituslikke meetmeid. Lisaks jääb selleliigiliste kuritegude toimumise ja teatavakssaamise vahele sageli pikem ajaline periood, mis samuti raskendab nende avastamist.

Avastamise protsent on ka praktilise näitajana küllaltki küsitav, sest politsei võib püüda hoiduda niisuguste kuritegude registreerimisest, mida on raske avastada. Täiesti reaalne on pealegi olukord, kus kuritegude arv tugevasti langeb ja sama aasta jooksul on avastatud massiliselt eelmise aasta kuritegusid, mis võib teha avastamise näitaja kõrgemaks kui 100%. Seetõttu on Eestis viimastel aastatel efektiivsuse näitajana kasutatud üksnes samal aastal registreeritud kuritegusid, mis on samal aastal ka avastatud. Niisuguse praktika puuduseks on, et sellisena osutab näitaja suurel määral kriminaal-asjade lahendamise kiirusele, mis jällegi sõltub palju kuriteoliigist. Kindel on aga, et kuritegude avastamine näitab politsei töö mahtu.

Kohtustatistika kajastab täpselt kohtus süüdimõistetute poolt toimepandud kuritegusid, nagu kohus need on kvalifitseerinud. Kohtustatistika erineb selles suhtes politseistatistikast, sest kuriteo kvalifitseerimine võib kriminaal-asja kohtusse jõudes muutuda. Näiteks politsei registreeris juhtumi tapmisena, kuid kohus kvalifitseeris juhtumi ümber surmaga lõppenud kehavigastuse tekitamiseks. Lisaks sellele võib kohus kuriteo toimumise fakti õiguslikus mõttes üldse olematuks tunnistada. Sageli on ühe kohtualuse poolt toime pandud rida erinevaid kuritegusid, millest igaüks kajastub politseistatistikas iseseisva juhtumina.

Karistus-asutuste statistika kajastab karistus-asutuste tööd ja neis asuvat karistus-aluste kontingenti. Karistus-asutustena on käsitletavad kõrvuti vangla-asutustega ka alternatiivsed struktuurid, mille tegevuse eesmärk võib olla vangla-asutuste töömahtu vähendada või nende tegevust täiendada (nt kriminaalhooldussüsteem, varasematel aegadel paranduslikku tööd korraldanud erikomandantuurid). Vanglate statistika iseloomustab niiviisi just kõige raskemat kuritegevust ja kurjategijate kontingenti. Kõigi karistus-asutuste tegevus kokku näitab aga kriminaal-justiitssüsteemi viimase lüli mõjusfääris olevat isikute hulka ja eripärasid.

Kinnipeetavate (vangide) arv koosneb kahest suurest kontingendist, kelleks on vabamõistlike karistuste kandjad ja kinnipeetavad, kes viibivad kinnipidamisasutuses enne karistuse kandmisele asumist. Tavaliselt on enne karistuse kandmist kinnipidamisasutuses viibimise põhiliseks põhjuseks eeluurimise all olek või see, et vabamõistliku karistuse otsus pole veel ametlikult jõustunud.

Surmapõhjuste statistika annab ülevaate kriminaalsete surmamiste ohvritest, sest rahvusvahelises haiguste klassifikatsioonis tuuakse ära välipõhjustest tingitud (vägivaldsed) surmad. Vastava statistika aluseks Eestis olid kuni 1993. aasta lõpuni perekonnaseisuametis, kohalikes omavalitsustes ja välisesindustes registreeritud surmaaktid, alates 1994. aastast aga surma registreerimise statistilised lehed. Surmapõhjuste üheks alajaotuseks on “rünne” (X85-Y09), mis hõlmab igasuguseid teise isiku poolt mis tahes vahendiga tekitatud vigastusi eesmärgiga vigastada või tappa (välja arvatud seaduslik sekkumine või sõjategevus).²¹ Kuna see statistika on üles ehitatud muudel põhimõtetel kui kuritegevuse statistika, erinevad tavaliselt ka nendes toodud andmed. Näiteks Eesti puhul pannakse selles kokku tahtliku tapmise ja üliraske kehavigastuse tekitamisega ning veel mõnede kuritegudega kaasnenud inimohvrid.

Statistilised muutused kuritegevuses ja tegelikkuses võivad seega olla keerulises ja mitmetähenduslikus vahekorras. Näiteks võib registreeritud kuritegude üldarvu kasv peegeldada üheaegselt kõiki või mõningaid alljärgnevatest teguritest:

- seadusandluse karmistamine (teatud tegevuse kriminaliseerimine);
- õiguskaitseasutuste suutlikkuse kasv võitluses kuritegevusega (õiguskaitseasutuste või nende allüksuste koosseisu suurenemine, väljaõppe ja varustuse paranemine vm);
- õiguskaitseasutuste rõhuasetuste muutusest tingitud struktuuraalsed nihked registreeritud kuritegevuses (kasvab tähelepanu kuriteoliikidele, mille puhul registreeritakse politsei enda algatusel suhteliselt suur arv sündmusi – nt narkokuriteod);
- kuritegude registreerimise ja arvestamise reeglite muutmine viisil, mis toob kaasa sündmuste registreerimise kasvu (kriminaalasja algatamisel, kuritegude seeria puhul jm);
- elanike poolt aktiivsem kuritegudest teatamine (seoses kindlustusvõtu levikuga, teadlikkuse kasvuga jm);
- kuritegevuse tegelik kasv.

Lisaks ülalloeletututele võivad mõju avaldada ka muud tegurid, kusjuures samad tegurid võivad erisuunaliselt toimida ka kuritegude üldarvu stabiilsuse korral.

²¹ Rahvusvaheline haiguste ja surmapõhjuste klassifikatsioon (RHK-10), <http://cu1.fut.ee/icd>

Tegelikult peaks püüdma teha täpset vahet ametkondade tööd iseloomustaval statistikal ja kuritegevuse taset kirjeldaval riiklikul statistikal, mida koostatakse erinevatel eesmärkidel. Eestis praeguse ajani viimane sisuliselt puudub ja ametkondlikke statistikaid peetakse ka kuritegevusest pildi saamiseks piisavaiks. Nii see aga alati ei ole ja juba praegu on keeruline aru saada mõningate kuriteoliikide tegelikest arvudest, mille menetlemisega tegelevad üheaegselt erinevad ametkonnad (nt kaitsepolitsei ja kesk-kriminaalpolitsei). Seoses kuritegude eeluurimist läbiviivate asutuste arvu pideva kasvuga ning neis kehtivate erinevate reeglitega võib prognoosida segaduse süvenemist kuritegude üldarvu ja mõnede kuriteoliikide fikseerimisel. Samuti on keeruline kokku viia erinevate ametkondade kogutud andmeid kuritegude ja isikute lõikes.

Kokkuvõtteks võib öelda, et tegelik kuritegevus ja sellest nähtusest olemasolev pilt on kaks suurel määral teineteisest erinevat nähtust.. Empiirilise pildi kuritegevusest loovad ametkonnad, kelle põhiülesandeks on kuritegevuse kontrollimine. Samal ajal arvatakse, et statistiliste näitajate abil on võimalik hinnata nende ametkondade endi töö mahtu ja efektiivsust. Kuna tegelikkuses kõik need tegurid mõjuvad üheaegselt ja igaühe rolli eraldi on täpselt keeruline määrata, on väga raske öelda, mis ikkagi tähendab kuritegude üldarvu muutumine kasvu või kahanemise suunas.

1.3 Kuritegevuse sotsioloogilised uuringud

Ametkondlike statistikate puuduste tõttu on püütud leida uusi kuritegevuse mõõtmise meetodeid, mille tulemustega ametlikke näitajaid võrrelda. Alates 1960. aastatest kasutatakse kuritegevuse taseme hindamiseks elanikkonna küsitlusi, et saada informatsiooni üksikisikute ja nende majapidamiste vastu suunatud kuritegude kohta (nn ohvriuuritud). Niisugusest tegeliku kuritegevuse tundmaõppimise viisist on tänaseks kujunenud kõige levinum alternatiiv ametlikele kuritegevuse näitajatele.

Ohvriuuritud puhul on tegemist sotsioloogiliste küsitlustega, kus kasutatakse tavaliselt riigi täiskasvanud elanikkonna esinduslikku valimit. Nendes püütakse kindlaks teha, kas ja milliste kuritegude ohvriks on vastaja isiklikult või tema vara teatud aja jooksul langenud, mis asjaoludel see toimus, kas juhtunust teatati politseile jne. Sageli lisanduvad küsimused suhtumisest politseisse ja hirmust kuritegevuse ees. Uuringud hõlmavad ka neid juhtumeid, mis olemuselt on küll sarnased kuritegudele, kuid ei vasta seadustes sätestatud kuriteo kriteeriumidele ning jäävad seetõttu politsei poolt registreerimata.

Viimasel ajal on hakatud mitmetes riikides ning ka rahvusvaheliselt korraldama ettevõtete vastu suunatud kuritegude väljaselgitamise küsitlusi, mis viiakse läbi ettevõtte

juhtkonna ja töötajate hulgas.²² Valdava osa ettevõtete vastu suunatud kuritegudest moodustavad vargused ja vandalismiaktid, kuid niisuguste uuringute käigus võib saada informatsiooni ka väljapressimiste, konkurentide poolt toime pandud pettuste jm kuritegude kohta. Ettevõtete puudutavate uuringute puhul võib olla raske koostada esinduslikku valimit riigi tasemel, sest valimi koostamise aluseks on enamasti ettevõtete suurus ja tegevusala. Niisugused uuringud suudavad siiski pakkuda olulist täiendust politseistatistikale, sest ka ettevõtete vastu suunatud kuritegude puhul jääb suur osa (eriti väikese kahjuga) juhtumitest politseile teatamata.

Eestis uuriti 1995. aastal siin alaliselt tegutsevate Soome ettevõtjate turvalisust.²³ Antud uuring moodustas osa rahvusvahelisest uuringust, mis viidi läbi ka Soomes, Lätis, Leedus ja Peterburis ning sellega hõlmati Eestis 80 ettevõtet. Küsitlus puudutas muuhulgas nn tavakuritegusid (nt kallaletungid töötajatele, ettevõtte ja töötajate vara vargused ning röövimised). Samuti vaadeldi ettevõtlusega seotud ebaausat konkurentsi, pettusi, altkäemaksunõudmisi, väljapressimisi (nn kaitseraha) ning ettevõtjate rahulolu ametivõimude tegevusega kuritegevuse tõkestamisel. 1998. aastal viidi Eestis läbi kuritegevust puudutav küsitlus 708 kohaliku ettevõtte seas. Metoodika oli üldjoontes sarnane 1995. aasta uuringus kasutatuga.²⁴

Arvestatav võimalus kuritegevuse uurimiseks on ka kuriteo teise poole ehk kurjategija küsitlemine, nn *self-report* uuringud. Sellega hangitakse anonüümset teavet inimeste endi võimaliku osalemise kohta erinevates õiguserikkumistes. Niisugused küsitlused võivad hõlmata laiemaid sihtrühmi (nt õpilased teatavates vanuserühmades) või ette teadaolevalt kurjategijaid (nt vange).

Self-report uuringute peamiseks väärtuseks on informatsiooni saamine kuritegude kavandamise ja toimepanemise motiividest, toimepanemise viisist, kurjategija psühholoogilisest olemusest jm. Niisugustel uuringutel on ka olulised puudused. Korraldatud küsitlused ja intervjuud ei pruugi anda inimeste endi poolt toimepandud õiguserikkumiste kohta tõeseid tulemusi, sest enamasti jääb teadmata, kui adekvaatselt oma tegude kohta informatsiooni antakse. Valdavalt on uuringuid läbi viidud alaealiste hulgas ja täiskasvanuid puudutavaid uuringuid on korraldatud harva.

²² Vt näiteks uuringud Austraalias ja Suurbritannias: <http://www.aic.gov.au/media/990921.html>; <http://www.homeoffice.gov.uk/crimprev>.

²³ Aromaa, K. & Lehti, M. (1997). Ulkomaalaiset yritykset ja lähialueiden rikollisuus. Suomalaisyrittäjien kokemuksia Latviassa, Pietarissa ja Virossa 1994–1996. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 31. Helsinki.

²⁴ Aromaa, K. (2000). Organised Crime and Business Security. – Surveying Crime: A Global Perspective. Proceedings of the International Conference, Rome, 19-21 November 1998. Essays n. 7/2000. National Institute of Statistics. Rome, lk. 297–315.

Eestis põhjalikke kuritegevust puudutavaid *self-report* uuringuid teadaolevalt korraldatud ei ole, kui mitte arvestada uuringuid (sh vanglates) noorte õigusteadvusest – küsitlusi tubakatoodete, alkoholi ja narkootikumide tarvitamisest jm.

Esimene tõsiseltvõetav laiaulatuslik elanikkonna ohvriuring, milles saadud andmeid võrreldi ametlike kuritegevusandmetega, korraldati 1965. aastal Ameerika Ühendriikides. Sellest kasvas välja Rahvuslik Kuriteoohvrite Uuring (*National Crime Victimization Survey* e *NCVS*), mida USA justiitsministeerium viib läbi alates 1972. aastast.²⁵ Esinduslikul valimil baseeruv iga-aastane küsitlus hõlmas nt 2000. aastal 43 000 majapidamist Ameerikas. Eesmärgiks on saada ülevaade politsei poolt fikseerimata jäänud kuritegudest ning hinnata täpsemalt kuritegevuse tegelikku levikut riigis, samuti erinevate kuritegude ohvriks langemise riski.

Mõni aeg hiljem hakati ka Euroopas korraldama ulatuslikumaid ohvriuringuid. Soomes alustati laialulatuslikke teaduslikke uuringuid 1970ndate algul. Lisaks on Soomes alates 1980. aastast regulaarselt läbi viidud mahukaid uuringuid õnnetusjuhtumite, vägivalda ja kuritegude kartuse kohta.²⁶

Märkimist väärib Suurbritannias alates 1982. aastast esialgu iga kahe aasta tagant läbi viidav põhjalik ohvriuring (*British Crime Survey*), milles 2000. aastal küsitleti 23 000 inimest. Alates 2001. aastast hakati uuringut aga läbi viima igal aastal ning suurendati valimit 40 000 inimeseni.²⁷ Antud uuringu peamiseks eesmärgiks on pakuda kuritegevuse mõõtmisel alternatiivi politseistatistikale, hankida informatsiooni kuritegevuse riskide kohta ning kuritegude toimepanemise viisidest ja muudest asjaoludest.

Järgmine oluline etapp ohvriuringute arengus oli rahvusvaheliste ohvriuringute metoodika väljatöötamine. Nende läbiviimise vajaduse tingisid kolm peamist põhjust.²⁸ Esiteks keerukad probleemid erinevate riikide kuritegevuse võrdlemisel politseistatistika alusel ja teiseks politseistatistikale alternatiivse standardiseeritud mõõtmisviisi puudumine. Kolmandana võib nimetada soovi edendada ohvriuringuid niisugustes riikides, kus sellealased kogemused puudusid või oli neid napilt.

²⁵ Vt: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/cvict.htm#ncvs>

²⁶ Aromaa, K. & Heiskanen, M. (2000). Crime Risks in Finland 2000. Finnish Results of the 2000 Sweep of the International Crime Victims Survey. National Research Institute of Legal Policy. Research Communications 50. Helsinki.

²⁷ Kershaw, C., Budd, T., Mattinson, J., Mayhew, P. & Myhill, A. (2000). The British Crime Survey. Home Office Statistical Bulletin 18/00. London.

²⁸ Zvekic, U. (1998). Criminal Victimization in Countries in Transition. UNICRI Publication no. 61. Rome.

Kõige laiemal ulatuse ja tuntuks on saavutanud ÜRO Kriminaalpreventsiooni Instituudi koordineerimisel ühtse metoodika alusel korraldatud rahvusvahelised ohvriuuringud (*International Crime Victims Survey* e ICVS). Nimetatud uuringuid on viidud läbi üheaegselt paljusid riike haaravate lainetena 1989., 1992.–1994., 1996.–1997. ja 2000. aastal. 1989. aastal piirdus uuring peamiselt arenenud tööstusriikidega (Lääne-Euroopa riigid, USA, Kanada, Austraalia, Jaapan jt). 1990ndatel on uuringutega liitunud enamik Ida-Euroopa riike ning mitmed Kesk- ja Lõuna-Ameerika, Aafrika ning Aasia riigid. Nimetatud uuringud on praegu peamiseks riikidevahelist võrdlust võimaldavaks andmeallikaks elanikkonna vastu suunatud kuritegevuse puhul, sest ametlik statistika registreeritud kuritegude kohta niisuguseid võrdlusi praktiliselt teha ei võimaldanud. Eesti uuringute tulemusi tutvustatakse lähemalt IV peatükis.

Rahvusvaheliste ohvriuuringute käigus on igas riigis küsitletud tavaliselt 1000–2000 inimest vanuses 16–74 aastat, mis võimaldab saada suhteliselt hea ülevaate kuritegevuse liigilisest struktuurist (levinud ja vähemlevinud kuriteod) ning elanike hoiakutest. Samas ei ole valimi mahu piiratuse tõttu sageli võimalik teha kindlaid järeldusi võimalike muutuste kohta kuritegevuse tasemes üksikute kuriteoliikide puhul. Piiratud on ka võimalused üksikute sotsiaalsete gruppide omavaheliseks võrdlemiseks. Küsitlused on olnud suulised ja läbi viidud intervjueeritava kodus või telefoni teel. Mõnedes riikides on kokkuhoiu eesmärgil piiratud küsitluse läbiviimisega pealinnas.

Küsitlustel selgitati, kas ja missuguseid etteantud loetelus toodud vägivalda- või varavastaseid kuritegusid on vastaja või tema majapidamise vastu toime pandud viimase 5 aasta jooksul, sh eraldi eelmisel kalendriaastal. Erinevat liiki kuritegude toimepanemise asjaolude selgitamiseks paluti vastajail täpsemalt kirjeldada viimast viimase 5 aasta jooksul (ka küsitluse läbiviimise aasta) toimunud kuritegu iga etteantud kuriteoliigi puhul eraldi. Ka kuritegudest politseile teatamist ning kannatanute hinnanguid politsei tegevusele selgitati viimase antud liiki kuriteoga kaasnenud kogemuste põhjal. Uuriti ka elanike üldisi hoiakuid: hinnangut politsei professionaalsele tasemele ja suutlikkusele kuritegevust ohjeldada, hirmu kuritegevuse ees jms.

Tuleb arvestada, et ohvriuuringud ja teised täisealise elanikkonna juhuvalimil põhinevad küsitlused ei anna piisavalt või üldse mitte infot kuritegevusest perekondades.²⁹ Samuti ei kajastata neis õigusrikkumisi laste ja noorte seas (sh koolivägivald) ning sotsiaalselt marginaliseerunud gruppides (alkohoolikud, narkomaanid, kodutud jt). Kõiki ülaltoodud asjaolusid silmas pidades võib reaalselt kuriteosündmuste arvu pidada veelgi suuremaks kui hinnatuna ohvriuuringute alusel.

²⁹ Vt selle kohta: Kase, H. (koost.) (2001). Vaikijate hääled. Raamat soolisest vägivallast. Tallinn.

Ohvriuuringu tulemused sõltuvad samal ajal mitmetest erinevatest asjaoludest. Ühe või teise teema aktuaalsus küsitluse ajal või vahetult selle eel võib olulist mõju avaldada respondentide vastustele. Võib eeldada, et raskemate või suurema kahjuga kuritegude puhul on väliste tegurite mõju vastustele väiksem kui kergete juhtumite korral. Sama peaks kehtima riikidevahelises võrdluses erineva kultuurikonteksti mõju suhtes. Küsitlused on näidanud, et hirm kuritegevuse ees ei tarvitse sugugi adekvaatselt peegeldada tegelikku tõenäosust langeda kuriteo ohvriks ja sageli on olukord pigem vastupidine. Ka erinevate aastate võrdluses ei tarvitse muutused hirmu ulatuses kajastada tegelikke muutusi kuritegevuse tasemes. Vastamisel võivad mõju avaldada ka mitmesugused inimeste väärtushinnangutega seotud tegurid, ilma et muutuks kuritegevuse tegelik tase. Näiteks hakatakse tundlikumalt reageerima sündmustele, mida varem ei peetud oluliseks (kuriteoks). Seetõttu piirduakse kuritegevuse arengutendentside hindamisel ning riikidevahelistes võrdlustes mõnikord vaid raskemate kuritegudega, millega kaasneb reaalne rünne või tuntav materiaalne kahju.

Eeltoodud asjaolud võivad seletada erinevusi ka ajaliselt lähestikku läbi viidud ning sarnaseid küsimusi sisaldavate uuringute tulemuste vahel. Erinevate uuringute tulemusi ei saa enamasti korrektselt võrrelda, rääkimata aegreana esitamisest (ajas võrrelda saab vaid sama ankeediga läbi viidud uuringute tulemusi). Korrektselt läbi viidud uuringute puhul ei saa üht pidada õigemaks teisest ja seetõttu on praktiliselt võimatu esitada lõplikke andmeid kuritegevuse taseme ja liigilise struktuuri kohta.

Küsitlusandmete võrdlemisel politseistatistikaga pakuvad huvi esmajoones muutused ajas sarnaste kuritegude puhul (kas muutused on samasuunalised ja protsentuaalselt samas suurusjärgus). Informatiivne võib olla ka erinevate kuriteoliikide järjestus taseme järgi. Tuleb rõhutada, et uuringute andmed (kuritegevuse tase ja selle muutused) ei ole otseselt võrreldavad politsei andmetega ja seda isegi definitsioonilt lähedaste kuriteoliikide puhul. Reeglina on ohvriuuringu puhul kuritegude läbi kannatanuid palju rohkem, kui näitab samal ajal politseistatistika. Erinevuste peamiseks põhjusteks on kannatanute poolt suurest osast kuritegudest politseile mitteteatamine, samuti erinevused juhtumite tõlgendamisel (kõik kannatanute poolt kuriteoks peetavad juhtumid ei tarvitse olla kuriteod õiguslikus mõttes). Suured erinevused ametliku statistika ja ohvriuuringu tulemuste vahel on ilmnunud kõikides riikides.

Ülalkirjeldatust lähtuvalt tuleks küsitlustulemuste interpreteerimisel peamist tähelepanu pöörata just suhtelistele näitajatele (kasv/kahanemine, suurem/väiksem), mitte absoluutväärtustele. Arvestama peab siinjuures andmete statistilist usaldusväärsust. Samas võivad just absoluutväärtused mõnikord kajastada ametlikust statistikast adekvaatsemalt nähtuste tegelikku levikut.

Ohvriuringute tugevad küljed on kokkuvõtlikult järgmised:

- on heaks täienduseks kuritegevuse ametlikule statistikale ja annavad väärtuslikku informatsiooni üksikisikute vastu suunatud kuritegude tegelikust levikust;
- kordusuuringud võimaldavad hinnata muutusi kuritegevuse tasemes, olenemata muutustest kuritegude kohta politseile teatamisel, seadusandluses ja kuritegude registreerimise praktikas;
- võimaldavad selgitada kuritegudest politseile mitteteatamise ulatust ja põhjusi;
- võimaldavad saada täiendavat informatsiooni kuritegude toimepanemise viisi, tekitatud kahju, ohvrite tegevuse jm asjaolude kohta, mis ei kajastu politsei andmetes;
- võimaldavad analüüsida, kuidas varieerub kuriteo ohvriks langemise risk erinevates rahvastikugruppides – arvestades ohvrite sugu, vanust, elukohta, sissetulekut jne. Samuti saab infot ohvrite käitumisharjumustest;
- võimaldavad võrrelda kuriteo ohvriks langemise riske erinevates riikides.

Ohvriuringute nõrgad küljed on kokkuvõtlikult järgmised:

- need hõlmavad vaid osa kuritegevusest (nt ei mõõda nn ohvrite kuritegusid);
- küsitletavate poolt antav informatsioon võib olla ebatäpne (unustamine, liialdamine hirmu tõttu, häbi tunnistada enda ohvriks langemist, ei teatata koduvägivallast);
- pakuvad vähe informatsiooni kurjategijate kohta;
- reeglina ei hõlma nooremaid kui 16-aastased isikuid ja probleemne on nn marginaalsete gruppide esindatus valimis;
- valimi mahu piiratus ei luba tavaliselt analüüsida kuritegevuse olukorda väikeste territoriaalsete üksuste (haldusüksuste) lõikes.

Resümeerivalt võib öelda, et kuna nii politseistatistikal kui ohvriuringutel on nii tugevaid kui nõrku külgi, on kuritegevuse olukorra iseloomustamisel otstarbekas kasutada üheaegselt mõlemaid andmeallikaid. Arvestades ülalkirjeldatud asjaolusid, on käesolevas töös seatud eesmärgiks kuritegevuse analüüsimine nii ametliku statistika kui ka sotsioloogiliste küsitluste andmete põhjal. Viimast võimaldab muuhulgas asjaolu, et Eestis on praeguseks ühtse metoodika alusel läbi viidud mitu kordusuuringut, mis lubab tuvastada arenguid viimase 10 aasta jooksul.

1.4 Kriminaalsete karjäärade uuringud

Kuritegevuse üldnäitajate kasutamisel on lisaks eelöeldule veel puudusi. Kui mingi ajaperioodi jooksul kuritegevuse tase on kasvanud ja võetakse arvesse ka kõik kuritegevuse registreerimisega seotud asjaolud, ei ole ikkagi teada, kas kuritegevuse kasvu põhjustas kindla (sama) elanikkonna osa kasvanud kriminaalne aktiivsus või lülitus vaadeldaval perioodil kuritegevusse palju uusi indiviide või juhtus nii ühte kui teist.

Põhjuseks on see, et kuritegude koguarv moodustub kõigi kriminaalselt aktiivsete indiviidide poolt teatud ajavahemikus toimepandud kuritegude summast. Näiteks, kui on toime pandud 1000 kuritegu, võis 100 kurjategija arvele langeda igale 10 kuritegu. Teisel juhul võis 10 kurjategijat toime panna igaüks 100 kuritegu ja kolmandal 1000 kurjategijat igaüks ühe kuriteo.

Elanikkonna kriminaalse aktiivsuse paremaks kirjeldamiseks ja uurimiseks on kriminoloogias välja töötatud nn kriminaalse karjääri paradigma. Kui defineerida nimetatud fenomeni kõige üldisemalt, siis on kriminaalne karjäär kurjategija poolt toime pandud õigusrikkumiste ja kuritegude aegrida³⁰ või kurjategija poolt toime pandud kuritegude aegrea iseloomustus.³¹ Tegelikult kuuluvad kriminaalse karjääri hulka lahutamatu ka kuritegude eest määratud ja kantud karistused s.o karistuste aegrida. Kriminaalne karjäär on seega indiviidi liikumine läbi kriminaalse praktika ja kogemuse. Teaduslikku ja praktilist väärtust omab muidugi mitte üksikute indiviidide käitumise analüüs, vaid neist loodud üldistatud pilt.

Nimetatud paradigma puhul eeldatakse, et kriminaalne käitumine ei ole levinud kogu inimpopulatsioonis, vaid iseloomustab üksnes kindlat indiviidide kontingenti. Järelikult saab kõik indiviidid konkreetsel ajahetkel liigitada kuuluvuse alusel ühte kahest grupist s.o kas kurjategijaiks või mittekurjategijaiks. Samal ajal võetakse karjääri paradigma puhul arvesse seda, et üks ja sama indiviid võib ühel eluperioodil olla kurjategija ja teisel mitte. Kriminaalselt aktiivsed indiviidid alustavad kuritegude toimepanemist mingil ajal, millega algab nende kriminaalse aktiivsuse periood. See kestab kuni viimase kuriteoni, st ajani, mil kriminaalne karjäär lõpeb. Nii saab indiviidide kuritegelikku aktiivsust ehk kriminaalse karjääri kulgu iseloomustada viie põhikarakteristiku abil:

- osavõtt – kuritegusid toimepannud ja mitte toimepannud indiviidide eristamine;
- algus – vanus kuritegude toimepanemise alguses;
- sagedus – kriminaalselt aktiivse indiviidi poolt toimepandud kuritegude arv teataval ajaperioodil;
- raskusaste ja spetsialiseerumine – toimepandud kuritegude raskusaste ja spetsialiseerumine erinevatele kuriteoliikidele;
- kestus – aeg, mille kestel indiviid on kriminaalselt aktiivne.

Ainult kindel osa inimpopulatsioonist läbib elu kestel kriminaalse karjääri ja paneb toime kuritegusid. Karjääri kestel toimuvad kriminaalsed üleastumised teatava sagedusega.

³⁰ Nagin, D.S. & Land, K.C. (1993). Age, criminal careers, and population heterogeneity: specification and estimation of a nonparametric, mixed poisson model. *Criminology*, Vol. 31, no. 3, lk. 327–362.

³¹ Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J.A. & Visher, C.A. (toim.) (1986). *Criminal Careers and “Career Criminals”*, Vol. I, Washington, D.C.: National Academy Press.

dusega, kui indiviidil on see võimalik ja ta ei viibi näiteks isoleerituna karistusasutuses. Nende kurjategijate puhul, kes panevad toime rohkem kui ühe kuriteo, saab välja tuua, mil määral nad spetsialiseeruvad kindlatele kuritegudele ning kas nende kuritegude raskusaste kasvab või mitte. Samuti on oluline kindlaks teha kriminaalse karjääri lõppemise aeg ja seda tingivad faktorid. Eelkõige seda, kas niisugune muutus on seotud üldise aktiivsuse langemisega teatavas vanuses või toimub tegevusvaldkondade vahetus seaduskuulekuse suunas.

Sagedus, kuritegude raskusaste ja karjääri pikkus varieeruvad kurjategijate hulgas olulisel määral. Üks ekstreemgrupp on näiteks kurjategijad, kes panevad toime kogu elu jooksul ainult ühe kuriteo. Teised indiviidid panevad toime pika ajaperioodi jooksul regulaarselt erineva raskusastmega kuritegusid. Adekvaatse kriminaalpoliitika jaoks on oluline arvestada mõlema grupi iseärasustega. Esimeste puhul pakuvad suurt rakenduslikku huvi need keskkonnafaktorid, mis hoiavad ära karjääri jätkumise ning mida saab väljastpoolt mõjutada. Niisugused teadmised oleksid eriti kasulikud kuritegevuse kontrollipoliitika kujundamisel, saavutamaks kuritegude ärahoidmist preventiivsete meetmete abil.

Korduvkurjategijaid tuleks aga püüda võimalikult vara identifitseerida ning suunata kriminaal-justiitsüsteemi käsutuses olevad ressursid selle grupi poolt toimepandavate kuritegude ärahoidmisele. Eelkõige peetakse silmas nende isikute nõ kahjutuks tegemist ehk isoleerimist vabaduskaotusliku karistusega. Rehabilitatiivsete meetmete korral loodetakse aktiivne karjäär lõpetada või kutsuda esile toimepandavate kuritegude raskusastme vähenemine. Ja vastupidi, kui paigutada karistusasutusse indiviid, kelle kriminaalne karjäär on juba lõppenud, tuleb niisugust otsust lugeda kahjulikuks nii indiviidi kui ühiskonna seisukohast vaadatuna.

Seega niisugune kogu kuritegevuse komponentideks jagamine lubab paremini välja tuua indiviidide kriminaalse käitumise arengut ja muutumist ajas ning selle seost kuritegevuse üldnäitajatega. Näiteks kuritegevuse üldtaseme vähenemine võib tähendada kriminaalselt aktiivsete indiviidide arvu vähenemist, ühe isiku poolt kuritegude toimepaneku keskmise sageduse vähenemist, üleminekut kriminaalse aktiivsuse kergematele vormidele (kuna neid fikseeritakse harvemini) või hoopis kriminaalsete karjääride lühenemist. Juhul kui põhjuslikud faktorid mõjuvad vaid ühele ülalnimetatud kriminaalse karjääri parameetritest, jäävad teised parameetrid stabiilseks. Nii on üks kriminaalse karjääri uurimisel tõstatatavaid põhilisi ülesandeid, kuidas võimalikult täpselt ja adekvaatselt kirjeldada kriminaalse karjääri erinevaid parameetreid ning neid mõjutavaid faktoreid. Kriminaalse karjääri kaudu saab korduvat kuritegude toimepanekut täpsemalt kirjeldada kui statistikas enamasti kasutatava retsidivismi näitaja abil (kui suurt osa kurjategijaist on varem karistatud).

Küsimus sellest, kuidas identifitseerida indiviidide erinevat kriminaalset aktiivsust, sisaldab endas vähemalt kolme konkreetsemat alaküsimust. Esiteks, milline osa elanikkonnast satub üldse kontakti kriminaal-justiitsüsteemiga kui kurjategija? Teiseks, millisel osal leiavad aset sedalaadi korduvad kontaktid? Kolmandaks, kui suure kuritegude hulga eest vastutavad kurjategijate erinevad alagrupid?

Karjäärist osavõttu saab mõõta kumulatiivselt (nende osakaal, kes enne teatavat vanaust on toime pannud vähemalt ühe kuriteo) või jooksvalt (nende osakaal, kes on pannud toime vähemalt ühe kuriteo vaadeldaval perioodil). Võib teha kindlaks osavõtnäitajad, kasutades ametlikku statistikat arreteerimiste ja süüdimõistmistega kohta või *self-report* meetodil saadud andmeid.

Muidugi sõltub niisugune elanikkonna eristamine olulisel määral sellest, kuidas on määratletud kuriteo mõiste ja mille järgi kuriteo toimepanekut fikseeritakse. Enamasti on kriminoloogilistes uuringutes kasutatud selleks arreteerimisi või ametlikult registreeritud politseilisi kontakte. Paraku pole need aga sünonüümid ja seetõttu tuleb erinevates riikides saadud uuringute tulemuste võrdlemisel olla tähelepanelik. Kui pidada küllalt tõsisteks üleastumisteks ka alaealiste pisivargusi, väljakutsuvat käitumist avalikes kohtades jms, on õigusvastane käitumine ligi 100% esinev. Sellisel juhul pakub kahe populatsiooni alagrupi eristamine suhteliselt väikest teoreetilist huvi ja praktilist tähendust. Minnes aga kuritegude raskusastet pidi ülespoole, saab rääkida üha tõsisematest kuritegudest, mida paneb toime üha väiksem osa elanikkonnast ja selline eristamine läheb järjest olulisemaks.

Kui hinnata elanikkonna kumulatiivset osavõttu üksnes tõsisemate kuritegude osas, üllatavad väga kõrged osavõtnäitajad. Üks kõige varasemaid niisuguseid hinnanguid oli, et ligikaudu 50% kõigist Ameerika meessoost elanikest arreteeritakse elu jooksul mitteliiklusalaste kuritegude eest.³² Peaaegu samale tulemusele tuldi Philadelphia 1945. aasta sünnikohordi uuringus, kus 47% meessoost isikutest olid mitte-liiklusalaste kuritegude eest arreteeritud enne 30. eluaastat. Londoni 1953. aastal sündinud meessoost indiviidide uuringus leiti, et 37% respondentidest oli arreteeritud enne 32. eluaastat.³³ Rootsi analoogiliste uuringute andmetel oli ligikaudu 30% meestest ja 7% naistest ametlikult arreteeritud mitteliiklusalaste kuritegude eest 30. eluaastaks.³⁴

³² Christensen, R. (1967). Projected percentage of U.S. population with criminal arrest and conviction records. In Task Force Report: Science and Technology, Report to the President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, prepared by the Institute for Defence Analyses. Washington, D.C.: U. S. Government Printing Office, lk. 13.

³³ Farrington, D.P. & Hawkins, J.D. (1991). Predicting participation, early onset, and later persistence in officially recorded offending. *Criminal Behavior and Mental Health*, no. 1, lk. 1–33.

³⁴ Stattin, H. & Magnusson, D. (1991). Stability and change in criminal behaviour up to age 30. *British Journal of Criminology*, Nr. 31, lk. 327–346.

Eriti kõrge on osavõtnäitaja siis, kui kasutatakse *self-report* andmeid. Näiteks Londoni sünnikohordi uuringus teatas 96% meestest, et pani enne 32. eluaastat toime vähemalt ühe 10 kuriteost, mille hulka kuulusid sissemurdmised, vargused, kehavigastuste tekitamised, vandalism, narkootikumide tarvitamine ja pettus.³⁵ Siinkohal peab muidugi lisama, et kõik ülaltoodud andmed põhinevad eelkõige linnaelanike andmetel, sest enamus kriminoloogilistest uuringutest on läbi viidud linnades ega iseloomusta ilmselt sarnasel määral kogu elanikkonda.

Omaette küsimuste ringi moodustab kõige aktiivsemate kurjategijatega seotu ehk korduvkurjategijad (*chronic offenders, chronics, persists*), kuigi paljudel isikutel on elu jooksul ainult üks või paar kontakti politseiga. Umbes 2/3 neist, kellel on elu jooksul toimunud kokkupuude politseiga, jääb esimene ka viimaseks. Erinevates maades läbi viidud uuringutega on jõutud suhteliselt sarnasele järeldusele, et ca 6–8% iga aastakäigu meestest paneb toime rohkem kui 50% kõigist selle aastakäigu meesoost indiviidide arvele tulevatest kuritegudest. Sõltumata konkreetsete uuringute meetodikatest ja võimalikest vigadest, on see näitaja üllatavalt stabiilne.³⁶

Ka RAND Corporation'i poolt läbi viidud vangide uurimus kinnitas krooniliste kurjategijate grupi olemasolu, kes olid vastutavad ebaproportsionaalselt suure osa kuritegude eest. Niisugusteks klassifitseeriti 25% kinnipeetavatest ning nende arvele langes 60% kogu valimi relvastatud röövimistest, sissemurdmistest, autovargustest ja pooled kehavigastuste tekitamistest ja narkootikumide müümistest.³⁷

Kuritegude toimepanemise sagedust määratletakse tavaliselt selle järgi, mitu kuritegu paneb toime aktiivne kurjategija aasta jooksul. Sõltumata siiani kasutatud erinevatest uurimismeetoditest, valimitest ja praktilistest meetmetest, mida ühes või teises piirkonnas kurjategijate suhtes kasutatakse, on saadud tulemused küllaltki kokkulangevad. Huvitaval kombel on kuritegude toimepanemine suhteliselt stabiilne eluaastate lõikes, jäädes karjääri kestel vähemuutuvaks. Kuritegude toimepanemise sagedus sõltub eelkõige kuriteotüübist ja on keskmiselt 2–4 vägivaldset kuritegu ning 5–10 varavastast kuritegu kurjategija vabaduses oldud aasta kohta. Vangide enda poolt teatatud

³⁵ Farrington, D.P. (1989). Self-reported and official offending from adolescence to adulthood. – M.W. Klein (toim.) Cross-National Research in Self-reported Crime and Delinquency. Dordrecht: Kluwer, lk. 399–423.

³⁶ Vt. lisaks varem esitatud andmetele: Kurz, G.A. & Moore, L.E. (1994). The Eight Percent Problem: Chronic Juvenile Offender Recidivism. Santa Ana, Cal.: Orange County Probation Department, March; Wilson J.Q. (1995). Crime and public policy. - J.Q. Wilson & J. Petersilia (toim.) Crime. San Fransisco, Cal.: ICS Press, lk. 489–510.

³⁷ Peterson, M., & Braiker, H., with Polish, S. (1980). Doing Crime: A Survey of California Prison Inmates. Santa Monica, Cal.: Rand Corporation, lk. 262.

kuritegude arvud näitasid, et näiteks aastas pandi ühe indiviidi poolt toime 15-20 röövimist ja 45–50 sissemurdmist.³⁸

Olulise eripärana on siinjuures kindlaks tehtud kuritegude sageduse suur varieerumine indiviiditi. Kõrvuti nõ keskmise kurjategijaga on esindatud selliste indiviidide grupp, kes panevad vabaduses olles toime ka üle 100 kuriteo aastas. Kõrge kuritegude sagedusega korreleeruvad niisugused näitajad nagu kriminaalse karjääri varajane algus, narkootikumide intensiivne tarvitamine ja sellega alaealisena alustamine, samuti pikaajalised töötuse perioodid. Suur kuritegude sagedus minevikus ennustab hästi sellist kuritegude toimepanemise sagedust ka tulevikus.

Enamik kurjategijaid ei spetsialiseeru ainult ühele kuriteotüübile ning kuritegude raskusaste ei kasva aja jooksul. Kriminaalne aktiivsus on kirjeldatav pigem nn “iseteenindusliku einelaua mudeli” kaudu, kus indiviid, nagu einelaua küllastajagi, valib pakutava hulgast erinevaid kuritegusid (suupisteid).³⁹ Järgmise kuriteo suuremat ohtlikkust on tuvastatud ainult alaealistel pärast viibimist erikasvatusasutuses. Samas on indiviididel teatav kalduvus (harjumus) korrata samaliigilisi kuritegusid, s.o selliseid, mida nad on toime pannud varem.

Enamik kriminaalseid karjääre on kestuselt väga lühikesed, piirdudes alaealisena toime pandud ühe või mõne kuriteoga. Uuringute tulemuste järgi on keskmine karjääri kestus raskemate kuritegude puhul umbes 5 aastat. Samas ei too keskmine välja olulisi erinevusi indiviiditi. Veel jäänud karjääri kestus on 18-aastase puhul 5 aastat, kuid 30-aastase veel aktiivse kurjategija puhul juba 10 aastat ning see näitaja ei vähene ka 40ndates eluaastates. Niisugune leid on vastuolus üldlevinud arvamusega, mille järgi suhteliselt vähesed vahistamised 30ndates eluaastates näitavad kriminaalsete karjääride massilist lõppemist selles vanuses. Tegelikult lõpeb suurem osa karjääre hoopis varasemas eas ja need, kes veel jätkavad, panevad kuritegusid toime tõenäoliselt kaua.

Kriminaalse karjääri uurimise praktiline väärtus kuritegevuse kontrolli tõhustamise strateegiatega ja meetodite jaoks tuleneb järgmisest asjaolust. Erinevalt tavalisest, üldlevinud käsitlusest, milles kuritegevuse taseme ja dünaamika kirjeldamiseks kasutatakse üldnäitajaid, mille järgi kuritegevus jaotuks nagu ühtlaselt kogu populatsiooni hul-

³⁸ Petersilia, J. (1980). Criminal career research: A review of recent evidence. – N. Morris & M. Tonry (toim.) *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, Vol. 2. Chicago: The University of Chicago Press, lk. 321–377

³⁹ Klein, M. (1984). Offence specialization and versatility among juveniles. *British Journal of Criminology*, Vol. 24, lk. 185–194.

gas, keskendub kriminaalse karjääri läbi tähelepanu tõsiasjale, et kuritegusid panevad toime kindlad isikud (mitte keskmine hüpoteetiline inimene). Niisuguse lähenemise järgi koosneb kuritegude koguarv, mis pannakse toime teataval territooriumil teatava ajaperioodi jooksul, kahest komponendist. Esiteks selle populatsiooni osa suurus, kes üldse on kriminaalselt aktiivne ja teiseks sellest, kuidas ja kui kaua need indiviidid jätkavad oma aktiivsust kuritegevuse vallas. Niisugune jaotus on oluline seetõttu, et nimetatud kaks komponenti sõltuvad kriminoloogiliste uuringute andmetel erinevatest faktoritest.

Kriminaalse karjääri paradigmast tulenevalt võib eristada kolme suunda kuritegevuse kontrolli strateegiates: preventiivne suund, karjääri modifitseerimise suund ja vangistamise, isoleerimise suund.

Preventiivse suuna alla kuuluvate strateegiate eesmärk on vähendada niisuguste indiviidide arvu, kellest üldse saavad kurjategijad. Efektive preventiivsete strateegiate kujundamiseks on vajalikud kaheksa teadmised. Esiteks nende elanikkonna alagruppide indikaatorid, kellel on kõrged kriminaalsest aktiivsusest osavõtu näitajad ja teiseks selliste mõjutusvahendite olemasolu, mis vähendavad vastava sihtgrupi kriminaalsest aktiivsusest osavõttu.

Karjääri modifitseerimise strateegiad suunatakse niisugustele indiviididele, kes on kuritegusid toime pannud ning kelle kriminaalset käitumist püütakse muuta. Eesmärgiks on vähendada nende poolt toimepandavate kuritegude esinemise sagedust ja kuritegude raskusastet. Modifitseerimisstrateegiate alla kuuluvad ka meetmed, mille kaudu püütakse kulgevat karjääri lõpetada näiteks karistuse hirmu abil, kujundades ümber kurjategija väärtushoiakuid või avardades tema võimalusi seaduskuulekaks eluks.

Vangistamise strateegiate eesmärk on vähendada kuritegude toimepanemist sellega, et aktiivse karjääri faasis olev kurjategija isoleeritakse ühiskonnast. Kõige otsesemalt on kriminaalse karjääri paradigma ja uuringutega seotud kuritegevuse kontrolli strateegia, mida nimetatakse selekteerivaks e valikuliseks vangistamiseks (*selective incapacitation*). Just vangide arvu tõusu tõttu ja seoses suurte erinevuste kindlakstegemisega individuaalses kriminaalses aktiivsuses ilmnes vajadus karistuslike meetmete täpsema adresseerimise järgi mitte kogu kurjategijate populatsioonile, vaid nende teatavatele alagruppidele. Sellisel juhul suunatakse karistuslikud meetmed kindlatele kurjategijate tüüpidele, eelkõige neile, keda iseloomustab raskete kuritegude sage toimepanek. Niisugused indiviidid moodustavad erinevatel andmetel alla ühe kümnendiku kurjategijate populatsioonist ning need nn karjääriskurjategijad panevad toime valdava osa rasketest kuritegudest. Just niisuguste kurjategijate vangistamise efekti hinnati era-

kordselt kõrgeks ja kui vangistamise kulud ongi suured, jäävad need ikkagi väiksemaks moraalsest ja materiaalsest kahjust, mis kaasneksid niisuguste isikute vabadusse jätmisega.⁴⁰

Valikulise vangistamise puhul peetakse silmas eelkõige kolme liiki meetmeid. Esiteks pikendatakse vanglas viibimise aega neil indiviididel, keda klassifitseeritakse kui kõrge kriminaalse aktiivsusega kurjategijaid. 1994. aastal viidi California osariigi initsiatiivil 30 osariigis sisse kroonilistele kurjategijatele suunatud nn “kolme löögi” (*three-strikes*) seadused. Tegemist on pesapallist pärit metafooriga (“kolm lööki ja sa oled väljas”), mille järgi iga järgnev karistus teatavate kuritegude korral karmistub oluliselt, jõudes kolmandaks karistuseks surmanuhtluse või eluaegse vanglakaristuseni.⁴¹ Teiseks kehtestatakse kohustuslikud miinimumkaristused teatavate kuriteoliikide eest, mida panevad toime eelkõige kroonilised korduvkurjategijad. Kolmandaks vähendatakse karistumäärasid madala aktiivsusega kurjategijatele ning püütakse neid võimalikult kiiresti tuua tagasi dominantsesse ühiskonda. Seega erinevalt kollektiivsest vangistamisest on valikulise vangistamise puhul pearõhk kuriteo toimepannud indiviidil, mitte niivõrd kuriteol endal.

Kuna selline indiviidide selekteerimine omab suurt praktilist tähendust, on kriminaalse karjääri uuringutes vastavatele võimalustele pööratud palju tähelepanu. Kõik uurinud, mis on pühendatud kuritegude toimepanemise individuaalsele sagedusele, kinnitavad olulisi erinevusi selles karakteristikus. Kriminaalse karjääri paradigma eeldab kuritegude toimepanemise sageduse stabiilsust. See tähendab, et isiku poolt toime pandud kuritegude sagedus ei varieeru aja jooksul ning selle alusel saab kurjategijate tüüpe eristada. Sel juhul ei tohi kuritegude sagedus isiku tasandil olla mõjutatud karistamisest (vanglal puuduvad rehabilitatiivsed või kriminogeensed efektid) ega ka üldpreventiivsest efektist (ühtede kurjategijate karistamine mõjutab teiste kurjategijate käitumist). Ainult sellisel juhul on võimalik hinnata kuritegude toimepanemise, arreteerimise, vangistamise jne tõenäosust ning vangistuslikku efekti ametliku kuritegevuse statistika alusel. Lahtiseks jääb muidugi küsimus, kas ja kui sageli niisugust olukorda tegelikult elus ette tuleb.

⁴⁰ Zedlewski, E.M. (1987). *Making Confinement Decisions*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice.

⁴¹ Benekos, P.J., & Merlo, A.V. (1996). *Three strikes and you're out: The political sentencing game*. - J.W. Marquart & J.R. Sorensen (toim.). *Correctional Contexts: Contemporary and Classical Readings*. Los Angeles, Ca.: Roxbury Publishing Co., lk. 151–182.

1990ndatel on püütud täpsemalt ja objektiivsemalt hinnata selekteeriva vangistamise kriminaalpreventiivset efekti.⁴² Uurides vangistamise ja vägivaldse kuritegevuse seoseid, kasutades kogu Ameerikat hõlmavaid andmeid ja kuue osariigi vanglate statistikat, jõuti järeldusele, et selekteeriv vangistamine suurendas viimasel kümnendil oluliselt vangide arvu. Võrreldes varasema perioodiga satub vanglasse suurem hulk arreteerituteid ja nad viibivad seal keskmiselt kauem. Tulemuseks on see, et liialt paljud tegelikult vähese ohtlikkusega kurjategijad satuvad vanglasse, minimeerides niiviisi vangistuslikku efekti.⁴³

California “kolme löögi” seadusi on hinnatud ühtedeks kõige suuremat mõju omavateks viimase aja uuendusteks kriminaalseaduste valdkonnas. Kui esimesed kaks “lööki” peavad olema seotud väga raskete kuritegude toimepanemisega, siis kolmas “lööki” järgneb igale kuriteole, mille eest Ameerikas on ette nähtud rohkem kui ühe aasta pikkune vanglakaristus.

Ehkki valikulise vangistamise kasutamine on siiani paljulubav kriminaalpreventiivne strateegia, on sellega seoses kerkinud järgmised eetilised ja tehnilised probleemid:

- vältimatud vead, mis tekivad igasuguste klassifitseerimisreeglite korral, mis peavad võimaldama eristada kõrge ja madala aktiivsusega kurjategijaid;
- õige tasakaal kuriteole vastava karistuse ja avalikkuse kaitsmise funktsiooni vahel (lähemine tulevastest kuritegudest) kriminaal-justiitsüsteemis tehtavate otsuste puhul;
- võimalus, et mingi valiku reegel viib vähemusgruppidest pärit kurjategijate ebaproportsionaalselt rangete karistamisele ja sellega tervete gruppide marginaliseerimisele. Näiteks on leitud, et selektiivne vangistamine puudutab eelkõige linnade vähemusrühmi, kes selle tulemusena hakkavad vanglates veelgi enam domineerima⁴⁴;
- paratamatud negatiivsed tagajärjed, mis laienevad vangistatute perekondadele ja inimkooslustele, kust nad pärinevad.⁴⁵

Metodoloogilise poole pealt on teravalt kritiseeritud ohtlike korduvkurjategijate praktilist eristamist teistest kurjategijaist. Enamik karistuspoliitikat kujundavatest spetsialistidest teab, et longituuduuringutega on identifitseeritavad suure sagedusega ohtlik-

⁴² Horney, J. & Marshall, Haen I. (1991). Measuring lambda through self-report. *Criminology*, Vol. 29, lk. 471–495; English, K. & Mande, M.J. (1992). Measuring from many of the studies about the effectiveness of the programs. *Crime rates of prisoners*. Denver: Colorado Department of Public Safety, Division of Criminal Justice, Office of Research and Statistics.

⁴³ Cohen, J. & Canela-Cacho, J. (1994). Incarceration and violent crime. – A.J. Reiss, Jr. & J.A. Roth (toim.). *Understanding and Preventing Violence: Consequences and Control*, Vol. 4. Washington, D.C.: National Academy of Sciences, lk. 113–137.

⁴⁴ Tonry, M. (1995). *Malign Neglect: Race, Crime, and Punishment in America*. New York: Oxford University Press.

⁴⁵ Clear, T.R. (1996). *The Unintended Consequences of Incarceration*. Paper presented at the National Institute of Justice workshop on corrections research, February 14–5.

ke kuritegusid toime panevad iniviidid. Paraku on niisugune klassifitseerimine toimunud retrospektiivselt, st alles pärast seda, kui isik on juba läbinud kriminaalse karjääri või olulisema osa sellest ja kogunud mahuka hulga kriminaalasju enda toimikusse. Vangistamise poliitika on aga olemuselt prospektiivne s.o tulevikku suunatud ja tuleviku ennustamise edusammud on siiani suhteliselt tagasihoidlikud.⁴⁶

1.5 Meedia ja kuritegevusehirm

Avaliku arvamuse uuringute tulemuste järgi paigutub kuritegevus kogu maailmas regulaarselt ühele esimestest kohtadest inimestele muret tekitavate probleemide hulgas. Eestis ületavad seda aasta-aastalt vaid mure oma tervise ja majandusliku toimetuleku pärast.⁴⁷ Küsimus sellest, millisel määral niisugune suhtumine on tegelikkuse adekvaatne peegeldus ja millisel määral ebaadekvaatne ning pigem irratsionaalne, on sotsiaalse, poliitilise ja kriminoloogilise probleemina vaieldav.

Kaasaegne kriminoloogia (eelkõige selle postmodernistlik diskursus) paigutab kuritegevuse ühte ritta niisuguste nähtustega nagu domineerivad ideoloogiad, sotsiaalne kontroll kõige laiemas tähenduses, informatsiooni valdamine ja loomine, massikultuur ja muu esimesel pilgul kuritegevusega kaudselt seotu. Kuritegevust ei nähta enam mitte niivõrd realselt esineva tegelikkuse nähtusena, vaid seda vaadeldakse pigem kui sotsiaalset konstruktsiooni. Erilist huvi tuntakse siinjuures meedia ja teiste huvigruppide kasvava rolli vastu kuritegevusest pildi loomisel, sest kuritegevuse fenomen tänases ühiskonnas kujutab endast paljuski massitarbimisega sarnast nähtust. See on midagi, mis ekspertide poolt pakendatakse (nt õigusametnikud, teadlased, ajakirjanikud), mida seejärel avalikkusele tutvustatakse (nt hirmutav või ahvatlev reklaam) ning mida lõpuks tarbijatele (nt maksumaksjad, valijad, turvateenuste ostjad, televisiooni ja kirjutava pressa auditooriumid) müüakse. On koguni väidetud, et kaasaegses maailmas saab rääkida suhteliselt uuest, väga suure käibe ja kasumiga tootmisharust, mida võib nimetada “moraalialaseks ettevõtluseks”.⁴⁸

Elanikkonna hirm kuritegevuse ees (kuritegevusehirm) on kujunenud sotsiaalselt relevantseks, poliitiliselt läbitöötatavaks ja teaduslikult uuritavaks nähtuseks alles viimasel kolmel aastakümnel.⁴⁹ Muidugi tegeleti selle probleemiga juba 1960. aastatel, mil

⁴⁶ Gottfredson, D.M. (1999). *Exploring Criminal Justice*. Cal.: Roxbury, lk. 427.

⁴⁷ Vt nt firma Saar Poll avaliku arvamuse küsitlused “Riik ja rahvas” alates 1997. aastast (<http://www.riigikogu.ee/osakonnad/msi>).

⁴⁸ Becker, H. (1986). *Doing Things Together*. Chicago: Northwestern University Press.

⁴⁹ Ditton, J. & Farral, S. (toim.) (2000). *The Fear of Crime*. Dartmouth: Ashgate.

kuritegevusehirmu üle arutleti laialdaselt eriti Ameerika Ühendriikides. Valdavalt jõuti tol ajal järeldusele, et tegemist on mingi elanikkonna osa üldise hoiakuga, turvatunde puudumise ja abituse tundega, mis avaldub konkreetselt kuritegevusehirmu vormis. Hirmul kuritegevuse ees arvati siinjuures olevat eelkõige negatiivsed tagajärjed, mis halvendasid inimeste suhtumist enda elukvaliteeti ja lähiümbrusse. Tänapäeval on kuritegevusehirmu probleemid saanud aga uue tähenduse ja seda mitmel põhjusel.

Esiteks on tänane komplitseeritud sotsiaalne tegelikkus üha soodsam pinnas stressi ja hirmude tekkimiseks, mis võivad ulatuda konkreetsetest töökohaga seotud probleemidest kuni mureni osooniaukude pärast. Hirm kuritegevuse ees on aga palju reaalsem ja kergemini tajutav kui suhteliselt abstraktne mure keskkonna pärast. Peale selle osatakse tavaliselt kuritegevuse puhul ka öelda, mis niisuguse olukorra on põhjustanud ja süüdlastele konkreetselt viidata. Kuritegevus on jätkuvalt üks neist valdkondadest, kus igaüks arvab teadvat, mida tuleks ette võtta või vähemalt seda, kui rumalad ja saamatud on need, kes on kohustatud ja seatud kuritegevuse kontrollimise vallas midagi ette võtma.⁵⁰

Teiseks seostub küsimus registreeritud kuritegevuse taseme üldise kasvuga, mis on olnud iseloomulik paljudele riikidele. Enamikes lääneriikides on kuritegevus pärast sõjajärgsel perioodil küll kasvanud, kuid aeglaselt, ning 1990ndail on reas lääneriikides täheldatav kuritegevuse stabiliseerumine või vähenemine. Siirderiikides (nagu ka Eesti), tuleb kuritegevusehirmu suurenemise olulise põhjusena näha aga registreeritud kuritegevuse väga kiiret kasvu.

Samal ajal on aga täiesti ilmne, et massimeedia ja muud huvigrupid kasutavad meelsasti kuritegevusehirmu enda huvides seda sotsiaalse fenomenina luues, stabiliseerides või koguni suurendades. Ajakirjandus müüb hirmu konkurentsivõimelise kaubana, mille üheks tõestuseks on kriminaalkroonika stiilis, dokumentaalsetel materjalidel põhinevate saadete tohutud teleauditooriumid. Uudisekännise ületamiseks ehk hirmu-emotsiooni tekitamiseks vajatakse seejuures üha suuremaid annuseid ehk statistiliselt üldistatud andmeid kuritegevuse kasvu kohta või üksikasjalikumaid teateid konkreetsete toimepandud kuritegude kohta.

Samal ajal on hirmu olemasolust otseselt huvitatud niisugused äritegemise sfäärid nagu kindlustus ja turvateenuste osutamine. Poliitikud kasutavad kuritegevusehirmu kui üldise turvalisusega seotud probleemi oma valimisplatvormide väljatöötamisel ja esitamisel. Koalitsiooni ja opositsiooni vaidlustes hõivavad tavaliselt kuritegevuse ohu ja

⁵⁰ Sootak, J. (2000). Kuritegevusehirm, sotsiaalkontroll ja kommunitarism. Akadeemia, Nr. 10, lk. 2090.

selle kõrvaldamise probleemide teemad olulise koha. Kuritegevus ja “üle igasuguse piiri läinud end karistamatult tundvad kurjategijad” on aga ikka olnud sobiv baas ühise vaenlase kuju loomiseks, mida on suurema või väiksema eduga kasutanud oma eesmärkide saavutamiseks erinevate ambitsioonidega poliitilised jõud.

Kuritegevusehirmu ja reaalsete kogemuste vahelise seose puudumise tõestamiseks on välja toodud mitmeid paradoksaalseid nähtusi. Näiteks tuleb lahus hoida objektiivset kuritegevuseriisikot, st tõenäosust sattuda kuriteo ohvriks ja kuritegevusehirmu. Nii korreleeruvad nõrgalt või koguni negatiivselt objektiivne tõenäosus, risk kuriteo ohvriks langeda ja hirm kuritegevuse ees. Nn kuritegevusehirmu paradoks avaldub muuhulgas vanuse ja hirmu taseme seostes ühest küljest ja vanuse ja kuritegude ohvriks langemise tõenäosuse seostes teisest küljest. Vanemaealised, kelle reaalne võimalus kuritegude ohvriks langeda on minimaalne, kardavad kõige enam kuritegude ohvriks langemist. Ja vastupidiselt, noored, kes reaalselt langevad kõige enam kuritegude ohvriks, tunnevad selle ees kõige vähem hirmu. Sotsioloogiliste uuringutega on tuvastatud, et turvalisuse tegeliku suurenemisega ei kaasne vältimatult ohutunde vähenemine ning see tunne jääb endiselt oluliseks. Määravaks osutub hoopis, kuidas objektiivset olukorda informatiivselt töödeldakse ja esitatakse ning milliste hoiakutega seda infot vastu võetakse.⁵¹

Teine empiiriline fakt on vähene korrelatsioon tegeliku kuritegevuse (ametlikult registreeritud või alternatiivsetel meetoditel kindlaks tehtud) ja elanikkonna üldise kuritegevusehirmu tasemete vahel. Eriti ilmneb see hüppeliselt kasvanud murega konkreetsete kuriteoliikide suhtes (nt pedofiilia). Mure mingite nähtuste pärast on tihti põhjendatud, avalikkuse ette jõudvad kuriteojuhtumid on sageli õudust- ning statistilised andmed ärevusttekitavad. Kui aga mingile probleemile pühendatav tähelepanu on eba-proportsionaalselt suur, saab õigustatud murest ja hirmust nn moraalne paanika. Nii-sugune moraalne paanika fenomen on enamasti nõrgalt või üldse mitte seotud konkreetse kuriteoliigi toimepanemise sageduse reaalse kasvuga. Paanikat peegeldavad avaliku arvamuse küsitlused, antud teemale pühendatud ajaleheartiklid, uued seaduseelnõud, ka uute avaliku turvalisuse rühmituste moodustamine.

Moraalne paanika ei teki ainult massimeedia mõjul. Kui meedia esitab mingi teema, mis avalikkuse meeli ei eruta, vaibub see protsess eos. Meedia liialdatud tähelepanu peab keskendumise avalikkusele olulisele valdkonnale. Reeglina luuakse moraalne paa-

⁵¹ Hassemer, W. (1998). Zero tolerance- ein neues Strafkonzep? Festschrift für Günther Kaiser. Berlin: Duncker & Humblot, Hb. 1, lk. 807; Walter, M. (1998). Kriminalpolitik im Zeichen der Verbrechensfrucht: von der Spezial- über General- zur “Ubiquitäts” Prävention? Festschrift für Hans Joachim Hirsch. Berlin: Walter de Gruyter, lk. 902.

nika seisundit huvigruppide poolt eesmärgiga tuua mingi teema eriti suure avalikkuse tähelepanu alla. Niisugune konstrueerimine ei lähe enamasti kokku teaduslike nõuetega reliaablusest, valiidsusest ja kontseptsiooni ning empiiriliste mõõtmiste vahekordadest. Meedia kaldub kirjeldama rikkujaid väga selektiivselt, mis ähmastab rikkumiste tegelikku taset ja olemust. Sensatsioonilisele ja ebatavalisele keskendudes konstrueerib press pildi, mis jätab olukorrast ohutunnet tekitava mulje. Lisaks üksikasjaliste kirjelduste esitamisele kasutatakse sageli statistilisi andmeid ilmestamiseks, ent andmeid tabelites või graafikutes esitatakse kas oskamatult või valikuliselt, mille tulemusel pilt kuritegevusest ja antud kuriteoliigi osast selles veelgi segasemaks muutub.

Seda nn uue reaalsuse loomist illustreerib hästi 1980ndatel hüppeline hirmu kujunemine ja kasv seoses seeriamõrvadega, mille kohta leiti väidetavalt üha uusi fakte Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Saksamaal, Venemaal ja mitmetes teistes riikides. Selle teema populaarsus kasvas koos massilise raamatute, televisiooniprogrammide ja ajaleheartiklite ilmumisega, kus räägiti maniakaalsetest mõrvaritest, kes otsivad mingite tunnuste järgi ohvreid, et neid seejärel sadistlikult tappa, sageli ka seksuaalse rahulduse saamise eesmärkidel. Ameerikas jõudis probleem arutlustele Kongressi, tekkisid hulgalised tulunduslikud ja mittetulunduslikud teenindusstruktuurid, mis pidid hakka- ma kaitsma eriti naisi ja lapsi seeriamõrvarite eest. Nõnda kujunes välja omamoodi konkurents erinevate organisatsioonide vahel, kes lootsid läbi uue sotsiaalse probleemi arendada enda valdkonda.

Et anda probleemile ohtlikud mõõtmed, vajatakse empiirilisi või empiirilistena näivaid fakte, kuid mitte igasuguseid. Sotsiaalse probleemi loomiseks on vaja esiteks suuri numbreid, mis on alati paremad kui väikesed. Teiseks on riiklikust statistikast pärit ametlikud numbrid paremad kui mitteametlikud. Kõige paremad on ametlikud suured numbrid, aga nende puudumisel saab nendega manipuleerida või neid väärtalt esitada. Tulemuseks on pilt, mille järgi näiteks Ameerikas toime pandud kõigist tapmistest vähemalt 20% võis seostada seeriamõrvarite tegevusega. Tänapäevaks on kindlaks tehtud, et vastav näitaja ei küüni tegelikkuses üle 1%.

Moraalse paanikana on käsitletav ka seoste loomine teatud subkultuuride ning ühiskonnas negatiivseks loetud tegevuste vahel – näiteks tehnomuusika ja narkootikumid, *heavy*-muusika ja vägivaldsed, poolmüstilised noortekambad. Kuritegevusehirmu ja muude ühiskonna ebamugavate või valupunktide seostamine aitab kuritegevust ja hälbimist luua “teisena”, “meie”-grupile mitteomase, võõrgruppidest pärineva ja nendega seonduva fenomenina. Nii osutavad mitmed uurimused teistest rahvustest või rassidest elanikkonna seostamisele kuritegevuse levikuga, mis ühtlasi aitab tugevdada nationalistlikke (diskrimineerivaid) hoiakuid ja poliitikat.

Deviantsuse määra ja tõsiduse moondamisel ja nendega liialdamisel võivad olla muuhulgas ka kuritegevuse levikut suurendavad tagajärjed. Deviantsuse amplifikatsiooni e võimendamise nime all tuntud nähtus ilmneb olukorras, mil ajakirjanduses teatavatel meediale spetsiifilistel põhjustel mingi tavapärane deviantsus saab ootamatult avalikkuse tähelepanu objektiks; sellele järgneb sotsiaalse kontrolli teostajate poolse tähelepanu tõus. Suurenenud politseiline kohalolek tähendab alati ka sanktsioonide lisandumist, mis osutab juba ka statistilises pildis probleemi eskaleerumisele. Kui tegemist on nt teatud noortegruppidega, võib mingi paikkonna problemaatiliseks defineerimine tuua sinna muudest piirkondadest pärit kampsid ning nõnda juba reaalselt vägivalda suurendada. Algne teematõstatatus ei ole sel juhul uue olukorraga võrreldavgi.

Sel viisil võib ajakirjanduses teatud nähtusele pööratud intensiivne tähelepanu alles kujunemisjärgus hälbivuse levikut suurendada. Amplifikatsiooni kõrval- või lisaprodukt on ka see, et need inimeste grupid, keda ootamatult deviantsetena kujutatakse, teadvustavad ennast erinevatena ning võivad seetõttu saada deviantsete võrgustike, sh subkultuuride osaks. Nende enesekaitse niisuguste märgistavate protsesside vastu võib saada uute repressioonide põhjuseks, ühtlasi viib selline märgistamine need grupid veelgi enam ühiskonna äärealadele, sh kriminaalse käitumiseni. Liialduste ja moonutuste objektideks on valdavalt teatud vähemusgrupid ühiskonnas. Selles võtmes on vaadeldav subkultuursete gruppide ümber kujunenud moraalne paanika, nt satanistidega seotu, narkomaanide probleemid, homoseksuaalide teema kirjeldused, samuti rassiliselt erinevate kogukondade seostamine kuritegevusega ja AIDSi-paanika. Nii tõstatub küsimus sellest, kuidas avalikkuse kujutlusega teatavatest gruppidest manipuleeritakse ning sellest, et niisugustel gruppidel puuduvad endal võimalused luua oma imago ja kujundada selle sotsiaalseid reaktsioone.

Moraalse paanika väljenduseks on ilmselt ka hirm surmanuhtluse kaotamise, vangide vabakslaskmise või neile normaalsete elutingimuste loomise, samuti AIDSi levikuga narkomaanide hulgas jms nähtustega kaasnevate võimalike tagajärgede ees. Pressi ja avaliku arvamuse kõrval demonstreerib ka sotsiaalse kontrolli kultuur ja muutused selles moraalse paanika olemasolu. Avalikkus ootab õiguskaitseinstitsioonidelt teatud käitumist kogetud ohu elimineerimiseks. Rangust, millega probleemi kallale asutakse, õigustab avalikkuse ohutunne ja pressis esitatud probleemi tõsiduse määr.

On selge, et personaalsel ja ühiskondlikul tasandil töödeldakse hirmu erinevalt ja sellel võivad olla mitmesugused resultaadid. Sageli lahendavad inimesed need probleemid nõ omal kulul, muutes näiteks oma eluviisi – välditakse teatud piirkondi ja kella-aegu, muutatakse koduseks, suhtutakse võõrastesse inimestesse umbusklikult, varustatakse oma kodud kallite turvavahenditega jne. Aktivistide grupid, kes pakuvad ühtlasi ühiskondliku kontrolli meetodeid, on samuti oluline osa nimetaud fenomenist.

Üheks põhiliseks kasvanud kuritegevusehirmu tagajärjeks on karistuslike hoiakute kasv elanikkonna hulgas, mis sellisena mõjutab kahtlemata demokraatliku riigi kriminaalpoliitikat. Mida rohkem inimesed kardavad kuriteo ohvriks langemist, seda rohkem nõutakse kiireid ja radikaalseid meetmeid kuritegevuse vastu võitlemiseks. Avalikkuse traditsioonilised ideed seovad edukaid kuritegevuse kontrollimeetmeid just repressiivsusega. Tõstatunud probleem nõuab uut tegutsemisviisi ja lahendusi ning sageli tähendab see teatavate õiguste kadumist või kitsendamist (nt seadusemuutused kriminaalvastutuse vanuse alammäära kohta). Ühtlasi võib see mõnel juhul olla selges mittevastavuses olemasolevate karistuspoliitiliste prioriteetide ja võimalustega.

Avalikes aruteludes realiseerub kuritegevusehirm poliitilistel eesmärkidel, kus probleemile tegeliku lahenduse leidmine jääb sageli tagaplaanile. Poliitikud ja seadusandjad on moraalse paanika olulisteks osapoolteks – valijatele töotatakse, et hirmuteod ei jää karistuseta, võetakse vastu uusi seadusi, mis on antud probleemile vastavad. Teatud gruppide ja nähtuste demoniseerimise kaudu saab osutada enda asumisele “heade” poolel, kusjuures tegemist on sageli kummalise “halvaga”, mida enne kogu paanika algust ei pruukinud õieti olemaski olla. Just radikaalsed ja populistlikud poliitilised liikumised kalduvad sotsiaalsete, majanduslike, hariduslike ja muude probleemide võimaliku lihtsa ja konkreetse lahendusena pakkuma kriminaalpoliitika karmistamist. Nõnda võivad kergesti korreleeruda elanikkonna kuritegevuse hirmu kõrge tase ja radikaalsete poliitiliste hoiakute populaarsus.

Muidugi ei ole hirmutunne ja mingite tegude avalik hukkamõist ainult mõttetu ja olukorda komplitseeriv. Sageli kannatavad kuritegevuse läbi ja osalevad moraalses paanikas just need elanikkonna kihid, kelle hulgas on kuritegevusest tekkinud kahju kõige suurem – ühiskonna alamkihid, vähemusgrupid suurlinnades jne. Ent vaieldamatult on kuritegevusehirmu ning selle pinnalt tekkinud moraalse paanika arvestamine suure kriminaalpoliitilise tähtsusega, et mitte luua mingitest gruppidest halva kehastajaid ning nende vastu võideldes kaotada silmist tegelikke suuremõõtmelisi, üldisemalt levinud ja sageli igapäevaseid probleeme. Moraalse paanika fenomeni arvestamine aitab hinnata adekvaatselt ressursikasutust, samuti seda, millistes valdkondades on vaja avalikkuse teadlikkust tõsta. Ka karistuspoliitika muutmisel tuleb analüüsida, millistest faktidest vajadus selle järele alguse sai ja kas see on proportsioonis probleemi objektiivse tähtsuse ja selle lahendamise võimalustega. Näiliste, konstrueeritud probleemidega hakkamasaamine ei ole turvatunde tõstmiseks püsiv lahendus ega seega ka poliitiliselt tõsiseltvõetav abinõu.

* * *

Kriminaalne käitumine on raskesti jälgitav ja keeruliselt mõõdetav. Nii tegelikku kuritegevuse taset ühiskonnas kui konkreetse indiviidi kriminaalset aktiivsust on väga raske, peaaegu võimatu täpselt määratleda. See tähendab, et kui me leiame erinevusi kurjategijate ja seaduskuulekate isikute vahel, jääb alati võimalus, et need on seotud mõõtmise vigadega (nt formaalselt seaduskuulekate isikute hulgas moodustavad olulise osa kuritegusid toime pannud isikud). Latentse kuritegevuse tase ühiskonnas on kõrge ning kriminaalne käitumine on suhteliselt levinud ja tavaline, seda eriti meessoos ja linnaelanike hulgas. Enamik linnades elavatest meestest on rikkunud elu jooksul kas ühe või mõne korra kriminaalseadust.

Piir kurjategijate ja mittekurjategijate vahel on ebaselge, samuti on kurjategijate kontingent mitmekesine. Paljud inimesed panevad toime vähe ja tavaliselt lihtsaid, kergeid üleastumisi. Mõned panevad toime palju kerget kuritegusid, teised panevad toime mõne üksiku, mõnikord väga tõsise kuriteo. Väike osa kurjategijast paneb toime palju, sh ka palju tõsiseid kuritegusid. Inimesed, kes tihti rikuvad õigusnorme, on sageli ka õiguskaitseinstitutionidega kontaktis ning enamasti moodustub just neist vanglate kontingent.

Ametlik statistika on paratamatult mõjutatud konkreetse riigi kuritegevuse registratsiooni ja õiguskaitseinstitutionide tegevuse eripäradest. Täna ongi juba sümptomaatiline kuritegevuse üldnäitajate interpreteerimine mitte ainult kuritegevust kui nähtust ka jastavatena, vaid ka kriminaal-justiitsüsteemi tegevust iseloomustavatena.⁵² Kriminaalpoliitiliste otsuste tegemiseks on seetõttu püütud leida adekvaatsemaid näitajaid ning muuhulgas otsitud kuritegude liike, mis oleksid ülalnimetatud puudustest suhteliselt vabad. Kuritegevusest kui nähtusest võimalikult objektiivse pildi loomine ei saa olla kuritegevuse kontrollimisega tegelevate ametkondade otsene ülesanne, nendelt saadud andmed on käsitletavad toormaterjalina, mis vajab spetsiaalset läbitöötamist ja hindamist.

Kuritegevust ei nähta tänapäevastes sotsiaalteadustes enam mitte niivõrd realselt esineva tegelikkuse faktina, vaid seda vaadeldakse pigem kui sotsiaalset konstruktsiooni. On ju kuritegelikena määratletud käitumisviiside ning nendele reageerimise puhul tegemist olulisel määral väärtushinnangulise kategooriaga. Seetõttu püütakse rohkem süveneda küsimustesse, mida üldse tähendab kuritegevuse fenomen ühiskonnas, millised on selle funktsioonid, mil viisil ja kelle poolt määratletakse piir kuritegeliku ja seaduskuuleka käitumise vahel ning kui usaldusväärse pildi kuritegevusest annab ametlik kuritegevuse statistika ja kuidas seda statistikat interpreteerida.

⁵² Kangaspunta, K. (toim.). (1995). *Crime and Criminal Justice in Europe and North America 1986-1990*. HEUNI Publications Series no. 25. Helsinki: HEUNI.

Demokraatlikes riikides levib tõrjuv hoiak kõikvõimsa riigi ja selle institutsioonide kontrollimatu sekkumise suhtes inimeste ellu. Postmodernistlik diskursus paigutab kuritegevuse ühte ritta niisuguste nähtustega nagu domineerivad ideoloogiad, sotsiaalne kontroll laias mõttes, informatsiooni valdamine, massikultuur, kultuurikonflikt, vähe-
musgrupid jms. Üha ilmsemaks on saanud seejuures riigivõimu mitteühetahtluslik suhtumine kuritegevuse kui inimkäitumise erivormi kontrolli, mida reeglina kõik poliitilised huvigrupid serveerivad oma tegevuse olulise prioriteedina. Vastupidiselt üldlevinud arusaamale võib olla võimalik väita, et registreeritud kuritegevus just suuresti seetõttu kasvabki, et sellega võitlemiseks intensiivselt kulutusi tehakse.⁵³

Analüüsidest Eesti kuritegevuse olukorda ja sellest kujunenud pilti perioodil 1991–2001 püüti kõiki eelnevaid ideid teoreetilise lähteotsuseks arvestada. Eesmärgiks oli luua süsteemne ülevaade kogu kuritegevusega seotud probleemide spektrist. Ametlikule statistikale tuginevalt kujundati pilt kuritegevusest, selle arengutendentsidest ja samuti kurjategijaist kui kriminaal-justiitsüsteemi mõjusfääris olevaist isikuist. Samal ajal uuriti ka statistika võimalusi kuritegevusest ja kurjategijaist adekvaatse ettekujutuse loomisel. Ametlikku statistikat kõrvaltati alternatiivsetel meetoditel kogutud andmetega elanikkonna kriminaalse aktiivsuse ja kuriteo ohvriks langemise erinevate aspektide kohta (ohvriuuringud, kriminaalsete karjäärade uuring, ajakirjanduse rolli analüüs). Niisugune valdkonna kompleksne teaduslik analüüs on käsitletav esimese etapina riikliku kuritegevuse kontrolli- poliitika planeerimisel ja kujundamisel Eestis ega pretendeeri viimase instantsi tõele.

⁵³ Vt nt Christie, N. (1993). *Crime Control as Industry: Towards GULAGS, Western Style?* London & New York: Routledge.

II patükk

REGISTREERITUD KURITEGEVUSE SEISUND JA DÜNAAMIKA

Kuritegevuse seisundi ja dünaamika iseloomustamiseks vaadeldaval perioodil kasutatakse käesolevas analüüsis valdavalt politseistatistikat. Pöördelised sündmused riikluses kajastuvad alati kuritegude registratsioonis, kuna viivad ajutiselt alla andmete kvaliteedi ning raskendavad kuritegevuse pikaajaliste tendentside hindamist.¹ 1991., taas iseseisvumisaasta kohta on praeguseks olemas kuritegude üldarvud ja mõningad andmed üksikutest kuriteoliikidest. Ka 1992. aastal oli kuritegevuse statistika veel üles ehitatud Nõukogude-aegse kriminaalkoodeksi ja kriminaalstatistika koostamise põhimõtete alusel ning pole seetõttu kõikide kuriteoliikide osas üksüheselt võrreldav hilisemate aastatega. Eesti registreeritud kuritegevust kajastavast statistikast tänapäevases tähenduses saab rääkida alates 1993. aastast, sest tol aastal rakendunud arvestuse põhimõtted kehtivad suhteliselt muutumatutena tänaseni.

Eesti politseistatistika esitatakse samal põhimõttel nagu EV Kriminaalkoodeksi (KrK) eriosas jaotatakse kuriteokooosseisud peatükkidesse. See on igati loogiline ja arusaadav, kuigi niiviisi kuritegevusest loodud pilt sarnaneb üksikutest kildudest koosneva mosaiigiga. Pildi sisu avaneb alles siis, kui osatakse näha arvude tekkimise mehhanisme ja tagamaid ning hinnata nende osakaalu terviku kujunemisel.

Igasuguse statistika ülesehitamisel tuleks kindlasti esitada küsimus selle koostamise eesmärkide kohta. Ametkondlike statistikate peamine eesmärk on anda ülevaade ametkonnas tehtud tööst. Ka politseistatistika näitab eelkõige politsei poolt tehtava töö mahtu ja suundi ning politsei poolelt nähtuna on registreeritud kuriteod paljuski selle näitaja,

¹ Eesti Vabariigi territooriumil kehtestati alates 01. juunist 1992 "Eesti NSV Kriminaalkoodeksi" uus redaktsioon "Kriminaalkoodeks" (RT 1992, 20, 287 ja 288).

mida politsei aasta jooksul üldse on teinud. Kuna kogu õiguskaitsefääri tegevuse põhiline alus on kriminaalseadus, siis kriminaalkoodeksi baasil koostatud statistika annab piisavalt hea ülevaate politsei õigusekaitsealasest aktiivsusest.

Samal ajal peab kuritegevuse statistika järgi saama ettekujutuse turvalisusest riigi territooriumil ehk sellest, millised objektid on kõige sagedamini sattunud kuritegelike rünnete alla ning mis on kuritegudega enam ohustatud väärtused. Avalikkust huvitab kahtlemata kõige rohkem kuritegevuse nimetatud aspekt, ent selle kajastamisel on politseistatistika adekvaatsus väiksem. Näiteks ohvri poolt vaadatuna ei ole erilist vahet, kas tema auto varastati või ärandati. Kriminaalkoodeksis kuulus aga autovargus varavastaste kuritegude ja autoärandamine avaliku korra vastaste kuritegude peatükki. Selged sisulised piirid puudusid näiteks avalike varguste ja röövimiste vahel, ehkki seaduseandja tõi välja nende kuritegude vägivalalise tausta erinevused.² Isikuvastaste kuritegude alla kuulus kõrvuti raskete vägivallega seotud kuritegudega lapsele alimentidest maksmisest kõrvalehoidmine (KrK §121), mis on kahtlemata lubamatu õiguskorra rikkumine, kuid vaevalt võrreldav raskusastmelt näiteks tapmise või vägistamisega.

Kolmas ja eelmisega osaliselt kattuv kuritegevuse statistika koostamise eesmärk riigi juhtimise tasandil on tagasiside andmine kuritegevuse kui nähtuse seisundi ja arenemise tendentside kohta (nt kuritegude kõige olulisemad liigid, kuritegevuse regionaalsed erinevused, kuritegevuse võrdlus teiste riikide kuritegevusega). Niisuguste eesmärkide täitmiseks on politseistatistika ilma spetsiaalse analüüsita vähesobiv ja seda saab võtta ainult kui algmaterjali analüüsiks ja eksperthinnangute andmiseks. Kui vaadata statistilisi näitajaid erinevate kuritegude kohta, millest teataval perioodil ühed kasvavad, teised jäävad samaks ja kolmandad vähenevad, siis kerkib paratamatult küsimus, millised näitajatest on olulised ja millised vähemolulised. Kuidas võrrelda erinevaid regioone, millest ühed on suuremad ja teised väiksemad, kui ühes elab palju enam inimesi kui teises jms? Milliste näitajate abil võrrelda erinevate riikide kuritegevust, kui neis riikides kehtivad kriminaalseadused on erinevad? Niisugused ja mitmed sarnased küsimused kerkivad paratamatult esile, kui kuritegevust püütakse hinnata statistika alusel.

Otsustades niisuguste asjade üle on suur oht teha seda subjektiivselt, üksnes mingitest kitsastest ametkondlikest huvidest lähtuvalt või lihtsalt asjatundmatult. Nii jääb riiklikul tasandil suures osas kasutamata väga oluline ühiskonna toimimist kajastava informatsiooni kanal. Seetõttu tuleb riiklikku kuritegevuse statistikat pidada küll ametkondliku(te)l statistika(te)l baseeruvaks, kuid riiklikke huvisid kajastavaks statis-

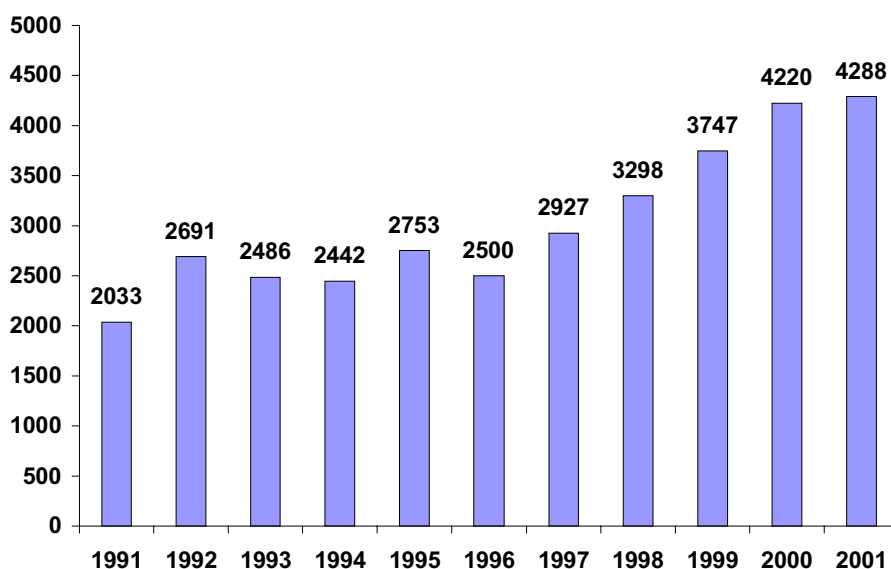
² Näiteks KrK §140lg2p1 räägib avaliku vargusega kaasnenud vägivallast, mis erinevalt röövimisest (KrK§141) ei olnud ohtlik elule või tervisele.

tika eriliigiks, mida koostatakse vastavalt neile eesmärkidele. Riik on see, kes peab ametkonnale ütlema, milliseid andmeid ja millisel kujul kuritegevusest pildi loomiseks vajatakse.

2.1 Registreeritud kuritegevus

Registreeritud kuritegude arv Eestis on alates taasiseseisvumisest kasvanud kokku 1,8 korda. 2001. aastal registreeriti 58 497 kuritegu, mis on 26 749 kuriteo võrra rohkem kui 1991. aastal. Niisugune tase on kogu iseseisvuseaja kõrgeim, ületades senise rekordaasta (2000. aasta) taseme 698 kuriteojuhtumi võrra. Kuna Eesti elanike arv on vaadeldaval perioodil kahanenud, kasvas veelgi enam kuritegude suhtarv 100 000 elaniku kohta, mis ületas juba 1998. aastal 3000 ja 2000. aastal 4000 kuriteojuhtumi piiri.

Kuritegude arvu kasv ei ole olnud ühtlane ja 1990. aastate esimene pool erineb selles osas 1990. aastate teisest poolest. Esimese perioodi tipp-tase oli 1992. aastal, millele järgnes kahel aastal registreeritud kuritegude arvude vähenemine. Veel 1996. aastal registreeriti Eestis vähem kuritegusid kui 1992. aastal, mille tase ületati alles 1998. aastaks. Alates 1997. aastast kuni tänaseni toimub registreeritud kuritegude iga-aastane kasv (vt Joonis 4).

Joonis 4. Registreeritud kuriteod 1991.–2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1990ndate lõpu kuritegevuse kasvul on võrreldes Eesti taasiseseisvumise algusaastatega paljuski erinev taust. 1990ndate alguses toimus alles uute kuritegude ennetamise ja eeluurimisega tegelevate struktuuride ja nende töötamise põhimõtete väljakujundamine. See tõi kaasa olulised muutused näiteks politsei koosseisus, etnilises ja vanuselises struktuuris ning professionaalses ettevalmistuses. Kuni 1997. aastani vahetus kokku seitse politsei peadirektorit, mis muutis pidevalt politsei juhtivat meeskonda, juhtimistiili ja ideoloogiat. 1991. aastal loodi kuritegude juurdluseks ja eeluurimiseks iseseisev uurimisamet, mis allutati keskuurimisbüroona 1993. aastal politseiametile. Kõik need organisatsioonilised muutused ja nendega kaasnenud funktsioneerimisprobleemid kajastuvad paratamatult politsei poolt registreeritud kuritegude arvude suurtes üles-alla kõikumistes 1990. aastate esimesel poolel.

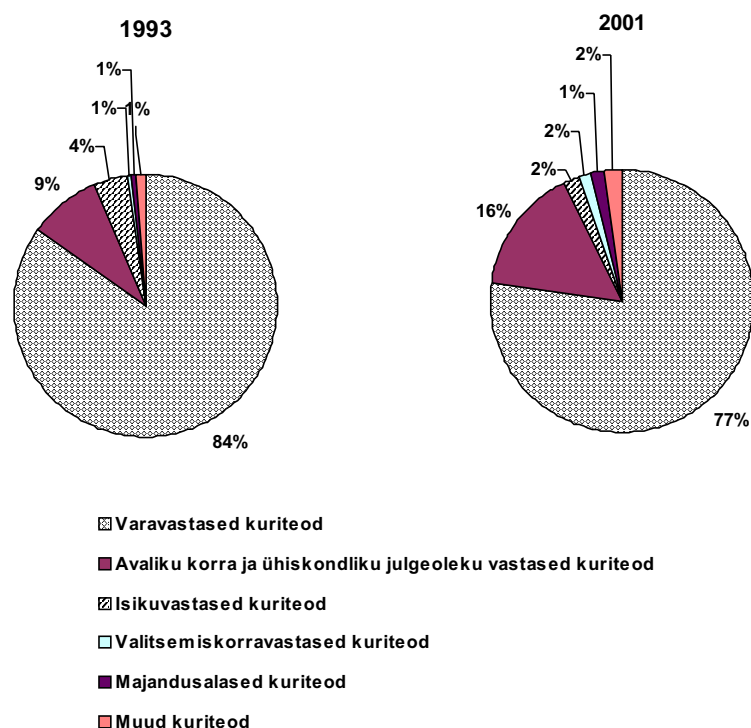
Alates 1990. aastate teisest poolest võib rääkida kuritegevusega tegelevate struktuuride (eelkõige politsei) stabiliseerumisest ja nende kasvavast aktiivsusest. Samal ajal loodi seaduseandja poolt uusi kuriteokoosseise (nt korduv sõidukijuhtimine alkoholihoobes) ja paranes mõnede kuriteoliikidega tegelemise efektiivsus (nt narkokuriteod). Elanike arvamuste uuringutest ilmneb, et politsei prestiiž oli oluliselt 1990. aastate lõpuks kasvanud. Niisugune üldhinnang, mille järgi registreeritud kuritegevuse kasvus peegeldub eelkõige tegelikus kuritegevuses jätkuv intensiivne kasv, ei lähe kokku muudel meetoditel saadud andmetega (nt tapmiste tase, ohvriuuringute resultaadid). Viimased räägivad pigem kuritegevuse stabiliseerumisest 1990. aastate teisel poolel.

Tänase seisuga võib rääkida ka uutest tendentsidest Eestis toimepandud kuritegude uurimisel ja registreerimisel, mis võib lähitulevikus registreeritud kuritegude arvu mõjutama hakata. Eestis laieneb pidevalt ametkondade ring, kellel on õigus tegelda kuritegude kohtueelse uurimisega. Alates 1. jaanuarist 2002 lõpetas politseiamet sõjaväes, vanglates, piirivalveametis, tolliametis jt uurimisorganites menetletavate kuritegude ja neid toime pannud isikute keskse registreerimise. See tähendab, et registreeritud kuritegude statistika hakkab erinevate ametkondade vahel rohkem jaotuma ja teravikpildi loomine muutub keerukamaks.

2.2 Kuritegevuse liigid

Kõrvuti kuritegevuse kvantitatiivsete muutustega võib 2001. aastal 1990. aastate algusega võrreldes välja tuua olulisi nihkeid kuritegevuse struktuuris.

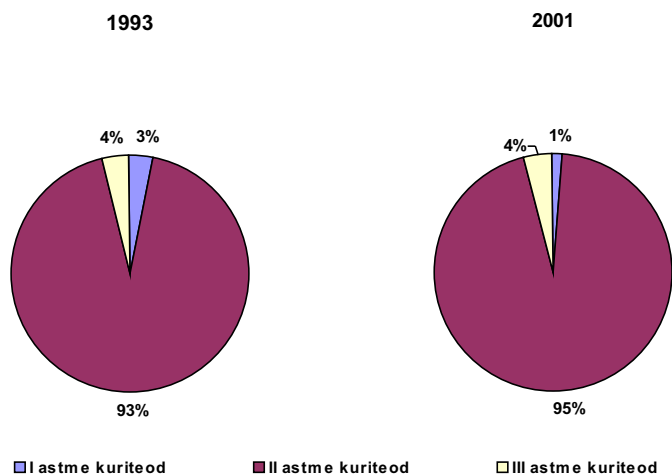
Varavastaste kuritegude osatähtsus kogu kuritegevuses on mõningal määral vähenenud, jäädes samal ajal arviliselt kõige rohkem kasvanud ja domineerivaks kuritegevuse

Joonis 5. Kuritegevuse liigiline üldstruktuur 1993. ja 2001. aastal

liigiks. Oluliselt on vähenenud isikuvastaste kuritegude arv ja osakaal. Samal ajal on kasvanud avaliku korra vastaste, valitsemiskorravastaste ning majandusalaste kuritegude arvud ja osakaalud. Viimatinimetatud kuritegevuse liikide kasvus peegeldub eelkõige riigi intensiivsem funktsioneerimine ja riigipoolse kontrolli tõhusamaks muutumine. Paralleelselt intensiivsema toimimisega laieneb riikluse arenedes alati niisuguste käitumisviiside ring, mida kontrollitakse. Selle protsessi indikaatoriks on kuritegevuse mitmekesisustumine. Kuritegevuse mitmekesisustumisest annab märku nn muude kuritegude osakaalu rohkem kui kahekordne (absoluutarvudes rohkem kui kolmekordne) kasv vaadeldaval perioodil.

Muudest levinumatest kuritegude liikidest võib nimetada riigivastaseid kuritegusid (nt salakaubavedu, raha või väärtpaberi võltsimine), ametialaseid kuritegusid (nt altkäemaks, korrupsioon), õigusemõistmisvastaseid kuritegusid ja kaitseteenistusalaseid kuritegusid. Nõnda on kuritegevuse struktuur suures osas määratletud lähtuvalt kehtivast kriminaalkoodeksist.

Joonis 6. Kuritegevuse üldstruktuur 1993. ja 2001. aastal

KrK-s eristati kuritegusid kolme raskusastme alusel. Arvuliselt moodustasid teise astme kuriteod valdava enamiku Eestis toimepandavatest kuritegudest, mille osakaal on vaadeldaval perioodil ligikaudu kahe protsendipunkti võrra kasvanud.³ Ligikaudu sama palju on vähenenud raskete (s.o esimese astme) kuritegude osakaal, mida 2001. aastal pandi toime arvuliselt kolmandiku võrra vähem kui 1993. aastal. Kolmanda astme kuritegude arv on vaadeldaval perioodil kasvanud praktiliselt samas tempos kui kogu kuritegevus ja osakaal jäänud endiseks (vt tabel 2 lisas).

Kuritegevusega tekitatud kahju ja kuritegevuse ohtlikkuse üks olulisemaid näitajaid on kuritegude tagajärjel hukkunute arv. Kokku on alates 1993. aastast kuni 2001. aastani Eestis kuritegude tõttu hukkunud 4482 inimest. Inimohvreid põhjustanud kuritegudest on kõikidel aastatel olnud esimesel kohal tahtlik tapmine (KrK §-d 100–103) ja teisel kohal mootorsõiduki ohutu liiklemise eeskirjade rikkumine (KrK §204).⁴ Üli-

³ KrK järgi jagunesid kuriteod esimese, teise ja kolmanda astme kuritegudeks vastavalt nende toimepanemise eest ettenähtud karistuse raskusele. Esimese astme kuritegude eest nähti ette raskemate karistustena vabadusekaotus üle kaheksa aasta või eluaegne vabadusekaotus. Teise astme kuritegude puhul oli karistuseks alla kaheksa aastane vabadusekaotus ja kolmanda astme kuritegude eest nähti karistusena ette rahaträhv, teataval ametikohal töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmine või arest (RTI 1997,5/6,30; RTI 1998,51,756).

⁴ Mõnedes riikides (nt Hollandis, California osariigis USA-s) kvalifitseeritakse ilmselt seetõttu mootorsõiduki ohutu liiklemise eeskirjade rikkumised, millega kaasnesid inimohvrid, liiklusalaste tapmistena (surmamistena).

raske kehavigastuse tahtlik tekitamine (KrK §107 lg2 p1) hõivab enamikul aastatel kolmanda koha (v.a 2001) ja surma põhjustamine ettevaatamatuse tõttu (KrK §105) asub sageduselt neljandal positsioonil. Ka tuleohutuse eeskirjade kuritahtlik rikkumine (KrK §206¹) kuulub suhteliselt sagedasti inimohvreid põhjustavate kuritegude hulka (vt tabel 18 lisas).

Eesti kuritegevuse “mustaks aastaks” võib kuritegude tagajärjel hukkunute arvu alusel nimetada 1994. aastat, mil kuritegude tõttu sai surma 752 inimest. Samal ajal registreeritud kuritegevuse üldnäitajad vähenesid üllatuslikult 1993. ja 1994. aastal võrreldes neile eelnevate aastatega. 1994. aastal saavutasid kõrgeima taseme ka paljud muud sotsiaalseid probleeme kirjeldavad indikaatorid nagu näiteks alkoholimürgistuste tõttu hukkunud, alkoholipsühhoosidesse haigestunute ja õnnetuste tõttu hukkunute arvud ning enesetappude arv.⁵ Sellele järgnevatel aastatel on hukkunute arvud pidevalt vähenenud kuni 2001. aastani.

2001. aastal kasvas kuritegude tõttu hukkunute arv võrreldes sellele eelnenud aastaga 44 juhtumi ehk peaaegu 12% võrra. Tahtlike tapmiste ja üliraske kehavigastuse tekitamise vastavad näitajad jäid sisuliselt varasema aasta tasemetele. Kuritegude tõttu hukkunute arv suurenes eelkõige ettevaatamatusega surma põhjustamiste arvel. 2001. aastal suri metanoolimürgituse tõttu 69 inimest. Kuna tegemist oli erakordse traagilise sündmusega, mille kordumist ei ole võimalik ette näha, võib järgnevatel aastatel oodata kuritegude tagajärjel hukkunud inimeste arvude jätkuvat vähenemist.

Olemasolev statistika ei võimalda iseloomustada täpsemalt kuritegude tõttu hukkunud inimeste sotsiaalseid karakteristikuid. Peab leppima kaudsete hinnangutega ja kriminaalse karjääri uuringu resultaatidega, mille järgi kurjategijate ja kuritegude ohvrite näitajad on lähedased. Niisugune olukord, mil kurjategijale osutatakse statistikas märksa suuremat tähelepanu kui ohvrile, on üldlevinud ega iseloomusta ainult Eestit.

2.3 Kuritegevuse territoriaalsed erinevused

Kõige suurem osa kuritegudest pannakse toime Tallinnas. Tallinna osakaal kõigi toimepandud kuritegude toimumiskohana on alates 1990. aastate algusest kasvanud ca 40%lt umbes 50%le (vaatamata teatavale tagasiminekul 2000. aastal). Kõige kõrgem

⁵ Ahven, A. (2000). Social problems in official statistics in Estonia in the 1980s and 1990s. – H. Leifman & N. Edgren (toim.). Statistics on alcohol, drugs and crime in the Baltic Sea region. NAD Publication no. 37. Helsinki, lk. 31–35; Enesetappude kohta vt Värnik, A. (2001). Suitsiidid Eestis 1970–2000. Eesti Inimarengu Aruanne 2001, lk. 42–45.

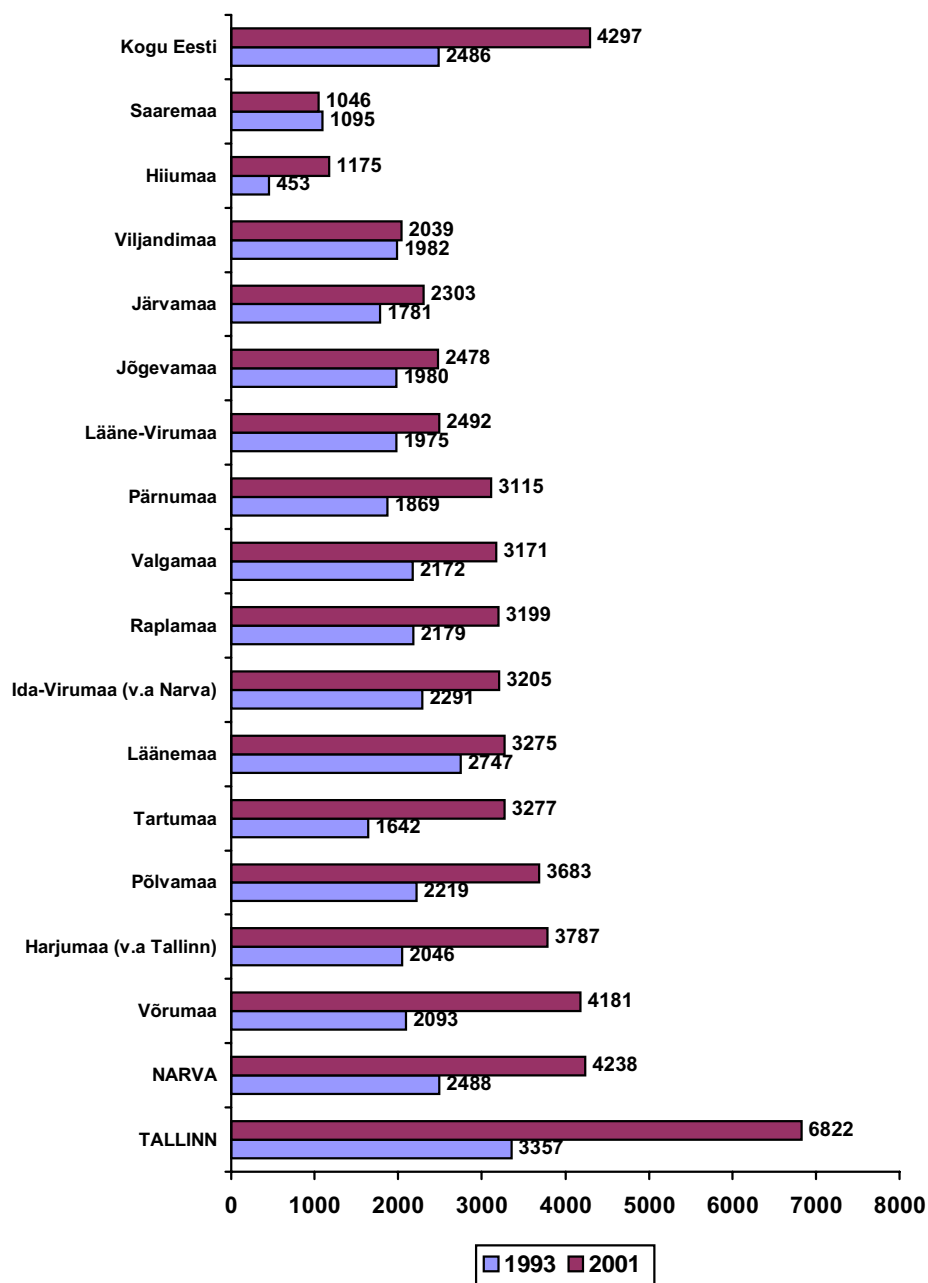
oli Tallinna osakaal kogu kuritegevuses 1999. aastal, mil selles linnas toime pandud kuriteod moodustasid kõigist Eesti kuritegudest umbes 52%. Kõige madalam osakaal kogu kuritegevusest on iseloomulik kogu vaadeldava perioodi kestel aga Saaremaale ja Hiiumaale.

Kui vaadata kuritegude arve 100 000 elaniku kohta, oli Tallinn 2001. aastal samuti kõige suurema kuritegude arvuga regiooniks Eestis. Selles linnas pandi toime ca 6800 kuritegu, mis ületab Eesti keskmise näitaja ligikaudu 1,6 korda. Teisel kohal asus Narva 4200 ja kolmandal üllatuslikult Võrumaa 4100 kuriteoga 100 000 elaniku kohta. Esiviisikus asusid peale ülalnimetatute veel Harjumaa ja Põlvamaa, kelle vastavad näitajad jäid aga juba allapoole 4000 juhtumi. Kõige madalamad kuritegevuse näitajad iseloomustavad Saaremaad ja Hiiumaad, kus pandi toime natuke rohkem kui 1000 kuritegu 100 000 elaniku kohta.

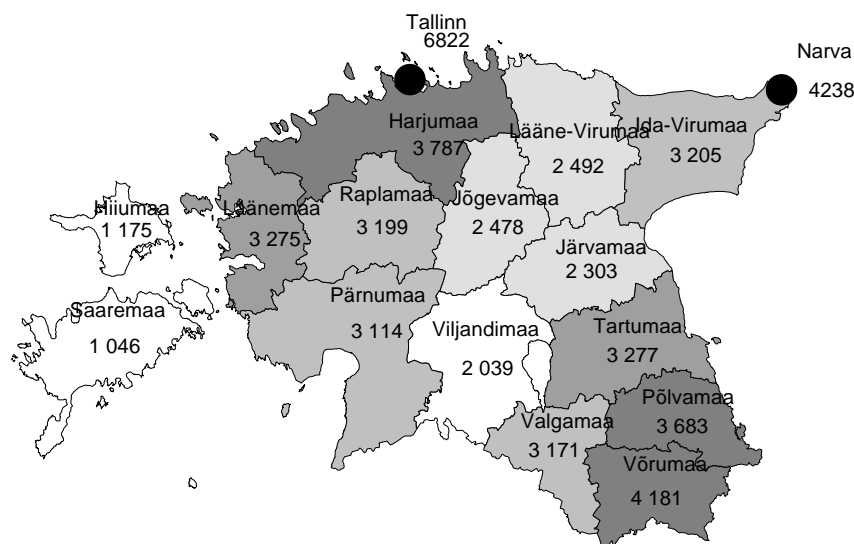
Võrreldes situatsiooni 1993. aastaga, võib esile tuua järgmisi arengutendentse: Tallinna osas pole põhimõttelise muutusi, sest ka sel aastal pandi Tallinnas toime kõige rohkem kuritegusid 100 000 elaniku kohta. Teisel kohal asus 1993. aastal aga Läänemaa ja kolmandal Narva. Esiviisikusse kuulusid järgmistena Ida-Virumaa ja Põlvamaa. Saaremaa ja Hiiumaa kuritegevuse tasemed olid ka 1993. aastal kõige madalamad Eestis. Kõige suuremate muutustena tulebki välja tuua Läänemaa ja Ida-Virumaa väljalangemist esiviisikust ning nende asemel Võrumaa ja Harjumaa tulekut sinna 2001. aastaks.

Tabel 1. Kõige kõrgema kuritegevuse üldtasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn 3357	1. Tallinn 6822
2. Läänemaa 2747	2. Narva 4238
3. Narva 2488	3. Võrumaa 4181
4. Ida-Virumaa 2291	4. Harjumaa 3787
5. Põlvamaa 2219	5. Põlvamaa 3683

Joonis 7. Kuritegevuse regionaalne jaotus Eestis 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

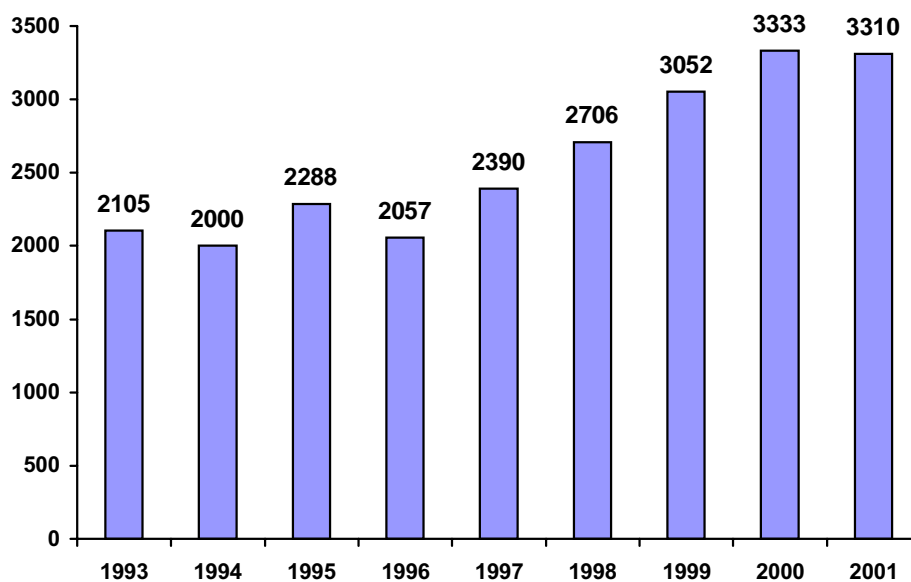
Joonis 8. Kuritegevuse tase regioonides 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

2.4 Varavastane kuritegevus

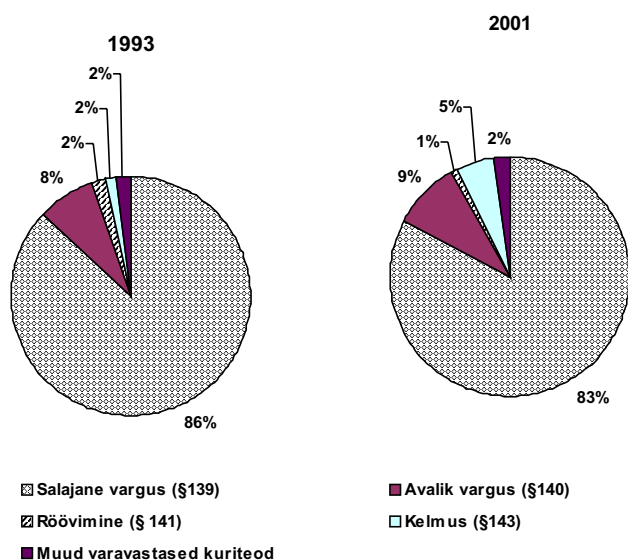
Kuna varavastased kuriteod moodustavad kogu kuritegevusest enamiku, langeb nende arvuline dünaamika valdavalt kokku kogu Eesti kuritegevuse üldise arengupildiga. Varavastaste kuritegude toimepanemise arv vähenes nagu kogu kuritegevuski 1994. ja 1996. aastal võrreldes neile eelnevate aastatega. Erandi moodustab ainult 2001. aasta, mil kogu kuritegevus kasvas (1,2%), kuid varavastaste kuritegude toimepanemine mõningal määral vähenes (1,1%). Varavastaste kuritegude üksikutes liikides avalduvad vaadeldaval perioodil siiski küllalt erinevad tendentsid.

Varavastase kuritegevuse üldiseks motivatsiooniliseks taustaks Eestis võib pidada tarbimisele orienteeritud elulaadi ja varanduslikku diferentseerumist. Teiseks varavastast kuritegevust soodustavaks faktoriks on materiaalsete väärtuste vähenemine kaitse, mis on seotud omanike oskamatusel või teadmatusel. Kolmandana tuleb nimetada varastatu turustamise võimaluste olemasolu, sest enamik vargusi pannakse toime edasimüügi eesmärgil.

Varavastases kuritegevuses moodustavad püsivalt kõige suurema osa salajased vargused. Samal ajal vähenes salajaste varguste osakaal kõigis varavastastes kuritegudes 87%lt 1993. aastal 83%le 2001. aastal. See tähendab, et salajaste varguste kasv ei ole

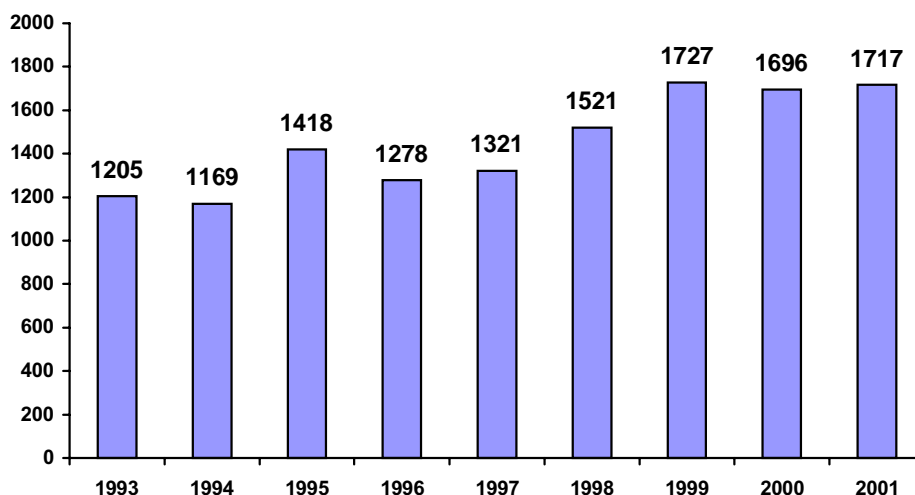
Joonis 9. Varvastased kuriteod 1993.–2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

Joonis 10. Varvastase kuritegevuse üldstruktuur 1993. ja 2001. aastal

olnud proportsionaalselt nii kiire, kui mõnel teisel varavastase kuriteo liigil. Teisel positsioonil varavastaste kuritegude hulgas on püsivalt avalikud vargused moodustades 8-9% kõigist varavastastest kuritegudest. Kelmused on kuritegude liik, mille kasv on olnud muudest varavastastest kuritegudest oluliselt kiirem (2001. aastal ületas nende kuritegude tase 1993. aasta taseme rohkem kui neli korda). Seetõttu tõusis kelmuste osakaal 2001. aastaks 5%le. Ainuke varavastaste kuritegude liik, mille puhul on vähenenud nii arv kui osakaal, on röövimised. Need kuriteod moodustasid vaadeldava perioodi lõpul kõigist varavastastest kuritegudest alla ühe protsendi.

Salajased vargused tõkke või luku kõrvaldamise teel on mitte ainult varguste põhiline liik (moodustasid 2001. aastal 68% kõigist salajastest vargustest), vaid üldse kõige levinum kuriteoliik Eestis. Niisugused vargused esinevad kõige sagedamini ja nendega tekitatakse enim materiaalselt ja moraalselt kahju. Näiteks 2001. aastal registreeriti päevas keskmiselt 64 niisugust kuriteojuhtumit. Samas hakkavad silma nende kuritegude toimepanemiste suured kõikumised erinevatel aastatel, kuigi üldiseks tendentsiks on alates 1997. aastast olnud kasv. Suurte statistiliste kõikumiste põhjuseid tuleb otsida mitte niivõrd niisuguste kuritegude toimepanemise muutumises, vaid pigem registratsiooniga seotud asjaoludes.

Joonis 11. Salajased vargused tõkke/luku kõrvaldamise teel (murdvargused) 1993.–2001. aastal

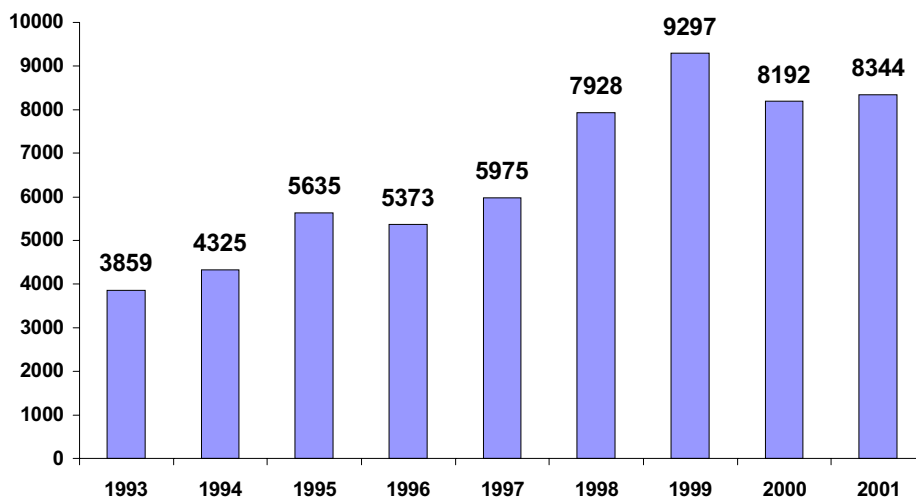
Tallinnas pandi 1993. aastal toime 43% ja 2001. aastal ligikaudu pooled (48%) kõigist salajastest vargustest tõkke/luku kõrvaldamise teel (murdvargustest). Selleliigiliste kuritegude toimepanemiste arv 100 000 elaniku kohta on Tallinnas oluliselt kõrgem kui teistes Eesti piirkondades. Ilmselt Tallinna otseste mõjudega on seotud ka Harjumaa ja Läänemaa kõrged näitajad, sest just neis regioonides asub palju suvilaid ning seal toimub intensiivne elanikkonna liikumine. Teise kõrge murdvarguste tasemega piirkonna (pooluse) moodustavad Ida-Virumaa ja sh Narva, mis kuulusid 2001. aastal samuti niisuguse kuritegevuse taseme esiviisikusse.

Tabel 2. Kõige kõrgema murdvarguste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (1758)	1. Tallinn (2799)
2. Läänemaa (1324)	2. Harjumaa (1765)
3. Põlvamaa (1125)	3. Ida-Virumaa (1537)
4. Harjumaa (1105)	4. Läänemaa (1521)
5. Ida-Virumaa (1103)	5. Narva (1508)

Salajased vargused autost moodustavad taseme kõrguse järgi väga levinud liigi. Nende toimepanemise sagedus oli 2001. aastaks 1993. aastaga võrreldes kasvanud rohkem kui kaks korda. 2001. aastal registreeriti keskmiselt 13 niisugust vargust päevas. Samaselt kõikide autodega seotud kuritegudega sõltub autodest varastamine autode arvukusest. Autodest toimepandud vargusi võib osaliselt seostada narkomaania ja asotsiaalsusega, sest autodes olevad esemed kujutavad endast varastele suhteliselt kergelt ja vähekaitstud saaki.

Tallinnas leiab aset enamik Eestis autodest toime pandud vargustest, mis moodustasid nii 1993. kui 2001. aastal 67% kõigist niisuguste varguste registreeritud juhtumitest. Autodest toime pandud salajaste varguste lokaliseerumise alusel olid esimestel positsioonidel jällegi Tallinn ja Harjumaa. Neis piirkondades pandi vaadeldaval perioodil toime kõige rohkem selleliigilisi vargusi, kusjuures Tallinna tase ületab Harjumaad ligikaudu kolm korda (2001. aastal olid näitajad vastavalt 1396 ja 474). Samas puudusid nii 1993. kui ka 2001. aastal esimese viie regiooni loetelust Kirde-Eesti piirkonnad ja nende asemele paigutusid sinna Tartumaa ja Pärnumaa. Ilmselt seostub niisuguste varguste toimepanemine eelkõige autode kui sobiva sihtmärgi suurema kontsentratsiooniga suuremates ülalnimetatud regiooni linnades (Tallinn, Tartu, Pärnu).

Joonis 12. Salajased vargused autodest 1993.–2001. aastal

Tabel 3. Kõige kõrgema sõidukist toimepandud salajaste varguste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (580)	1. Tallinn (1396)
2. Harjumaa (188)	2. Harjumaa (474)
3. Pärnumaa (167)	3. Tartumaa (466)
4. Läänemaa (144)	4. Võrumaa (341)
5. Viljandimaa (132)	5. Pärnumaa (306)

Salajased vargused korteritest moodustasid 2001. aastal kõigist salajastest vargustest ligikaudu 20%. Korterivarguste toimepanemise sagedus ei ole vaadeldaval perioodil oluliselt kasvanud ning on olnud suhteliselt stabiilne, kõikides seitsme ja kaheksa tuhande kuriteojuhtumi vahemikus. Kõige suurem arv korterivarguseid pandi Eestis toime 1995. aastal ja kõige vähem registreeriti niisuguseid kuritegusid 1997. aastal.

Kõigist korterivargustest pandi toime Tallinnas 1993. aastal 57% ja 2001. aastal 46%. See tähendab, et muude piirkondade osatähtsus korterivarguste osas on vaadeldaval

perioodil kasvanud. Samasugune tendents ilmneb ka vaadates korterivarguste sagedust 100 000 elaniku kohta. Kui veel 1993. aastal olid Tallinn ja Harjumaa korterivarguste sageduse osas esimestel positsioonidel, siis 2001. aastal oli kõige kõrgem niisuguste kuritegude tase Narvas, millele järgnesid Tallinn ja Ida-Virumaa.

Tabel 4. Kõige kõrgema korterivarguste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (920)	1. Narva (958)
2. Harjumaa (503)	2. Tallinn (882)
3. Ida-Virumaa (460)	3. Ida-Virumaa (698)
4. Raplamaa (455)	4. Läänemaa (622)
5. Narva (447)	5. Põlvamaa (469)

Sõidukite salajased vargused on vaadeldaval perioodil absoluutarvult ja osakaalult vähenenud. 2001. aastal toime pandud sõidukite varguste arv oli 36% väiksem kui 1993. aastal. Kuni 1997. aastani selle kuriteoliigi osas valitsenud pideva vähenemise tendents on aga viimastel aastatel asendunud mõningase tõusuga. Uute ja kallite autode tellimusvargused on tänaseks asendunud valdavalt vanemate, suhteliselt algeliste turvaseadmetega varustatud autode varuosadeks tegemise eesmärgil toime pandud vargustega.

Tallinnas toime pandud autovargused moodustasid 1993. aastal 62% ja 2001. aastal 48% kõigist Eestis registreeritud autode vargustest. Tallinna osakaal niisugustes kuritegudes oli suurim nii 1993. kui ka 2001. aastal, kuid taseme erinevus teistest piirkondadest on oluliselt vähenenud. Teisel positsioonil on stabiilselt olnud Tartumaa, milles põhilise osa annab Tartu linn. Nagu ka vargused autodest, seostuvad autovargused eelkõige autode kontsentratsiooniga, mis viimastel aastatel Tallinnaga ühtlustub.

Tabel 5. Kõige kõrgema mootorsõidukite varguste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (170)	1. Tallinn (92)
2. Tartumaa (75)	2. Tartumaa (66)
3. Ida-Virumaa (73)	3. Harju (64)
4. Narva (64)	4. Ida-Virumaa (61)
5. Pärnumaa (39)	5. Järvamaa (47)

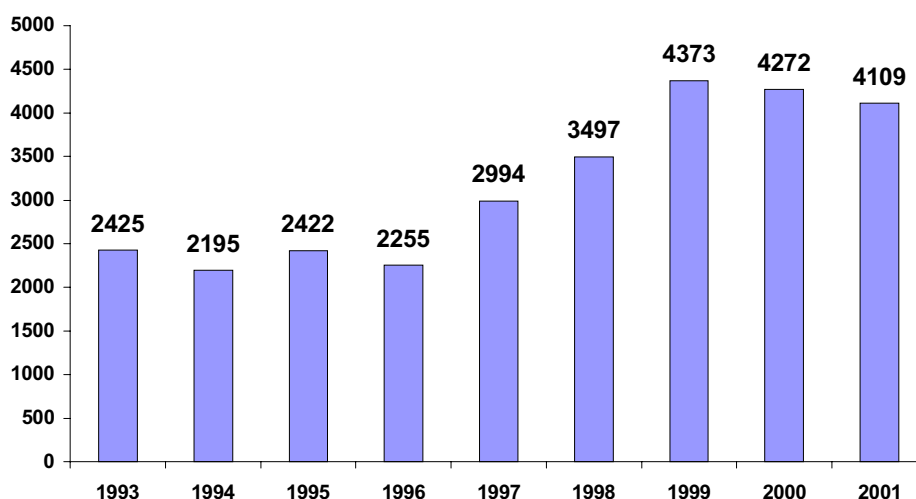
Metsavargused, mis olid Eestis 1990ndate algul veel suhteliselt vähelevinud, muutusid aastakümne lõpuks oluliseks varguste liigiks. Niisuguste kuritegude puhul ilmneb kasvutendents kogu vaadeldaval perioodil kuni 2000. aastani, mil pandi toime ligi kolm korda rohkem metsavargusi kui 1994. aastal. 2001. aastal vähenes metsavarguste arv mõnevõrra. Metsa puhul on ilmselt tekkinud selge vastuolu väärtuste suuruse ja nende kaitsuse astme vahel. Riigi omanduses olevate metsade kaitsmisega tegelnud varasem süsteem (metsaülemad, metsakorraldajad, metsavahid) likvideeriti. Omandireformi käigus metsade uuteks omanikeks saanutel puuduvad nende kaitsmiseks reaalsed võimalused, kuna nad elavad sageli kaugel neile kuuluvatest varadest. Varastatud puidu realiseerimist pole suudetud piisavalt tõkestada ja metsavarguste tegelikud toimepanijad jäävad enamasti kindlaks tegemata. Seetõttu on metsavargusest kujunenud kuriteoliik, kus minimaalse riskiga võib saada maksimaalset kuritegelikku tulu.

Värvilise metalli vargus on kuriteoliik, kus iga-aastased üles-alla kõikumised on ulatunud mitmetesse kordadesse. Niisugune dünaamika tuleneb sellest, et metallivargused on kõige otsesemalt seotud selle materjali turustamisvõimalustega. Niipea, kui tekivad paremad võimalused varastatud metalli realiseerimiseks, hakkab niisuguste kuritegude toimepanemine hüppeliselt kasvama. Ja vastupidi, pärast turustamisvõimaluste äralõikamist muutub metalli varastamine harvemaks.

Värvilise metalli vargused, mille tippaeg Eestis oli 1990. aastate esimesel poolel, hakkasid pärast olulist langust 1990. aastate lõpul uuesti hüppeliselt kasvama. Varguste objektiks olid eelkõige elektrijuhtmed ja -kaablid, mille vargusega tekitati väga suurt varalist kahju (nt 2001. aasta viie kuuga 15,2 miljonit krooni). Kuna metalli müügist saadavate kasumite marginaalid olid suured, ei suudetud kuidagi reguleerida metallide kokkuostu riigile kasulikul viisil. Metallivarguste arv vähenes koheselt pärast mais

2001 jõustunud muudatusi jäätmeseaduses, millega lubati juhtmete ja kaabli kokkuosutu ainult eritingimustel. Seda ajutiselt kuni 2003. aasta lõpuni kehtestatud seadusesätet kavatakse suure efektiivsuse tõttu muuta tähtajatuks.

Avalike varguste suurt arvu ja kasvu vaadeldaval perioodil (2001. aastal pandi selleliigilisi kuritegusid toime 69% võrra rohkem kui 1993. aastal) tuleb pidada Eesti kuritegevuse üheks kõige negatiivsematest näitajatest. Esiteks demonstreerib nende kuritegude suur hulk kõrget vägivalda taset ühiskonnas. Teiseks on avalike varguste näol tegemist küllalt omapärase nõukogude perioodil käibelevõetud kuriteoliigiga, mida ei tunta kaasajal enamikus Euroopa riikides. Kuna selle kuriteo koosseis (eriti KrK §140 lg2) sarnaneb väga röövimisega, peab röövimiste taseme vähenemise ja avalike varguste kasvamise korral alati küsima, kas ei ole tegemist muutustega kuritegude kvalifitseerimisel.

Joonis 13. Avalikud vargused 1993.–2001. aastal

Enamik avalikest vargustest pannakse toime Tallinnas. 1993. aastal oli vastav näitaja 61% ja 2001. aastal 65%, mis näitab Tallinna osakaalu suurenemist. Samasugune tendents ilmneb ka avalike varguste taseme võrdluses 100 000 elaniku kohta, kus pealinn edestab teisi regioone olulisel määral. Teisel ja kolmandal kohal olid 2001. aastal Narva ja Ida-Virumaa. Läänemaa mahtus avalike varguste taseme järgi esimese viie piirkonna hulka nii 1993. kui ka 2001. aastal.

Tabel 6. Kõige kõrgema avalike varguste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (332)	1. Tallinn (672)
2. Narva (168)	2. Narva (362)
3. Läänemaa (116)	3. Ida-Virumaa (280)
4. Valgamaa (111)	4. Läänemaa (179)
5. Ida-Virumaa (110)	5. Tartumaa (169)

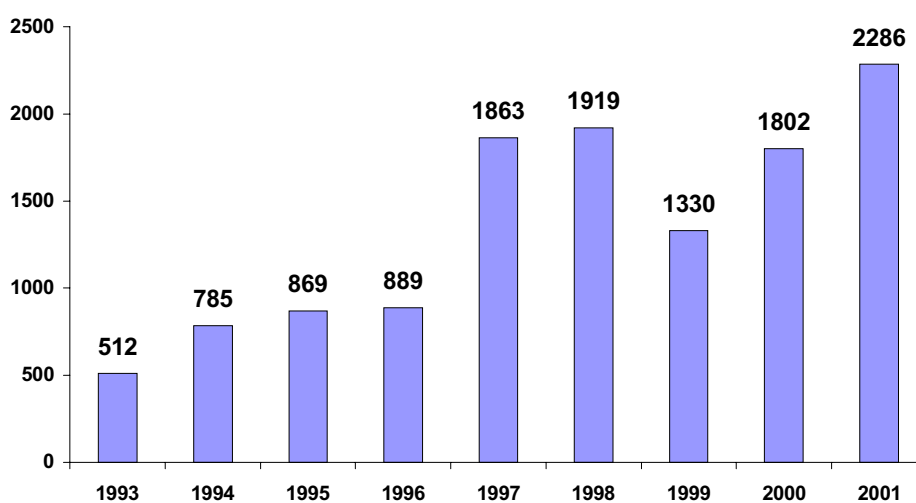
Röövimiste arv Eestis on vähenenud perioodil alates aastast 1993 kuni aastani 2001 ligikaudu 1,7 korda. Röövimiste maksimumtase langeb 1994. aastasse, mille järel on toimunud niisuguste kuritegude toimepanemise peaaegu ühtlane vähenemine. Niisugust tendentsi tuleb pidada kahtlemata rõõmustavaks, kuigi eelnimetatud avalike varguste samaaegne tõus seda mõnevõrra tumestab.

Tallinna osakaal röövimistes on vaadeldaval perioodil kasvanud. Kui 1993. aastal pandi selles linnas toime 51%, siis 2001. aastal juba 63% kõigist selleliigilistest kuritegudest Eestis. Röövimiste kõige kõrgema tasemega piirkonnad olid 2001. aastal Tallinn, Narva ja Ida-Virumaa. 1993 aastal kuulusid esikolmikusse peale Tallinna Valgamaa ja Lääne-Virumaa (vt Tabel 7).

Tabel 7. Kõige kõrgema röövimiste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (71)	1. Tallinn (58)
2. Valgamaa (43)	2. Narva (34)
3. Lääne-Virumaa (38)	3. Ida-Virumaa (30)
4. Narva (34)	4. Läänemaa (18)
5. Tartumaa (32)	5. Valgamaa (14)

Kelmused on protsentuaalselt kõige rohkem kasvanud varavastaste kuritegude liik, mida 2001. aastal pandi toime 4,5 korda sagedamini kui 1993. aastal. Siinjuures pole tegemist suurte erisuunaliste aastaste kõikumistega, vaid kelmuste arv kasvab pidevalt. Kuna kelmuste puhul on tavaliselt tegemist kuritegude seeriaga, võib üks niisuguseid kuritegusid toime pannud isik anda statistikasse kümneid ja isegi sadu episoode. Kuna kasv on pidev, tuleb arvata, et tegemist on järjest suurema hulga inimeste tegevusalaks muutunud kuriteoliigiga.

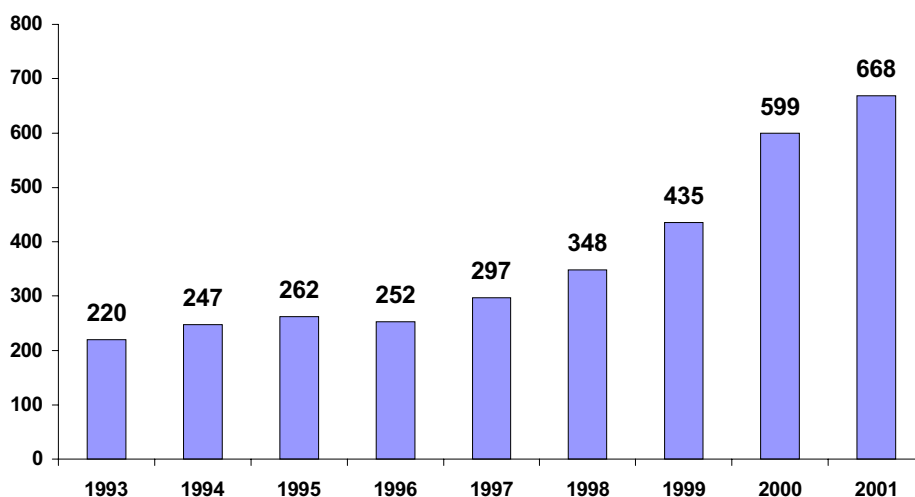

Joonis 14. Kelmused 1993.-2001. aastal

2.5 Avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastane kuritegevus

Avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuritegude (edaspidi avaliku korra vastu suunatud kuriteod) arvud on kasvanud vaadeldaval perioodil kokku 2,7 korda. Kasv on olnud ühtlane ilma suuremate üles-alla kõikumisteta aastate lõikes. Vaid 2000. aastal 1999. aastaga võrreldes kasvas selleliigiliste kuritegude arv rohkem kui kolmandiku võrra (37%).

Avaliku korra vastu suunatud kuritegude struktuur on 2001. aastaks 1993. aastaga võrreldes teinud läbi väga suuri muutusi. Ärandamiste osatähtsus avaliku korra vastaste kuritegude hulgas on vähenenud 41%lt 22%le ja samuti on vähenenud huligaansuste osakaal vastavalt 24%lt 20%le. Narkokuritegude osakaal on samal ajal kasvanud 1%lt 25%le ja liikluskuritegude osakaal 13%lt 20%le. Seega annavad avaliku korra ja

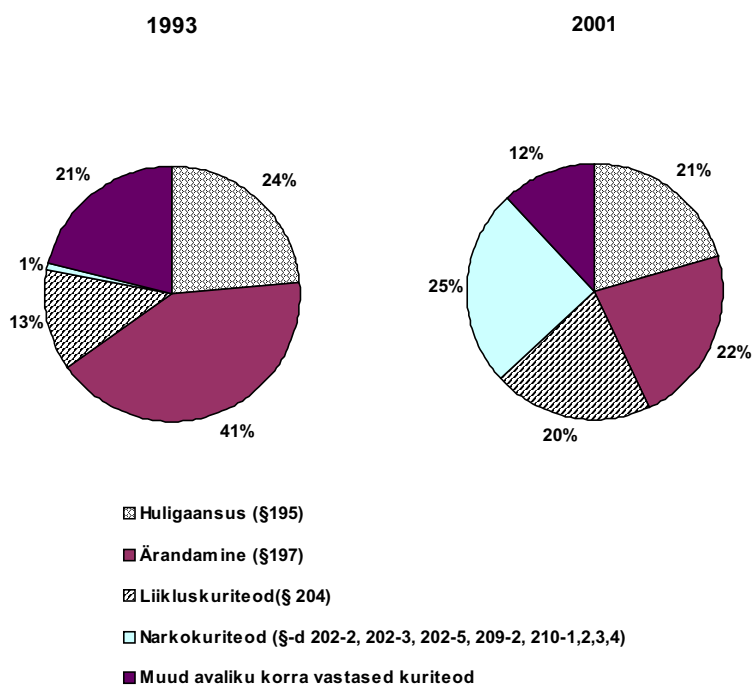

Joonis 15. Avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuriteod 1993.-2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuritegude hulgas 2001. aastal tooni hoopis teised kuriteoliigid kui 1993. aastal, s.o ärandamised ja huligaansused on asendunud narko- ja liikluskuritegudega. Avaliku korra vastased kuriteod on vaadeldaval perioodil mitmekesisuselt vähenenud, mida näitab selleliigiliste muude kuritegude osakaalu vähenemine peaaegu kaks korda.

Huligaansuste toimepanemine on kasvanud vaadeldaval perioodil ligikaudu 2,4 korda ja tegemist on ühtlase aasta-aastase suurenemisega. Kuna mõnede teiste avaliku korra vastaste kuritegude kasvutempod on oluliselt suuremad, on huligaansuste osatähtsus vähenenud. Huligaansuse näol ei ole tegemist mitte uue, vaid nõukogude perioodist hästi tuntud kuriteokoosseisuga, mille tegelik sisu võib ulatuda avaliku korra rikkumisest kehavigastuste tekitamiseni huligaansetel ajenditel. Huligaansuste arvuline kasv annab märku turvalisuse vähenemisest ja probleemidest korra tagamisel eeskätt avalikes kohtades.

Kõrvuti Tallinnaga pannakse huligaansusi suhteliselt sagedasti toime ka teistes Eesti piirkondades. Tallinnas registreeritud huligaansused moodustasid 1993. aastal kõigist huligaansustest 39% ja 2001. aastal vastavalt 32%. Huligaansuste tasemelt 100 000 elaniku kohta hõivas aga nii 1993. kui ka 2001. aastal kõrgeima koha Narva. Huligaansuste tase Narvas ületas 2001. aastal teisel positsioonil olnud Harjumaad ja kolmandal olnud Tallinna olulisel määral (vt Tabel 8).

Joonis 16. Avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastase kuritegevuse üldstruktuur 1993. ja 2001. aastal

Tabel 8. Kõige kõrgema huligaansuste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Narva (76)	1. Narva (393)
2. Jõgevamaa (72)	2. Harjumaa (208)
3. Tallinn (70)	3. Tallinn (152)
4. Ida-Virumaa (63)	4. Valgamaa (138)
5. Harjumaa (61)	5. Järvamaa (135)

Ärandamised on vaadeldaval perioodil sagenenud 1,3 korda. Niisugune kasvutempo jääb maha avaliku korra vastaste kuritegude üldisest kasvutempost. 1990. aastate esimesel poolel pandi toime vähem ärandamisi kui teisel poolel. Kõige väiksem arv ärandamisi toimus 1996. aastal, sealt alates toimub selle kuriteoliigi osas pidev kasv. Arvestades autode arvu suurt kasvu vaadeldaval ajavahemikul, on niisugune dünaamika küllaltki loogiline.⁶

Tallinnas toimepandud autode ärandamised moodustasid 1993. aastal 53% ja 2001. aastal 64% kõigist Eestis registreeritud ärandamistest, mis näitab Tallinna osakaalu kasvu. Tallinn on kogu vaadeldava perioodi olnud kõige kõrgema ärandamiste tasemega piirkond. Tasemelt teisel kohal on stabiilselt Harjumaa. Muude kuritegude osas esile kerkiv Ida-Virumaa ei kuulunud 2001. aastal selle kuriteoliigi alusel esiviisikusse.

Tabel 9. Kõige kõrgema ärandamiste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

1993	2001
1. Tallinn (165)	1. Tallinn (331)
2. Harjumaa (119)	2. Harjumaa (158)
3. Lääne-Virumaa (97)	3. Võrumaa (116)
4. Jõgevamaa (69)	4. Põlvamaa (86)
5. Ida-Virumaa (60)	5. Läänemaa (84)

Liikluskuriteod on vaadeldaval perioodil kasvanud 4,2 korda. Nende kuritegude hüppeline kasv toimus 1999. aastal, mil viidi sisse muudatus kehtivasse kriminaalkoodeksisse. Muudatuse KrK §204 lg3 järgi, mis jõustus alates 23.01.1999, hakati kehtiva halduskaristuse korral ehk teistkordselt aasta jooksul joores sõidukijuhtimise eest karistama kriminaalkorras. Tulemuseks oli liikluskuritegude arvu 2,6-kordne kasv samal aastal ja 1,7-kordne kasv järgmisel s.o 2000. aastal. Siinjuures moodustas joores sõidukijuhtimine kõikidest liiklusalastest kuritegudest 2001. aastal 69%. Kui kõigist aastatel 1999–2001 toimepandud liikluskuritegudest lahutada KrK §204 lg3 koosseisule vastavad kuriteod, oleks liikluskuritegude kasv neil aastatel minimaalne. Niisuguste kuritegude kõrge tase, kui võtta lisaks arvesse nende kõrget latentsust, näitab joores

⁶ Autoregistrikeskuse andmetel oli Eestis 1994. aastal arvel 337 812 ja 2000. aastal 463 883 sõiduautot.

sõidukijuhtimise traditsiooni levikut ja vähest liiklusalast distsiplineeritust Eesti elanikkonna hulgas. Ühiskonna kiire autostumine, mis järgnes perioodile, kus auto oli vaid üksikutele kättesaadav luksuse, on toonud liiklusse massiliselt uusi, vähese varasema sõidukogemuse ja vastutustundega juhte.

Narkokuriteod on vaadeldaval perioodil hüppeliselt kasvanud kuritegude liik. 2001. aastal registreeriti 86 korda rohkem selleliigilisi kuritegusid kui 1993. aastal. Kui veel vaadeldava perioodi alguses oli tegemist niisuguste kuritegudega kui ainult üksikjuhtumitega, siis praeguseks ajaks seistakse Eestis silmitsi narkokuritegevuse kui massinähtusega. Kõige murettekitavamaks tendentsiks on siinjuures narkokuritegude tase hüppeline kasv just viimastel aastatel. Samal ajal tuleb meeles pidada narkokuritegude spetsiifikat, mis tähendab nendest teadasaamist ja nende avastamist ainult õigusekaitseametkondade sellesuunaliste jõupingutuste tulemusel. Alles 2000. aastast hakkas politsei tegelema narkoalaste küsimustega kui prioriteetsetega. Seni eksisteeris narkokuritegude probleem ühiskonnas suhteliselt varjatult.

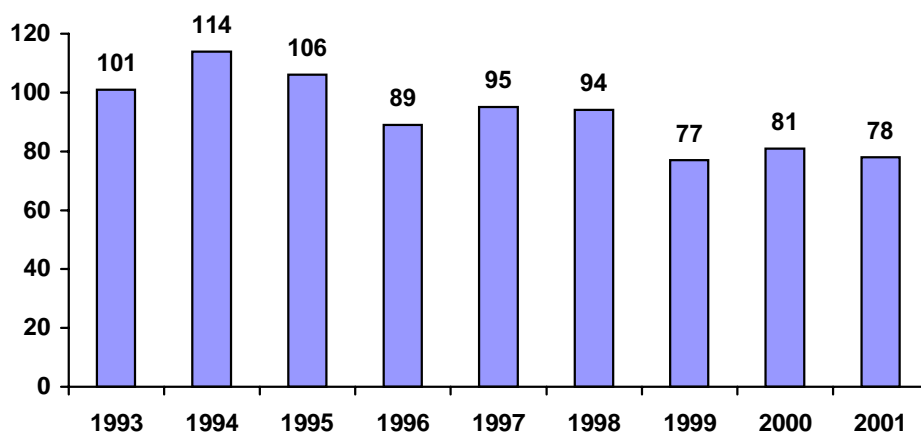
Narkokuritegevus on levinud eelkõige Tallinnas ja Narvas. 1993. aastal moodustasid Tallinnas registreeritud narkokuriteod 33% ja Narvas registreeritud narkokuriteod 7% kogu Eesti selleliigilistest kuritegudest. 2001. aastaks oli Tallinna osakaal kasvanud 60%ni ja Narva osakaal 17%ni. Narkokuritegevuse tasemelt oli 2001. aastal Narva kõige kõrgem, millele järgnesid Tallinn ja Ida-Virumaa (vt Tabel 10).

Tabel 10 Kõige kõrgema narkokuritegude tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

Tase 1993. aastal	Tase 2001. aastal
1. Läänemaa (28)	1. Narva (564)
2. Narva (3)	2. Tallinn (347)
3. Tallinn (2)	3. Ida-Virumaa (137)
4. Ida-Virumaa (1)	4. Tartumaa (70)
5. Tartumaa (1)	5. Viljandimaa (61)

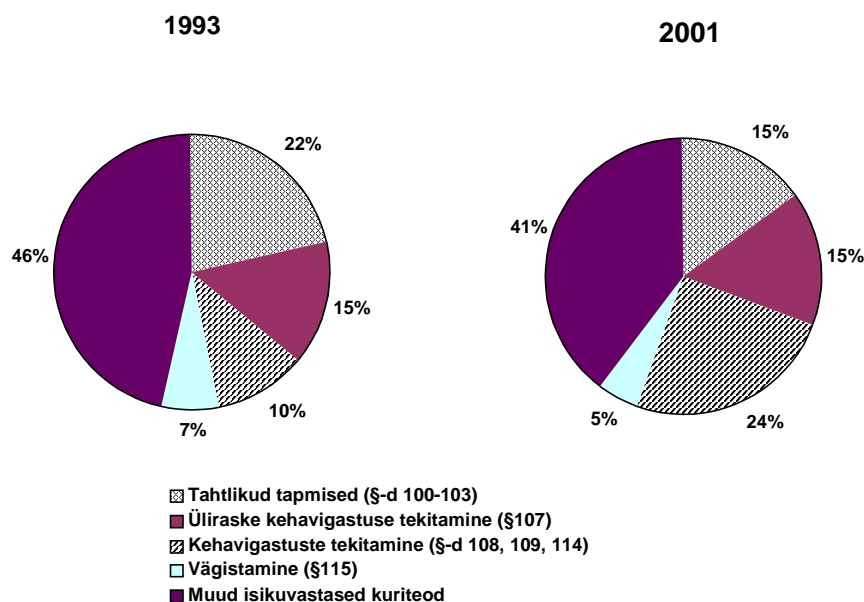
2.6 Isikuvastane kuritegevus

Isikuvastased kuriteod on vaadeldaval perioodil absoluutarvuliselt vähenenud ligikaudu kolmandiku võrra. 2001. aastal pandi toime 29% vähem selleliigilisi kuritegusid kui 1993. aastal. Tegemist on püsiva samasuunalise trendiga, mis sai alguse 1995. aastal ja avaldub veelgi reljeefsemalt kuritegevuse üldiste kasvutendentside taustal.

Joonis 17. Isikuvastased kuriteod 1993.–2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

Isikuvastaste kuritegude struktuuri kuuluvad kaheksa kategooria kuriteod. Esiteks rasked isikuvastased kuriteod, mis on seotud vägivallaga, ja teiseks kergemad isikuvastased kuriteod, mille vägivallaline aktsent on oluliselt väiksem (nt laim, lapsele või vanemale alimentide maksimisest kõrvalehoidmine). Nende omavaheline jaotus on umbes 2/3 ja 1/3 esimeste kuritegude kasuks. Kui 1993. aastal moodustasid tapmised ligikaudu 22% kõigist isikuvastastest kuritegudest, siis 2001. aastaks on tapmiste osakaal vähenenud 15%ni. Samal ajal oli kehavigastuste tekitamise osakaal, mis moodustas 1993. aastal umbes 10% kõigist isikuvastastest kuritegudest, kasvanud perioodi lõpuks juba ligikaudu veerandini (24%) kõigist isikuvastastest kuritegudest. Muude isikuvastaste kuritegude osakaal oli samal ajal vähenenud 47%lt 40%le.

Joonis 18. Isikuvastase kuritegevuse üldstruktuur 1993. ja 2001. aastal

2.6.1 Tahtlikud tapmised

Eesti kuritegevuse statistikas tuuakse eraldi kuritegude grupina välja tahtlikud tapmised. Nende hulka kuuluvaiks loetakse järgmised kuriteokoosseisud: EV KrK §100 (nn tapmise lihtkoosseis), KrK §101 (mõrv ehk tapmine raskendavatel asjaoludel), KrK §102 (ema poolt oma vastsündinud lapse tapmine), KrK §103 (nn afektitapmine). Tahtlike tapmiste kohta andmete esitamisel jäetakse nende hulgast välja üks tahtliku tapmise koosseis – EV KrK §104 (tapmine hädakaitse piiride ületamisel). Seda eristamist on väga raske ratsionaalselt seletada ning võib üksnes oletada mingit varasemast perioodist pärinevat ametkondlikku huvi.

Teine oluline moment Eesti tapmiste statistikas on lõpuleviidud tapmiste ja tapmiskatsete koos vaatlemine, mis tuleneb seadusandlikust loogikast, mille järgi tapmiskatse ja lõpule viidud tapmise korral kaasneb kriminaalvastutus sama paragrahvi alusel. Katsete osakaal tapmiskuritegude koguarvudes varieerub olulisel määral erinevates tapmiste koosseisudes. Samal ajal võib märkida ka tapmiskatsete ja raskete kehavigastuste tekitamiste objektiivse eristamise komplitseeritust. Nagu näitavad riikidevahelised kohtupraktika võrdlused, eelistatakse osades maades niisugused vägivallakuriteod, kus ohver jääb ellu, kvalifitseerida tapmiskatsetena ja teistes raske kehavigastuse tekitamises.

mistena. Seetõttu erineb lõpuleviidud tapmiste ja tapmiskatsete osakaal tahtlike tapmiste koguarvudes riigiti olulisel määral.⁷ Mõnede riikide (nt Ameerika Ühendriigid) statistikas ei arvestata tapmiskatseid ning võetakse arvesse üksnes lõpuleviidud tapmised.

Tahtlike tapmiste hulka kuuluvaiks ei arvata Eesti kuritegevuse statistikas surmaga lõppenud ülraskete kehavigastuste tekitamisi (EV KrK §107 lg2 p1), mis on selle kuriteoliigi tapmisega sarnast motivatsiooni ja lõppresultaati arvestades küllaltki problemaatiline.⁸ Samas, nagu näitab pikaajaline statistika, on tapmiskatsete ja surmaga lõppenud kehavigastuste tekitamiste arv peaaegu võrdne, mis lubab niisugusele praktikale tuua ühe olulise põhjenduse, kuna tapmistele tapmiskatsete juurdearvamisega saadud koguarv justkui suureneks ja surmaga lõppenud kehavigastuste väljaarvamisega tapmiste koguarv justkui väheneks ligikaudu sama arvu juhtumite võrra. Seetõttu võib summaarset tahtlike tapmiste koguarvu Eesti statistikas lugeda selles suhtes küllaltki tõepäraseks.

Tahtlike tapmiste tase Eestis

Ehkki viimasel kuuel aastal võib Eestis selle kuriteoliigi osas täheldada olulist tagasiminekut, jääb tapmiste hulk Eestis võrreldes teiste demokraatlike Euroopa riikidega väga kõrgeks. Kuna enamikule Euroopa riikidest on iseloomulikud madalad tapmiste näitajad maailma taustal, asub Eesti Euroopa riikide osas kindlalt kõige kõrgematel positsioonidel. Euroopa Nõukogu uuringu andmetel paikneb Eesti tahtlike tapmiste tase koos tapmiskatsetega Euroopa riikide hulgas 3.–4. kohal, jagades seda Albaaniaga. Eestist suurem arv niisuguseid kuritegusid pandi 1996. aastal toime üksnes Venemaal ja üllatavalt Hollandis. Vaadates aga riikide pingerida, mis on koostatud ainult lõpuleviidud tahtlike tapmiste järgi, asus Eesti sel aastal Venemaa järel teisel kohal. Siinjuures oli Holland oma 1,8 tapmisega alles riikide pingerea teises pooles. Kuna riikide arv varieerub ka selles mõttes, milliseid andmeid keegi annab, on täpse tahtlike tapmiste tasemete pingerea koostamine küllalt keeruline.

⁷ Vt nt Eesti ja Soome kohtupraktika võrdlust M. Lehti. (1998). Tahtlikud tapmised Eestis 1990ndatel aastatel. Sisekaitseakadeemia. Tallinn, lk 11–12.

⁸ Eesti ei ole selles suhtes erand ja nt Soome kriminaalkoodeksis on analoogiline nn kakluse koosseis, mille puhul kaasnenu surmajuhtumeid ei kvalifitseerita tahtliku tapmisena. Vt. The Penal Code of Finland and The Decree on the Enforcement of the Penal Code. Unauthorized Draft Translation, translated by M. Joutsen. (1983). Research Institute Of Legal Policy, Helsinki, lk 71.

Tahtlike tapmiste lokaliseerumine

Tallinnas toimepandud tapmised moodustasid 1993. aastal kõigist Eestis registreeritud tapmistest ligikaudu kolmandiku (31%) ja 2001. aastal natuke üle veerandi (26%). Kui aga arvestada Tallinna elanikkonna suurust, siis tapmiste tasemelt 100 000 elaniku kohta ei kuulunud pealinn 2001. aastal esiviisikusse. Kõige kõrgem tapmiste tase sel aastal oli Narvas, kus pandi toime 29 tapmist 100 000 elaniku kohta. Võrreldes 1993. aastaga olid selle kuriteoliigi lokaliseerumises toimunud suured muutused, kuigi esiviisik oli jäänud praktiliselt samaks. Ida-Virumaa pööraselt kõrge tapmiste tase (64 juhtumit 100 000 elaniku kohta) oli asendunud sisuliselt Eesti keskmisega (13). Harjumaa oli tõusnud 1993. aasta viiendalt positsioonilt 2001. aastaks teisele kohale, kuigi tase oli vähenenud (vt Tabel 11).

Tabel 11. Kõige kõrgema tapmiste tasemega regioonid 1993. ja 2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta)

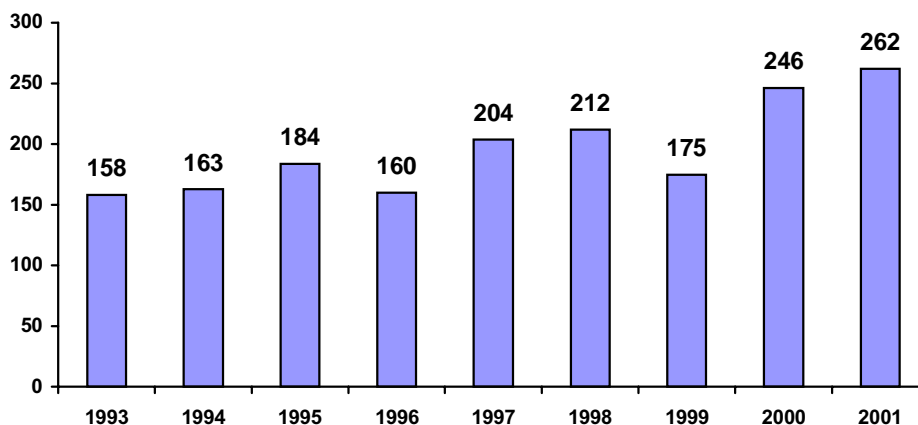
1993	2001
1. Ida-Virumaa (64)	1. Narva (29)
2. Narva (37)	2. Harjumaa (16)
3. Tallinn (25)	3. Jõgevamaa (14)
4. Tartumaa (23)	4. Ida-Virumaa (13)
5. Harjumaa (20)	5. Tartumaa (11)

2.6.2 Üliraskete kehavigastuste tekitamised

Üliraskete kehavigastuste tekitamiste arvu dünaamika on sisuliselt identne tapmiste dünaamikaga, mis on nende kuritegude sarnasust arvestades loogiline. 2001. aastal pandi selleliigilisi kuritegusid toime neljandiku võrra vähem kui 1993. aastal. Samuti nagu tapmistelgi, oli maksimumtasemega 1994. aasta. Üliraskete kehavigastuste hulgas pakub erilist huvi selle koosseisu lg2 p1, s.o üliraske kehavigastuse tekitamine, mis lõppes kannatanu surmaga. Nende tase on vaadeldaval perioodil vähenenud ligikaudu 40%, seega veel olulisemal määral kui kogu antud kuriteoliik. Viies selle tulemuse kokku tahtlike tapmiste dünaamikaga, võib kindlalt öelda, et tapmiste arvu vähenemine pole seotud selle varasemast sagedasema kvalifitseerimisega üliraskete kehavigastuste tekitamiseks.

2.6.3 Kehavigastuste tekitamised

Kehavigastuste tekitamine on ainuke isikuvastase vägivallega seotud kuritegude liik, mille toimepanemise arv vaadeldaval perioodil kasvas (ligikaudu 66% võrra).

Joonis 19. Kehavigastuste tekitamised 1993.–2001. aastal

Kehavigastuste tekitamiste lokaliseerumine erineb kõigist muudest kuriteoliikidest ja eriti 1993. aastal andsid tooni selle taseme alusel muidu tagasihoidlikud regioonid. Kõige kõrgem kehavigastuste tekitamise tase 100 000 elaniku kohta oli Valgemaal, millele järgnesid Järvamaa ja Raplamaa. 2001. aastaks oli kõige kõrgemaks kasvanud kehavigastuste tekitamiste tase Narvas, millele järgnesid Võrumaa ja Järvamaa. Kuna selle kuriteoliigi absoluutarvud on väikesed, võivad muutused regioonide tasemetes kaasneda suhteliselt väikese arvu kuriteojuhtumite korral.

Tabel 12. Viis kõige kõrgema kehavigastuste tekitamise tasemega regiooni (suhtarv 100 000 elaniku kohta) 1993. ja 2001. aastal

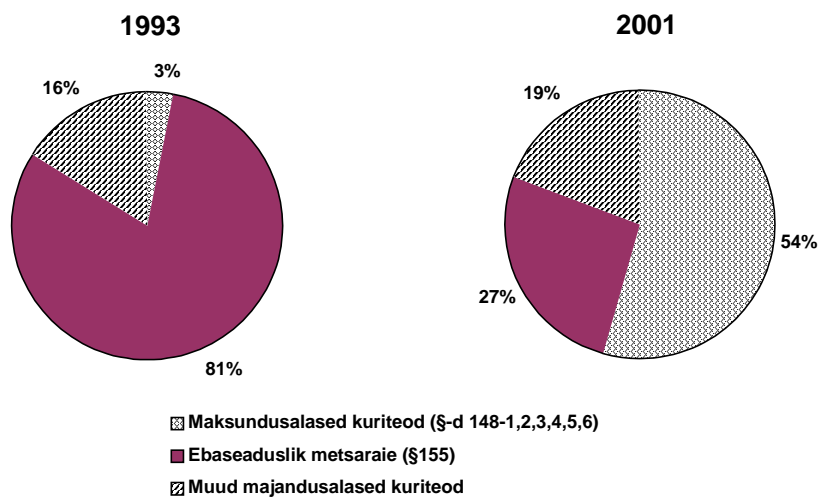
Tase 1993. aastal	Tase 2001. aastal
1. Ida-Virumaa (64)	1. Narva (29)
2. Narva (37)	2. Harjumaa (16)
3. Tallinn (25)	3. Jõgevamaa (14)
4. Tartumaa (23)	4. Ida-Virumaa (13)
5. Harjumaa (20)	5. Tartumaa (11)

2.6.4 Vägistamised

Eestis registreeritud vägistamiste arv on vaadeldaval perioodil kahanenud täpselt kaks korda. 1993. aastal registreeriti 104 ja 2001. aastal 52 vägistamist. Võimalik, et mõju avaldas 1998. aasta juulist 2000. aasta juunini jõus olnud kriminaalmenetluse koodiksi §391 sisalduv säte, mille kohaselt vägistamise puhul tuli reeglina algatada kannatanu enda poolt erasüüdistusasi. Vägistamiste suhtes tühistati antud säte alates 2000. aasta juulist. Samas ei suurenenud vägistamiste ja vägistamiskatsete arv pärast antud sätte tühistamist. Selle kuriteoliigi toime panemine on alates 1995. aastast vähenenud suhteliselt ühtlases tempos ilma suurema kõikumiseta. Vägistamiste tase Eestis jääb juba allapoole Euroopa keskmist (vt tabel 17 lisas).

2.7 Majandusalane kuritegevus

Majandusalaste kuritegude arv on Eestis vaadeldaval perioodil kasvanud üle nelja korra. Tegemist on nn uue kuriteoliigiga, mis nõukogude ajal oli harvaesinev (v.a spekulatsioon) ning näitab muutunud majanduskeskkonna kajastumist kuritegevuses. Majandusalastest kuritegudest üle poole (54%) moodustasid 2001. aastal maksudega seotud kuriteod ja üle veerandi (27%) ebaseaduslikud metsaraided. Muudest majandusalastest kuritegudest võib nimetada järgmisi kuriteokoosseise: ebaseaduslik ettevõtlus (KrK §148) ja rahapesu tõkestamise eeskirjade mittetäitmine (KrK §148⁸).

Joonis 20. Majandusalase kuritegevuse üldstruktuur 1993. ja 2001. aastal

Maksundusalased kuriteod on vaadeldaval perioodil teinud läbi kiire kasvu. Kui 1994. aastal pandi toime 36 maksundusalast kuritegu, siis 2001. aastal oli vastav arv 470. Siinjuures on tähelepanu vääriv maksundusalaste kuritegude vähenemine 2001. aastal võrreldes 2000. aastaga 151 juhtumi ehk 24% võrra. Niisuguse languse üks võimalik seletus on osade maksukuritegude (nt käibemaksupettus) kvalifitseerimine KrK järgi kelmusena, mis statistikas kajastub varavastase kuriteona. 2001. aastal registreeriti 484 kelmuse juhtumit enam kui 2000. aastal.

III peatükk

ORGANISEERITUD KURITEGEVUS

Enne organiseeritud kuritegevuse funktsioneerimise ja arengutendentside analüüsimist defineerime selle mõiste sisu. Organiseeritud kuritegevuse täpne õiguslik määratlemine on alati olnud problemaatiline. Peamine küsimus seisneb selles, kas selle kuriteoliigi puhul on võimalik lisaks konkreetsete isikute poolt toimepandavatele tavalistele kriminaaldeliktidele tuua välja midagi ainult organiseeritud kuritegevusele iseloomulikku või mitte. Kui kriminaalseaduses kajastub mingil viisil nimetatud spetsiifika, võib see osutada kohtumõistmise staadiumis raskelt tõendatavaks. Teine ja veelgi ohtlikum tendents avalduks aga siis, kui läbi küllalt üldise formuleeringu reaalse rakendamise õiguskaitseinstiitutsioonide poolt hakkavad oluliselt kannatama demokraatlikus ühiskonnas kõrgelt hinnatud inimeste põhivabadused ja -õigused.

Kriminaliseerides isiku kuulumise organiseeritud kuritegelikku ühendusse, käsitleb Eesti seaduseandja organiseeritud kuritegevust kitsalt. KrK §196¹ sõnastuses, mis jõustus 24.05.1996, määratletakse kuritegelikku ühendust kui “kolmest või enamast isikust koosnevat, püsivat isikutevahelise ülesannete jaotusega ühendust, mille eesmärk või tegevus oli suunatud I või II astme kuritegude toimepanemisele”¹. KarS §255 lg1 jääb põhimõtteliselt sama määratluse juurde, kuid nimetab tegevuse eesmärgidena “esimese astme kuritegude toimepanemist või ametivõimude ebaseaduslikku mõjutamist”².

Kriminoloogias puudub organiseeritud kuritegevuse üldiselt aktsepteeritud definitsioon. Frank Hagan³ võttis kokku organiseeritud kuritegevuse definitsioonid, mis olid avaldatud teaduslikus kirjanduses ja valitsuse raportites viimase 15 aasta jooksul. Nendes toodi esile 11 tunnust, mida põhiliselt kasutatakse organiseeritud kuritegevuse defineerimisel (vt Tabel 13).

¹ RT I 1996, 31, 631.

² RT I 2001, 61, 364.

³ Albanese, J. (1996). Organized Crime. Cincinnati: Anderson Publishing, lk. 2-3

Tabel 13. Organiseeritud kuritegevuse tunnused kriminoloogilises kirjanduses

Tunnus	Autorite arv
Püsiv organiseeritud hierarhia	15
Materiaalse kasu saamine	12
Jõu kasutamine või sellega ähvardamine	11
Korruptsioon puutumatus tagamiseks	11
Nõudlus pakutavatele teenustele	6
Monopol teatud turuosa üle	5
Piiratud osalemise võimalused	3
Poliitilise ideologiseerituse puudumine	3
Spetsialiseerumine	3
Salastatus	3
Tulevikku suunatud tegevuse planeerimine	2

Allikas: Albanese, J. (1996). Organized Crime. Cincinnati: Anderson Publishing, lk. 3.

Kui võtta kokku tabelis toodud karakteristikud, võib esitada järgmise üldistava definitsiooni: organiseeritud kuritegevusega tegeleb püsivalt tegutsev hierarhiliselt juhitav oma tegevust ette planeeriv struktuur (kooslus), mis funktsioneerib ebaseaduslikust tegevusest, mille järgi ühiskonnas on suur nõudlus, kasumi saamiseks. Pikaajalise eksisteerimise ja endale soodsa positsiooni tagamiseks kasutatakse jõudu või ähvardatakse selle rakendamiseks, samuti kasutatakse monopolset kontrolli ja/või korruptsiooni. Niisugune kriminaalne kooslus püüab opereerida väljaspool riiklikku ja avalikku kontrolli ning aktiivsuse põhisisuks on illegaalsete kaupade müük ja teenuste osutamine. Organiseeritud kuritegevuse eesmärgiks ei ole võistlemine avaliku võimu ja seadusliku ettevõtlussfääri-ga, vaid nende tasalülitamine, nii et ühiskondlikud probleemid, ausa konkurentsiga kaasnev risk ja ülesehitav sfäär jäetakse legaalsete struktuuride kanda ning pretendeeritakse parasitlikult üksnes kasumile (“võim ja kasumid ilma vastutusega”).

Organiseeritud kuritegevust eristavad tavalistest seaduslikest ärielistest ettevõtmistest, mis samuti taotlevad kasumit, moraalsed ja eetilised standardid, millest lähtudes te-
gusetakse; reeglid, mille järgi tegevus toimub ja püüid tegutseda ning juhtida oma ettevõtlust võimalikult varjatult. Kõik nimetatud kolm komponenti vastanduvad ühis-

konnas üldaktsepteeritavatele. Kasutades niisuguseid kriminaalseid meetodeid nagu väljapressimine, maksudest kõrvalehoidmine, ebaseaduslike tulude tekitamine jm, püütakse kurjategijate poolt muuta legaalseid omandisuhteid ja juhtimist, et omandada juhtivad positsioonid majanduses suurimat kasumit tootvates sfäärides.

Samas on organiseeritud kuritegevus alati lahutamatu seotud legaalse äritegevuse ja riikluse erinevate valdkondadega. Kuna tegemist on kasumile suunatud ettevõtmistega, pakutakse oma kaupu ja teenuseid (narkootikumid, prostitutsioon, maksustamata kaubad jne) võimalikult laiale tarbijate ringile. Reatarbijale ei pruugi organiseeritud kuritegevus alati otsest mõju avaldada ja tundub sageli esmapilgul olevat isegi kasulik (näiteks ostes maksustamata sigarette või salaalkoholi, otsides abi võlgade tagasisaamiseks). Pikas perspektiivis tähendab aga niisuguste kaupade ja teenuste tarbimine kasumi tootmist organiseeritud kuritegevuse juhtfiguuridele ja legaalse majanduselu aluste õõnestamist.

Hoidmaks ära riiklike kontrollorganite sekkumist ja tagamaks oma ettevõtmiste edukust, püüab organiseeritud kuritegevus süstemaatiliselt eri tasandite ametiisikuid kallutada korrupsioonile, sest organiseeritud kuritegevus ei ole elujõuline ilma korrupsioonita. Kui organiseeritud kuritegevus seguneb avaliku ja poliitilise võimu struktuuridega, mõjub see laastavalt normaalsetele poliitilistele protsessidele. Organiseeritud kuritegevuse õiguskaitse sfääri imbumine väheneb oluliselt õiguskaitsestruktuuride tegevuse efektiivsus. Organiseeritud kuritegevus õõnestab riigi autoriteeti, samas on selle nähtuse paratamatuks toitepinnaseks võimu võõrandumine inimestest ning läbi korrupsiooni süveneb võõrandumisprotsess veelgi. Riiklikus majanduselus pärsib organiseeritud kuritegevus kõlvatu konkurentsiga efektiivset majanduslikku arengut ja takistab sellega elatustaseme tõusu.

Organiseeritud kuritegevust nähtusena võib käsitleda oluliselt laiemalt, s.o kui riigiga samal territooriumil tegutsevat konkureerivat alternatiivset võimustruktuuri, mis oma reeglite kehtestamiseks kasutab riigivõimu toimimise nõrku külgi. Sellisena sarnanevad need struktuurid väliselt kolmanda sektoriga, paiknedes riigi ja indiviidi vahel ning siit tuleneb organiseeritud kuritegevuse eriline ohtlikkus riiklusele.

3.1 Organiseeritud kuritegevuse arenguperioodid

Organiseeritud kuritegevuse algusest Eestis kaasaegses tähenduses saab rääkida alates Nõukogude Liidu lagunemisprotsesside intensiivistumisest 1980. aastate lõpul. Enne seda puudusid endises Nõukogude Liidus organiseeritud kuritegevuse tekkimiseks vajalikud sotsiaalsed, poliitilised ja majanduslikud eeldused, sest kogu tootmine, jao-

tamine ja ressursid olid tsentraalselt rangelt kontrollitud. Impeeriumi välispiirid toimisid efektiivselt ning puudusid arvukad inimesed, kes oleksid võinud leida kasutust suuremastaabilises organiseeritud kuritegevuses. Kogu elanikkond oli allutatud totaal- sele kontrollile ning vajalike huvide ja kvalifikatsiooniga iniviidid leidsid rakendust kas ametlikes jõustruktuurides või isoleeriti ühiskonnast riiklike struktuuride poolt.

Eesti NSV-s, nagu kogu endises Nõukogude Liidus, ei saanud organiseeritud kuritegevus, s.o väiksemad või suuremad kuritegelikud grupeeringud omandada piisavat laia tegevushaaret ja kaugeleulatuvaid eesmärke. Tolleaegsed õiguskaitsestruktuurid olid kuritegevuse kindlates raamides hoidmiseks küllalt tugevad ja kvalifitseeritud. Mingis mõttes võib isegi väita, et tollane poliitiline süsteem, olles usurpeerinud võimu inimeste ja ühiskonna üle, sisuliselt parasiteerides nende arvel, oli ise võimutäiuseni jõudnud “kriminaalne struktuur”. Seega oli loomulik, et teisi samu eesmärke taotleva hierarhia tekkimine pidigi olema välistatud.

Kui impeeriumit tabas kollaps, lakkasid esiteks olemast või lagunesid ajutiselt sellised riiklikud jõustruktuurid nagu KGB, armee, miilits ja vanglasüsteem. Nende struktuuride osad väljusid keskse juhtimise alt, hajusid laiali endise Nõukogude Liidu territooriumil ega suutnud enam täita senist ühiskonda tsementeerivat funktsiooni. Teiseks vabanesid kontrolli alt tohutud materiaalsed ressursid ja vahendid alates laokile jäetud relvastusest ja lahingutehnikast ning lõpetades kusagil välispangas olevate NLKP ja KGB rahadega. Viimaste baasil loodi sadu firmasid, mille kaudu seosed organiseeritud kuritegevuse ja endise nomenklatuurse bürokraatia vahel kandusid uuele tasandile. Kolmandaks lakkasid funktsioneerimast hästi kontrollitud riigipiirid nii endises Nõukogude Liidus kui väljaspool seda Ida-Euroopas. Neljandaks vabanes suur hulk inimesi, kes ei leidnud enam asjakohast rakendust ja rahuldavat töötasu ja kellel oli olemas nii vajalik ideoloogia, ambitsioonid kui ka kvalifikatsioon ja kogemused (näiteks endiste Nõukogude Liidu eriteenistuste töötajad). Nõnda olid 1990. aastate alguseks loodud kõik tingimused uuel tasemel organiseeritud kuritegevuse tekkeks.

Eesti tollal veel nõrgad riiklikud struktuurid sattusid nõnda silmitsi riiklusele ohtliku nähtusega. Organiseeritud kuritegevuse väljakujunemise esimese perioodi⁴ ajal toimus kuritegelike gruppide formeerumine ja illegaalne tegevus sfäärides, mis ei erine- nud oluliselt tavakuritegevusest. Kuritegelikud grupeeringud moodustusid valdavalt Eestis legaalselt või illegaalselt viibivatest endise Nõukogude Liidu erinevatest liidu- vabariikidest pärit isikutest. Nad koondusid vastavalt päritolumaale (nt Armeenia, Aserbaidžaan, Tšetšeenia) või regioonile (nt Kemerovo, Permi, Peterburi). Eesti rah-

⁴ Arenguperioodid on toodud J. Pihli 3.-4. mail 2001.a toimunud ettevõtte julgeoleku konverentsil peetud ettekande järgi. <http://www.kapo.ee>

vusest isikutest kujunes välja üks tuntum kuritegelik ühendus (nn Linnuvabriku grupp). Allilma kasumid tulid peamiselt väljapressimistest ja nn “katusepakkumistest”, mille põhisisuks oli äriettevõtete ja äriameeste erinevatel viisidel maksustamine, s.o nende kasumitest osa endale nõudmine. Eestit iseloomustas pealegi ettevõtluse kiirem areng võrreldes Nõukogude Liidu teiste piirkondadega ja soodus geograafiline asend endise impeeriumi läänepiiril. Sel perioodil löid ettevõtlusest tekkinud raha, selle saamise sageli hämarad viisid ja avalikkuse tihti ebausaldav suhtumine äriameestesse, samuti riiklike õiguskaitsestruktuuride suhteliselt madal prestiiž ja efektiivsus head eeldused just niisuguseks illegaalseks tegevuseks.

Organiseeritud kurjategijate aktiivsust Eestis suurendas lisaks 1990. aastal alanud metallibuum, mil illegaalne äri hakkas koonduma värviliste metallide transiidi ja kaubanduse ümber. Nii kujunesid omaette tegevusaladeks värviliste metallide vargused ja röövimised, metalli hankimine Venemaalt ja teistest endistest liiduvabariikidest, transiitvedu, transiitvedude ja tehingute turvalisuse tagamine ja metalliäris tekkinud võlgade sissenõudmine. Samaaegselt metallibuumiga arenes nõrgenenud piirikontrolliga seoses põgenike illegaalne transport läbi Balti riikide Skandinaavia riikidesse ja ebaseaduslik relvaäri.

Esimesel perioodil iseloomustas organiseeritud kuritegevuse poolt kasutatavaid meetodeid brutaalsus, jõhkruus ja toimusid verised ekstsessid nii ohvrite kallal kui ka arveteklaarimised konkurentidega. Organiseeritud kuritegevus andis otseselt ja kaudselt olulise osa 1993.–1994. aasta kõrgetest tapmistest ja muu vägivaldse kuritegevuse kõrgetest näitajatest Eestis.

Organiseeritud kuritegevuse arengu teine periood algas hinnanguliselt 1990. aastate keskel ja kestis kuni 1990. aastate lõpuni. Seadusandluse ja majanduse korrastumine ühelt ja õiguskaitsestruktuuride (keskkriminaalpolitsei, kaitsepolitsei, piirivalve, toll) edukas töö teiselt poolt sundisid organiseeritud kuritegevust varasemast suhteliselt suurest tegevusvabadusest, karistamatuse tundest ja positsioonist loobuma. Alates 1995. aastast õnnestus Kaitsepolitsei ameti ja Piirivalveameti koostöös peaaegu täielikult tõkestada illegaalne inimkaubandus Venemaalt läbi Eesti Skandinaavia riikidesse ja ebaseadusliku relvaäri likvideerimisel tehti olulisi edusamme. Pärast Venemaa poolt 100% tollimaksumäärade kehtestamist soikus sealt läbi Eesti väljaveetavate värviliste metallide kaubandus kui endine suur tuluallikas. Süstemaatilise tegevusega suutsid riiklikud teenistused lõhustada paljud kuritegelikud grupeeringud (nt Novosibirski, Permi, Krasnodari), mille mitmed liidrid hukkusid omavahelistes arveteklaarimistes või põgenesid Eestist (nt Malinovski, Gorbatšov, Särg-Sarkisjan). Just sel perioodil toimusid mitmed suurt avalikkuse tähelepanu võitnud kohtuprotsessid grupeeringute liikmete üle, keda karistati erinevate kriminaalkaristustega.

Organiseeritud kuritegevusel tuli paratamatult oma senist tegevust ja süsteemi korrigeerida. Kohanemaks uute tingimustega muutsid kuritegelikud struktuurid oma taktikat. Selleks pöördui organiseeritud kuritegevuse traditsiooniliste tegevusvaldkondade juurde. Kasumeid hakati teenima illegaalselt narkoäri, Euroopa riikidest varastatud autode müümiselt, võeti kontrolli alla prostitutsioon ning mõeldi välja erinevaid maksu- ja aktsiisipettuste skeeme. Püüti laiendada ja mitmekesistada oma tegevust nii valdkonniti kui ka geograafiliselt, luues tihedamad sidemed rahvusvahelise organiseeritud kuritegevusega. Hinnanguliselt olid juba 1995. aastaks Eestis tegutsevad kuritegelikud grupeeringud suutnud akumulierida märkimisväärsed rahasummasid, mida hakati legaliseerima seaduslikus ettevõtluses. Muude kuritegude kõrval hakkas laiemalt toimuma rahapesu pankade, kinnisvarade omandamise ja varifirmade kaudu.

Praegu toimuvat saab iseloomustada kui organiseeritud kuritegevuse arengu kolmandat perioodi. Käsitledes organiseeritud kuritegevuse arengut ja väljundeid viimasel perioodil, s.o alates 1999.–2000. aastast, võib välja tuua järgmised olulisemad tendentsid:

- peamised sissetulekuallikad on narkoäri, prostitutsioon ja aktsiisipettused (kütus, alkohol, tubakas);
- kuritegelik kasum realiseeritakse läbi rahapesu (varifirmad, kinnisvaraäri);
- organiseeritud kuritegevuse liidrid püüavad üle minna legaalsesse majandusse;
- organiseeritud kuritegevus loob aktiivselt korruptiivseid sidemeid ja huvitub poliitilisest väljundist;
- organiseeritud kuritegevuse rahvusvahelised sidemed tihenevad.

3.2 Organiseeritud kuritegelike grupeeringutega seotud kuriteod

Statistiliselt on organiseeritud kuritegevusega seotud kuritegusid raske kajastada, kuna tavapärane kuritegevuse statistika ei suuda neid adekvaatselt peegeldada. Näiteks spetsiaalselt organiseeritud kuritegelikke grupeeringute käsitlev KrK §196¹ on siiani ainult ühel korral kohtu poolt süüdimõistva otsusena rakendamist leidnud. Paljudel juhtudel saab hinnata organiseeritud kuritegevuse aktiivsuse taset mõnede teiste kuriteoliikide dünaamika alusel, mida panevad toime grupeeringute liikmed.

Viimastel aastatel on vähenenud organiseeritud kuritegelike gruppide poolt toime pandud vägivallakuritegude arv. Näiteks hinnatakse, et 2001. aastal pandi toime niisuguseid tapmisi 7–8 ja atentaadikatseid 4 (moodustavad vaadeldaval aastal toime pandud tapmistest ja tapmiskatsetest umbes 6%). Kõik tapmiskatsete olid otseselt tingitud kuritegelike ühenduste liikmete omavaheliste konfliktide lahendamisest.

Organiseeritud kuritegelike grupeeringute traditsiooniline tegevusvaldkond on autode varastamine ning nende edasimüümine. Välismaalt varastatud autode realiseerimine Eestis, millega tegeldi veel 1990. aastate keskpaigas, on siinsete infosüsteemide täiustudes ja turu arenedes praktiliselt lõppenud. Samal ajal jätkuvad kohapealsete autode vargused. 2001. aastal varastati Eestis 770 sõidukit, millest sama aasta jooksul leiti 138. 2001. aasta lõpuks oli Eestis kuulutatud tagaotsitavateks 2244 transpordivahendit, mis on 324 võrra rohkem kui 2000. aastal.

Autovarguste puhul toimivad kaks erinevat skeemi. Uute autode vargusel üritatakse neid organiseeritult Eestist välja viia, vanemate autode puhul teha need varuosadeks või müüa tagasi omanikele. Politsei andmetel ostetakse ca 30% varastatud autodest omanike poolt tagasi.

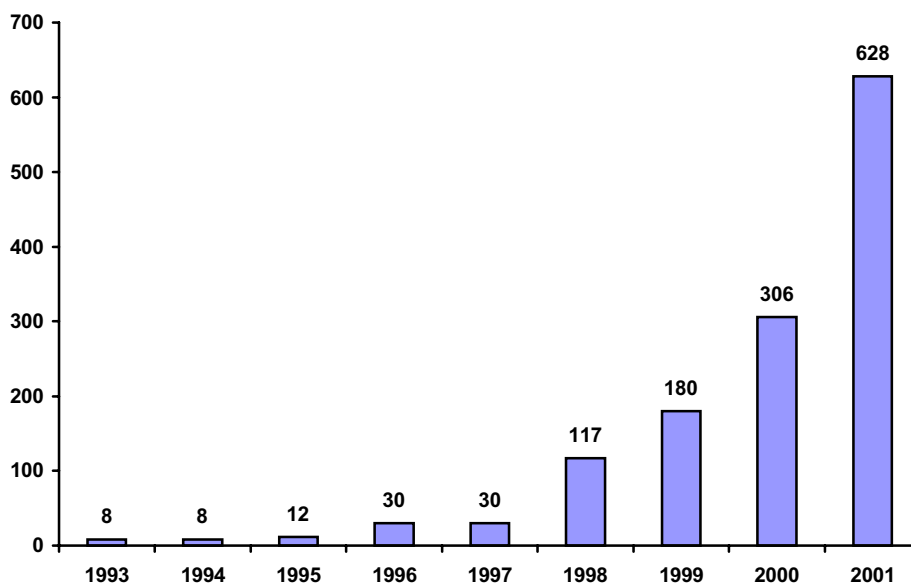
3.2.1 Narkokuriteod

Preagusel ajal võib rääkida kolmest peamisest organiseeritud narkoäri suunast. Esiteks narkootikumide Eesti-sisene levitamine, mille puhul on kuritegelikud grupid varustajate ja diilerite turvajate rollis. Teiseks sünteetiliste narkootikumide (nt amfetamiini) või looduslike narkootikumide valmistamine kohapeal tarbimiseks ja väljaveoks. Sellest annavad tunnistust 2000. aastal likvideeritud 5 narkolaborit ja 2001. aastal avastatud 9 kanepikasvandust. Kolmandaks narkootikumide transiit, mis kulgeb peamiselt Venemaa, Soome ja Lääne-Euroopa suunal. Eesti narkokaubanduse ajaloo suurim uimastikogus peeti kinni 1999. aasta 17. veebruaril, kui prantsuse võimud tabasid 23,5-tonnise narkolastiga kalalaeva Nemo. 2000. aastal suleti transiidikanal, mille kaudu toodi üle Bulgaaria läbi Eesti heroini toormaterjali, mis pidi jõudma Šotimaale.

Organiseeritud kuritegevuse kontekstis vaatleme uimastite vahendamise seotud kuritegusid (KrK §210²). Vahendamise all peetakse silmas narkootikumide maaletoojate, jaotajate, diilerite jt tegevust, kelle eesmärgiks on narkootikumidest tulu saada. Niisuguste kuritegude toimepanemine kasvas hüppeliselt 1990. aastate lõpul võrreldes 1990ndate algusega. Kui 1993. aastal registreeriti 8 niisugust kuritegu, siis 2001. aastal oli vastav arv juba 628 ehk ligikaudu 80 korda rohkem.

Eesti narkootikumikaubandus on tänaseks täielikult organiseeritud kuritegelike grupeeringute kontrolli all, kes kindlustavad turu suuruse ja levitajate arvu optimaalse vahekorra. Narkoäri ulatusest annab tunnistust narkosõltlaste arvu hüppeline kasv viimastel aastatel. Eestis puudub usaldusväärne statistika uimastite tarvitajate kohta ja praktiliselt saab hinnata vaid niisuguste heroinitarvitajate arvu, kellel on juba väljakujunenud sõltuvus. Mõnede ekspertide hinnangute järgi ulatub heroinisõltlaste arv

Eestis 10 000–12 000ni⁵. Eesti Uimastipreventsiooni Sihtasutuse narkomaania ravi andmekogu andmetel on kasvanud nii alkoholi- kui ka uimastitarbimisest tulenevate psüühika- ja käitumishäiretega haigete arv.

Joonis 21. Uimastite vahendamisega seotud kuriteod (Krk §210²) 1993.-2001. aastal

Tabel 14. Psühhoaktiivsete ainete kasutamisest tulenevate psüühika- ja käitumishäiretega haiged 1995.–1998. aastal (suhtarv 100000 elaniku kohta)⁶

Aasta	Alkohol	Narkootikumid	Kokku
1995	553,9	24,5	579,3
1996	610,8	51,6	663,4
1997	653,2	72,6	727,0
1998	657,0	82,2	743,3

⁵ Narkootikumid Eestis: seadusandlus ja õiguserikkumiste statistika. Siseministerium, sisejulgeoleku analüüsisiosakond. Tallinn, detsember 2001.

⁶ Hammer-Pratka, K. (2000). Alkoholi ja narkootikumide tarvitamine Eestis ja teistes Euroopa riikides. Eesti Inimarengu Aruanne 2000. Tallinn: RASI, UNDP, lk. 50.

Tabel 15. Psühhoaktiivsete ainete kasutamisest tulenevate psüühika- ja käitumishäiretega haiged 1998.–2001. aastal (suhtarv 100 000 elaniku kohta) ⁷

Aasta	Alkohol	Opiaadid	Kannabioodid	Kokaiin	Hallutsinogeenid	Kokku
1998	657,0	60,6	1,6	1,6	0,9	743,3
1999	646,5	125,1	2,1	1,6	0,5	800,6
2000	724,5	230,0	5,4	1,9	3,2	1002,1
2001	772,0	177,0	3,0	1,0	0,0	984,0

Sotsiaalteadlaste poolt korraldatud uuringud näitavad samasugust tendentsi. Uimastite tarbimist peegeldav küsitlus “Eesti 98”, mida viidi läbi 18–70-aastaste Eesti elanike seas 1998.aastal, näitas, et illegaalsete uimastite proovimine ja tarvitamine on viimaste aastate jooksul kasvanud kiiresti eelkõige nooremates vanuserühmades. 18–24-aastastest on iga kuues (17,2%) vähemalt korra proovinud mingit ebaseaduslikku narkootilist ainet.⁸

Eesti täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuring, mida viiakse läbi regulaarselt üle aasta, tõi esile, et aastal 2000 võrreldes aastaga 1998 on kasvanud 16%lt 18%ni niisuguste vastanute osakaal, kes teadsid vähemalt ühte narkootikumide kasutajat. Kasv oli toimunud jällegi eelkõige noorte vanuserühmade arvel.⁹ Lisaks ülalnimetatud uurin-gutele viidi 1995. ja 1999. aastal Eestis läbi Euroopa kooliõpilaste alkoholi ja narkootikumide kasutamise küsitlusuuring (ESPAD). Vastajateks olid 15–16-aastased kooli-õpilased. Tulemused näitasid, et illegaalseid uimasteid proovinud koolinoorte osakaal on nelja aastaga kasvanud kaks korda (1995. a – 8% ja 1999. a –16%).¹⁰

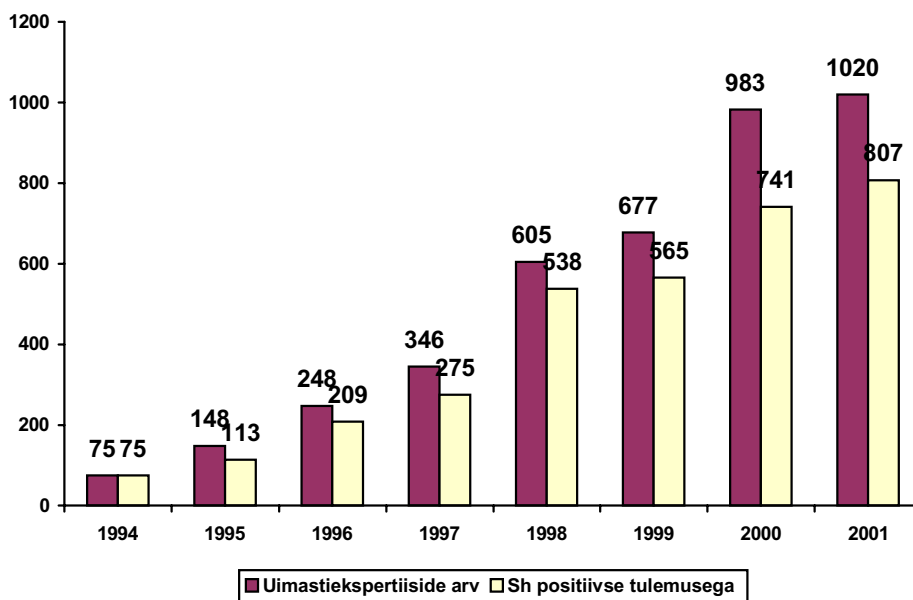
Eeltoodud andmed viitavad kasvavale nõudlusele narkootiliste ainete järgi. Illegaalsete uimastite probleemi suurele levikule osundavad ka andmed Kohtuekspertiisi ja Kriminologistika Keskuse poolt läbi viidud uimastiekspertiiside arvu kohta.

⁷ Psühhoaktiivsete ainete kasutamisest tingitud psüühika- ja käitumishäired, 1998-1999, 2000, 2001. Tervishoiu statistiline aastaaruandlus (2002). Tallinn: Sotsiaalministeerium. <http://www.sm.ee/msb/koond/index.htm>

⁸ Hammer-Pratka, K. (2000), lk 49.

⁹ Kasmel A., Lipand A., Markina A., Kasmel K. (2001) Eesti Täiskasvanud Elanikkonna Tervisekäitumise Uuring, Kevad 2000. Eesti Tervisekasvatuse Keskus, Tallinn.

¹⁰ Hammer-Pratka, K. (2000), lk. 51.

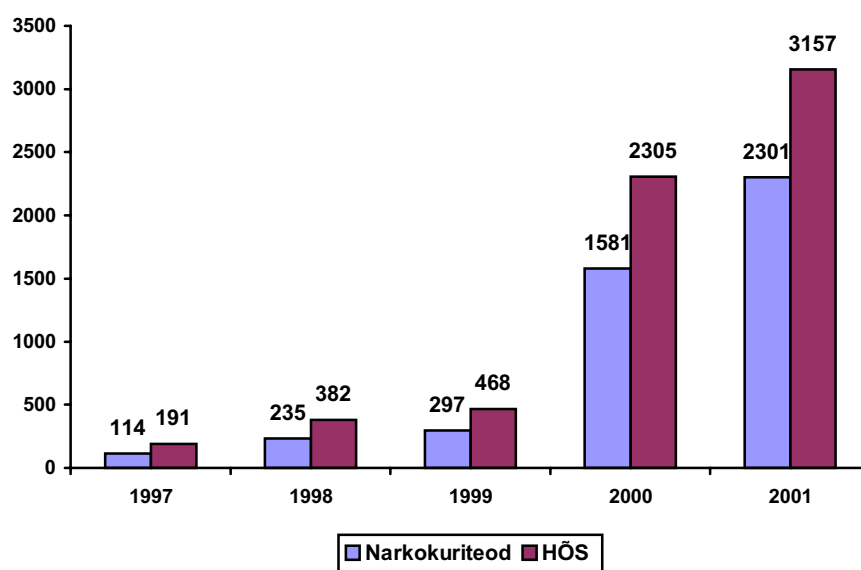
Joonis 22. Uimastite määramiseks Kohtueksperitiisi ja Kriminialistika Keskuses läbi viidud eksperitiiside arv 1994.-2000. aastal.

Allikas: Kohtueksperitiisi ja Kriminialistika Keskus

Pakkumise taset võib hinnata, lähtudes politsei poolt registreeritud narkokuritegude¹¹ arvu dünaamikast. Politsei poolt registreeritud kuritegude statistikat analüüsid tuleb mees pidada narkokuritegude spetsiifikat. Narkokuriteod, nagu ka prostitutsioon või illegaalse tubaka ja alkoholi müük ja tootmine, kuuluvad nn. ohvriteta kuritegude hulka. Selliste kuritegude registreerimine toimub mitte kuriteoohvri poolt juhtunust politseisse teatamise tagajärjel, vaid reeglina politsei aktiivse töö tulemusena antud valdkonnas. Seetõttu võib politseistatistika pigem peegeldada tähelepanu suurenemist või vähenemist niisugustele kuritegudele. Riiklik tähelepanu teatud kuriteoliigile väljendub lisaressursside eraldamises sellega tegelemise tarbeks. Lisaks nõudluse kasvule saab registreeritud narkokuritegude ja haldusõigusrikkumiste arvu plahvatuslikku kasvu 2000. aastal seletada asjaoluga, et sel aastal seati politseis narkokuritegevuse tõkesta-

¹¹ Narkokuritegudeks nimetatakse õigusstatistikas vaid uimastitega seotud kuritegusid: uimastite ebaseaduslik valmistamine, omandamine, tarvitamine, ümbertöötamine, edastamine jt. Kriminaalkodekssis peeti kuriteoks ka uimastite korduvat tarvitamist. Alates 01.09.2002 tarvitamist kuriteona ei käsitleta ning narkootiliste ja psühhotroopsete ainete seaduse kohaselt on tegu vaid väärteoga, olenemata juhtumite arvust.

mine üheks prioriteediks. Samal aastal algas ulatuslik narkoalane väljaõppe korrakaitsepolitseinikele – varem tegelesid narkokuritegedega vaid spetsiaalsed narko(kriminaal)politseinikud. Seega, analüüsides narkokuritegevuse statistikat ilma selle kuriteoliigi omapära arvestamata, võib jõuda absurdse järelduseni: mida rohkem tähelepanu ja ressursse suunatakse narkokuritegevuse probleemile, seda suurem on probleem ning selle leevendamiseks piisab tähelepanu vähendamisest.

Joonis 23. Narkokuriteod ja narkoalased haldusõigusrikkumised 1997.-2001. aastal

Veel 1990. aastate keskepaigas oli Eestis kõige kasutatavam narkootikum moonivedelik. Siinse narkoturu olulisimaks uuemaks tendentsiks on heroini müügi ja tarvitamise järsk kasv alates 1998. aastast, mis kajastub ka konfiskeerimiste arvu hüppelises tõus. Kui 1998. aastal konfiskeeriti heroini vaid 18 korral, siis 2001. aastal oli vastav näitaja 299. Tunduvalt on kasvanud ka kannabise, amfetamiini, metamfetamiini, *ecstasy* jt narkootiliste või psühhotroopsete ainete konfiskeerimine viimase 3–4 aasta jooksul. Aastal 2001 esitati süüdistus narkootilise või psühhotroopse aine vahendamises 236 isikule. Häid tulemusi on saadud koostöös Põhjamaadega võitluses narkootikumide salakaubandusega: Eestist saadud informatsioon on mitmel juhul aidanud kaasa narkokurite tabamisele Soomes jm.

3.2.2 Aktsiisikaupade salakaubavedu

Aktiisikaupade salakaubavedu on narkoäri kõrval teine organiseeritud kuritegevusele suuri kasumeid tootev tegevusala. Kaitsepolitsei andmetel on organiseeritud grupeeringud tihedalt seotud alkoholi, tubaka ja kütuse salakaubaveoga. Käibemaksupettused on rohkem organiseeritud kuritegevuse kontrolli all kui aktiisipettused. Võrreldes narkoäriiga on selline kuritegevusliik kurjategijale ohutum, sest tabamised väiksemad, kasumid aga hinnanguliselt suuremadki kui narkoäri puhul. Erinevatel hinnangutel jääb riigil aktiisipettuste tõttu maksustamata ligi 1/3 müüdavast kütusest, salaviina osakaal on umbes 30% ja salatubakal umbes samas suurusjärgus.

Kõigi nende valdkondade jaoks on töötatud välja erinevad skeemid. Tüüpilise salakütuse skeemi järgi vormistatakse bensiini või diiselkütuse väljavedu Eestist, mida tegelikult ei toimu ja kütus realiseeritakse ilma aktiisi maksmata. Salaviina levinuma skeemi järgi tuuakse salapiiritus Eestisse välismaalt, viina villitakse aga kohalikes põrandaalustes vabrikutes ja müüakse tarbijatele. Salasigarettide puhul moodustab margipettus vaid väikese osa ja enamasti jäetakse võltsitud maksumärkide abil aktiis maksmata.

Organiseeritud kuritegevuse poolt korraldatud käibemaksupettused jagunevad kaheks liigiks:

- riigis toodetud kauba käibemaksu mittemaksmine kaubakoguste võltsitud ekspordi korral, kus kaup müüakse riigis;
- riiki sisetoodud kauba võltsitud eksport, kus ettevõtte saab riigilt tagasi käibemaksu. Nii sugused käibemaksupettused pannakse toime tolliametnike ametialase lohakuse või kuritarvitamise puhul, kui tolliametnik kinnitab olematu kauba deklareeritud eksporti.

3.2.3 Prostitutsioon ja naistega kaubitsemine

Organiseeritud kuritegevuse rollile prostitutsiooni korraldamisel on siiani pööratud suhteliselt vähe tähelepanu. 1993. aastal toimus Eestis avalik poleemika prostitutsiooni seadustamise poolt ja vastu. Riigikogule oli ette valmistatud muuhulgas vastava prostitutsioonialast tegevust reguleeriva seaduse eelnõu, kuid see kohtas väga teravat vastuseisu. Diskussiooni lõpuks jõuti järeldusele, et nii prostitutsiooni keelustamine kui ka legaliseerimine ei ole konstruktiivsed lahendused. Prostitutsioon kuulub tänases Eestis õiguslikult nn "halli tsooni", st niisugune tegevus ei ole kriminaliseeritud ega legaliseeritud.

Kriminaliseeritud on ainult alaealiste kasutamine prostitutsiooni või pornograafia eesmärgil ja prostitutsiooni vahendamine ning mõned muud prostitutsiooniga seotud tegevused. Alates 1990. aastate keskpaigast on Eesti seadusandlust prostitutsiooni levi-

ku kontrolli all hoidmiseks karmistatud. EV kriminaalkoodeksi 11. peatükis, milles käsitletakse kuritegusid avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu, oli kokku kuus kuriteokoosseisu prostitutsiooni ja seksiäri piiramiseks.

- EV KrK §200 alaealist erootilises või pornograafilises situatsioonis kujutatava teose omandamine, hoidmine ja levitamine. Vastu võetud 1995. aastal.
- EV KrK §200³ alaealist erootilises või pornograafilises situatsioonis kujutava teose valmistamine. Vastu võetud 1995. aastal.
- EV KrK §200⁴ pornograafilise sisuga või vägivalda või julmust propageeriva teose levitamine ja demonstreerimine ning pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageeriva televisiooni- või raadiosaate edastamine. Vastu võetud 1997. aastal.
- EV KrK §201 isikule kuuluvates ruumides seadusega keelatud tegevuse võimaldamine. Vastu võetud 1995. aastal.
- EV KrK §202 alaealise kaasatõmbamine kuritegevusele või prostitutsioonile. Vastu võetud 1994. aastal.
- EV KrK §202⁶ isiku kallutamine prostitutsioonile või prostitutsiooni vahendamise. Vastu võetud 1995. aastal.

Spetsiaalselt prostitutsiooni vastu võitlemisega Eesti politsei praegusel ajal ei tegele. Prostitutsiooni vahendamise paragrahvi (KrK §202⁶) alusel registreeriti 2000. aastal 7 kuritegu. Tähelepanu antud kuriteoliigile on võrreldes 1998.–1999. aastaga mõnevõrra vähenenud (1998. aastal registreeriti 14 ja 1999. aastal 17 niisugust kuritegu), kuna Tallinna Politseiprefektuuris ei ole enam spetsiaalset prostitutsioonikuritegudega tegelevat allüksust.

Prostitutsiooniäri on tänaseks lokaliseerunud Tallinna ja teistesse suurematesse linnadesse (Tartu, Narva) ning sesoonselt suvituspiirkondadesse (Pärnu, Haapsalu, Kuresaare). Prostitutsiooni kontrollitakse ja reguleeritakse organiseeritud kuritegelike struktuuride poolt korrumpeerunud ametnike kaasabil. Tallinnas ja teistes suurtes linnades hinnatakse olevat 50–70 lõbumaja ja -korterit. Igas bordellis töötab 5 kuni 20 naist.¹² Prostituutide ligilähedanegi arv on prostitutsiooni mõiste täpse määratluse, õigusliku reguleerimise ja spetsiaalsete uuringute puudumise tõttu teadmata.

Seksiäri tagamaade selgitamisega on AIDS-i Tugikeskuses tegeletud rahvusvahelise projekti “Meritäht” raames. Aastatel 1996–1999 viidi keskusse pöördunud prostituutide seas läbi anonüümne ankeetküsitlus. Anonüümse ankeedi täitis projekti raames keskust külastanud umbes 1200 prostituudist 382 isikut¹³.

¹² Kalikov, J., (2001) Situation with prostitution and trafficking of women and girls in Estonia. AIDS-i Tugikeskus, <http://www.aids.ee/english/index.html>

¹³ Samas.

- ankeete täitnud prostituutide vanuseline jaotus oli järgmine:
  - kuni 18-aastased – 26,5%,
  - 18-24-aastased – 46,4%
  - 25-30-aastased – 16,0%
  - üle 30-aastased – 11,1%
- rahvusliku jaotuse järgi oli 83% kõigist küsitletud prostituutidest venelased, 11% eestlased ning 6% teistest rahvustest;
- 53% prostituutidest oli tulnud Tallinnasse teistest Eestimaa piirkondadest, eelkõige Ida-Virumaalt ja Lõuna-Eestist;
- Prostituutide haridustase oli järgmine:
  - põhiharidus – 23%
  - keskkool lõpetamata – 4%
  - keskharidus – 47%
  - keskeriharidus – 23%
  - lõpetamata kõrgharidus – 2%
  - kõrgharidus – 1%
- 16% küsitletutest olid prostitueerinud alla ühe kuu, 42% 1–6 kuud, 23% 6–12 kuud ning 19% enam kui aasta;
- 45% kavatses jätkata prostitueerimist pool aastat, 37% ühe aasta, 10% kaks aastat, 8% kolm ja enam aastat. Alaealistest kavatses 51% jätkata prostituudina pool aastat, 39% aasta, 3% kaks aastat ning kauem 5%;
- 54% prostituutidest soovisid suunduda seksiaärisse väljaspool Eestit. Nendest 52% tahtsid minna Soome, 40% Saksamaale ja 8% muudesse riikidesse.¹⁴

Enamiku ekspertide arvates on prostituutide arv võrreldes 1990. aastate keskpaigaga vähenenud ja on tänaseks suurusjärgus 900 kuni 2000 isikut (varasema ca 3000 isiku asemel). 1990ndate esimesel poolel järk-järgult suurenenud bordellide arv jõudis tipuni 1994.–1995. aastal. Sellele järgnes lõbuasutuste arvu kahanemine. Migratsiooniga seotud seksi- ja inimkaubanduse mahud on viimastel aastatel hinnanguliselt järgmised: Eestist on välismaale siirdunud mõnisada kuni tuhat isikut, välismaalt Eestisse tulnud on paarsada.

TPÜ RASI Kuritegevuse sotsioloogia osakonna poolt 2001. a läbi viidud uuring “Prostitutsioon ja naistekaubandus Eestis”¹⁵ näitas, et prostitutsioon tänases Eestis on eelkõige kommertsettevõtmine. Konkreetset äritegevuse vormid jagunevad üldiselt kolmeks: seksuaalteenuste osutamine kohapeal (külalistemajas, klubis, striptiisibaaris,

¹⁴ Samas

¹⁵ Saar J., Annist A., Ahven A. (2001) Trafficking in Women in Estonia: Social Aspects - Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects, Helsinki: IOM, lk.156-200

saunas), prostituudi tellimine (koju, peole, hotelli) ja seksuaalteenus muus meelelahutusasutuses (hotellis, ööklubis). Kogu maailmas laialt levinud tänavaprostitutsiooni Eestis senini regulaarselt ei esine.

Küsimus prostituutide ekspluateerimisest on mitmetahuline. Praktiliselt kogu Eesti prostitutsioon toimub läbi vahendajate (bossid, sutenöörid, taksojuhid), kes ekspluateerivad neid, võttes endale suure osa (kuni $\frac{3}{4}$) prostituutide eest makstavast rahast. Prostituudid on siinjuures täielikult vahendajate meelevalda all, töötades suusõnaliste kokkulepete alusel; kokkulepetest mittekinnipidamise korral karistatakse prostituute rahaliselt. Trahvi tegemine tähendab reeglina teatava summa eest tasuta töötamist. Ei ole fikseeritud juhuseid, kus prostituute oleks füüsiliselt karistatud kokkulepete vastu eksimise eest. Samas on aga prostitutsiooniäri seotud seltskond väga suletud “perekond”, kus kehtivad oma kirjutamata seadused ning sealne vägivald jääb enamasti ainult asjaosaliste teada.

Prostituudiks saamine toimub reeglina vabatahtlikult, eelkõige materiaalsetel põhjustel ja sellele tegevusele teadlikult välja minnes. Kriminaalsetes ringkondades on räägitud ka juhtumitest, mil ei ole suudetud kurjategijatele võlga ära maksta ning selle eest on määratud võlgnik ise või võlgniku naissugulane tööle prostituudina. Projekti käigus läbi viidud intervjuus väitis intervjuueeritav, et on kuulnud Tallinna illegaalsest asutusest, mida juhatab naisterahvas ning kus prostituute sunnitakse töötama narkootikumide eest ja hoitakse vägivaldselt kinni. Ametlikult naissuguseid juhtumeid fikseeritud ei ole.

Materiaalne pool on prostituutidele põhiline hüvitus. Kuna käibed on suured, teenivad aktiivsed prostituudid ikkagi kuni 30 000 krooni kuus, mis on võrreldav ministri palgaga Eestis. Samal ajal tagavad vahendajad prostituudile kliendid ja turvalisuse (nt kaitsevad teiste kurjategijate väljapressimiste ja vägivaldsete klientide eest), mistõttu see on riskivabam kui prostitueerimine ilma vahendajateta.

Prostitutsiooni ja migratsiooni seosed võib sõltuvalt migratsiooni suunast jagada kaheks: esiteks suund välismaalt Eestisse ja teiseks suund Eestist välismaale.

Analüüsides Eestis töötavate prostituutide rahvust, on erinevad eksperdid ühisel seisukohal, et ca 80–85% neist moodustavad mitte-eesti rahvusest tüdrukud ja naised. Nad on enamasti pärit Ida-Virumaalt, Tallinnast või väljastpoolt Eestit. Kohalikku päritolu mitte-eesti rahvusest tüdrukud ja naised on sageli kas kodakondsuseta või vene kodakondsusega, neil on puudulik eesti keele oskus, mis ahendab olulisel määral legaalsete töökohtade saamise võimalust.

Osade eksperthinnangute alusel moodustavad kõigist Eesti prostituutidest ca 50% Venemaalt ja teistest endise Nõukogude Liidu piirkondadest saabunud isikud. Eestisse tullakse turistidena või esmaste elamislubadega. Mõningatel hinnangutel on aga mitte-eesti päritolu naiste osakaal oluliselt väiksem kohalikest, kuna illegaalne Eestis viibimine komplitseeriks liialt olukorda. Selleks pole lihtsalt majanduslikku vajadust, kuna kohalike naiste ja tüdrukute pakkumine on reeglina piisav.

Prostitutsiooniäri on iseloomulik sesoonsus, st et see toimub intensiivsemalt perioodidel, kui Eestis on rohkem turiste ja puhkajaid. Näiteks Eesti suurimas suvituslinnas Pärnus, kus elab alaliselt ca 50 000 elanikku, viibib suvitushooajal ca 150 000 inimest. Eksperthinnangutel saabub suvitushooajaks Pärnusse prostitueerima massiliselt noori naisi Peterburist. Paljudel juhtudel on tegemist mitte elukutseliste prostituutidega, vaid üliõpilaste, tööliste või pereemadega, kes teenivad sel viisil talveks elatusvahendeid.

Kodakondsus- ja migratsiooniameti andmetel on viimasel kolmel aastal suurenenud sisseränne Eestisse Venemaalt, Ukrainast ja Valgevenest. Ameti andmetel niisugusel viisil toimunud sisserände ja prostitutsiooni ning inimkaubanduse seost senini tähelestatud ei ole (puuduvad juhtumid, et elamis- või tööloa andmisest oleks keeldutud seoses varasema tegevusega prostitutsiooniäris). 2000. aastal võeti Eestis kvoodi alt maha pereränne, mille üheks põhjuseks oli fiktiivvabielude probleemi puudumine, mis on mõnedes riikides tuntud kui inimkaubanduse kanal. Täiesti illegaalse riikisaabumise (salaja, valede dokumentidega) juhtumeid tegelemaks prostitutsiooniga siiani ametlikult fikseeritud ei ole. Kõige suurem hulk inimesi endistest Nõukogude Liidu vabariikidest saabub Eestisse aga isiklike küllakutsete alusel vormistatud külalisviisiga, mis on ka võimalikuks kanaliks prostituutide Eestisse toimetamiseks.

Interpoli andmetel on Eestist välismaale prostituudina tööle läinud viimase paari aasta jooksul ca 100 naist (tüdrukut). See arv kajastab konkreetselt fikseeritud juhtumeid, tegelik arv on oletuslikult suurem. Eestist pärit prostituudid tegutsevad peamiselt Rootsis, Soomes, Saksamaal. Üksikuid teateid on saadud Hollandist, Norrast, Taanist, Šveitsist ja Hispaaniast. Politsei andmetel on Eestist välismaale siirdunud prostituutide hulgas rahvuselt venelasi ja eestlasi umbes võrdselt. Haridustase on tavaliselt madal (alla kesk- ja harva keskeriharidus), sotsiaalse päritolu poolest on tegemist vaesemate elanikkonnakihtidega.

3.2.4 Rahapesu

Politsei andmed kinnitavad, et kõik tegutsevad kuritegelikud ühendused tegelevad kas otseselt või kaudselt rahapesuga. Rahapesuks sobib hästi kallis ning suurtes piirides kõikuva väärtusega kaup või teenus (nt kinnisvara, juriidiline nõustamine) ja raha lii-

kumine peab olema raskesti jälgitav (nt hasartmängud, kindlustusäri). Kuritegelike ühenduste liikmed investeerivad vahendeid ööklubidesse ja seksiarisse või maksustavad sellelaadseid ettevõtteid.

Riiklikult kõige ohtlikumaks võib saada Eesti geopoliitilist asupaika ja liberaalset majanduspoliitikat arvestades olukord, kus rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse rahadega ostetakse ära strateegilist tähtsust omavad ettevõtted või terved infrastruktuurid. Selle tulemuseks oleks olulise osa majandusliku ja poliitilise iseseisvuse kaotus, sest iga musta raha toel funktsioneeriv ettevõtte võetakse varem või hiljem üle selle raha tegelike omanike poolt. Praktiliselt kõik siiani uurimistoiminguteni jõudnud rahvusvahelise rahapesu juhtumid Eestis on olnud seotud Venemaa või teiste riikidega, mis tekkisid Nõukogude Liidu lagunemisel. Viimasel ajal on olnud vihjeid, et rahvusvahelise kuritegevuse raha investeeritakse intensiivselt Tallinna kinnisvarasse, kasutades selleks siinsete grupeeringute abi. Vastavalt kehtivale seadusele on rahapesu "kriminaalkorras karistatava teo otsese tulemusena saadud vara muundamine, üleandmine või varaga õigustoimingute sooritamise, mille eesmärgiks või tagajärjeks on selle vara tegeliku omaniku ning ebaseadusliku päritolu varjamine"¹⁶. Organiseeritud kuritegevus saab lisaks sellele kuritegelikku raha läbi rahapesu kasutada äritegevuse arendamisel ja riigi majanduse ja poliitika mõjutamisel.

Rahapesu käsitlevad Eesti Vabariigis järgmised normatiivdokumendid:

- Rahapesu tõkestamise seadus (jõustus 01.07.1999);
- Eesti Panga määrus nr. 20, mis kinnitab rahapesu tõkestamiseks krediitiasutuste sisetiste turvameetmete rakendamise korra (jõustus 07.1999);
- Euroopa Ühenduste Nõukogu Direktiiv (1991);
- Eesti Pangaliidu soovituslikud täiendavad nõuded krediitiasutustele suhetes välismaa juriidiliste isikutega eesmärgiga tõhustada rahapesu tõkestamist (kehtiv alates 01.07.2002).

Politsei ameti alluvuses töötab Rahapesu Andmebüroo, kuhu asutused ja ettevõtjad peavad teatama ilmnenud rahapesu kahtlustest. Rahapesu tõkestamise eeskirjade mittetäitmine on karistatav kriminaalkorras (KrK §148⁸). Kuna rahapesu tõkestamise seadus ja teised seda valdkonda reguleerivad normatiivdokumendid jõustusid alles 1999. aasta 1. juulist, on rahapesu kategooria alla käivaid juhtumeid veel tuvastatud suhteliselt vähe.

2000. aastal edastati büroole ligi 400 teadet. Eestis on kohtulahendi saanud üks kriminaalasi; lisaks on saadud informatsioon kaasa aidanud kurjategijate tabamisele ja süüdimõistmisele teistes riikides (Saksamaal, Norras). Rahapesu Andmebüroo andmetel on 2001. aasta jooksul

¹⁶ RT I 1999, 16, 267

- saadud 1829 teadet kahtlaste või ebaharilike tehingute kohta, neist
  - 39 teistest riikidest;
  - 26 teate kohta on edastatud informatsioon uurimisorganeile, on alustatud 7 kriminaalmenetlust.
- Teated puudutasid rahapesukahtlust kokku summas 560 miljoni eesti krooni ulatuses, ca 14 miljoni krooni ulatuses on alustatud kriminaalmenetlustes raha arestitud.
- Kontrollitavates teadetes on kasutatud vara preventiivset aresti 12 juhul 11,6 mln krooni suuruses summas.

Kuna rahapesu tõkestamise puhul on erinevate finantsasutuste ja politsei koostöö eriti tähtis, loodi Eesti Pangaliidu rahapesu tõkestamise toimikond, kuhu kuuluvad Eesti pankade, Eesti Panga ja Rahapesu Andmebüroo esindajad.

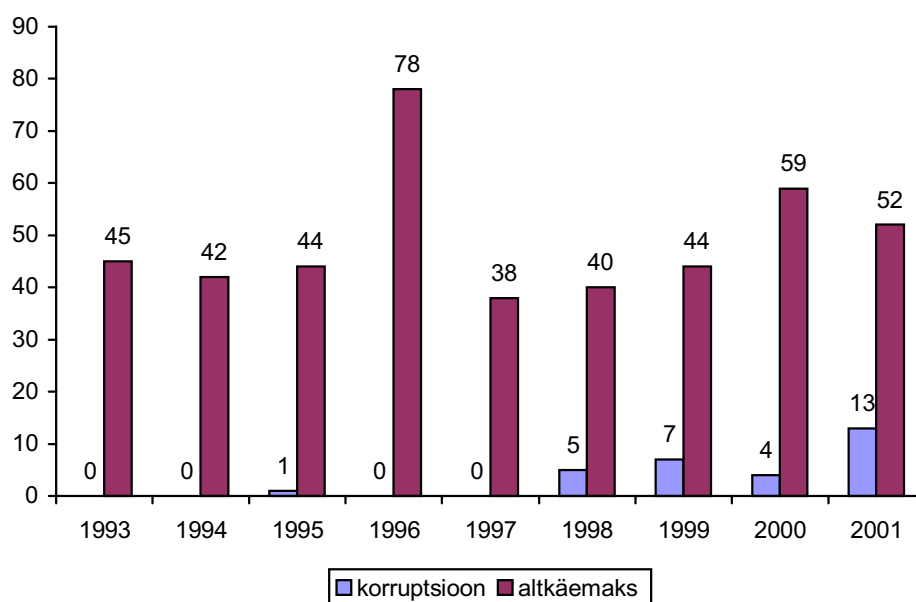
3.2.5 Korrupsioon

Organiseeritud kuritegevuse edukas funktsioneerimine ei ole võimalik ilma korruptiivsete sidemeteta riigiasutustes. Organiseeritud kuritegevuse tõeline tugevus ja mõjujõud ilmnebki alles pärast usaldusväärsete suhete sisseseadmist korrumppeerunud ametnikega. Lisaks riigiametnikele, kes tegutsevad otseselt kuritegelike grupeeringute huvides, ohustavad riigi julgeolekut ka need ametnikud, kes kasutavad oma ametipositsiooni korruptiivse tulu saamiseks. Pealegi on niisugused ametnikud organiseeritud kurjategijate poolt kergelt žantazeeritavad.

Juriidiliselt on korruptiivne tegu defineeritud 1999. aastal vastuvõetud korrupsiooniavastases seaduses kui “ametiisiku poolt ametiseisundi kasutamine omakasu saamise eesmärgil, tehes põhjendamatuid või õigusvastaseid otsuseid või toiminguid või jättes tegemata õiguspäraseid otsuseid või toiminguid”.¹⁷ Lisaks korruptiivse teole (KrK §164²), altkäemaksu võtmisele (KrK §164) ja vahendamisele (KrK §164¹), hõlmas korrupsioon laiemas tähenduses selliseid kuriteokoosseise nagu ametiseisundi kuritarvitamine (KrK §161), ametialane lohakus (KrK §162), ametialane võltsimine (KrK §166), riisumine ametiseisundi kuritarvitamisega (KrK §141¹), salakaubavedu ametiisiku poolt ametiseisundit ära kasutades (KrK §76 lg 3 p 1), samuti ametnike osavõtul toime pandud kelmused ja maksupettused.

Politsei poolt registreeritud korrupsioonikuritegude arv on viimastel aastatel mõnevõrra kasvanud, kuid jääb ikkagi väga madalale tasemele. 2000. aastal registreeriti 4 korrupsioonikuritegu (1999. aastal 7) ja 59 ametiisikute poolt altkäemaksu võtmist (1999. aastal 44). 2001. aastal registreeriti 13 korrupsioonikuritegu ja 52 altkäemaksu võtmist.

¹⁷ RT I 1999, 16, 276.

Joonis 24. Korruptsiooni- ja altkäemaksujuhtumid 1993.–2001. aastal

Vastavalt kriminaalmenetluse koodeksile kuuluvad mitmed ametialased ja korruptiivsed kuriteod Kaitsepolitsei ameti uurimisalluvusse. Nimetatud julgeolekuasutuse vastava tegevuse põhiprioriteetideks on korruptsioon riigiasutustes (eelkõige ministeeriumites ja nende keskallasutustes ning kohalikes allasutustes), maavalitsustes, maksude laekumist tagavates ametites ning õiguskaitseorganites. 16.07.2000 jõustus kriminaalmenetluse koodeksi muudatus, mille järgi ei kuulu enam KAPO uurimisalluvusse kohaliku omavalitsuse ametiisikute poolt toime pandud KrK §164² tunnustega kuritegude kohtueelne uurimine. KAPO andmetel saadeti ajavahemikul 1995–2001 kohtusse kokku 147 ametialaseid kuritegusid käsitlevat kriminaalasja, millest oli 2002. aasta augusti seisuga lahendi saanud 118 kriminaalasja. Kohtu alla antud 207 isikust mõisteti süüdi 165 (80%) ja õigeks 41 (20%).¹⁸

¹⁸ Ülevaade Kaitsepolitsei ameti poolt uuritud ametialastest kuritegudest. Kaitsepolitsei pressiteade, 01.07.2002, <http://www.kapo.ee/pressiteade.php?ID=181>

Tabel 16. Kaitsepolitsei poolt kohtusse saadetud ametialaste kuritegude kriminaalasjad 1995.-2001. aastal

Aasta	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kriminaalasjade arv	7	8	15	8	30	47	32

KAPO andmetel on organiseeritud grupeeringud eelkõige huvitatud koostööst korrumpeerunud tolli-, piirivalve- ja maksuametnikega. Koostöö eesmärgiks on salakaubavedu ja käibemaksupettuste toimepanemine.¹⁹ Käesoleval ajal on põhilised organiseeritud kuritegevuse ja korrupsiooniga seonduvad aktuaalsed valdkonnad Eestis järgmised:

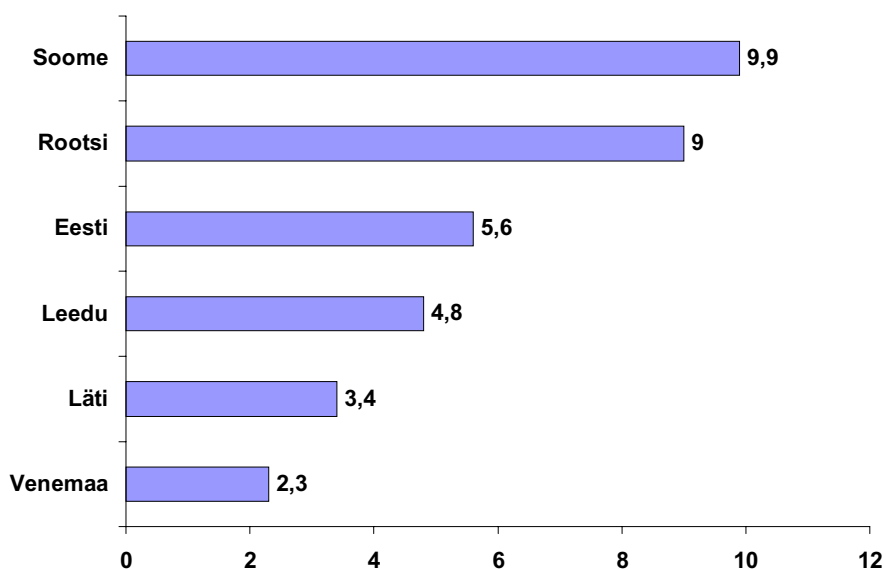
- ebaseaduslikul teel riigilt või kohalikelt omavalitsustelt soodustuste ja litsentside saamine;
- grupeeringutele soodsate lepingute sõlmimine, osalemine riigi või kohaliku omavalitsuse korraldatud tellimustel ja hangetel;
- grupeeringute juurdepääs rahvusvahelistest, sh Euroopa Liidu fondidest tulevatele rahavoogudele;
- korruptiivsete sidemete loomine eesmärgiga panna toime salakaubavedu ja aktsiisipettusi;
- korrumpeerunud ametnike kaudu Eestis viibimise legaliseerimine;
- korruptiivsete sidemete loomine õiguskaitseinstitutionides eesmärgiga saada abi ja kaitset ning omada juurdepääsu politseiinformatsioonile.

Pärast tegevuse püsiva baasi, stabiilsete tuluallikate ja korruptiivsete sidemete loomist hakkab organiseeritud kuritegevus üha enam imbuma poliitikasse. Eestis on viimastel aastatel täheldatud grupeeringute soovi suunata oma inimesi riigiametitesse ning osaleda aktiivselt erakondade tegevuses. Organiseeritud kuritegevuse loomulik kanal poliitikasse imbumisel on läbi ärimaailma, sest nn esimese põlvkonna ärimeeste hulka satub võõrast raha liigutavaid variisikuid ja varasemate ebaseaduslike äritehingute tõttu žantažeeritavaid isikuid.

Rahvusvahelises mastaabis loetakse Eestit üheks väiksema korrupsioonitasemega Ida- ja Kesk-Euroopa riigiks. Transparency Internationali koostatud korrupsiooni tajumise indeksi (KTI) alusel oli Eesti 2001. aastal 90 riigi hulgas 28. kohal, edestades kõiki endisi sotsialismimaid ja liiduvabariike. Andmestik, mis koostatakse ainult süüdistuste ja kohtuasjade põhjal, ei anna tegelikku pilti korrupsioonitasemest. Ainsaks meeto-

¹⁹ KAPO (2002). Aastaraamat 2001.

diks, mis lubab võrrelda situatsiooni erinevates riikides, on nende inimeste kogemused, kes on vastavate probleemidega kokku puutunud. Indeksit arvutades tuginetakse mitme allika infole ja allikate minimaalne arv on 3.²⁰

Joonis 25. Eesti võrreldes naaberriikidega Transparency Internationali koostatud korruptsiooni tajumise indeksi alusel 2001. aastal

KTI kontekstis defineeritakse korruptsiooni kui võimu kuritarvitamist omakasu eesmärgil. Indeks määrab kindlaks riigiametnike ja poliitikute seas esineva korruptsiooni tajumise määra. Maksimaalne KTI hinne on 10, mis tähendab, et antud juhul on tegemist kõige vähem korrumpeerunud riigiga. Minimaalne hinne 0 tähendab, et riik on täielikult korrumpeerunud. KTI ei peegelda tegelikku olukorda objektiivselt, kuid seda tunnustatakse üldise orientiirina korruptsioonialase probleematika käsitlemisel.

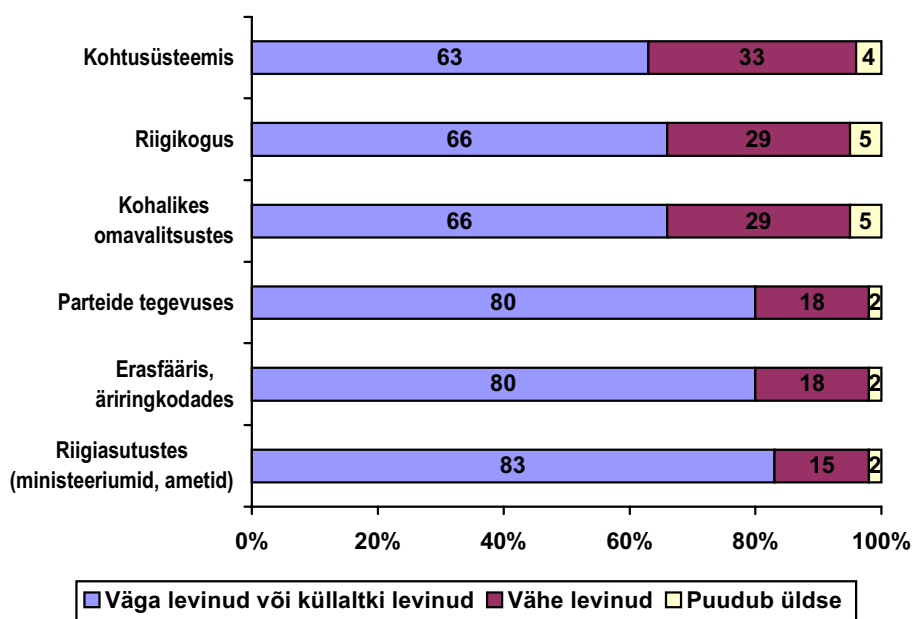
Eeltoodud hinnanguist ei saa aga teha järeldust, nagu puuduksid korruptsiooniprobleemid tänases Eestis. Korruptsiooni olemasolu tõestab juba organiseeritud kuritegevuse olemasolu. Pigem tuleb arvata, et sinne korruptsioon on muutunud varjatumaks ja vastavaid tegevusi on keeruline avastada ja kriminaalkorras menetleda. Riigikogu poolt 2001. aastal tellitud Eesti avaliku võimu institutsioonide usaldusväarsuse, seadusloome legitimeerimise ja kodanikuühiskonna ning poliitika suhete probleeme

²⁰ Korruptsiooni tajumise indeks (KTI) J.Tõnissoni Instituut, <http://www.jti.ee/et/tie/statistika/kti.html>.

käsitlevas avaliku arvamuse uuringus oli analüüsitud korruptsiooni problemaatikat. Kokkuvõttes märgivad analüütikud, et “korruptiivne käitumine on rahva hinnangul Eestis väga levinud. Kõige suuremateks korruptsiooni levialadeks on riigiasutused, äriühingud ja erakonnad. Kohtud osutusid selle nimistus kõige vähem korrumpeerunud institutsiooniks”²¹. Sarnaselt KTI-le ei olnud korruptsioon selles uuringus defineeritud juriidiliselt. Räägitakse pigem korruptsioonitajuvusest, kus korruptsiooni all mõistetakse juhtumeid, kus ametnik või võimuesindaja kasutas tehtud toimingute mõjutamiseks oma ametialast positsiooni või isiklike sidemed.

Vastused küsimusele “Millisel tasandil on Teie arvates korruptsioon Eestis levinud?” jagunesid järgmiselt:

Joonis 26. Korruptsiooni levialad Eestis

Allikas: Eesti avaliku võimu institutsioonide usaldusväarsuse, seadusloome legitimeerimise ja kodanikeühiskonna ning poliitika suhete probleeme käsitlev avaliku arvamuse uuring, 2001.

²¹ Eesti avaliku võimu institutsioonide usaldusväarsuse, seadusloome legitimeerimise ja kodanikeühiskonna ning poliitika suhete probleeme käsitlevas avaliku arvamuse uuring. Riigikogu, http://www.riigikogu.ee/osakonnad/msi/uurimused/usaldusuuring_2001_raivo6.html

Eesti kuulub alates 1999. aastast korruptsioonivastasesse riikide ühendusse CRECO (Group of States Against Corruption). GRECO eesmärgiks on parandada raamistikku kuuluvate riikide võimalusi korruptsiooniga võitlemisel. Täisliikme staatuse saavad ainult need riigid, kes osalevad vastastikusel evalveerimise protsessis. Toimuvad kaks evalveerimisvoorut: esimene voor 2000.–2002. aastal ja teine voor 2003.–2005. aastal. Eesti oli evalveeritud esimese vooru käigus. Evalveerimiskomisjoni intervjuud toimusid 2001. aasta aprillis ning raport ilmus 14. septembril 2001.²²

GRECO hindamisrühm leidis, et paljudes valdkondades on Eesti olnud korruptsiooni tõrjumisel edukas ning rõhutas, et korruptsioon ei ole Eestile iseloomulik nähtus ning võrreldes teiste endiste liiduvabariikidega ja postkommunistlike riikidega on probleemid võrdlemisi väike. Sellest hoolimata arvas hindamisrühm, et on ohte, mida ei ole piisavalt arvesse võetud. Nende selgitamine aitaks tõhustada riigi korruptsioonipoliitikat ja ära hoida samme, mis võivad selles valdkonnas saavutatud edu tühistada.

GRECO hindamisrühm on märganud Eesti ühiskonnale omast teatud sallivust korruptiivse käitumise vastu. Eriti märgati järgmisi momente:

1. Madalama astme ametnike korruptiivne tegevus, nt liikluspolitseinike altkäemaksuvõtmine. Tolerantset suhtumist toetab arusaam, et kerge lisaraha teenimine on õigustatud madalate palkadega.
2. Korruptiivne tegevus kohalike omavalitsuste tasandil. Riigi keskasutused ei kontrolli kohalike omavalitsuste tegevust. Näiteks on auditeerimine jäetud nende isikute pädevusse, kelle nimetavad seda ülesannet täitma kohalikud omavalitsused.
3. Korruptsioon jääb vähe uuritud alaks. Spetsiaalselt ei ole uuritud korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse seoseid.
4. Karistuspoliitika on tolerantne korruptiivsete tegude suhtes. Süüdimõistetud ametnike suhtes kohaldatakse sanktsioone harva, mis ei võimalda korruptsiooni tõhusalt tõrjuda karistamise kaudu.

GRECO hindamisrühm soovitas teha üleriigilisi pingutusi korruptsiooni tõkestamiseks, mille eesmärk oleks:

- täiustada korruptsiooni varase avastamise strateegiat;
- korraldada uuringuid korruptsiooniohtlikes valdkondades;
- soodustada avaliku teenistuse eetikakoodeksi rakendamist ja korruptsioonikahtlustest teatamise kohustuse järgimist kõigis õiguskaitseasutustes;
- seada sisse järelvalve korruptsiooniohtlikes valdkondades ja ergutada asjaomaseid asutusi välja töötama strateegilisi ettepanekuid.

²² GRECO <http://www.greco.coe.int/>

GRECO hindamisrühm soovitas moodustada töörühm korruptsiooni vastu võitlevate asutuste esindajatest, kelle ülesanne on koordineerida riigi korruptsioonipoliitikat. Lähtudes GRECO evalveerimisraportis esitatud ettepanekutest moodustas Eesti Vabariigi valitsus 11. juunil 2002. aastal korruptsioonivastase asjatundjate komisjoni. Komisjoni ülesandeks on korruptsioonivastase poliitika koordineerimine ja korruptsiooni ennetamise riikliku programmi väljatöötamine.

3.2.6 Terrorism

Rahvusvahelist terrorismi võib defineerida kui õigusevastast tegevust,

- mis seisneb jõu kasutamises või sellega ähvardamises;
- mis on suunatud riigi, isikute või organisatsioonide või nende vara vastu;
- mille eesmärgiks on saavutada muutusi riigi poliitilises või sotsiaalses korralduses.²³

Eesti on tänaseks ühinenud mitmete oluliste rahvusvaheliste terrorismivastase võitluse lepingutega. Riigikogu ratifitseeris 29. jaanuaril 1997. aastal terrorismi tõkestamise Euroopa konventsiooni. 11. juulil 2000. kiitis valitsus heaks ÜRO terrorismi rahastamise tõkestamise (Montreali) konventsiooni. Paljude riikidega on sõlmitud sellesisulised bilateraalsed lepingud ja koostöökokkulepped. Võitlus terrorismiga ja terrorismitunnustega kuritegude tõkestamine Eestis on peamiselt Kaitsepolitsei ameti ülesanne.

Kehtiva KrK §64¹ määratleb terrorismina isikule, ettevõttele, asutusele või organisatsioonile kallaletungimise, samuti vara hõivamisele, purustamisele või rikkumisele või inimeste hävitamisele või tervisekahjustuse tekitamisele suunatud tegude toimepanemist sõja või rahvusvahelise konflikti provotseerimise või muul poliitilisel või usulisel eesmärgil. Lisaks sellele koosseisule on KAPO kompetentsis nn terrorismiga piirnevate kuritegude menetlemine: KrK §101 p9 – tahtlik tapmine, mis pandi toime lõhkeseadeldise või lõhkeaine kasutamise; KrK §144 lg2 – vara tahtlik hävitamine või rikkumine lõhkeseadeldise või lõhkematerjali kasutamise; mis põhjustas inimese surma; KrK §207⁴ – lõhkeseadeldise või selle valmistamiseks vajaliku osa ebaseaduslik valmistamine, omandamine, hoidmine, edasitoimetamine, müümine või üleandmine.

Terrorismina ei ole kvalifitseeritud Eestis kogu vaadeldaval perioodil ühtegi kuritegu. Teiste nn terrorismiga piirnevate kuritegude preventioon ja avastamine on suunatud võimaliku terrorismi ennetamisele. Organiseeritud kuritegevus on aga kasutanud plahvatusi omavahelistes arveteklaarimistes (nt Vabaduse platsi plahvatus 1995. aastal). Just plahvatusi toimepaneavad kuritegelikud grupeeringud võivad osutada rahvusvaheliste terroriorganisatsioonide tellimuste kohalikeks täitjateks (nt materiaalsel kaalutlustel).

²³ KAPO (2002). Aastaraamat 2001, lk. 17-18.

Eestis toimepandud pommiplahvatuste arv, samuti pommiplahvatuste läbi hukkunute ja vigastatute arv on vähenenud alates 1995. aastast. Langustendentsi üks põhjuseid on kahtlemata siinsete õiguskaitsestruktuuride efektiivne töö plahvatuste ärahoidmisel ja korraldajate kindlakstegemisel.

Tabel 17. Korraldatud plahvatused 1994.–2001. aastal

Aasta	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Plahvatused	71	81	44	40	41	35	31	25
Hukkunud	1	10	6	6	7	5	2	3
Vigastatud	11	26	24	20	6	16	18	9
PA poolt leitud lõhkeseadeldised	11	28	17	16	13	8	6	-
KAPO poolt ära võetud lõhkeseadeldised		22		60	7	4	8	3
KAPO poolt ära võetud lõhkeaine (kg)	110	3343	600	100	98	46	25,5	16,2gr

Kokkuvõtteks võib öelda, et kaks esimest perioodi võitluses organiseeritud kuritegevusega on Eesti riik ja vastavad teenistused võitnud. Kui iseseisvuse alguses alles õpiti kuritegelike grupeeringutega toimetulemist, siis iseseisvuse 10. aastaks suudavad riiklikud struktuurid kuritegelikke ühendusi efektiivselt jälgida, kontrollida ja neutraliseerida. Oluliselt on siinjuures paranenud seadusandlik baas ja rahvusvaheline koostöö teiste riikide vastavate teenistustega.

Kolmas organiseeritud kuritegevuse arenguperiood erineb kahest eelmisest mitmes mõttes. Kuna Eesti riiklikku iseseisvust ei saa enam aktsepteerimata jätta, on organiseeritud kuritegevuse peamine eesmärk soodsa lähteotsiooni sissevõtmine Eesti ühinemisel Euroopa Liidu ja NATO-ga. See tähendab ühest küljest varasemate ühemõtteliselt kriminaalsete, illegaalsete meetodite ja tegevuste asendumist rafineeritumate, majanduslikumate ja varjatumatega. Teisest küljest ilmneb püüd imbuda legaalsesse riiklikesse ja majandusstruktuuridesse ning teha koostööd korrumpeerunud ametnike ning poliitikutega. Seega toimub areng “valgekraelse” kuritegevuse suunas. Kolmandaks eripäraks on organiseeritud kuritegevuse internatsionaliseerumine, mis toimub paratamatult koos globaliseerumisega.

Organiseeritud kuritegevuse kontrollimine baseerub suuresti selle tuluallikate kindlakstegemisel ja kõrvaldamisel. Organiseeritud kuritegevuse tänased peamised tuluallikad Eestis on narkoäri, maksupettused ja prostitutsioon, millest saadavat tulu püütakse legaliseerida. Varasemast enam kasutatakse rahapesuks investeerimist kinnisvaradesse ja muudesse pikaajalistesse projektidesse. Kuritegelikud finants skeemid muutuvad üha keerukamaks ja raskemini avastatavaks.

Kuigi Eestit loetakse Kesk- ja Ida-Euroopa riikide seas madala korruptsioonitasemega riigiks, on alust pidada korruptsiooni teiseks olulisemaks organiseeritud kuritegevuse kontrollimisega seotud valdkonnaks. See tähendab, et senisest põhjalikumalt tuleb kontrollida ametnike tausta ja tegevust. Erilise tähelepanu alla peab võtma ärist poliitikasse siirduvate isikute majandustegevuse ja võimalikud kuritegelikud sidemed. Ainult ulatuslikult toimuva korruptsiooni tingimustes on võimalik, et organiseeritud kuritegevuse peamised tulud kujunevad välja kogu elanikkonnale suunatud jaekaubanduse kaudu. Kuidagi ei suudeta lahendada salakütuse probleemi (hinnanguliselt ca 30% turul müüdavast kütusest) ja salaalkoholi kogust hinnatakse samuti umbes 30% kogu alkoholiturust (viimane küll juba vähenenud varasemalt umbes 50%-lt). Riikliku poliitika tasandil on sisuliselt pigistatud silm kinni niisuguse olulise organiseeritud kuritegevusele tulutoova valdkonna ees nagu seda on prostitutsioon.

Riigipoolne tegevus korruptsiooniohtlikes valdkondades seisneb korrumppeerunud ametnike paljastamises sisekontrolli abil ja õiguskaitseametkondade tegevuse tõhusdamises. Samuti tuleb pidevalt täiustada vastavat seadusandlust, mille heaks näiteks on metallivarguste oluline vähenemine pärast muudatuste sisseviimist jäätmeseadusesse. Väga vajalik uuendus oli juriidiliste isikute kriminaalvastutuse kehtestamine karistus-seadustikus, mis kõrvaldab võimaluse vältida vastutust kollektiivse otsustamise puhul.

IV peatükk

OHVRIUURINGUTE TULEMUSED

Rahvusvahelised ohvriuringud (edaspidi: ohvriuringud) viidi Eestis läbi veebruaris ja mais 1993. aastal, veebruaris 1995. aastal ning mais-juunis 2000. aastal.¹ Uuringute käigus intervjueriti vastavalt 1000, 1173 ja 1700 esinduslikku valimisse kuulunud inimest. Küsitletute vanus oli 16–74 aastat. Kasutati eesti- ja venekeelset standardiseeritud ankeeti, millesse viidi sisse üksikud Eesti oludega seotud muudatused. Küsitlused ja andmetöötuse viis läbi AS Emor. Kõik uuringud teostati koostöös ÜRO Kriminaalpreventsiooni Instituudiga (UNICRI) ja Soome Õiguspoliitika Instituudiga. Kui 1993. ja 1995. aasta uuringud korraldati valdavalt välisfinantseerimisega, siis 2000. aastal finantseeris uuringut Eesti Siseministeerium.²

Olulist lisainformatsiooni mõnede kuriteoliikide leviku kohta pakuvad 1994. ja 1999. aasta elutingimuste uuringud. Sotsiaalministeeriumi, Statistikaameti ja Tartu Ülikooli poolt läbi viidud uuringus küsitleti üle riigi vastavalt 4435 ja 4726 inimest vanuses 18–74 aastat. Kasutati rahvusvahelist ankeeti, intervjuerimine toimus eesti ja vene keeles. Kuritegevust ja turvatunnet puudutas väike osa mahukast küsimustikust ja uuringud viidi läbi üheaegselt kõigis Balti riikides.³ Nimetada võib ka Eesti Konjunktuuri-

¹ Mais 1993 korraldati pilootuuring osalise ankeediga, mille käigus küsitleti 1000 inimest.

² Ohvriuringute tulemused on avaldatud väljaannetes: Aromaa, K. & Ahven, A. (1993). Victims of crime in two Baltic Countries. Finnish and Estonian data from the 1992/1993 International Crime Victimization Survey. National Research Institute for Legal Policy. Helsinki; Aromaa, K. & Ahven, A. (1995). Victims of crime in a time of change: Estonia 1993 and 1995. National Research Institute for Legal Policy. Helsinki; Ahven, A., Tabur, L. & Aromaa, K. (2001). Victims of Crime in Estonia 1993-2000. Research Report – Research Communications 51. Estonian summary. Ministry of Internal Affairs, Estonia – National Research Institute of Legal Policy, Finland. Tallinn – Helsinki.

³ Vt: Aasland, A. & Tyldum, G. (2000). Better or Worse? Living Conditions Developments in Estonia, Latvia and Lithuania 1994-1999. Fafo-report 334. Oslo.

instituudi (EKI) küsitlusi 1995–1999.⁴ Kõik nimetatud uuringud on läbi viidud vähemalt kaks korda ning sisaldavad küsimusi vastaja endaga toimunud sündmustest, mille puhul antav informatsioon peaks olema kõige tõepärasem.

Alates 2000. aastast on mitmesuguseid rahvusvaheliste ohvriuringutega sisult lähedasi üleriiklikke ja piirkondlikke küsitlusi korraldanud Politseiamet.⁵ Nendes on lisaks kuritegude ohvriks langemisele pööratud suurt tähelepanu mitmetele politsei tööga seonduvatele küsimustele (millistel asjaoludel on vastaja üldse politseiga kokku puutunud, hinnang politseinike tegevusele ja käitumiskultuurile jm). Nimetatud uuringute tulemusi siinkohal ei käsitleta, kuna seni puudub võimalus analüüsida pikema perioodi tendentse.

Peatükis ei vaadelda ka ettevõtete vastu suunatud kuritegevust käsitlevaid uuringuid, kuna tegu on olnud ühekordsete küsitlustega.⁶ Samuti jäävad käsitlusest välja üksnes elanikkonna hoiakute ja mitte tegelikult toimunud sündmuste väljaselgitamisele suunatud avaliku arvamuse uuringuid, kuigi neis on puudutatud ka turvalisuse probleematikat.⁷

4.1 Kuritegevuse üldine tase ja arengutendentsid

Andmed erinevat liiki kuritegude ohvriks langemise kohta aastatel 1992, 1994 ja 1999 on esitatud tabelis (vt Tabel 18). 1999. aastal langes vähemalt ühe kuriteo ohvriks 34% küsitletutest. Samal aastal pandi 100 küsitletu suhtes toime 79 erinevat kuritegu, millest hinnanguliselt vähemalt 25% olid samaliigilised korduvkuriteod.

⁴ Eesti Konjunktuuriinstituudi küsitlustel (EKI-test) detsembris 1995–1999 kasutati kirjalikku paneelküsitlust; vastanute arv 650–700 inimest. Küsitleti üle Eesti. Kuritegevust ja turvatunnet puudutas osa küsimustikust. EKI-testid (1995–1999). Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. (Avaldamata andmed.)

⁵ Nt: Eesti elanike kokkupuuted politseiga (2000). [AS Emor poolt 2000. aasta jaanuaris ja veebruaris läbi viidud üle-eestilise küsitluse aruanne.] AS Emor. Tallinn. (Avaldamata materjal.); Elanike hinnangud Eesti politseile 2001. aastal (2001). [ES Turu-uuringute AS poolt 2001. aasta mais ja novembris läbi viidud üle-eestiliste küsitluste tulemuste võrdlev kokkuvõte.] Politseiamet. Tallinn. (Avaldamata materjal.); Elanike hinnangud turvalisusele ja politsei tegevusele Põlva maakonnas (2002). [Ülevaade 2001. aasta novembris läbi viidud küsitluse tulemustest.] Politseiamet. Tallinn. (Avaldamata materjal.)

⁶ Aromaa, K. (2000). Organised Crime and Business Security. – Surveying Crime: A Global Perspective. Proceedings of the International Conference. Rome, 19–21 November 1998. Essays 7/2000. Rome, lk. 297–315.

⁷ Näiteks Riigikogu kantselei tellimisel läbi viidud regulaarsed küsitlused riigi institutsioonide usaldatavusest, mille läbiviijaks on olnud firma Saar Poll (<http://www.riigikogu.ee/osakonnad/msi/uurimused>).

Tabel 18. Kuritegude läbi kannatanud 1992., 1994. ja 1999. aastal⁸

	Kannatanuteosakaal (% vastanuist)			Kuritegude arv 100 vastanu kohta		
	1992	1994	1999	1992	1994	1999
Autovargus	0,7	1,6	0,9	0,7	1,9	0,9
autoomanikest	1,5	2,7	1,5	1,5	3,5	1,7
Vargus autost	7,3	7,0	9,2	10,8	9,0	12,2
autoomanikest	15,6	11,5	14,7	23,2	16,7	22,2
Autovandalism	3,1	5,2	5,9	5,2	6,8	7,8
autoomanikest	6,6	8,6	9,3	11,0	12,8	14,3
Mootorrattavargus	0,8	0,2	x	0,8	0,2	x
mootorrattaomanikest	6,0	1,3	x	6,0	1,3	x
Jalgrattavargus	6,3	4,7	4,1	7,8	5,1	4,5
jalgrattaomanikest	9,6	7,0	6,1	12,1	7,0	6,6
Vargus suvilast, maakodust või aiamaalt	x	x	7,3	x	x	15,1
omanikest	x	x	17,0	x	x	35,1
Vargus kodust (eluruumidest)	5,7	4,2	3,7	7,4	6,4	5,0
Varguskatse kodust (eluruumidest)	3,2	3,9	3,1	4,2	4,9	3,9
Vargus garaa•ist, varjualusest, kuurist	7,9	7,0	4,5	12,5	10,5	7,1
Röövimine	2,9	3,4	2,9	4,0	3,8	3,8
Muu isiklike esemete vargus	8,0	5,5	5,5	9,1	6,7	6,6
sh taskuvargus	2,7	2,7	3,6	3,8	3,3	4,0
Seksuaalne ahistamine (vaid naiste suhtes)	2,5	1,3	3,6	2,5	1,8	4,2
vägistamine, vägistamiskatse	1,0	0,7	0,7	1,1	1,0	0,8

⁸ Välja on jäetud välismaal toimunud kuriteod, mis moodustasid arvestuslikult kuni 5% kuritegude koguarvust (arvestamata vargusi kodust jt "paikseid" kuritegusid). Korduvalt samaliigiliste kuritegude ohvriks langemisel on arvestatud iga kuritegu eraldi.

	Kannatanute osakaal (% vastanuist)			Kuritegude arv 100 vastanu kohta		
	1992	1994	1999	1992	1994	1999
seksuaalselt haavav rünnak, pealetükkiv käitumine	1,4	0,7	2,8	1,4	0,8	3,4
Kallaletung, ähvardus	4,8	5,5	6,4	8,1	9,2	9,7
ähvardus	2,6	3,8	4,0	4,5	5,7	5,8
vägivald	2,2	1,7	2,3	3,6	3,5	3,9
Vähemalt ühe kuriteo ohvreid (kõik liigid)	x	x	34,1	x	x	x
Kuritegude üldarv (kõik liigid) ⁹	x	x	x	72,0	64,5	78,8
Kuritegude üldarv (võrreldavad liigid) ¹⁰	x	x	x	58,7	54,0	56,7
Küsitlute arv	1000	1173	1700	1000	1173	1700

x – andmed puuduvad või pole leitavad.

Ohvriuringute tulemused langevad üldjoontes kokku erinevate sotsioloogiliste küsitluste tulemustega, mille järgi on kuritegude läbi kannatanud peresid olnud igal aastal ligikaudu 25–35%. Siinjuures peab arvestama, et kannatanute osakaal ja kuritegude üldarv küsitlustulemustes sõltub otseselt vaadeldavate kuriteoliikide loetelust. Ohvriuringud hõlmavad ka suhteliselt kergeid kuritegusid (nt autovandalism, vargus suvilast või aiamaalt, garaazist, korterivarguse katse), millest enamikul juhtudel politseile ei teatata. Kuna paljud niisugused juhtumid ei ole õiguslikus mõttes kuriteod, siis küsitluste tulemusi ei saa otseselt võrrelda ametliku statistikaga.

Mitmete kuriteoliikide puhul on suur tõenäosus langeda korduvalt samaliigilise kuriteo ohvriks ühe aasta jooksul. Kõige sagedamini on tegemist vargustega samadelt, tihti nõrgalt kaitstud objektidelt. 1999. aastal langes suvilast, maakodust või aiamaalt toime pandud varguse ohvriks kaks või enam korda 52% kõigist niisuguste kuritegude läbi kannatanutest; sealjuures 13% kannatanutega juhtus seda isegi viis või enam korda. Vägivallaähvarduse või kallaletungi puhul langes korduvalt aasta jooksul ohvriks 32%, garaazist vm abihoonest toime pandud varguse puhul 29% ja röövimise ja autovandalismi puhul 22% kõigist niisuguste kuritegude läbi kannatanutest. Teiste vaadeldud kuriteoliikide puhul esines korduvat kuriteo ohvriks langemist harvemini.

⁹ 1999. aasta pole võrreldav 1992. ja 1994. aastaga.

¹⁰ 1992–1999 võrreldavad liigid. Välja on jäetud vargused suvilast, maakodust või aiamaalt ning garaazidest, varjualustest ja kuuridest ja mootorrattavargused.

Tabel 19. Kuritegude ohvriks langemise sagedus 2000. aastal (% vastanuist)

	Kuriteo ohvriks langemine sagedus						
	1 kord	2 korda	3 korda	4 korda	5 või enam korda	Kokku vähemalt 2 korda	Ohvrid (N) ¹¹
Vargus suvilast, maakodust või aiamaalt	45	28	7	4	13	52	124
Kallaletung, ähvardus	68	18	9	5	1	32	108
Vargus garaa•ist, varjualusest, kuurist	70	13	9	0	7	29	76
Vargus autost	73	20	5	1	0	26	157
Autovandalism	78	10	12	0	0	22	100
Röövimine	78	16	4	0	2	22	49
Vargus kodust (eluruumidest)	83	10	3	0	5	17	63
Varguskatse kodust (eluruumidest)	81	9	8	0	0	17	53
Muude isiklike esemete vargus	84	9	1	1	2	13	94
Seksuaalne ahistamine	85	9	0	0	3	12	33
Jalgrattavargus	91	9	0	0	0	9	70
Autovargus	100	0	0	0	0	0	16

¹¹ Vähemalt üks kord 1999. aastal antud liiki kuriteo ohvriks langenud küsitletute arv.

Võimalike muutuste hindamiseks kuritegevuse tasemes ajavahemikus 1992–1999 jäeti järgnevas arvestuses välja kuriteoliigid, mis ei olnud korrektselt võrreldavad kõigi küsitluste puhul (mootorrattavargused, vargused suvilast, maamajast või aiamaalt, samuti vargused garaazidest, kuuridest ja varjualustest).

1992. aastal pandi 100 küsitletu kohta toime 59, 1994. aastal 54 ja 1999. aastal 57 kuritegu. Võrreldes eelmise küsitlusega oli kuritegevuse tase 1994. aastal 8% madalam ja 1999. aastal 4% kõrgem. 1999. aasta tase jäi 1992. aasta tasemest 3% madalamaks. Muutused on olnud siiski suhteliselt väikesed ning püsivaid tendentse ajavahemikus 1992–1999 ei ilmne.

Vähendamaks inimeste hoiakute muutumisest tingitud mõju kergemate intsidentide kohta teatamisel võrreldi raskemaid, suuremat varalist kahju põhjustanud või reaalse ründega lõppenud kuritegusid (autovargus, vargus autost, vargus kodust, jalgrattavargus, röövimine, muu isiklike esemete vargus, kallaletung, vägistamine ja vägistamiskatse). Niisuguseid kuritegusid pandi 100 küsitletu kohta toime 1992. aastal 44, 1994. aastal 36 ja 1999. aastal 37. Võrreldes eelmise küsitlusega oli kuritegevuse tase 1994. aastal 18% madalam ja 1999. aastal 4% kõrgem. 1999. aasta tase jäi 1992. aasta tasemest 15% madalamaks.

Seega toimus raskemate kuriteoliikide tasemes 1999. aasta võrdluses 1992. aastaga suurem langus, kuid ka siin ei ilmnenud selget trendi kogu vaadeldavas ajavahemikus (1992–1999). Ohvriuuringu andmetel võib öelda, et 1990ndate teisel poolel elanikkonna vastu suunatud kuritegevuse tase tervikuna oluliselt ei muutunud.

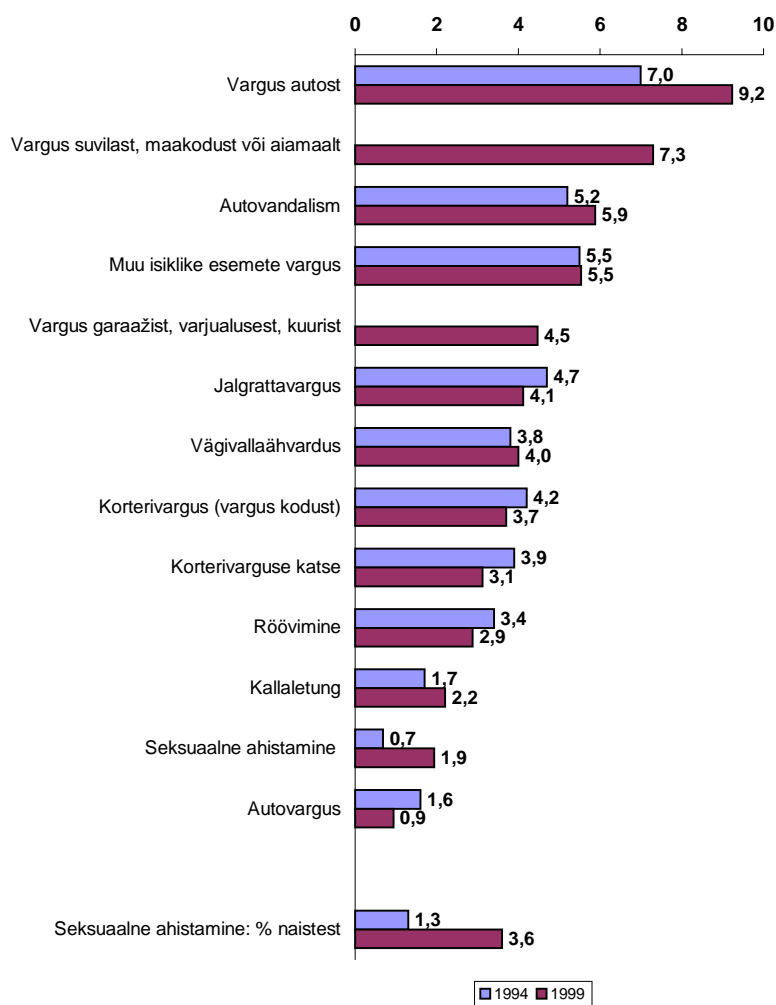
Ohvriuuringu andmetel pole erinevate kuriteoliikide järjestuses taseme järgi (kannatanute osatähtsus kõigist küsitletuist või juhtumite arv 100 kannatanu kohta) vaadeldaval perioodil samuti olulisi muutusi toimunud (vt Joonis 27).¹² Samal ajal võib siiski märgata teatavaid taseme kõikumisi üksikute kuriteoliikide osas, kuigi need mahuvad enamasti võimaliku vea piiridesse (95% tõenäosusega). Mil määral niisugused muutused kajastavad reaalsust, pole olemasolevate andmete põhjal võimalik öelda.

Kannatanute osakaalu alusel on 1990ndail olnud kõige enam levinud kuritegudeks vargused autodest, suvilatest ja aiamaalt, samuti garaazidest, kuuridest, keldritest jt

¹² Siinjuures ei arvestata vargusi garaazidest, kuuridest ja varjualustest, sest 2000. aasta küsitlusel võidi osa niisugustest juhtumitest märkida uue küsimuse „vargus suvilast maamajast või aiamaalt“ alla. Ka viimatinimetatud juhtumeid ei arvestata võrdlusvõimaluse puudumise tõttu 1993. ja 1995. aasta küsitlustega. 2000. aasta küsitlusel puudus küsimus mootorrattavarguste kohta, mille arv oli varasemate küsitluste andmetel olnud sedavõrd väike, et küsimust polnud enam otstarbekas ankeeti lülitada.

abiruumidest. Küllalt levinud on olnud ka autovandalism (auto väline kahjustamine), isiklike esemete vargused (sh taskuvargused) ja jalgrattavargused. Mõnevõrra vähem on esinenud vargusi kodust (eluruumidest) ja niisuguste varguste katseid. Harvemini on esinenud vägivaldaähvardusi ning otsest füüsilist vägivalda: röövimisi, kallaletunge, vägistamisi ja vägistamiskatseid.¹³ Ka autovarguste arv on muud liiki kuritegudega võrreldes olnud suhteliselt väike.

Joonis 27. Erinevat liiki kuritegude ohvriks langemine 1994. ja 1999. aastal (% kannatanutest)

¹³ Küsitlused on olnud orienteeritud väljaspool kodu toimunud sündmuste väljaselgitamisele. Nagu eespool märgitud, jäävad praktiliselt kajastamata perevägivald ja muud spetsiifilised vägivaldavormid.

Kuriteoliikide järjestus kuritegude arvu järgi sarnaneb järjestusele kannatanute osakaalu alusel ning ka siin pole 1990ndail olnud olulisi muutusi (vt Tabel 18). Sageduselt esimesel kohal on mitmesugused vargused (nt suvilast, aiamaalt, autodest) ja auto-vandalism. Harvemini on langetud korterivarguste ja autovarguste ohvriks ja oluliselt vähem on kannatanuid vägivallakuritegudes.

4.1.1 Vargus autost, autovargus ja autovandalism

Vargus autost on erinevate küsitluste andmetel olnud üheks kõige enam levinud kuriteoliigiks nii 1990ndate alguses kui lõpus. 1999. aasta võrdluses 1994. aastaga on niisuguste kuritegude läbi kannatanute osakaal kasvanud 7,0%lt 9,2%le ning kuritegude arv 100 küsitletu kohta 9-lt 12-le. Need muutused ei ole aga statistiliselt olulised. Autoomanike ning autokasutajate suhtes on vargused autost sagenenud võrreldes 1994. aastaga, kuid mitte võrreldes 1992. aastaga (vt Tabel 18).

Kirjelatud tendents langeb kokku ametliku kuritegevuse statistikaga. Autodest toime pandud vargusi registreeriti 1999. aastal 1,4 korda sagedamini kui 1993. aastal ning see on olnud üks kõige levinumaid ja suurema kasvu läbi teinud varavastaste kuritegude liike. Autovarguse alla kuulus ohvriuringutes sisuliselt peale auto otsese varguse ka kriminaalkodeksis ärandamisena kvalifitseeritud mootorsõiduki loata kasutamine, kuna kannatanu jaoks polnud kuriteo toimumise ajal erinevust.

Autovarguste läbi kannatanute arv küsitletute hulgas osutus sedavõrd väikeseks, et võimalikke muutusi antud liiki kuritegude arvus oli raske hinnata. Siiski võib tuua esile, et 100 küsitletu suhtes Eestis toime pandud kuritegude arv langes 1,9-lt 1994. aastal 0,9-le 1999. aastal (100 autoomaniku või -kasutaja suhtes vastavalt 3,5-lt 1,7-le). 2000. aasta küsitlusel märkis 56% viimase 5 aasta jooksul autovarguse ohvriks langenud küsitletuist, et hiljem auto leiti. Ka ametlik statistika kinnitab ärandamiste sagedasemat toimumist võrrelduna sõiduki vargustega.

Ilmne vähenemise tendents ilmneb ka ametlikus statistikas sõiduki salajaste varguste osas. 1999. aastal pandi niisuguseid kuritegusid toime 40% vähem kui 1993. aastal. Samal ajal kasvas sõidukite ärandamine (KrK §197) 14% võrra. Ohvriuringute tulemused ei ole seega oluliselt erinevad ametlikust statistikast.

Autovandalismi (auto välise kahjustamise) puhul ilmnis ohvriuringute andmetel jätkuv kasv alates 1992. aastast. Niisuguste kuritegude arv 100 küsitletu suhtes tõusis 5,2-lt 1993. aastal 7,8-le 1999. aastal (100 autoomaniku või -kasutaja suhtes vastavalt 11-lt 14-le).

4.1.2 Isiklike esemete vargused

Suvilast, maakodust või aiamaalt toimepandud varguste kohta esitati ohvriuringutes küsimus vaid 2000. aastal. Seetõttu puudub võrdlusvõimalus varasemate aastatega ning ei saa kirjeldada nende kuritegude tasemete dünaamikat. Nimetatud kuriteod olid levi-ku ja ulatusliku korduva ohvrikslangemise tõttu arvult kõige enam levinud kuriteoliik üldse. 1999. aasta jooksul langes niisuguste kuritegude ohvriks kõigest küsitletuist 7,3%; küsitletud suvila, maakodu või aiamaa omanikest 17%. 100 küsitletu suhtes pandi toime 15 ja 100 niisuguse vara omaniku suhtes 35 kuritegu. Antud kuriteoliigi puhul oli korduvkuritegude osakaal suurim (vt eestpoolt).

Suhteliselt sagedased olid ka garaazidest, varjualustest ja kuuridest toimepandud vargused.¹⁴ Antud liiki kuritegude ohvriks langes 1999. aastal 4,5% kõigest küsitletuist ja 5,8% niisuguse vara omanikest. 100 küsitletu suhtes pandi toime 7,1 ja 100 niisuguse vara omaniku suhtes 9,2 kuritegu.¹⁵

Ohvriuringute järgi oli isiklike esemete varguste puhul (sh taskuvargused) kannatanute osatähtsus suurim 1992. aastal (8,0%). Ajavahemikus 1994-1999 ei ilmnenuid mingeid muutusi ja niisuguste kuritegude läbi kannatanuid oli kummalgi aastal 5,5%. Sama ilmnis kuritegude arvu puhul 100 küsitletu kohta, kus vastavad näitajad olid kahel aastal võrdsed.

Politseistatistika järgi kasvas ajavahemikus 1993–1999 salajaste varguste (KrK §139) koguarv 28%, taskuvarguste registreerimine kasvas samal ajal ligikaudu 22 korda. Ohvriuringute tulemuste ja ametliku statistika erinevuse võimalik põhjus on niisugustest kuritegudest sagedasem teatamine ja nende aktiivsem registreerimine politsei poolt, kuid on ilmne, et taskuvarguste puhul on politseistatistikas esmajoones tegu niisuguste juhtumite täpsema (eraldi) registreerimisega, mitte reaalse kuritegude arvu sedavõrd suure kasvuga.

Isiklike esemete varguse ohvriks langes 1999. aastal 4% meestest ja 7% naistest. Isiklike esemete varguste puhul märgatavaid erinevusi rahvuste vahel ei ilmnenuid.

¹⁴ 1993. aasta mais korraldatud nn kontrollküsitlusel puudutas eraldi lisaküsimus vargusi keldritest. Niisuguse kuriteo ohvriks langes 1992. aastal 7,2% küsitletuist (9,4% keldri valdajaist).

¹⁵ Korrektnel võrdlus 1992. ja 1994. aastaga ei ole võimalik, sest varem puudus küsimus varguste kohta suvilast, maakodust või aiamaalt. On tõenäoline, et 2000. aasta küsitlusel peeti viimasele küsimusele vastamisel osalt silmas ka niisuguseid juhtumeid, mis varem märgiti vargusena garaazist, varjualusest või kuurist.

4.1.3 Vägivallaähvardused ja kallaletungid

Erinevate küsitluste andmetel vägivallaähvarduste ja kallaletungide ohvriks langemises statistiliselt olulisi muutusi 1992–1999 ei ole toimunud, kuigi ilmneb väike tõus nii kannatanute osakaalus kui kuritegude arvus. Ohvriuringute järgi langes niisuguste kuritegude ohvriks 1992. aastal 4,8%, 1994. aastal 5,5% ja 1999. aastal 6,4% küsitletuist (vt Tabel 18). Kasv ilmneb naiste puhul ja meeste osas on tegemist kannatanute taseme väikese langusega. Politseistatistika näitab kehavigastuste tekitamise (KrK §-d 108, 109, 114) mõningast kasvu vaadeldaval perioodil. 1999. aastal pandi niisuguseid kuritegusid toime 11% rohkem kui 1993. aastal.

Ohvriuringu andmeil langes 1999. aastal vägivallaähvarduste ja kallaletungide ohvriks 7,3% meestest ja 5,5% naistest. Rahvuste lõikes langes ohvriks 5,1% eestlastest ning 8,6% mitte-eestlastest, mis näitab viimaste oluliselt suuremat niisuguste kuritegude ohvriks langemise riski. Siinjuures tuleb muidugi arvestada sellega, et mitte-eestlased elavad valdavalt linnades, kus kuritegevuse tase on kõrgem.

Vägivalla taseme suhtelist stabiilsust 1990ndate teisel poolel kinnitavad ka elutingimuste uuringud, mille järgi ei ole vägivalla üldine tase ajavahemikus 1994–1999 oluliselt muutunud.¹⁶ Nende uuringute järgi langes kallaletungi ohvriks 1994. aastal 5,4% ja 1999. aastal 4,7% küsitletuist vanuses 18–74 aastat. Samuti nagu ohvriuringuteski ilmnis meeste puhul vägivalla ohvriks langemise vähenemine ja naiste puhul kasv. Vägivallaähvarduste üldises tasemes muutust ei ilmnenu, kummalgi aastal langes nende ohvriks 5,4% küsitletuist. Elutingimuste uuringute tulemusi võib tänu suurele valimile ja detailsematele küsimustele antud kuriteoliigi (vägivallaga ähvardamine ja kallaletung) puhul pidada täpsemaks ohvriuringute tulemustest.¹⁷

Selgelt on täheldatav sagedasem vägivalla ohvriks langemine nooremates vanuserühmades võrreldes eakamate inimestega, mis seondub esmajoones noorte eluviisi ja rohke viibimisega avalikes kohtades. Ohvriuringute andmetel langes 1999. aastal vägivallaähvarduste ja kallaletungide ohvriks kuni 24-aastastest 13%, 25–49-aastastest 6% ning 50-aastastest ja vanematest 3%. Samasugused olid ka läbiviidud elutingimuste uuringute tulemused.

¹⁶ Sillaste, J. & Purga, Ü. (1995). Elutingimused Eestis 1994. aasta lõpul. Vihik 4: Tervis ja turvatunne. Tallinn; Elutingimuste uuring Eestis 1999. aastal (2000). Põhiandmed. NORBALT II. Tartu.

¹⁷ Elutingimuste uuringutel küsitleti 1994. aastal 4435 ja 1999. aastal 4726 inimest. Tulenevalt erinevustest ülalnimetatud uuringute meetodikas ja küsimuste sõnastuses, samuti erinevast vanuse alampii-rist ning vaadeldavast perioodist (kalendriaasta või viimased 12 kuud), ei ole näitajad ohvriuringute andmetega täpselt võrreldavad.

Tabel 20. Kuritegude ohvriks langemine viimase 12 kuu jooksul 1994. ja 1999. aasta elutingimuste uuringu järgi (% vastanuid)¹⁸

	Mehed		Naised		Kokku	
	1994	1999	1994	1999	1994	1999
Vägivald, mis põhjustas kehavigastusi	3,7	3,4	1,2	1,5	2,4	2,4
Vägivald, mis ei põhjustanud nähtavaid jälgi või kehavigastusi	4,5	2,9	1,6	1,9	3,0	2,4
Ähvardused, mida võeti tõsiselt	7,0	5,5	3,9	5,3	5,4	5,4
Vastanute arv (N)	2120	1859	2315	2867	4435	4726

Kallaletungi või vägivaldaähvarduse ohvriks langevad mehed tunduvalt sagedamini kui naised. Kõige enam on ohustatud noored mehed. Elutingimuste uuringu andmetel on näiteks alla 25-aastastel meestel tõenäosus langeda tõsise (kehavigastusi põhjustava) kallaletungi ohvriks 3 korda suurem kui samas vanuses naistel ning 4 korda suurem kui meestel vanuserühmas 55-64 aastat.¹⁹ Vanuse kasvades sugudevahelised erinevused vägivalda ohvriks langemises vähenevad.

4.1.4 Vargused eluruumidest

Kodust toimepandud varguste (arvestatud vaid vargusi eluruumidest) läbi kannatanute osakaal on ohvriuringute andmetel langenud 5,7%-lt 1992. aastal 3,7%-le 1999. aastal. Kuritegude arv 100 küsitletu kohta vähenes samal ajal 7,4-lt 5,0-le. Samasuunalised, ehkki mõnevõrra väiksemad on olnud muutused varguskatsete arvus (vt Tabel 18).

Ametliku statistika järgi on korteritest (eluruumidest) toimepandud salajaste varguste tase 1990ndail jäänud suhteliselt stabiilseks ega näita selgeid kasvu või kahanemise tendentse. 1999. aastal pandi niisuguseid kuritegusid siiski toime 6% rohkem kui 1993. aastal.

¹⁸ Elutingimuste uuring Eestis 1999. aastal (2000); Sotsiaalministeeriumist saadud avaldamata andmed sama uuringu kohta.

¹⁹ Samas.

Seoses varalise jõukuse kasvuga on keskmine kodust toimepandud vargusega tekitatud rahaline kahju (viimane juhtum viimase 5 aasta jooksul) aastate jooksul oluliselt kasvanud. Tekitatud kahju on Tallinnas kasvanud oluliselt kiiremini kui mujal Eestis. Kui veel 1993. aasta ohvriuringu järgi erines Tallinna vastav näitaja Eesti keskmisest suhteliselt vähe (ca 11% võrra), siis 2000. aasta küsitluse andmetel oli keskmine niisuguse vargusega tekitatud kahju Tallinnas 54% suurem Eesti keskmisest.

Tabel 21. Keskmine kodust toimepandud vargusega tekitatud kahju kroonides 1993., 1995. ja 2000. aastal

	1993	1995	2000
Eesti kokku	2600	3400	8600
Tallinn	2900	4900	13200

Küsitluste tulemustest ei ilmne kindlat seost sissetulekute taseme (pereliikme kohta) ja kodudest toime pandud varguste ning varguskatsete ohvriks langemise sageduse vahel.

Suured olid erinevused varastatud esemete koguväärtustes erinevates tulugruppides. 2000. aasta ohvriuringu järgi oli pereliikme kohta kuni 3000 krooni kuus (neto) teenivates majapidamistes keskmine varastatud esemete koguväärtus ca 7800 krooni; sellest kõrgemate sissetulekute korral aga ca 12400 krooni. Olulisi erinevusi varastatu keskmises väärtuses ei ilmnenud tulugruppide vahel, kelle sissetulek jäi alla 3000 krooni.

4.1.5 Röövimised

Ühe aasta jooksul röövimise ohvriks langenute osakaal ning kuritegude arv on nii ohvriuringute kui elutingimuste uuringute andmetel püsinud suhteliselt stabiilsetena. Röövimise ohvriks langes nii 1992. aastal kui ka 1999. aastal 2,9% küsitletutest; niisuguste kuritegude arv 100 küsitletu kohta oli 1992. aastal 4,0 ja 1999. aastal 3,8.

Politseistatistikas kajastusid 1990ndate teisel poolel ilmnenud kahe olemuselt lähedase kuriteoliigi (röövimised ja avalikud vargused) puhul vastandlikud tendentsid. Röövimiste (KrK §141) arv vähenes 1999. aastal võrreldes 1993. aastaga 11%, samal perioodil kasvas aga avalike varguste (KrK §140) arv 80%. Kuna siinjuures ületas vaa-deldaval perioodil avalike varguste arv röövimiste arvu mitmeid kordi, näitab politsei-statistika summaarselt niisuguste kuritegude toimepanemise olulist sagenemist. Seega

on ohvriuringute tulemused ja politseistatistika näitajad ilmselt vastuolulised, mille ühetähenduslik seletus olemasolevate andmete põhjal pole võimalik.

Ohvriuringute andmete järgi langes 1999. aastal röövimise ohvriks 4% meestest ja 2% naistest ning ligi 2% eestlastest ja 5% mitte-eestlastest. Ka siin on rahvustevahelised erinevused ilmselt seotud mitte-eestlaste elamisega valdavalt linnades, kus kuritegevuse tase on kõrgem. Statistiliselt usaldusväärseid järeldusi võimalike erinevate tendentside kohta rahvuste lõikes ei ole juhtumite väikese arvu tõttu võimalik teha.

Tabel 22. Röövimise ohvriks langemine 1992., 1994. ja 1999. aastal ohvriuringute ja elutingimuste uuringute andmetel

	Kannatanute osakaal (% vastanuist)			Kuritegude arv 100 vastanu kohta		
	1992	1994	1999	1992	1994	1999
Ohvriuringud	2,9	3,4	2,9	4,0	3,8	3,8
Elutingimuste uuringud	x	2,3	2,3	x	x	x

4.1.6 Seksuaalse ahistamise juhtumid

Küsimus seksuaalse suunitlusega ründe ohvriks langemise kohta esitati vaid naistele. Rahvusvahelised ohvriuringud on näidanud, et küsimus on suhteliselt tundlik nii ühiskonna kultuurikonteksti (soorollide erinevused) kui ka semantiliste tegurite (küsimuste erinev tõlgendamine) suhtes.²⁰

Eestis on antud kuriteoliigi puhul ainsana 1999. aasta võrdluses 1994. aastaga ilmnenud kuritegevuse tasemes statistiliselt olulised erinevused: aasta jooksul ohvriks langenud naiste osakaal tõusis 1,3%-lt 3,6%-le ning intsidentide arv 100 naise kohta kasvas 1,8-lt 4,2-le.

Tuleb rõhutada, et seksuaalse ahistamise ohvriks langenud naiste osakaal kasvas vaid verbaalse ahistamise puhul (seksuaalselt haavav rünnak, pealetükkiv käitumine); vägistamiste ja vägistamiskatsete puhul kasvu ei ilmnunud (vt Tabel 18). Ametlik statis-

²⁰ Nieuwbeerta, P. (toim) (2002). Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000. Boom Juridische Uitgevers. Den Haag.

tika näitab samuti vägistamiste arvu vähenemist 1990ndate lõpul võrreldes 1990ndate algusega, mis võis osaliselt seotud olla eespool mainitud seadusemuudatuse mõjuga vägistamisasjade menetlemisel.

Seksuaalse ahistamise juhtumite üldise sagenemise ohvriuringute andmetel puhul võib oletada, et tegu on esmajooneliste naiste emantsipeerumise ja teadlikkuse kasvuga 1990ndate teisel poolel, mille tulemusel on hakatud üha enam tähelepanu pöörama varem väheoluliseks peetud intsidentidele.

4.2 Kuritegevus ja asulatüübid

Enamiku kuriteoliikide puhul on kuritegevuse tase nii küsitluste andmetel kui ka politseistatistika järgi kõige kõrgem Tallinnas ja kõige madalam maal.²¹ Ohvriuringute andmetel ei esinenud perioodil 1992–1999 kuritegevuse geograafilises levikus (asulatüüpide lõikes) suuri nihkeid.

Kõige sagedamini langevad kuritegude ohvriks Tallinna elanikud. Tallinna elanike vastu toimepandud kuriteod moodustasid 1992. aastal 52%, 1994. aastal 42% ja 1999. aastal 45% kõigist Eestis toimepandud kuritegudest.²² Neile tuleks lisada teiste piirkondade elanike vastu Tallinnas toimepandud kuriteod, milleks olid kõige sagedamini vargused autodest ja autovandalism, mis suurendab veelgi Tallinna kuritegevuse taset. Seega määrab kuritegevuse olukord Tallinnas suures osas kuritegevuse olukorra Eestis tervikuna.

Ohvriuringute andmetel on 1999. aasta võrdluses 1994. aastaga sagenenud kuriteod maa-asulate (kasv 40%) ja Tallinna elanike vastu (kasv 21%).²³ Vähenenud on suurte linnade ja muude linnade elanike vastu toimepandud kuritegude arv (vähenemine vastavalt 12 ja 22% võrra). Võrdluses 1992. aastaga asulatüüpide lõikes selgeid muutusi ei ilmne. Toodud näitajad ei kajasta täpselt muutusi kuritegevuse tasemes antud asulatüüpides, sest arvestatav hulk kuritegudest väikelinnade ja maa-asulate elanike vastu pandi toime väljaspool kannatanu koduasulat. Valdav osa niisugustest kuritegudest pandi tõenäoliselt toime Tallinnas jt suuremates linnades.²⁴

²¹ Analüüsis kasutatud asulatüübid: 1) Tallinn; 2) suured linnad (Tartu, Narva, Kohtla-Järve, Pärnu); 3) muud linnad; 4) maa-asulad (alevikud ja külad).

²² Välja jäeti vargused suvilatest, maakodudest ja aiamaalt ning garaazidest, kuuridest ja varjualustest.

²³ Saja küsitletu kohta antud asulatüübis aasta jooksul toime pandud kuritegude arv, olenemata kuriteo toimepaneku kohast (k.a. väljaspool küsitletu koduasulat ja välismaal toime pandud kuriteod).

²⁴ Kannatanu koduasulas toime pandud kuritegude osatähtsus kõigist küsitletute suhtes toime pandud kuritegudest 1999. aastal: Tallinnas 97%, suurtes linnades 93%, muudes linnades 84% ja maa-asulates 69%.

Maaelanike vastu suunatud kuritegudest pandi kannatanu koduasulas toime 1992. aastal 86%, 1994. aastal 77% ja 1999. aastal 69%.²⁵ Ajavahemikus 1994–1999 kasvas maaelanike vastu koduasulas toime pandud kuritegude arv 25%; samal ajal väljaspool koduasulat aga ligi 90%. Maaelanike puhul ilmneb ajavahemikus 1992–1999 suurim kasv autodega seotud kuritegevuses.

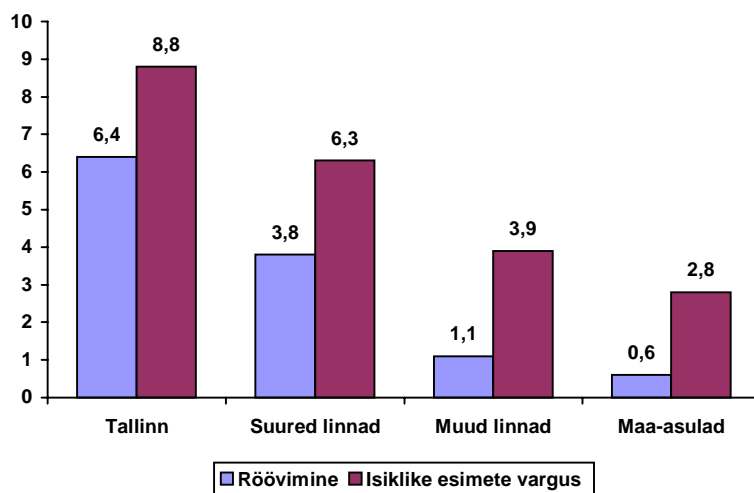
Autodest toimepandud vargused ja autovandalism sagesid vaadeldaval perioodil ka Tallinna elanike puhul, lisaks kasvas ka jalgrattavarguste, röövimiste ning vägivaldaähvarduste ja kallaletungide arv. Samal ajal kasvas Tallinnas autode ja jalgratastega seotud kuritegude arv samas tempos kui autoomanike/kasutajate ja jalgrattaomanike arv. Seega ei ole nende jaoks kuriteo ohvriks langemise risk oluliselt suurenenud.

Autodest toimepandud varguste puhul Tallinnas väärub märkimist korduvkuritegude suur osakaal: 1999. aastal langes niisuguse kuriteo ohvriks kaks või enam korda 35% tallinlastest autoomanikest/kasutajatest. Maaelanikest autoomanike/kasutajate puhul tõusis korduv ohvrikslangemine 6%-lt 1992. aastal 29%-le 1999. Aastal, siinjuures sagesid ohvrikslangemine nii koduasulas kui ka väljaspool koduasulat.

1999. aastal langes kallaletungi või vägivaldaähvarduse ohvriks Tallinnas 9% ja suurtes linnades 8% küsitletuist, muudes linnades ja maa-asulates jäi antud näitaja ligikaudu 5% tasemele.

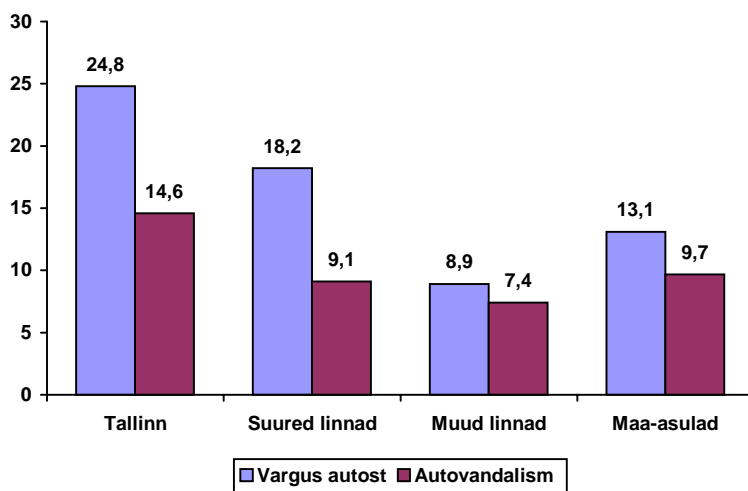
Röövimise ohvriks langes 1999. aastal Tallinnas 6% ja mujal Eestis alla 3% küsitletuist (vt Joonis 28). Isiklike esemete varguse ohvreid oli Tallinnas 9% ja muudes piirkondades alla 6% küsitletuist.

²⁵ Asulatüübiti võrreldavad kuriteoliigid; arvestatud pole vargusi suvilatest, maakodudest ja aiamaalt ning garaazidest, kuuridest ja varjualustest.

Joonis 28. Röövimise ja isiklike esemete varguse läbi kannatanud 1999. aastal (% vastanuist)

Vargus autost on kõige sagedasem Tallinnas, ületades muude linnade ja maa-asulate taset ca 2 korda. See on sageduselt levinuim kuriteoliik Tallinnas. 1999. aastal langes Tallinnas autost toimepandud varguse ohvriks 15% kõigist küsitletuist (25% autoomanikest/kasutajatest) (vt Joonis 29). Ka autovandalism on Tallinnas rohkem levinud kui muudes Eesti piirkondades.

Joonis 29. Autost toimepandud varguse ja autovandalismi läbi kannatanud 1999. aastal (% autoomanikest/kasutajatest)

Jalgrattavarguse ohvriks langes 1999. aastal Tallinnas 5% kõigist küsitletuist ja 9% jalgrattaomanikest, muudes piirkondades 3–4% kõigist küsitletuist ja 4–6% jalgrattaomanikest.

Kodust (eluruumidest) toimepandud varguste arv vähenes 1994–1999 kõigis asulatüüpides, välja arvatud maa-asulates. Kodust toimepandud varguse või varguskatse ohvriks langes 1999. aastal Tallinnas ligi 5% küsitletuist, mujal alla 4% küsitletuist.

Suvilast, maakodust või aiamaalt toimepandud varguste puhul oli linnaelanike seas kannatanuid 7–9% kõigist vastanutest ja 18–25% niisuguse vara omanikest. Niisuguse kuriteoliigi suhteliselt ühtlane tase erinevates Eesti piirkondades on seletatav asjaoluga, et linlaste suvilad asuvad reeglina väljapool linna.

Vargusi garaazidest, varjualustest ja kuuridest esines rohkem Tallinnas jt suurtes linnades, kus 1999. aastal langes ohvriks 6–7% kõigist vastanutest. Ohvreid oli vähem muudes linnades (3%) ja maa-asulates (2%).

4.3 Kuritegudest teatamine ja hinnang politseile

1993. aasta ohvriuringu järgi teatati viimasest viimase 5 aasta jooksul toimunud kuriteost politseile 37% juhtudest. 1995. aasta ohvriuringu andmetel 35% ja 2000. aasta ohvriuringu andmetel 36% juhtudest²⁶. Ka Eesti Konjunktuuriinstituudi (EKI) küsitluste andmetel ei muutunud kuritegudest teatamine aastatel 1995–1999 oluliselt. EKI 1999. aasta küsitluse tulemuste järgi teatas kuriteo ohvriks langemisest politseile 49% kannatanutest.²⁷

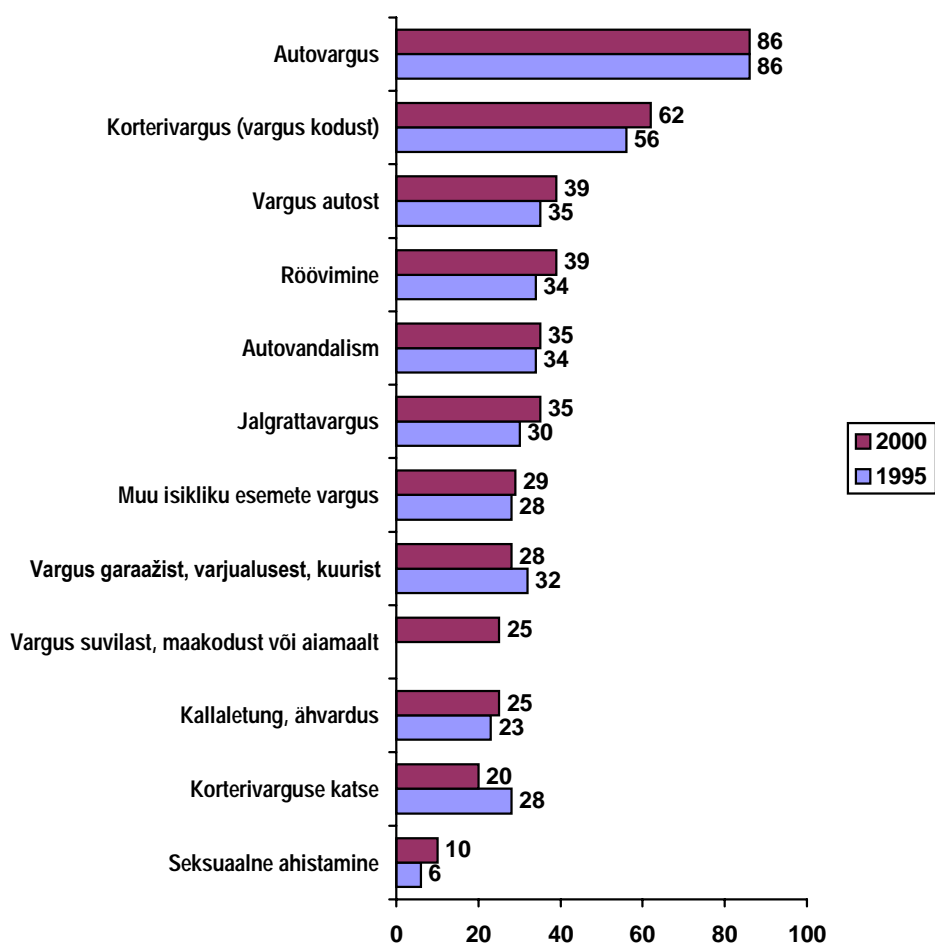
Firma Saar Poll 1997. aasta küsitluse tulemuste järgi pidas valdav osa elanikkonnast siiski otstarbekaks kuriteost politseile teatada: 75% küsitletuist arvas, et kuriteos kannatanuna on kindlasti või tõenäoliselt mõtet politsei poole pöörduda²⁸. Viimases uurin-gus oli aga tegemist nn teoreetilise olukorraga, kus inimene pidi ennast mõttes panema kuriteo ohvri olukorda.

²⁶ Küsitluste puhul olenevad kuritegudest teatamise näitajad mh küsitlusega hõlmatud kuriteoliikidest, samuti arvutusmetoodikast. Suurema arvu suhteliselt kergete kuriteoliikide näitamisel vastusevariantide seas (nt vargused suvilatest, garaazidest jms) reeglina väheneb ka kuritegudest teatamise protsent tervikuna, kuna niisugustest kuritegudest teatatakse vähem. Seetõttu on 2000. aasta ohvriuringu puhul kuritegudest teatamise protsent märgatavalt väiksem kui ilmnes EKI-testis ja elutingimuste uuringus (viimases ei käsitletud suhteliselt kerget kuritegusid); ka on olulisi erinevusi arvutusmetoodikas.

²⁷ EKI-test (1999). Eesti Konjunktuuriinstituut. Tallinn. Vt ka eelnev märkus.

²⁸ Firma Saar Poll avaliku arvamuse uuring (1997). Tallinn. (Avaldamata materjal.)

Varavastaste kuritegude puhul sõltub sündmusest politseile teatamine üldjuhul tekitatud kahjust. Mida suurem on kuriteoga tekitatud kahju, seda suurema tõenäosusega teatatakse kuriteost ja vastupidi. 2000. aasta ohvriuringu andmetel teatati kõige aktiivsemalt autovargustest (86% juhtudest) ja korterivargustest (62% juhtudest), (vt Joonis 30). Suhteliselt vähe teatati politseile kallaletungidest ja vägivallaähvardustest (kokku ca 25% juhtudest).

Joonis 30. Kuritegudest politseile teatamine 1995. ja 2000. aastal (% kuritegudest; viimane juhtum viimase 5 aasta jooksul)

Kuritegudest mitteteatamise põhjustes vaadeldaval perioodil (1993–2000) olulisi muutusi ei ilmnenu, kuigi kahtlemine politsei aktiivsuses näib olevat veidi kasvanud (vt Tabel 23)

Tabel 23. Kuriteost mitteteatamise põhjused 1993., 1995. ja 2000. aastal (%)²⁹

	1993	1995	2000
Politsei poleks niikuinii asja heaks midagi teinud	39	41	46
Puudusid asitõendid, politsei poleks midagi teha saanud	27	28	21
Ei olnud nii tõsine juhtum, ei tekkinud kahju, „laste mängud“	17	16	17

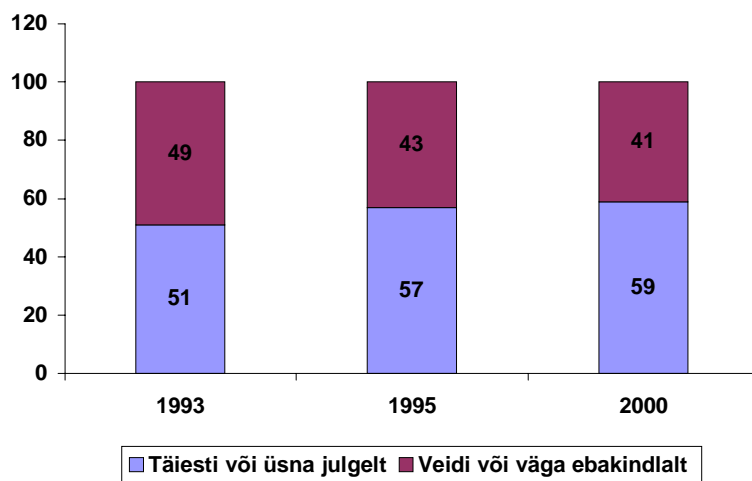
2000. aasta küsitluse järgi oli politseiga rahulolematuse suurim korterivarguste ja jalgrattavarguste läbi kannatanute hulgas, ulatudes 78-79%ni. Rahulolematuse oli kõige väiksem vägivaldaga seonduvate kuritegude ja röövimiste korral, mil rahulolematuid oli veidi üle 50%. Rahulolematuse peamised põhjused olid järgmised: “politsei ei saanud kätte minu omandit”, “politsei ei leidnud või ei võtnud kurjategijat kinni”, “politsei polnud asjast huvitatud”, “politsei ei tegutsenud piisavalt hästi”. Rahulolematuse määras ja põhjustes ei ilmnenu 2000. aasta küsitluses võrreldes 1995. aasta küsitlusega olulisi erinevusi.

4.4 Turvatunne ja turvameetmete kasutamine

2000. aasta võrdluses 1995. aastaga on ohvriuringute andmetel turvatunne mõnevõrra suurenenud, kuid muutus ei ole statistiliselt oluline. Turvatunde mõnevõrra suurem kasv ilmnes elutingimuste uuringutes: oma kartust langeda tänaval kuritegeliku ründe ohvriks väljendas 1995. aastal 63% naistest ja 49% meestest; 2000. aastal 55% naistest ja 38% meestest.³⁰

²⁹ Välja on jäetud vargused suvilast, maakodust või aiamaalt ning garaažidest, varjualustest ja kuuridest, samuti mootorrattavargused.

³⁰ Elutingimuste uuring Eestis 1999. aastal (2000).

Joonis 31. Vastused küsimusele: “Kui julgelt ennast tunnete, käies üksi oma elurajoonis pärast pimedat saabumist?” 1993., 1995. ja 2000. aastal (% vastanuid)

Meeste turvatunne on märgatavalt suurem kui naistel. 2000. aasta ohvriuringul märkis 72% meestest, et tunneb end täiesti või üsna julgelt oma elurajoonis pimedas üksi liikudes, naiste puhul oli vastav näitaja 48%. Kõige turvalisemalt tunnevad ennast noored. Vanuse suurenemisega väheneb märgatavalt nii meeste kui naiste turvatunne.

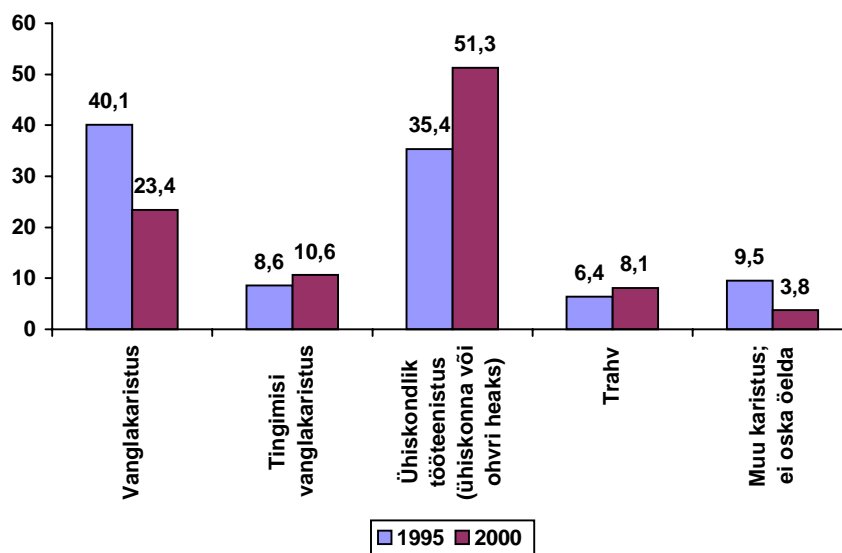
Korterisse sissemurdmist küsitlusele järgneva 12 kuu jooksul pidas küllaltki või väga tõenäoliseks 1993. aasta ohvriuringul 34%, 1995. aastal 28% ja 2000. aastal 44% küsitletuid (statistiliselt oluline kasv 1995–2000). Märkimist väärib, et kasv on toimunud oma arvamust mitte öelda osanud vastajate osakaalu vähenemise arvel. Samal ajal on küsitluste andmetel tegelik kuritegude ohvriks langemise trend olnud vastupidine (vargused kodudest on vähenenud). Võimalik, et kuritegevuse ulatuslik kajastamine meedias on soodustanud muljet kuritegevuse jätkuvast kasvust ja üha laialdasemast levikust, ning sellega tahes-tahtmata ka suurendanud hirmu kuritegevuse ees.

4.5 Suhtumine karistustesse

2000. aasta ohvriuring näitas, et inimeste suhtumine kurjategijate karistamisse on muutunud leebemaks. Vastused küsimusele “Missugune oleks õige karistus teistkordses murdvarguses süüdi tunnistatud 21-aastasele mehele, kes varastas teleri?” näita-

sid, et võrreldes 1995. aastaga on oluliselt vähenenud vanglakaristuse pooldajate osakaal ning kasvanud ühiskondliku tööteenistuse pooldajate osakaal (vt Joonis 32).³¹

Vanglakaristuse pooldajad pidasid kirjeldatud juhtumi puhul kõige sagedamini sobivaks karistusaja pikkuseks üht aastat (27%), millele järgnes sageduselt vastusevariant 2 aastat (18%). Kokku pooldas karistusaega alla ühe aasta 30%, karistusaega 1–3 aastat (k.a) 57% ning karistusaega üle 3 aasta 13% küsitletuist, kes kirjeldatud juhtumi puhul pooldasid vanglakaristust ja oskasid öelda oma arvamuse karistusaja pikkuse kohta.

Joonis 32. Erinevate karistusliikide pooldajad teistkordse murdvarguse puhul 1995. ja 2000. aastal (% vastanuist).

4.6 Tulemuste võrdlus teiste riikidega

Rahvusvahelised ohvriuuringud võimaldavad elanike vastu suunatud kuritegevuse taset Eestis võrrelda rea arenenud riikidega (Lääne-Euroopa riigid, USA, Kanada, Austraalia, Jaapan), mille kohta on olemas nii 2000. aasta kui ka varasemate küsitluste

³¹ Ühiskondlik tööteenistus karistusvormina küsitluste läbiviimise ajal Eestis puudus. Tegu oli rahvusvahelises ankeedis sisalduva küsimusega inimeste hoiakute selgitamiseks, olenemata nende realiseeritavusest igas riigis.

andmeid. Ida-Euroopa ja endise Nõukogude Liidu riikide kohta on andmeid vähem (v.a Poola kohta) ning sageli on neis riikides piiratud küsitluse korraldamisega pealinnas; sama kehtib ka Kesk- ja Lõuna-Ameerika, Aafrika ning Aasia riikide puhul. Järgnevalt võrreldakse Eestit esmajoones Lääne-Euroopa riikidega, lisaks tuuakse mõningaid võrdlusandmeid Poolaga ning Kesk- ja Ida-Euroopa pealinnadega.

Eestis on elanike vastu suunatud kuritegevuse tase (kuritegude arv 100 küsitletu kohta) 1990ndail olnud lähedane kõige kõrgema kuritegevuse tasemega arenenud riikidele (Austraalia, Inglismaa ja Wales, Holland).³² Olulisi muutusi riikide järjestuses kuritegevuse taseme järgi pole 1990ndail toimunud. Üldise tendentsina on ohvriuringute andmetel olnud märgatav kuritegevuse taseme vähenemine 1990ndate teisel poolel reas Lääne-Euroopa riikides. Kanadas ja Austraalias on kuritegevuse tase vähenenud juba alates 1990ndate algusest, USAs aga kogu rahvusvaheliste ohvriuringutega hõlmatud perioodil (1988–1999).³³

Võrdluses Lääne-Euroopa riikidega oli Eestis 1999. aastal rahvusvahelise ohvriuringu andmetel suhteliselt palju röövimisi (niisuguste kuritegude läbi kannatanute osakaal ületas ligi 4 korda Lääne-Euroopa keskmist taset).³⁴ Oluliselt kõrgem oli Eesti kuritegevuse tase ka autost ning kodust toimepandud varguste puhul (2,2 korda), varguskatsete puhul kodust (1,9 korda) ning vägivaldaahvarduste ja kallaletungide puhul (1,8 korda). Teiste kuriteoliikide puhul (v.a autovandalism) ületas Eesti tase samuti Lääne-Euroopa riikide keskmist, kuid vahed olid väiksemad. Võrdluses Soomega olid varavastaste kuritegude puhul vahed veelgi suuremad (eriti varguste puhul kodust); väiksemad olid aga erinevused vägivaldaahvarduste ja kallaletungide osas.³⁵

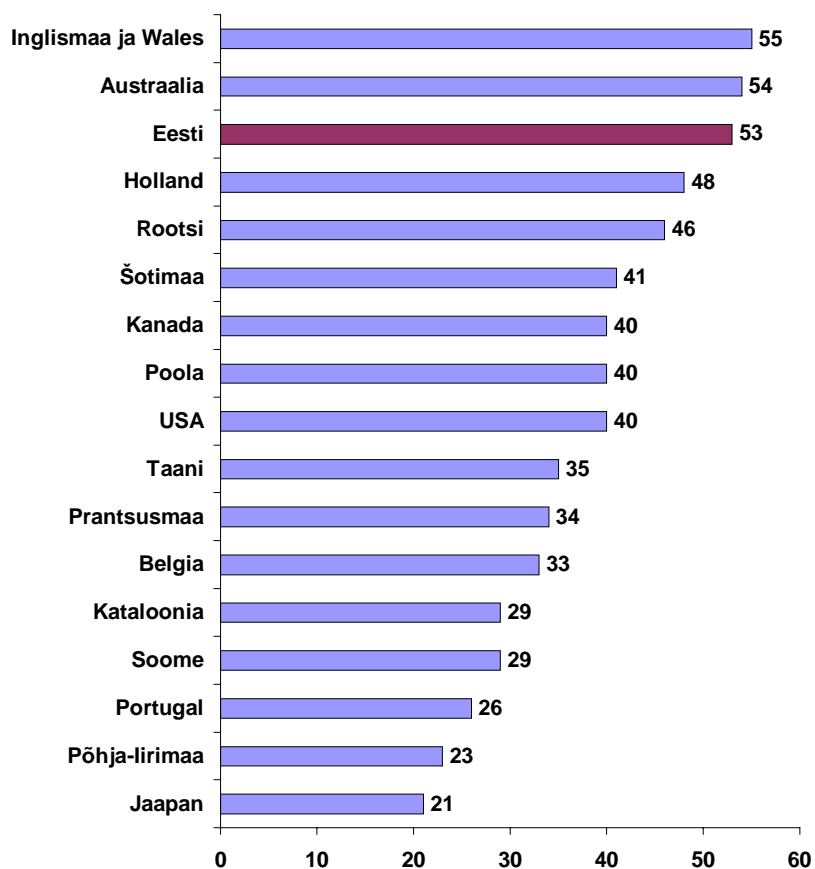
³² Eesti puhul on rahvusvahelistes võrdlustes välja jäetud vargused suvilast, maakodust või aiamaalt ning garaazidest, varjualustest ja kuuridest, mille kohta küsimusi teistes riikides ei olnud. Välja on jäetud ka mootorrattavargused, mille kohta Eestis 2000. aastal küsimust ei esitatud (nende arv on olnud väga väike ning üldist taset nad praktiliselt ei mõjuta).

³³ Kesteren, J. van, Mayhew, P. & Nieuwbeerta, P. (2000). *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

³⁴ Antud peatükis võrreldakse 2000. aasta rahvusvaheliste ohvriuringute tulemuste põhjal Eesti näitajaid järgmise 12 Lääne-Euroopa riigi ja administratiivüksuse näitajate keskmisega: Belgia, Holland, Inglismaa ja Wales, Kataloonia, Portugal, Prantsusmaa, Põhja-Iirimaa, Rootsi, Šotimaa, Šveits ja Taani. Lisaks tuuakse võrdlusandmeid Poolaga, mille kohta on Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest ainsana andmeid. Allikas: Kesteren, J. van, Mayhew, P. & Nieuwbeerta, P. (2000).

³⁵ 1999. aastal langes kodust toime pandud varguse ohvriks Eestis 3,7% ja Soomes 0,3% küsitletuist; vägivaldaahvarduste ja kallaletungide ohvriks Eestis 6,4% ja Soomes 4,2% küsitletuist.

Joonis 33. Kuritegevuse arv 100 küsitletu kohta 1999. aastal rahvusvahelise ohvriuringu andmetel (10 võrreldavat kuriteoliiki, v.a seksuaalkuriteod)

Võrdluses Läti ja Leeduga oli elutingimuste uuringu andmetel 1999. aastal kuritegevuse tase Eestis küll kõrgeim, kuid riikidevahelised erinevused ei olnud suured: etteantud loetelus toodud kuritegevuse ohvriks langes Eestis 18% ning Lätis ja Leedus 15% küsitletuist.³⁶

Ainsa kuritegevuse taset kajastava näitajana oli Eestis 1999. aastal rahvusvahelise ohvriuringu andmetel võrdluses Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega suhteliselt madal korrupsioonitase (ametniku poolt altkäemaksu soovimisega kokku puutunud küsitl-

³⁶ Vaadeldi 6 kuriteoliiki: kehavigastusi põhjustanud vägivald, muu füüsiline vägivald, vägivaldaähvardus, vargus elamust või autost, tänavarööv ja autovargus. Aasland, A. & Tyldum, G. (2000).

tute osakaal eelmisel aastal); Eestist madalam oli vastav näitaja vaid Sloveenias. Siiski oli Eestis korruptsioonitase märgatavalt kõrgem kui Lääne-Euroopa riikides.³⁷

Kesk- ja Ida-Euroopa riikide pealinnade seas oli rahvusvaheliste ohvriuringute andmetel 1999. aastal kuritegevuse tase kõige kõrgem Tallinnas, kus vaadeldud 11 kuriteoliigi puhul langes aasta jooksul vähemalt ühe kuriteo ohvriks 41% küsitletuist. Järgnesid Praha (34%), Budapest (32%), Tirana (32%), Vilnius (31%), Kiiev (29%), Sofia (27%), Riia (27%).³⁸ Tallinna näitajad olid kõrgeimad enamiku kuriteoliikide puhul (v.a vargus kodust, isiklike esemete vargus ja seksuaalkuriteod). Nii nagu Eestis tervikuna, oli ka Tallinnas ainsa kuritegevuse taset kajastava näitajana suhteliselt madal korruptsioonitase, mille järgi Tallinn oli 15 Kesk- ja Ida-Euroopa pealinna seas 14. kohal (madalam oli korruptsioonitase Prahast).³⁹

Balti riikide pealinnadest oli elutingimuste uuringu andmetel 1999. aastal kuritegude ohvriks langenute osakaal samuti kõrgeim Tallinnas, kuid võrreldes ohvriuringutega olid vahed väiksemad: vaadeldud kuriteoliikide puhul langes ohvriks Tallinnas 24%, Vilniuses 21% ja Riias 19% küsitletuist.⁴⁰

Kuritegudest politseile teatamise aktiivsus on Eestis olnud Lääne-Euroopa riikidega võrreldes madalam. 2000. aasta rahvusvahelise ohvriuringu andmetel teatati varavastaste kuritegude puhul (6 kuriteoliigi keskmine) viimasest kuriteost politseile Eestis 38% juhtudest; Lääne-Euroopas keskmiselt 52% juhtudest (sh Soomes 46%).⁴¹ Eestiga võrdne oli antud näitaja Poolas (teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikide kohta puuduvad andmed).

³⁷ Nieuwbeerta, P., Geest, G. de & Siegers, J. (2002). Corruption in industrialised and developing countries. – P. Nieuwbeerta (toim.). Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000. Boom Juridische Uitgevers. Den Haag, lk. 163–182.

³⁸ del Frate, A. & van Kesteren, J. (2002). Criminal victimization in Eastern-Europe. – P. Nieuwbeerta (toim.). Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000. Boom Juridische Uitgevers. Den Haag, lk. 53–66.

³⁹ Alvazzi del Frate, A. & Kesteren, J. van (2002), lk. 64.

⁴⁰ Aasland, A. & Tyldum, G. (2000).

⁴¹ Bouten, E., Goudriaan, H. & Nieuwbeerta, P. (2002). Criminal victimization in seventeen industrialized countries. – P. Nieuwbeerta (toim.). Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000. Boom Juridische Uitgevers. Den Haag, lk. 13–28.

Balti riikidest teatati 1999. aasta elutingimuste uuringu andmetel kuritegudest politseile kõige aktiivsemalt Eestis (53% kannatanutest vaadeldud kuriteoliikide puhul); järgnesid Leedu (43%) ja Läti (38%).

Kuriteoohvrite rahulolu politsei tegevusega autost või kodust toimepandud kuritegude lahendamisel oli 2000. aasta rahvusvahelise ohvriuringu andmetel Eestis madalam kui üheski lääneriigis: Eestis oli sellega rahul 25% kannatanutest, Lääne-Euroopas keskmiselt 66% (sh Soomes 73%).⁴² Eestiga suhteliselt lähedane oli rahulolu tase Portugalis (31%) ja Poolas (36%). Rahulolematuse peamised põhjused niisuguste kuritegude puhul Eestis olid “politsei ei leidnud kurjategijat” ja “politsei ei saanud kätte minu omandit”; Lääne-Euroopas “politsei ei tegutsenud piisavalt hästi” ja “politsei polnud asjast huvitatud”. Väiksem oli Eesti erinevus lääneriikidest nn kontaktkuritegude puhul (röövimised, seksuaalse ahistamise juhtumid ning kallaletungid ja vägivallaähvardused kokku): Eestis oli politsei tegevusega niisuguste kuritegude lahendamisel rahul 47% kannatanutest, Lääne-Euroopas keskmiselt 64% (sh Soomes 76%), veel väiksem oli rahulolu Portugalis (31%) ja Poolas (44%).

Vargust kodust küsitlusele järgneva 12 kuu jooksul pidas 2000. aasta rahvusvahelise ohvriuringu järgi Eestis tõenäoliseks 44% küsitletuist, Lääne-Euroopas keskmiselt 27% (sh Soomes 13%). Eestist kõrgem oli antud näitaja Portugalis (58%) ja Belgias (45%) ning samal tasemel Prantsusmaal.

Hirm kuritegevuse ees pimedal ajal oma elurajoonis üksi väljas viibides on Eestis 1990ndail küll vähenenud, kuid see oli 2000. aasta rahvusvahelise ohvriuringu andmetel siiski kõrgem kui üheski lääneriigis. Ebakindlalt tundis end niisuguses olukorras Eestis 41% küsitletuist, Lääne-Euroopas keskmiselt 22% (sh Soomes 18%) ja Poolas 34%.

Kodu kaitseks omas 2000. aasta rahvusvahelise ohvriuringu andmetel spetsiaalset ukسلukku Eestis 23% küsitletuist, Lääne-Euroopas keskmiselt 42% (sh Soomes 37%) ja Poolas 17%. Murdvargusevastast alarmseadet kodus omas Eestis ligi 4% küsitletuist, Lääne-Euroopas keskmiselt 13% (sh Soomes 4%) ja Poolas 2%.

Politsei suutlikkust ohjeldada kuritegevust küsitletava elupiirkonnas hindas 2000. aastal rahvusvahelise ohvriuringu andmetel heaks Eestis 31% küsitletuist, Lääne-Euroopas keskmiselt 64% (sh Soomes 70%) ja Poolas 46%.

⁴² Bouten, E., Goudriaan, H. & Nieuwbeerta, P. (2002).

Inimeste suhtumine kurjategijate karistamisse oli 2000. aasta rahvusvahelise ohvriuringu andmetel Eestis suhteliselt leebe, võrreldes mitme arenenud lääneriigiga: vanglakaristust teistkordses murdvarguses süüdimõistetud 21-aastasele mehele pooldas Eestis 23% küsitletuist, Prantsusmaal 12%, Soomes 19%, Rootsis 31%, Hollandis 37%, Kanadas 45%, Suurbritannias 51-54% ja USA-s 56%.⁴³

Kokkuvõtteks võrdlusest lääneriikidega võib märkida, et rahvusvaheliste ohvriuringute andmetel jäi 1990ndail kuritegevuse tase Eestis lähedaseks kõige kõrgema kuritegevuse tasemega arenenud riikidele. Kuritegudest politseile teatamise aktiivsuses Eesti lääneriikidele oluliselt ei lähenenud ning jätkuvalt kõrgeks jäi kuriteoohvrite rahulolematuse taseme tegevusega kuritegude lahendamisel. Hinnangutes politsei suutlikkusele kuritegevust ohjeldada Eesti küll lähenes lääneriikidele, kuid siinsete elanike hinnang jäi veel oluliselt madalamaks lääneriikide hinnangust. Ka hirm kuritegevuse ees on Eestis jäänud märgatavalt kõrgemaks kui enamikes lääneriikides.

Oluline lähenemine Lääne-Euroopa riikidele ilmnes 1990ndail vaid suhtumises vanglakaristuse vajalikkusse, mille puhul on Eestis hoiakud muutunud koguni leebemaks kui mitmes arenenud riigis.

* * *

Ohvriuringute tulemustes ilmnemise mitmed suhteliselt püsivad seaduspärasused, mille puhul Eesti sarnaneb teiste riikidega:

- varavastaste kuritegude arv ületab mitmekordselt vägivaldajuhtumite arvu;
- erinevate kuriteoliikide järjestus taseme järgi on küllalt püsiv;
- mehed langevad kuritegude ohvriks sagedamini kui naised;
- noored langevad kuritegude ohvriks sagedamini kui eakad inimesed;
- naised kardavad kuritegevust rohkem kui mehed;
- eakad inimesed kardavad kuritegevust rohkem kui noored;
- kuritegevuse tase ja hirm kuritegevuse ees on kõrgeim pealinnas (või suurlinnades) ja madalaim maal;
- kuriteo läbi kannatanud on politsei tegevuse suhtes enamasti kriitilisemad kui mitte-kannatanud.

⁴³ Antud küsimuse puhul võrreldi Eestit järgmise 9 riigi ja administratiivüksusega: Holland, Kanada, Prantsusmaa, Rootsi, Soome, Suurbritannia (Inglismaa ja Wales, Põhja-Iirimaa, Šotimaa) ja USA. Allikas: Besserer, S. (2002). Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries. – Nieuwbeerta, P. (toim.). Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989–2000. Boom Juridische Uitgevers. Den Haag, lk. 391–409.

Sotsioloogiliste uuringute (rahvusvahelised ohvriuuritud, elutingimuste uuringud ja EKI-testid) andmetel ei ole ajavahemikus 1992–1999 olulisi muutusi elanike vastu suunatud kuritegevuse üldises tasemes toimunud.

Ajavahemikus 1994–1999 kasvas autodest toimepandud varguste arv ja autovandalism, samuti vägivaldaähvarduste ja kallaletungide arv. Statistiliselt oluline kasv ilmnis seksuaalse ahistamise puhul. Samal ajal vähenes kodust (eluruumidest) toimepandud varguste ja jalgrattavarguste arv, samuti autovarguste arv. Suhteliselt stabiilsena püsis 1990ndail isikuvastase suunitlusega kuritegude arv (röövimised, isiklike esemete vargused, vägistamised ja vägistamiskatsed).

Küsitluste andmetel ei teatata politseile valdavast osast kuritegudest. Kuriteo läbi kannatanute poolt kuritegudest teatamise aktiivsus 1990ndail oluliselt ei suurenenud.

Tuleb rõhutada, et ainuüksi elanikkonna küsitluste alusel ei saa teha järeldusi arengusuundade kohta kuritegevuses tervikuna; näiteks võib samaaegselt elanikke vahetult puudutava kuritegevuse stabiilsuse või vähenemisega kasvada ettevõtete ja riigi vara vastu suunatud kuritegevus. Küsitlustulemuste põhjal tehtud järeldus kuritegevuse taseme suhtelisest stabiilsusest aastail 1994–1999 on esmapilgul vastuolus politseistatistikaga, mis näitab registreeritud kuritegevuse olulist kasvu samal ajal. Politseistatistikas on siiski täheldatav üksikisikute ja nende vara vastu suunatud kuritegude registreerimise väiksem kasv või koguni vähenemine (raskete vägivaldakuritegude puhul), võrreldes elanikke vahetult mitte puudutavate nn kindla ohvrita kuriteoliikidega.

Üldise hinnanguna ei ole põhjust kahelda erinevate allikate usaldusväärsuses. Elanikkonna küsitluste andmetel võib väita, et registreeritud kuritegude arvu oluline kasv 1990ndail kajastab pigem politsei paranenud tööd kuritegude väljaselgitamisel kui elanike vastu suunatud kuritegevuse samas mahus kasvu. Näiteks on 1990ndate lõpul politsei aktiivsus tunduvalt kasvanud majanduskuritegude, narkokuritegude jt registreerimisel, mis kokkuvõttes on mõjutanud ka registreeritud kuritegude üldarvu.

V peatükk

RIIKLIKUD REAKTSIOONID KURITEGEVUSELE

5.1 Kohtusüsteem

5.1.1 Kohtusüsteemi üldiseloostus

Eesti kohtute tegevust reguleerib kohtute seadus, mille järgi kriminaalajade läbivaatamisega tegelevad üldjurisdiktsiooniga kohtud.¹ Üldjurisdiktsiooniga kohtute süsteem on kolmeastmeline ja hakkab koosnema alates 1. jaanuarist 2003. aastal 14 maakohust ja kahest linnakohtust, kolmest ringkonnakohtust ning kõige kõrgemast kohtusüsteemi lülist, Riigikohtust.²

Maa- ja linnakohtutes toimub kriminaalajade läbivaatamine kas ühe kohtuniku poolt või ühest kohtunikust ja kahest rahvakohtunikust koosneva kohtukoosseisu ees. Rahvakohtunikud on asja arutamisele kaasatud juhul, kui süüdistus on esitatud kuriteos, mille eest võib mõista üle kolme aasta pikkuse vabadusekaotuse ning ei kohaldata lihtmenetlust. Kuritegelikku ühendusse kuulumise või selle organiseerimise või sellesse liikmete värbamise või sellise ühenduse või selle osa juhtimise (KrK § 196¹) süüdistuse puhul menetletakse asja kolmest kohtunikust koosnevas koosseisus.

Esimese astme kohtu otsuse peale on kohtualusel, tema kaitsjal või seaduslikul esindajal, kannatanul ning tema esindajal õigus apellatsiooni korras edasi kaevata. Prokuröriil on õigus esitada protest ringkonnakohtule. Ringkonnakohtu otsuse peale on kohtu-

¹ RTI 2002, 64, 390.

² Kuni 2003. aasta 1. jaanuarini tegutseb Eestis 15 maakohut ja 3 linnakohut.

alusel, tema kaitsjal või seaduslikul esindajal, kannatanul, tsiviilhagejal, tsiviilkostjal ning nende esindajatel õigus kassatsiooni korras edasi kaevata, prokuröriil aga esitada protest Riigikohtule.

Maa- ja linnakohtutes lahendati 2001. aastal 8234 kriminaalasja, süüdi mõisteti 11 277 isikut (1991. aastal 3954) ning õigeks 219 isikut. Ringkonnakohtutele esitati kriminaalasjades 2001. aastal kokku 1349 apellatsioonkaebust või -protesti ja 880 erikaebust või -protesti. Kokku saabus teise astme kohtutele läbivaatamiseks 2235 kriminaalasja. Menetluses olnud asjades jäeti esimese astme kohtu otsus või määrus muutmata 1123 kohtualuse suhtes (65% kohtu all olnud isikute koguarvust). Esimese astme kohtu otsus või määrus tühistati osaliselt 390 kohtualuse suhtes (23%) ja tühistati täielikult 120 kohtualuse suhtes (7%). Apellatsioonimenetlus lõpetati 84 kohtualuse suhtes (5%). Täielikult või osaliselt tühistatud kohtuotsustes tehti ringkonnakohtutes uus otsus 435 isiku osas. Uueks arutamiseks esimese astme kohtutele tagastati kriminaalasju 70 kohtualuse osas ning 5 kohtu all olnud isiku osas kriminaalasi lõpetati.

5.1.2 Registreeritud kuriteod, kohtutesse laekunud kriminaalasjad ja süüdimõistetud isikud

1990. aastate jooksul on koos kiiresti kasvanud registreeritud kuritegevusega (RK) kasvanud kriminaalasjade kohtutesse laekumiste (KLK) ja kohtutes süüdi mõistetud isikute (SMI) arvud (vt Tabel 24). Korrelatsioonianalüüs näitas nende kolme muutuja omavahelist olulist seotust. Nagu loogiliselt võis eeldada, on kolmest aegreast omavahel kõige tihedamini seotud kohtutesse laekunud kriminaalasjade ja süüdimõistetute arvud (Pearsoni korrelatsioonikoefitsient $r = 0,944$). Mõnevõrra nõrgemad olid seosed kuritegevuse registratsiooni ja kriminaalasjade kohtusse laekumise vahel ($r = 0,898$) ning registreeritud kuritegude ja süüdimõistetud isikute arvude vahel ($r = 0,838$).

Lühema perioodi muutuste puhul ei ole seosed enam nii ilmsed. Tabelis on esitatud ka vastavate näitajate iga-aastased muutused aastail 1991–2001 (kasv/kahanemine, %) võrreldes vahetult eelneva aastaga. Nende näitajate vahel on arvestatav seos säilinud ainult kohtutesse laekunud kriminaalasjade ja süüdimõistetud isikute arvu muutumistendentside vahel (KLK Û SMI $r = 0,687$). Seosed registreeritud kuritegevuses toimunud muutuste ja samal aastal kohtutesse laekunud kriminaalasjade ja süüdimõistetud isikute arvu muutuste vahel on aga praktiliselt olematud (korrelatsioonikoefitsiendid RK Û KLK = 0,007 ja RK Û SMI = 0,043).

Tabel 24. Registreeritud kuriteod, kohtutesse laekunud kriminaalasjad ja kohtutes süüdimõistetud isikud (arv ja kasv/kahanemine võrreldes eelneva aastaga %)

Registreeritud kuriteod											
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
arv	31748	41254	37163	35739	39570	35411	40972	45721	51539	57799	58497
muut (%)	33,4	29,9	-9,9	-3,8	10,7	-10,5	15,7	11,6	12,7	12,1	1,2
Süüdimõistetud isikud											
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
arv	3954	5036	6274	7276	8006	8510	9053	8267	8786	10261	11277
muut (%)	11,9	27,4	24,6	16,0	10,0	6,3	6,4	-8,7	6,3	16,8	9,9
Kohtusse laekunud kriminaalasjad											
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
arv	3624	4583	6192	6199	5835	6301	6413	6290	7279	9224	9024
muut (%)	6,8	26,5	35,1	0,1	-5,9	8,0	1,8	-1,9	15,7	26,7	-2,2

Märksa tugevama seosega on tegemist siis, kui võrrelda registreeritud kuritegevuse muutusi järgmisel aastal kohtutesse laekunud kriminaalasjade arvudes toimunud muutustega ($r = 0,728$) või ülejäämisel aastalsüüdi mõistetud isikute arvude muutustega ($r = 0,754$). Kuna oluline seos ilmneb ka ülejäämisel aastal kohtutesse laekuvate kriminaalasjade arvu muutusega ($r = 0,552$), järgmisel aastal süüdimõistetavate isikute arvu muutusega ($r = 0,397$) ning 2 aasta pärast süüdimõistetavate isikute arvu muutusega ($r = 0,386$), siis võib hinnanguliselt väita, et pärast registreeritud kuritegevuse arvu toimunud muudatusi toimusid muutused kohtutesse laekuvate kriminaalasjade arvu vaadeldaval perioodil reeglina 1–1,5-aastase hilinemisega ja süüdimõistetud isikute arvu isegi 2-aastase hilinemise järel.

Näiteks kuritegevuse registratsioonis lõppes 1990. aastate alguse kasv 1992. aastal, kuid kohtutesse laekuvate kriminaalasjade kasv ei olnud selleks ajaks veel alanud. Kõige järsem tõus toimus laekuvate asjade arvus alles järgmisel, s.o 1993. aastal. Süüdimõistetud isikute arvu kasv, toimus veel mitme järgneva aasta vältel. Kuritegevuse registratsioonis olid järgnevateks kasvuperioodideks 1995. aasta ja aastad 1997–2000. Ka nendele registratsioonimuudatustele järgnesid kohtutesse laekunud asjade ja süüdimõistetud isikute arvu muutused olulise hilinemisega. Kahtlematult annavad eelkirjeldatud seosed mär-

ku sellest, et kuriteo toimepanemise, selle kuriteo kohta kriminaalasja kohtussejõudmise ning selles asjas isiku süüdimõistmise vahele jäävad sageli küllaltki pikad ajavahemikud. Praeguseks on täpsemalt analüüsitud kriminaalasja kohtus läbivaatamiseks kuluvaid ajavahemikke ning tulemused näitavad, et kriminaalasja kohtussejõudmisest kuni otsuse tegemiseni kulus 2001. aastal keskmiselt natuke alla nelja kuu.³

Mõnevõrra ebareeglipärane on olnud 2001. aasta jooksul kohtutesse laekunud kriminaalajade arvu langus. Tulenevalt kahel eelneval aastal toimunud registreeritud kuritegevuse arvu kasvust oleks loogiline olnud 2001. aastal kohtusesse laekuvate kriminaalajade vähemalt minimaalne kasv, mida aga ei toimunud. Nimetatud aastal kohtusesse laekunud kriminaalajade arvu languse põhjuseid tuleb ilmselt otsida politsei tegevuses toimunud muudatustest.⁴

5.1.3 Karistuspraktika

Avalikus arvamuses kohtab väga sageli seisukohta, mille järgi Eesti kohtute karistuspraktika on 1990. aastatel muutunud ebakohaselt leebeks. Sellele lisandub sageli veel arvamus, et kurjategijate leebe karistamine on üks Eesti kuritegevuse kasvu põhjuseid ning et karistuspoliitika karmistamise abil oleks võimalik märkimisväärselt vähendada toimepandavate kuritegude arvu.

Tegelikkuses ei ole pilt karistuspraktika leebemaks muutumise osas sugugi ühetähenduslik ja sõltub sellest, millise näitaja abil karistuspoliitika leebust/karmust hinnatakse. Kui lähtuda ühest kõige sagedamini kasutatavast näitajast, reaalse vabaduskaotuse osakaalust kõigi kohaldatud karistuste hulgas, siis võib ülalmainitud seisukohaga nõustuda (vt Joonis 34). Tõepoolest, kui 1990ndate algul oli reaalselt vabaduskaotuslike karistuste osakaal ligikaudu 30%, siis käesolevaks ajaks on niisuguste karistuste osakaal ligikaudu 25%.

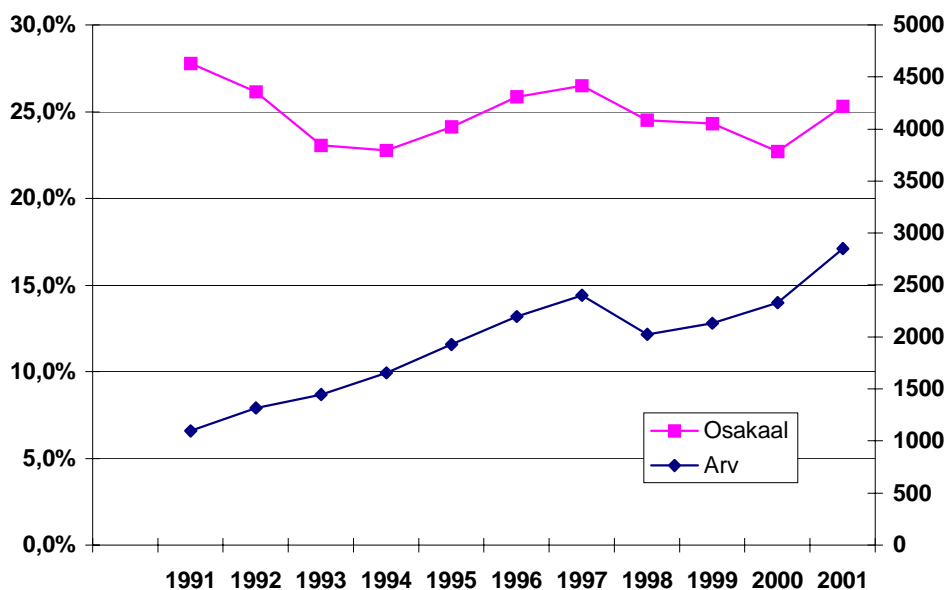
Vabaduskaotuste osakaal langes suhteliselt kiiresti 1990. aastate algul ja jõudis 1994. aastal selle perioodi madalaima tasemeni – 23%ni. Seejärel kohtusüsteem justkui ehmatas ning 1997. aastaks oli vabaduskaotuste osakaal taas kasvanud 27%ni. 1990ndate lõpul oli täheldatav uus neli aastat kestnud vabaduskaotuste osakaalu langus kuni 23%ni 2000. aastal. 2001. aastal moodustasid vabaduskaotuslikud karistused taas üle 25% kõigist sel aastal määratud karistustest.

³ http://www.just.ee/files/statistika/kohtute_statistika2001.html

⁴ Näiteks narkootikumidega seonduvate kuritegude puhul on hakatud suuremat rõhku panema narkootikumide turustajate väljaselgitamisele ja enam ei ole nii suur tähelepanu suunatud narkootikumide kasutajatele, mis varasematel aastatel andis olulise osa kohtusesse saadetud kriminaalajadest.

Ülalkirjeldatud pilt on aga mõneti ebatäiuslik, kuna jätab tähelepanuta aresti üha sagedasema kasutamise. 1992.–1993. aastate 67–122 kasutamishuhult oli arest 1999.–2000. aastateks kujunenud arvukuselt (308–426 juhtu aastas) märkimisväärselt tihti määratavaks karistuseks. 2001. aastal määrati aresti juba 568 korral, mis moodustas kõigist karistustest 5% (vt tabel 29 lisas). Liites vabaduskaotusele arestid, ilmneb et vabaduskaotuslike karistuste osakaalu muutused 1990. aastatel olid statistiliselt ebaolulised. Teinud läbi küll juba eelmainitud 1994. aasta mõõna (vähenedes kuni 25% protsendini), määrati niisuguseid karistusi 2001. aastal juba rohkem kui 30% juhtudest.

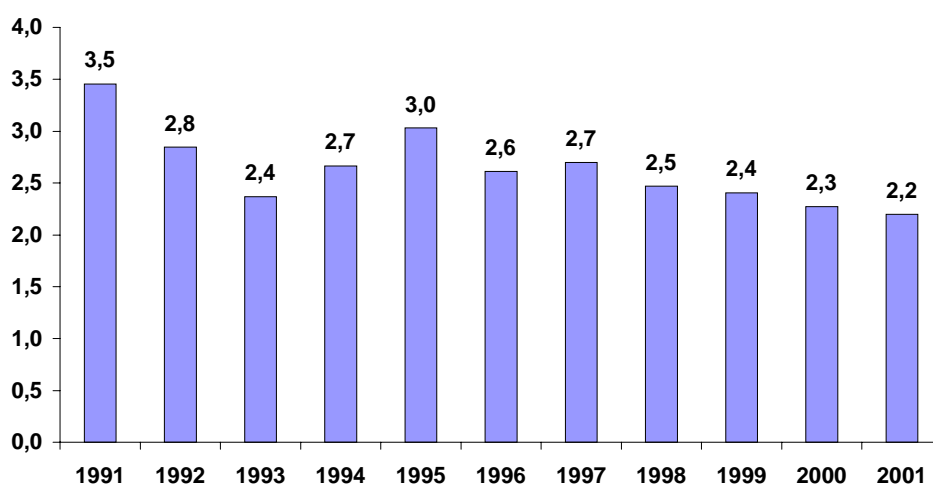
Kui kasutada karistuspraktika leebuse/karmuse iseloomustamiseks aastas kohaldatud reaalse vabaduskaotuste arvu, jõuame samuti esmasest erinevale tulemusele. Reaalse vabaduskaotuse kohaldamiste absoluutarvud on kasvanud vaadeldaval perioodil ligikaudu kolm korda (vt Joonis 34). Võttes aga arvesse aresti järjest sagedasema kasutamise, on vabaduskaotuslike karistuste määramiste arv kasvanud enam kui kolm korda. 1991. aastal karistati vabaduskaotusega 1119 isikut ja 2001. aastal oli niisuguste isikute hulk 2853, kellele lisandus 568 arestiga karistatud isikut.

Joonis 34. Reaalse vabaduskaotusega karistatute osakaal ja arv 1991.– 2001. aastal

Kahtlemata näitab vabadusest ilma jäetud isikute arvu pidev suurenemine⁵ seda, et väiteid karistuspraktika leebemaks muutumisest ei saa võtta vaieldamatu tõsiasjana.

Samal ajal on kohtutes mõistetud reaalsed vabaduskaotused muutunud oluliselt lühemaks. Vabaduskaotuse lühenemine toimus sarnaselt vabaduskaotuse osakaalu vähenemisega. 1990ndate algul lühenesid vabaduskaotuslikud karistused (3,5 aastalt 1991. aastal 2,4 aastani 1993. aastal). Sellele järgnes korrigeerimine karistuste pikendamise suunas ning viimaseid aastaid iseloomustab jällegi reaalse vabaduskaotuse lühenemine (2001. aastal oli keskmine karistus 2,2 aastat).

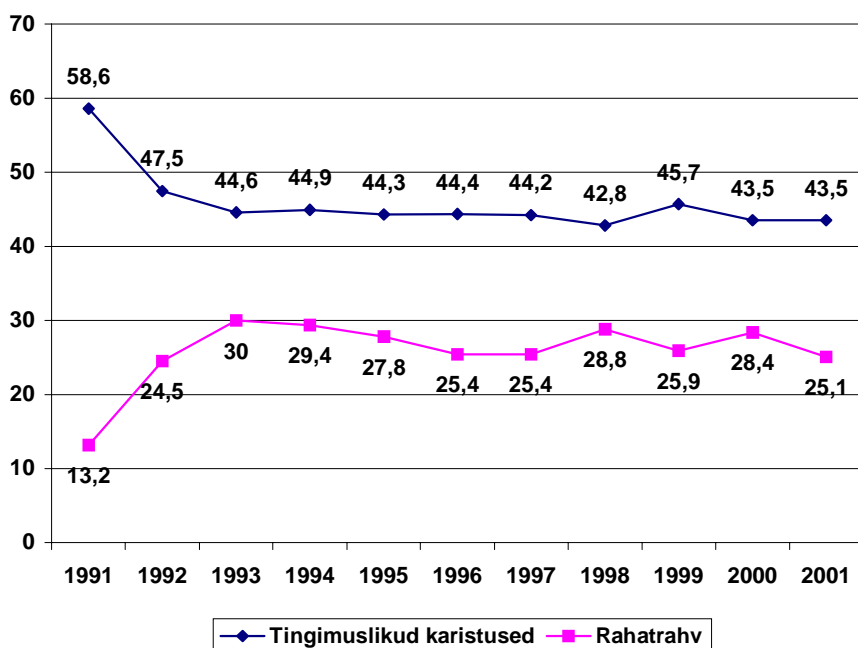

Joonis 35. Keskmine mõistetud vabaduskaotuse kestus 1991.–2001. aastal (aastates)

Aastakümneid vältiti siinses karistuspraktikas lühiajalisi vabaduskaotusi. 1990. aastatel toimus muutus ja kuni ühe aasta pikkused vabaduskaotused ning eriti arestid olid määramise sageduselt kõige kiiremini kasvavad kriminaalkaristused. Sellega seoses tuleks kindlasti analüüsida, mis on Eesti karistusasutuste tingimustes muutunud, võimaldamaks lühiajaliste vabaduskaotuste ja arestide efektiivset kohaldamist.

⁵ Ainsaks erandiks vaadeldaval perioodil on 1998. aasta, mil kohtusse laekunud kriminaalasjade ja määratud vabaduskaotuslike karistuste arvud vähenesid oluliselt vaatamata registreeritud kuritegude arvu märgatavast kasvamisest.

Vähemrepressiivsete karistusliikide kasutamise olulised muutused toimusid 1990. aastate algul. Mitmesuguste tingimisi karistuste (nende hulka kuuluvaiks loeti ka paranduslikud tööd) osakaal langes 1991. aasta 59% tasemelt 1993. aastaks 45%ni ning samal ajal kasvas rahatrahvi määramise sagedus 13%-lt 30%ni. Pärast 1993. aastat on mõlema nimetatud karistusliigi osakaal jäänud üllatavalt stabiilseks (vt Joonis 36).

Joonis 36. Erinevate karistusliikide osakaal kohtute poolt määratud karistustest 1991.–2001. aastal (%)

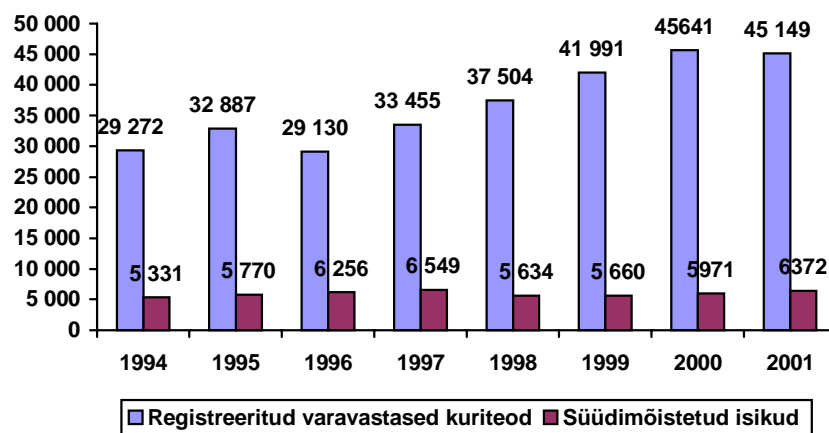
Eesti kohtutes määratavate karistuste struktuuris ilmnevad suured erinevused. Näiteks reaalse vabaduskaotuse kasutamine on vaadeldaval perioodil erinevate kohtute võrdluses olnud väga ebaühtlane ulatudes 0-st ligi 50%ni. Suuri kõikumisi karistuspraktikas tuleb ette ka ühe kohtu sees. Näiteks Võru Maakohtus vähenes reaalse vabaduskaotuse kohaldamine 1996. aasta 44%lt 2000. aastaks 9%ni ning Rapla Maakohtus kasvas sama näitaja 1995. aastal 11%lt 1997. aastaks 32%ni, millele järgnes peaaegu sama kiire langus -11% 2000. aastal.⁶

⁶ Kahtlemata on ebaühtlus osaliselt põhjendatud konkreetse aasta omapäraga, aga mitmeid kõikumisi on ilmselt siiski raske seletada objektiivse olukorra muutustega.

Eesti kohtud võib jagada vabaduskaotuslike karistuste määramise alusel kolme rühma. Esimesse rühma kuuluvad Ida-Virumaa kohtud (Kohtla-Järve Linnakohus, Narva Linnakohus, endine Sillamäe Linnakohus ja Ida-Viru Maakohus⁷) ning Harju Maakohus, kus reaalse vabaduskaotuse osakaal kõigub 30–40% vahel. Teise rühma kuuluvad muud linnakohtud (Tallinna Linnakohus ning endised Tartu ja Pärnu linnakohtud) ja Jõgeva Maakohus, kus reaalse vabaduskaotuse osakaal on suhteliselt stabiilselt ligikaudu 25%. Kolmandasse rühma kuuluvad ülejäänud maakohtud (Saare, Valga, Lääne, Rapla, Pärnu, Viljandi, Tartu, Põlva, Võru, Lääne-Viru ja Järva maakohtud), kus reaalse vabaduskaotuse osakaal on olnud 10–25%. Täiesti erinev ülejäänud kohtutest on Hiiu Maakohtu karistuspraktika, kus reaalse vabaduskaotuse osakaal kõigub 10% juures.

5.1.4 Karistuspraktika kuriteoliikide lõikes

Vaatlusalusel perioodil on kasvanud varavastaste kuritegude eest süüdimõistetud isikute arv. Selle näitaja kasvutempo on viimastel aastatel siiski aeglasem kui registreeritud varavastaste kuritegude arvu kasv. See toob kaasa olukorra, kus pidevalt suureneva hulga toimepandud kuritegude eest mõistetakse karistus suhteliselt väiksemale osale kurjategijatele (vt Joonis 37).

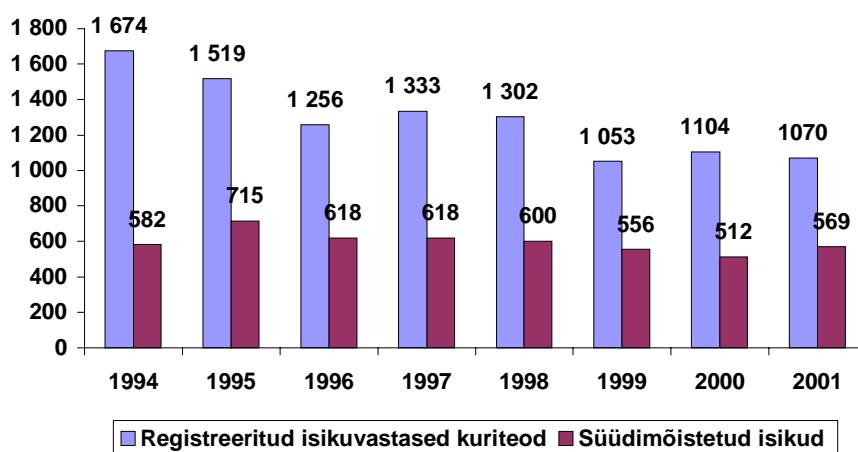

Joonis 37. Registreeritud varavastased kuriteod ja varavastaste kuritegude eest süüdimõistetud isikud 1994.–2001. aastal

⁷ Ida-Viru Maakohus kuulub sellesse rühma suurelt osalt just 2000. ja 2001. aastal oluliselt sagenenud reaalse vabaduskaotuse kasutamise tõttu.

Nii on see eriti viimasel kolmel aastal, mil varavastaste kuritegude eest süüdimõistetud isikute arv moodustas vaid 13,5%, 13,1% ja 14,1% vastaval aastal registreeritud varavastaste kuritegude arvust. Samasugune tendents avaldub stabiilselt alates 1997. aastast.

Isikuvastaste kuritegude eest süüdimõistetud isikute arv on 1990. aastatel olnud praktiliselt stabiilne. Kuna samal ajal on oluliselt vähenenud registreeritud isikuvastased kuriteod, moodustab isikuvastaste kuritegude eest süüdimõistetud isikute arv üha suurema osa registreeritud isikuvastaste kuritegude arvust. 1994. aastal tuli iga 100 registreeritud isikuvastase kuriteo kohta ainult 35 süüdimõistetud isikut, kuid 1999. aastal juba 53 isikut. 2000. aastal langes vastav näitaja 46%ni, aga kasvas 2001. aastal taas 53%ni (vt Joonis 38).

Joonis 38 Registreeritud isikuvastased kuriteod ja isikuvastaste kuritegude eest süüdimõistetud isikud 1994.–2001. aastal

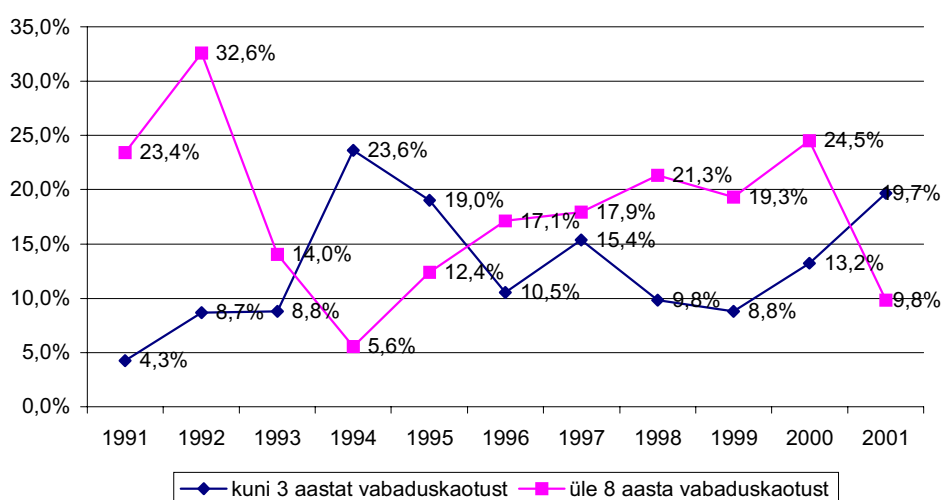
Avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuritegude eest süüdimõistetute arv on olnud samuti pikka aega stabiilne. Oluline muudatus toimus aga 2000. aastal seoses kriminaalkodeksis liiklusalaseid kuritegusid puudutava muudatusega, mis jõustus 23.01.1999.⁸ Liikluskuritegude (KrK §204) eest süüdimõistetud isikute arv on kasvanud nelja aastaga üle 20 korra (1998. aastal – 110; 2000. aastal – 1300; 2001. aastal – 2394). Liikluskurjategijad hakkavad seetõttu moodustama olulist osa süüdimõistetud isikute hulgast. 2000. aastal oli vastav näitaja 13% ja 2001. aastal juba 38%, st rohkem kui iga kolmas kohtutes süüdimõistetud oli liikluskurjategija.

⁸ KrK §204 lg3, mille järgi kehtiva halduskaristuse olemasolul ehk teistkordselt aasta jooksul joobes sõidukijuhtimise eest hakati karistama kriminaalkorras.

Tahtlikud tapmised

Kohtutes süüdimõistetud tahtlikke tapmisi toimepannud isikute arv jõudis vaadeldava perioodi maksimumini 1995. aastal, s.o aasta pärast registreeritud tahtlike tapmiste tippaset 1994. aastal. 1990. aastate teisel poolel on nii registreeritud tapmiste kui ka nende eest süüdimõistetud isikute arv sujuvalt vähenenud.

Tahtlike tapmiste lihtkoosseisu (KrK §100) eest karistamise dünaamika ei ole sama selge. Kui võrrelda suhteliselt leebemate (kuni 3 aastat vabaduskaotust) karistuste ja suhteliselt karmimate (üle 8 aasta vabaduskaotust) karistuste osakaalu, siis torkab silma 1993.–1995. aasta anomaalia. Sel perioodil langes rangete karistuste osakaal tuntavalt ja jõudis 1994. aastal usumatult madalale tasemele – 5,6%ni. Suhteliselt kerge- te karistuste osakaal tõusis aga samal aastal ligikaudu 24%ni. Viimastel aastatel on tahtlike tapmiste eest karistamisel rangemate karistuste osakaal stabiilselt kasvanud ning kerge- te karistuste osakaal langenud 10% tasemeni.

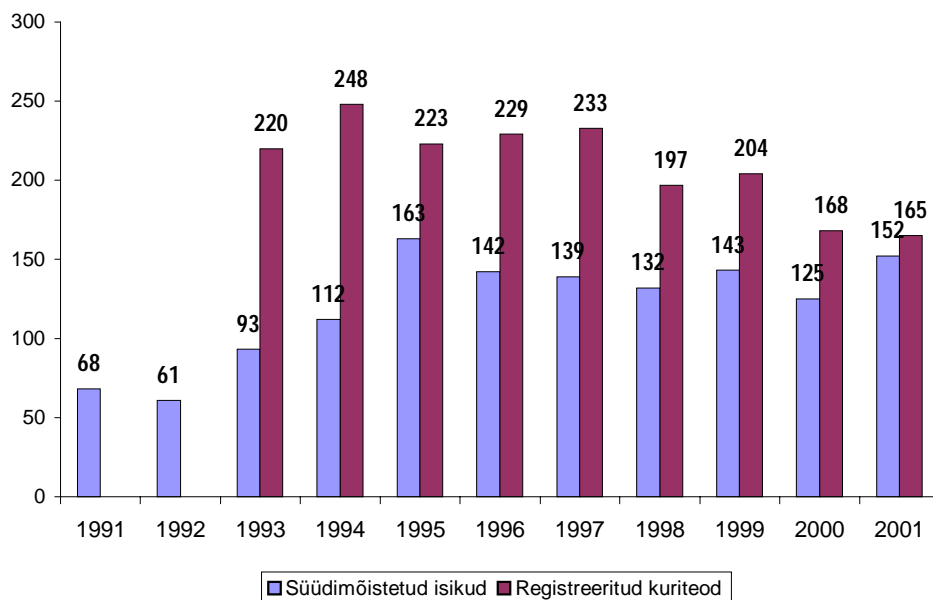
Joonis 39. Tahtlike tapmiste lihtkoosseisu (KrK §100) eest mõistetud vabaduskaotusli- kud karistused 1991.–2000. aastal (%)

Mõrva (KrK §101) eest karistamise dünaamika on osaliselt sarnane eelnimetatud kuri- teoga. 1990ndate esimesel poolel toimus oluline karistuste leevenemine, mis kulmineerus karmimate (üle 10-aastane vabaduskaotus) karistuste osakaalu vähene- misega 1994. aastal 30%le. Järgnenud korrigeerimine karistuste karmistumise suunas 1990ndate lõpul ei olnud niivõrd märgatav kui KrK §100 eest karistamiste puhul.

1990ndate lõpul on mõrva eest karistamine jäänud suhteliselt stabiilseks ja tugevast avaliku arvamuse survest hoolimata tekkisid esimesed märgid 1990ndate algusaastate suhteliselt karmi karistuspraktika juurde tagasipöördumisest alles 2000. aastal.

Kehavigastuste põhjustamised

Vaadeldes raskete (KrK §108) ja üliraskete (KrK §107) kehavigastustega seotud kuritegude registratsiooni ja nende toimepanemise eest süüdimõistmisi, ilmneb nende dünaamika (vt Joonis 40) suur sarnasus tahtlike tapmistega. Niisuguste kuritegude arv kasvas kuni 1994. aastani ning nende eest süüdimõistmine kuni 1995. aastani. Seejärel on registratsioon vähenenud kiiremini kui süüdimõistmine, st süüdimõistetute ja registreeritud kuritegude arvude vahe on viimastel aastatel vähenenud.

Joonis 40. Registreeritud üliraskete kehavigastuste tekitamised (KrK §107) ja nendes süüdimõistetud isikud 1991.–2000. aastal

Raskete kehavigastuste tekitamise puhul on dünaamika oluliselt erinev. Raskeid kehavigastusi fikseeriti vaadeldaval perioodil keskmiselt kaks korda rohkem kui üliraskaid kehavigastusi, kuid niisuguste kuritegude eest süüdimõistetud isikute arv on ligi kaks korda väiksem. Registreerimiste tippase saabus alles 1997. aastal ning ka süüdimõistetud isikute arv oli suurim vaadeldava perioodi lõpul, s.o 1997.–1999. aastatel.

Üliraskete kehavigastuste puhul on karistuspraktika tendentsid küllalt sarnased tapmiste eest karistamisel ilmnenuatega. Üliraskete kehavigastuse tekitamise (KrK §107) eest karistamisel kasvas kergemate (kuni 1-aastane vabaduskaotus) karistuste osakaal kiiresti 1990. aastate alguses, jäädes alates 1992. aastast suhteliselt stabiilseks. Raske kehavigastuste (KrK §108) puhul nii selget tendentsi ei ilmnenu ja 1990ndate lõpus on vabaduskaotuse osakaal (20 – 30%) karistuste hulgas tõusnud isegi kõrgemale 1991. a. tasemest (17%). Tuleb märkida, et ka raskete kehavigastuste 1990. aastate karistuspraktikat võib hinnata mõningal määral karmistuvaks, sest suhteliselt kergete karistuste (mittevabaduskaotuslike sanktsioonide ja tingimisi mõistetud vabaduskaotuste) osakaal on vaadeldaval perioodil oluliselt vähenenud.

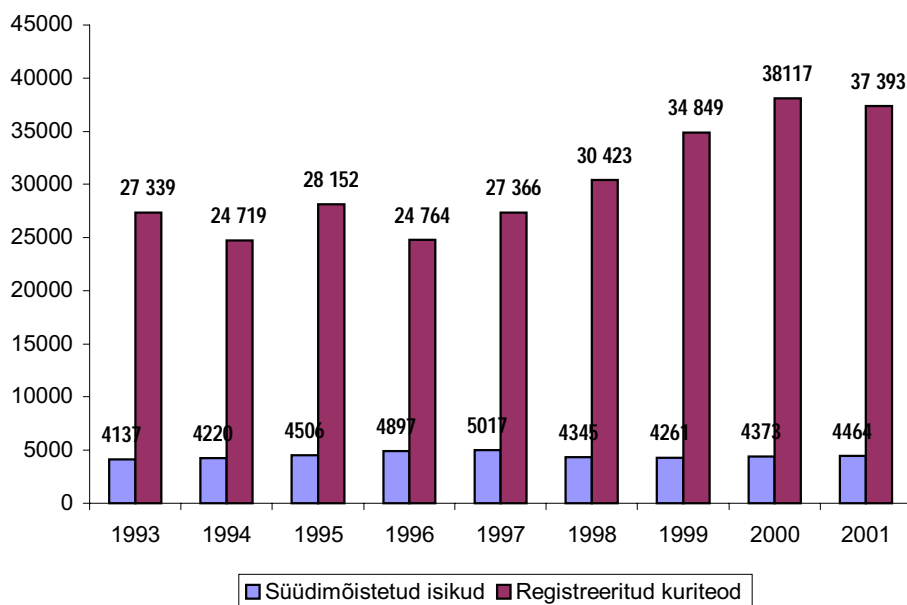
Vägistamised

Vägistamiste (KrK §115) puhul on registreerimise ja süüdimõistmise tendentsid sarnased tapmiste puhul täheldatutega. Niisuguste kuritegude registratsioon jõudis vaadeldaval perioodil maksimumini 1994. aastal ja süüdimõistmiste tippase oli 1995. aastal. Vägistamiste registreerimine on pärast 1994. aastat pidevalt vähenenud, eriti järsult 1998. aastal. Mõningane vähenemine oli täheldatav kuni 2001. aastani.

Ka vägistamiste puhul toimus 1990. aastate algul karistamispraktika üldine leebemaks muutumine. Niisuguse äärmusliku leebuse tippaasta oli 1993, mil 57% vägistamise eest süüdimõistetud isikutest jäi reaalse vabaduskaotuseta. Sellele järgnes küllaltki järsk korrigeerimine karistuste karmistumise suunas, kuid 1990ndate lõpul võis näha jälle küllalt kõrget mittevabaduskaotuslike karistuste osakaalu (ca 35–40%). Aastatel 1999 – 2001 toimus vägistamiste puhul karistuste karmistumine.

Salajased vargused

Salajaste varguste (KrK §139) registratsioonide ja süüdimõistmiste dünaamika on isikuvastastest kuritegudest kardinaalselt erinev. Alates 1997. aastast on registreeritud varguste hulk märgatavalt kasvanud, kuid varguste eest süüdimõistetud isikute arv aastatel 1998–1999 hoopis vähenes. 2000. aastal toimus minimaalne varguse eest süüdimõistetud isikute arvu kasv (vt Joonis 41).

Joonis 41. Registreeritud salajased vargused (KrK §139) ja nendes süüdimõistetud isikud 1993.–2001. aastal

Salajaste varguste eest karistuste kohaldamisel on erinevate löigete järgi kvalifitseeritud juhtudel täheldatavad erinevad tendentsid. Kõige kergemate varguste (KrK §139 lg1) puhul on täheldatav vabaduskaotuse kasutamise minimaalne vähenemine ja tingimisi mõistetud vabaduskaotuste osakaalu langus ning rahatrahvide osakaalu kasv.

Mõnevõrra raskemate salajaste varguste ehk nende nn põhiliigi (KrK §139 lg2, mille järgi mõisteti süüdi 84% kõigist isikutest, kes KrK §139 alusel aastatel 1993–2000 kohtutes süüdi mõisteti) puhul võib täheldada 1990. aastate lõpul 1994.–1995. Aastaga võrreldes mõningast karistuspraktika karmistumist. Reaalse vabaduskaotuse osakaal kasvas ja muude karistusliikide osakaal vähenes. Kõige raskemate varguste puhul (KrK §139 lg3 – salajane vargus suures ulatuses või kuritegeliku ühenduse poolt) on täheldatav karistuspraktika järsk karmistumine 1990ndate alguses ja keskel. Alates 1998. aastast muutus see tendents koos antud löike alusel süüdimõistmiste olulise harvenemisega vastupidiseks. Tingimisi vabaduskaotuse mõistmise osakaal on KrK §139 lg3 alusel süüdimõistetute puhul märkimisväärne: 1999. aastal määrati I astme kohtutes niisugune karistus 47-st süüdimõistetud isikust 31-le (66%) ja 2000. aastal 40-st isikust 23-le (58%). Kriminaalhooldussüsteemi rakendumine ei ole tingimisi karistuste osakaalu selle kuriteokoosseisu puhul oluliselt mõjutanud.

Röövimised ja avalikud vargused

Pärast 1994. aastal analoogiliselt raskete isikuvastaste kuritegudega toimunud karistuspraktika leebumist on röövimiste (KrK §141) puhul karistuspraktika karmistunud. See toimus kuni 1997. aastani ning seejärel on 2000. aastani ilmnenu taas kerge leebemaks muutumise tendents.

Avaliku varguse (KrK §140) puhul muutus karistuspraktika 1990ndate algul oluliselt leebemaks, kuid pärast 1995. aastal toimus korrektsioon ning alates 1997. aastast on täheldatav karistuspoliitika karmistumine. 2000. aastal määrati reaalselt vabaduskaotust 37% juhtudest .

Muud kuriteod

Huligaansuse (KrK §195) karistuspraktika on võrreldes 1990ndate algusega muutunud leebemaks. Huligaansuste puhul on reaalse vabaduskaotuse osakaal alates 1996. aastast püsinud 19–22% vahemikus. Ärandamise (KrK §197) puhul oli pilt huligaansusega sarnane kuni 1998. aastani, aga kahel viimasel aastal on täheldatav karistuspoliitika karmistumine. Ärandamiste puhul on vabaduskaotuslike karistuste osakaal alates 1993. aastast kõikunud 11–20% vahemikus (1997–20%; 1998–11%; 1999–15%; 2000–19%).

Liikluskuritegude (KrK §204) puhul on 1990ndate algul täheldatav rahatrahvide osakaalu vähenemine ja tingimisi vabaduskaotuse osakaalu kiire kasv. Aastatel 1993–1998 oli niisuguste sanktsioonide kohaldamine stabiilne. Reaalse vabaduskaotuse osakaal püsis suhteliselt kõrge (vahemikus 17-21%) aastatel 1996–1998.

1999. aastal langes vabaduskaotuse osakaal liikluskuritegude eest mõistetud karistuste seas 6%le, kuna 1999. aastal rohkem kui neljakordistus liikluskuritegude eest süüdimõistetud isikute arv. Niisuguste kuritegude puhul domineerivad karistusena rahatrahvid koos juhtimisõiguse äravõtmisega ning vabaduskaotuslikku karistust määratakse suhteliselt harva.

5.2 Kriminaalhooldussüsteem

5.2.1 Kriminaalhooldussüsteemi üldisloomustus

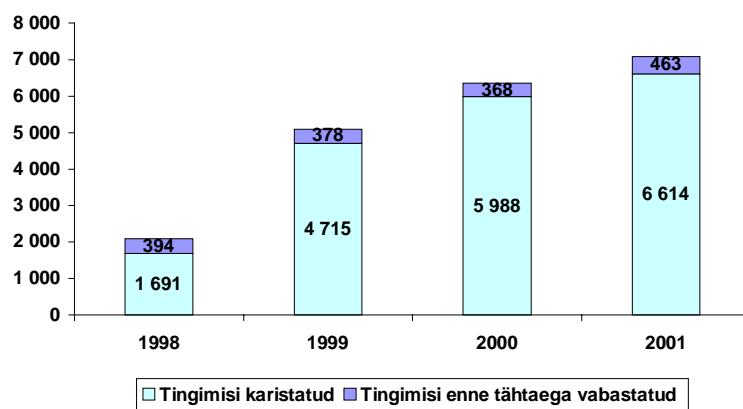
Kriminaalhooldussüsteem loodi Eestis 1. mail 1998, mil jõustus Kriminaalhooldusseadus.⁹ Maa- ja linnakohtute juures asutati nimetatud aastal 13 kriminaalhooldusosakonda ja võeti tööle 110 kriminaalhooldusametnikku. Teine arenguetapp rakendus 1999. aasta sügisel, mil lisandus neli uut kriminaalhooldusosakonda 54 kriminaalhooldusametnikuga. Seega on tänase seisuga kriminaalhooldussüsteemis 17 osakonda, kus töötab ligi 190 ametnikku.

Vastavalt seadusele võib kriminaalhooldusaluseks olla tingimisi karistatud või tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetud, kes on määratud kriminaalhooldaja järelevalve alla. Eestis oli 2001. aasta lõpul kokku arvel 7077 kriminaalhoolduse all olevat isikut, kellest 6614 ehk 94% moodustasid tingimisi vabaduskaotuslikust karistusest vabastatud. 463 isikule (6%) oli määratud kriminaalhooldus seoses nende ennetähtaegse vabastamisega vanglast. Kriminaalhooldusaluste arv on alates süsteemi käivitumisest 1998. aastal kuni 2001. aasta lõpuni kasvanud ligikaudu 3,4 korda. Sellise sanktsiooniga karistatud isikute arv ületas juba 1999. aastal vanglakaristuse kandjate arvu, mis näitab, et kriminaalhooldussüsteem hõlmab tänases Eestis kuritegevuse kontrollimisel üha olulisema koha.

Valdava enamuse on kõigil aastatel moodustanud tingimisi vabaduskaotusliku karistuse kandjad ja väiksema osa vanglatest ennetähtaegselt vabastatud. Suurim vanglatest ennetähtaegselt vabanenute osakaal kriminaalhooldusaluste hulgas oli 1998. aastal, mil see moodustas ligi 1/5 (19%). Ilmselt võttis uue süsteemiga kohanemine aega, mis tõi kaasa vanglatest ennetähtaegselt ka niisuguste isikute vabastamise, kelle puhul polnud kriminaalhooldus õigustatud. Järgneval kahel aastal toimus oluline vanglatest vabastamise tingimuste karmistumine, mille tulemusena vähenesid vanglatest vabanenute arvud. Kuna samal ajal jätkus intensiivne tingimisi mõistetud vabaduskaotuste arvu kasv, vähenes vanglast vabastatute osakaal, mis 2000. aastal langes alla 6% tasele. Alles 2001. aastal suurenes vanglast tingimisi vabastatute arv võrreldes sellele eelnenud aastaga esimest korda.

---

⁹ RT I 1998, 4, 62.

Joonis 42. Kriminaalhooldusaluste jagunemine kriminaalhoolduse määramise alusel 1998.–2001. aastal

Võrdlus erinevate kriminaalhooldusaluste kontingentide vahel näitab, mille poolest erinesid kohtust vabastatud ja vanglast vabastatud kriminaalhooldusalused. Nagu ilmneb vanuselises jaotusest, vabastatakse kohtust keskmiselt nooremaid isikuid kui vanglast. Eriti kehtib see alaealiste ja kuni 21-aastaste isikute kohta, kes moodustasid kohtust vabastatutest 33% ja vanglast vabastatutest 11%. Ilmselt peegeldab selline jaotus paljuski olukorda, et vanglates on üldse keskmiselt vanemad isikud võrreldes kohtualustega (vt Tabel 25).

Tabel 25. Kriminaalhooldusaluste vanus 2001. aastal (31. detsembri seisuga)

Vanus	Tingimisi karistatud	Osakaal (%)	Tingimisi ennetähtaegselt vabastatud	Osakaal (%)
13–17	757	11,4	14	3,0
18–21	1448	21,9	36	7,8
22–33	2519	38,1	222	48,0
34–44	1213	18,3	133	28,7
45–55	529	8,0	42	9,1
56–66	116	1,7	13	2,8
67 ja enam	32	0,5	3	0,6

Andmete võrdlus rahvuse lõikes näitab, et kohtust vabastatud kriminaalhooldusaluseks on suurem tõenäosus saada eestlastel kui teiste rahvuste esindajail. Eestlaste osakaal selles grupis oli 62% ehk rohkem kui poolteist korda enam kui venelastel (vastav näitaja 34%). Vanglast vabastatute hulgas oli eestlasi samuti mõnevõrra rohkem, kuid erinevused pole suured. Samas on teada, et vanglakaristuse kandjate hulgas on venelasi üle 50%, millest järeldub, et ka vanglast on eesti rahvusest isikutel kergem kriminaalhooldusaluseks saada kui venelastel (vt Tabel 26).

Tabel 26. Kriminaalhooldusaluste rahvus 2001. aastal (31. detsembri seisuga)

Rahvus	Tingimisi karistatud	Osakaal (%)	Tingimisi ennetähtaegselt vabastatud	Osakaal (%)
Eestlane	4068	61,5	236	51,0
Venelane	2227	33,8	204	44,0
Muu	319	4,8	23	5,0

Kriminaalhooldusalustele olid määratud erinevate pikkustega katseajad. Kõige sagedasem katseaja pikkus oli 2001. aastal 1–1,5 aastat, mis oli 33% isikutest. Niisuguse ja 1,5 kuni 2 aasta pikkuse katseajaga moodustasid kokku 53% kõigist kriminaalhooldusalustest. Võrreldes 1998. aastaga ilmneb üks oluline muutus. Kui kriminaalhoolduse algusajal määrati suhteliselt sageli (umbes neljandikul juhtudest) alla 1 aasta pikkune katseage, siis 2001. aastaks oli lühiajaliste katseageade määramiste arv rohkem kui kaks korda vähenenud (11%) (vt Tabel 27).

Tabel 27. Katseaja pikkus 1998. ja 2001. aastal (31. detsembri seisuga)

Katseaja pikkus	1998		2001	
	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
Kuni 1 aasta	523	25,1	807	11,4
1–1,5 aastat	677	32,4	2317	32,7
1,5–2 aastat	410	19,7	1426	20,1
2–2,5 aastat	259	12,4	1080	15,3
2,5–3 aastat	171	8,2	848	12,0
3 ja enam	45	2,2	599	8,5

Kriminaalhooldusaluste poolt toimepandud kuritegudest moodustasid enamuse (58%) varavastased kuriteod, millele järgnesid avaliku korra vastu suunatud kuriteod (27%). Viimastest oli valdav enamus liiklusalaseid kuritegusid, mille toimepanijaid karistatakse sageli vabaduskaotusliku karistusega tingimisi. Isikuvastaste kuritegude osakaal on 6% ja majandusalastel kuritegudel 2%. Võrreldes 1998. aastaga on vähenenud varavastaste ja isikuvastaste kuritegude osakaal ja suurenenud avaliku korra vastaste ja majanduskuritegude osakaal.

Kriminaalhooldusalustest moodustavad kogu vaadeldaval perioodil enamuse esimest korda kriminaalkorras karistatud isikud. Nii 1998. aastal kui 2001. aastal oli neid 60%. Sageduselt teisel kohal on teist korda karistatud isikud ja üllatavalt oli 2001. aastal neli ja rohkem korda karistatud 10% kõigist kriminaalhooldusalustest. Neid oli mõnevõrra rohkem kui kolm korda karistatud. Kuna sel aastal kasvas ka vanglast ennetähtaegselt vabastatute arv, näeme kriminaalhooldusaluste kontingendi raskemaks muutumist.

5.2.2 Kriminaalhoolduse efektiivsus

Kriminaalhoolduse käigus jälgitakse kriminaalhooldusaluse käitumist ja temale kohtu poolt pandud kohustuste täitmist ning soodustatakse kriminaalhooldusaluse sotsiaalset kohanemist eesmärgiga mõjutada teda hoiduma kuritegude toimepanemisest.¹⁰ Kui süüdimõistetud katseajal ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi, võib kohus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel talle määrata täiendavaid kohustusi, pikendada katseaega või pöörata karistuse täitmisele.¹¹ Kriminaalhooldust võib

¹⁰ Kriminaalhooldusseadus § 1. RT I 1998, 4, 62.

¹¹ Karistuseseadustik § 74 lg 4. RT I 2001, 61, 364.

pidada tulemuslikuks, kui kriminaalhooldusalune ei pane enam toime uusi kuritegusid ning järgib kõiki nõudeid.

Kriminaalhooldusaluste kohta 2001. aastal tehtud kliendiuuringu kohaselt oli sel ajal arvel olnud 6973 tingimisi karistatut pannud toime 5085 neile kehtestatud reeglite rikkumist. Samas on ametliku statistika aluseks vaid kriminaalhooldusametnike poolt koostatud erakorraliste ettekannete arv, mille hulk on tunduvalt väiksem. Veelgi väiksem on kohtu poolt menetletud ja otsuseni jõutud ettekannete arv. Lahknevusi kliendiuuringu ja ametliku statistika vahel võib seletada asjaoluga, et kliendiuuringusse märkisid ametnikud hooldusaluste kõik rikkumised, kuid erakorralised ettekanded sisaldavad sageli mitut rikkumist või jäetakse kergema üleastumise korral ettekanne tegemata.¹²

Ametliku statistika järgi koostasid kriminaalhooldusametnikud 2001. aastal 1485 erakorralist ettekannet. 2000. aastal oli vastav arv 1325, 1999. aastal 1393 ja 1998. aastal 192. Protsentuaalselt arvel olnud kriminaalhooldusaluste koguarvust on erakorraliste ettekannete suhe järgmine: 2001. aastal 21%, 2000. aastal 21%, 1999. aastal 27% ja 1998. aastal 9%. Erakorralise ettekande koostamise põhjusena on kõige sagedasem kontrollnõuete ja kohustuste rikkumine ning teiseks haldusõigusrikkumised. 2001. aasta jooksul fikseeriti 1419 kontrollnõuete ja kohustuste rikkumist ning 979 haldusõigusrikkumist. Eeltoodu kirjeldab ametnikepoolset reageerimist hooldusaluste rikkumiste suhtes.

Kohus menetles 2001. aastal 1215 erakorralist ettekannet, mis moodustas 82% kõigist selle aasta erakorralistest ettekannetest. 2000. aastal vastavalt 730 (55%), 1999. aastal 723 (52%) ja 1998. aastal 60 ettekannet (31%). Kohus pööras oma otsusega karistuse täitmisele 2001. aastal 289 korral (24% juhtudest), 2000. aastal 186 korral (25% juhtudest), 1999. aastal 199 korral (27% juhtudest) ning 1998. aastal 21 korral (35% juhtudest).

Võrreldes kriminaalhooldusaluste arvu ja realselt täitmisele pööratud kohtuotsuste arvu, saab teha järelduse, et tingimisi karistus ei õigustanud ennast 2001. aastal 4%, 2000. aastal 3%, 1999. aastal 4% ning 1998. aastal 6% arvel olnud kriminaalhooldusaluste suhtes.¹³

¹² Kruusement, A. (2002). Kriminaalhooldus - kas parim Eestile? Tartu Ülikool, Avatud Ülikool, Õigusteaduskond. Kursusetöö, lk. 16.

¹³ Kriminaalhoolduse statistika. Justiitsministeerium http://www.just.ee/new_index.php3?cath=2793&id=35

5.3 Vanglasüsteem

Eesti vanglasüsteemi tegevust juhib Justiitsministeeriumi vanglate osakond, mis moodustati Vanglate Ameti reorganiseerimisel 31. detsembril 1999. Vangistusseadus kehtestati alates 1. detsembrist 2001 ning sellega reguleeritakse vabaduskaotuslike karistuste täideviimist.¹⁴ Alates 1993. aastast kuni vangistusseaduse kehtimahakkamiseni toimus vanglakaristuste täideviimine täitemenetluse seadustiku järgi.

Käesoleval ajal töötab Eestis kaheksa kinnist vanglat ja üks avavangla. Kinnised vanglad on Harku vangla (naissoost alaealistele ja täisealistele), Keskvangla, Maardu vangla (meessoost alaealistele vahistatutele), Murru vangla, Pärnu vangla, Tallinna vangla, Viljandi vangla (meessoost alaealistele kinnipeetavatele) ja Ämari vangla. Avavangla on Rummu avavangla ja 2002. aastal avatakse uus kinnine vangla – Tartu vangla. Tartu vangla hakkab asendama suletavat Keskvanglat.

2002. aasta alguses viibis Eesti kinnipidamisasutustes kokku 4775 inimest, kellest 3270 kandis vabaduskaotuslikku karistust ja 1505 olid vahistatud.¹⁵ Kõige suuremas asutuses – Murru vanglas kandis karistust 1787 isikut. Keskvanglas viibis 1059 ning Tallinna vanglas 892 kinnipeetavat ja vahistatut. Ämari vanglas oli 547, Harku vanglas 138, Pärnu vanglas 110 ja Rummu vanglas 32 kinnipeetavat. Maardu vanglas viibis 119 alaealist vahistatut ja Viljandi vanglas 82 alaealist kinnipeetavat.¹⁶

5.3.1 Karistustähtajad

2001. aastal oli vanglates kõige rohkem isikuid, kellele oli määratud karistuseks 5–10 aastat vabaduskaotust (38%). Ligikaudu neljandikule kinnipeetavatest oli määratud karistuseks 1–3 aastat ja 17%le 3–5 aastat vabaduskaotust. Kogu vaadeldaval perioodil oli 5–10 aastat kõige sagedamini kantav karistustähtaeg (vt tabel 48 lisas). Lühiajaliste karistustähtaegade isikute osakaal on viimastel aastatel pigem vähenenud. Pikad karistustähtajad (nt 10–15 aastat) on aga saenenud 1990. aastate algusega võrreldes. Mõningane karistustähtaegade lühenemine leidis aset aastatel 1994–1996, kuid asendus siis jällegi pikaajaliste karistuste osakaalu kasvuga. Seega võib olemasolevate andmete põhjal väita, et karistustähtajad Eesti vanglates on viimastel aastatel mõnevõrra pikenenud.

¹⁴ RT I 2000, 58, 376.

¹⁵ Kinnipeetav on vanglas vabaduskaotust kandev isik. Vahistatu viibib eelvangistuses kas seoses eeluurimisega või enne süüdimõistva kohtuotsuse jõustumist.

¹⁶ Vt Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2001/2002. Tallinn, 2001, lk. 6.

2001. aasta lõpul viibis Eesti kinnipidamiskohtades (Keskvanglas) 31 isikut, kes kandsid eluaegset vanglakaristust. Pärast surmanuhtluse kaotamist 1998. aastal ja selle asendamist eluaegse vanglakaristusega suureneb niisuguse karistusega isikute arv keskmiselt 2-5 võrra aastas.

5.3.2 Kinnipeetavate vabastamine

2001. aastal vabastati vanglatest kokku 1838 inimest, mis oli 21% rohkem kui 2000. aastal. Sellel aastal vabastatute arv oli vaadeldava perioodi suurim. Alates 1991. aastast on vabastatute arv kõikunud 1000 ja 1800 vahel. Samal ajal, nagu näitas kohtute statistika, mõistetakse igal aastal reaalne vabaduskaotus ligikaudu 2000–3000 isikule. Aastatel 1995–2001 on kohtute poolt mõistetud vabaduskaotuslikke karistusi 5926 isikule rohkem, kui on samal ajal vanglatest vabastatute arv. Järelikult on Eesti vanglasüsteem pidevalt kinnipeetavate kontingendi suurenemise surve all. See, et vaadeldaval perioodil kinnipeetavate arv sisuliselt kasvanud pole, on isegi teataval määral mõistatuslik ning küsimus vajaks spetsiaalset uurimist.

Tabel 28. Vanglatest vabastatud ja kohtutes vabaduskaotusega karistatud isikud 1995.–2001. aastal

Aasta	Kohtutes	Vabastatud isikud vabaduskaotusega karistatud isikud	Karistatute ja vabastatute vahe
1995	1930	1331	599
1996	2199	1279	920
1997	2401	1079	1322
1998	2027	1579	448
1999	2133	1326	807
2000	2333	1518	815
2001	2853	1838	1015

Kinnipeetavate vabastamise põhjuseid võib olla kolm: karistustähtaja lõppemine, vabastamine tingimisi enne tähtaega ja muudel põhjustel (nt haigus, armuandmine). Kõige suurem osa on olnud kogu vaadeldaval perioodil vabastamisel seoses karistustähtaja möödumisega. Kõrgeim sel põhjusel vabastatute osakaal (88%) oli 1996. aastal ja kõige väiksem 1998. aastal (65%). Samadel aastatel vabastati vastavalt kõige vähem (12%) ja kõige rohkem (34%) isikuid tingimisi ennetähtaegselt. Muudel põhjustel vabastatute arv on väga väikesed ega oma olulist tähendust kinnipeetavate arvukuse seisukohalt. 1998. aasta hüppeliselt kasvanud vabastamiste arvu põhjustas kriminaalhoolduse rakendamine ning sel aastal vabastati tingimisi ennetähtaegselt kokku 540 kinnipeetavat. Järgnevatel aastatel vähenes tingimisi vabastatute arv oluliselt, kuid hakkas uuesti kasvama 2001. aastal. Ilmselt on niisuguse vangide arvu vähendamise võimaluse kasutamine paratamatu, kuna Eestis puudub teistel põhjustel isikute vanglastest vabastamise traditsioon (nt amnestia kasutamine).

5.3.3 Eesti kinnipidamiskohtades toimepandud kuriteod

Eesti vanglasüsteemi väljakujundamise alguses oli suuri probleeme distsipliini tagamisega neis asutustes. Olukorda vangilaagrites pärast sealt valvet pidavate Nõukogude Liidu sisevägede äraviimist 1991. aastal võib hinnata kui kriitilist. Kuigi kardetud vangide massilised rahutused õnnestus ära hoida, nõrgenes üleminekuperioodil paratamatult asutuste sisekord. 1992. aastal pandi näiteks vanglates toime 23 tahtlikku tapmist, põgenes 78 kinnipeetavat, konfiskeeriti 17 tulirelva ja 1093 liitrit alkoholi. Edasistel aastatel hakkasid vanglates toimepandavad kuriteod vähenema, kuid arvestades kinnipidamisasutustesse koguneva kontingendi iseärasusi, jääb õiguskorra tagamine vanglates alati esmatähtsaks probleemiks.

2001. aastal registreeriti vanglates 140 kuritegu, mis on 37% võrra rohkem kui 2000. aastal. Niisugune arv on kogu iseseisvusperioodi kõrgeim ja ületab varasema kõige kõrgema kuritegude arvu aasta 33 kuriteojuhtumi võrra. Vanglates toimepandud kuritegude arv on kasvanud kolmel viimasel aastal, mis on komplitseerinud sealset olukorda. Vanglates registreeritud kuritegude üldarv ületab juba 1990ndate alguse taset, kuigi kuritegude struktuur on oluliselt teisenenud (vt Tabel 29).

Tabel 29. Eesti vanglates registreeritud kuriteod 1992.–2001. aastal

Aasta	Registreeritud kuriteod	Muutus võrreldes eelmise aastaga (%)
1992	107	-
1993	62	- 42,1
1994	63	1,6
1995	78	19,2
1996	69	-11,5
1997	89	22,5
1998	77	-13,5
1999	80	3,9
2000	102	27,5
2001	140	37,2

2001. aastal vanglates toimepandud kuritegudest moodustasid kuriteod õigusemõistmise vastu 61,8%, isikuvastased kuriteod 15,7% ja valitsemiskorra vastased kuriteod 8,8%. Levinuimad on alkoholi või narkootilise aine omamise ja tarvitamisega seotud kuriteod (KrK §177³), mida registreeriti 52, neist 10 juhul oli tegu alkoholi tarvitamise või omamisega, 33 juhul narkootikumide tarvitamisega ja 9 juhul narkootikumide omandamise või hoidmisega. Narkootikumidega seotud kuritegude suur arv vanglas näitab narkomaanide arvu suurenemist kinnipeetavate seas ja tõsiseid probleeme vanglate personali töö kvaliteedis. Põgenemisi oli 8 (4 juhtumit 2001. aastal). Vanglas toimepandud kuritegude liigid on alates 1997. aastast mitmekesisemad.

Tabel 30. Vanglates registreeritud kuritegude liigid 1999.–2001. aastal

Kuritegu	1999	2000	2001
KrK §177 ³	50	52	87
KrK §184 ²	3	5	4
KrK §108	1	4	2
KrK §115 ¹	5	4	3
KrK §176	4	4	5
KrK §-d 100,101	3	3	1
KrK §142	1	3	2
Muud kuriteod	13	27	36

Vanglates toimepandud tapmistele tuleb pöörata väga suurt tähelepanu, sest niisuguste kuritegude arv iseloomustab kogu sealset olukorda. Ei ole juhuslik, et 1990. aastate esimesel poole olid niisuguste kuritegude toimepanemise arv oluliselt kõrgem kui 1990. aastate teisel poolel. Alates 1996. aastast on tegemist olnud üksikute tapmisjuhtumitega vanglas.

Tabel 31. Tahtlikud tapmised vanglates 1991.–1993.; 1996.–2001. aastal

Aasta	1991	1992	1993	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arv	9	23	12	4	2	1	3	3	1

5.3.4 Narkomaania ja HI-viirus vanglates

Vastavalt kehtivale korrale viiakse alates 1998. aastast läbi kõigi vanglatesse saabujate meditsiiniline esmakontroll ja küsitlus eesmärgiga teha kindlaks narkomaania levik kinnipeetavate hulgas. Niisuguse kontrolli tulemused on esitatud tabelis 32.

Kui 1998. aastal moodustasid narkomaanid kinnipeetavate kontingendist alla 8%, siis 2000. aastaks kasvas vastav näitaja ligi 20%ni. 2001. aasta esimese nelja kuu vastav näitaja oli juba ligikaudu 27%, ehk enam kui iga neljas sel ajal vanglasse saabuja oli narkomaan. Seega võib rääkida narkomaanide arvu plahvatuslikust kasvust Eesti kur-

Tabel 32. Meditsiinilise kontrolli tulemused 1998.–2001. aastal

Aasta	Vanglatesse saabunute arv	Kontrolli läbinute arv	Kindlaks tehtud narkomaanide arv ja osakaal (%)
1998	4079	2393	168 (7,8)
1999	4426	2639	307 (11,6)
2000	5032	3000	596 (19,9)
2001	5906	3094	727 (23,5)

jategijate ja kinnipeetavate hulgas. Siinjuures moodustavad neist enamuse (2001. aastal 93,7%) herooinitarvitajad, peamiselt süstivad narkomaanid.

Narkomaaniaga kaasas käiv veelgi tõsisem probleem on HIV-positiivsete isikute (HIV+) hüppeline kasv kinnipeetavate hulgas. Esimene HIV+ juhtum diagnoositi vanglate keskhaiglas mais 2000. Aasta jooksul esimesest diagnoosimisest fikseeriti vanglates 323 HIV+ juhtumit. Alates oktoobrist 2001 võimaldati kõikidel kinnipeetavatel teha HIV-testi. Kuni selle aasta lõpuni tehti kõigis vanglates kokku 2087 niisugust testi, millest osutusid positiivseks 485 ehk 23,2%. Käesoleva aasta 1. septembri seisuga oli kinnipeetavate hulgas registreeritud 542 HIV+ isikut, mis moodustas 11% kinnipeetavate üldarvust. Neist 46 olid naised, kes moodustasid ligi kolmandiku kõigist naiskinnipeetavatest. 2001. aasta lõpuks oli aset leidnud kolm vanglasisest HIV-nakatumisjuhtumit, millest üks toimus tätoveerimisaparaadi kaudu ja kaks süstimise teel. Osa viirusekandjaist on praeguseks ajaks vabanenud karistuse kandmisest.

1999. aastal diagnoositi vanglates 39 esmast tuberkuloosijuhtu ja 9 haiguse taasägenemist. Esmastest diagnoositutest saabusid 18 isikut vabadusest, st põdesid seda haigust varem. 2000. aasta alguses viibis vanglate keskhaiglas 44 aktiivset tuberkuloosi põdevat isikut ja vanglates 14 aktiivset vormi põdevat ja 70 inaktiivset vormi põdevat kinnipeetavat. 2001. aasta alguseks oli keskhaiglas ravilolevate isikute arv kasvanud 2 võrra, teiste tuberkuloosihaigete arv oli aga jäänud samaks. 2000. aasta jooksul diagnoositi vanglates 35 esmast tuberkuloosijuhtu ja 2 haiguse retsidiivi. Esmastest diagnoositutest saabusid 14 vabadusest. 2001. aasta jooksul diagnoositi kõigis vanglates kokku 27 uut selle haiguse juhtumit, millest 23 avastati vanglatesse saabujatel. Tuberkuloosijuhtumite arv vanglates on viimasel kolmel aastal vähenenud.

VI peatükk

KURJATEGJATE SOTSIAALSED KARAKTERISTIKUD

6.1 Andmete kogumine kurjategijate kohta

Õiguslik infrastruktuur (kriminaal-justiitsüsteem) peab tagama seaduste täitmise ja õiguskorra kaitse riigis. Kuigi kriminaalseadused kehtivad kogu riigi territooriumil ja kõikide inimeste suhtes, satub kriminaal-justiitsüsteemi mõjusfääri ainult see osa elanikkonnast, kes paneb toime õigusrikkumisi ja kuritegusid. Kriminaal-justiitsüsteemi tegelikeks sihtgruppideks kujunevad nõnda elanikkonnagrupid, keda iseloomustab kriminaalne aktiivsus. Kuritegevuse kontrolli ja karistuspoliitika efektiivse korraldamise ja planeerimise huvides on vajalik teada võimalikult täpselt kurjategijate sotsiaalseid karakteristikuid ning nende kujunemise ajalist dünaamikat. See võimaldab hinnata erinevate elanikkonnagruppide kriminaalse aktiivsuse taset ja vastavalt suunata ressursse nendega tegelemiseks.

Samal ajal on see süsteem vaadeldav kui valikumehhanism, mis selekteerib välja isikud, kes pääsevad suhteliselt valutult tagasi ühiskonda ja eraldab sellised indiviidid, kelle suhtes rakendatakse (kriminaal)sanktsioone. Nende andmete võrdlev vaatlemine annab tervikliku pildi kriminaal-justiitsüsteemi mõjusfääri sattunud isikutest ja nende liikumisest selle süsteemi sees. Isikute andmed kriminaal-justiitsüsteemi erinevates etappides kirjeldavad seetõttu kõrvuti isikute kriminaalse aktiivsusega ka selle süsteemi poolt toimuvat selektsiooni. Nii on võimalik saada ülevaade kriminaal-justiitsüsteemis toimuva valiku printsiipidest.

Praktiliselt kõik, mis tänaseks on teada Eesti kurjategijaist, põhineb nende isikute karakteristikutel, kes on arreteeritud, süüdi mõistetud ja karistatud kuritegude eest. Polit-

seistatistika andmed puudutavad süüdistatavaid isikuid, kelle suhtes on eeluurimine lõpetatud ja kelle kriminaalasi on üle antud kohtule. Kohtustatistikas esitatakse andmed kohtualuste ja kohtutes süüdimõistetute kohta. Kriminaalhooldusala statistika iseloomustab seda kontingenti, kes kohtuotsuse põhjal kannab tingimisi mõistetud karistust või kes on vanglast ennetähtaegselt vabastatud. Karistusasutuste statistika põhineb süüdimõistetud kurjategijate sellel osal, kellele mõisteti reaalne vabaduskaotuslik karistus.

Politsei poolt koostatakse isikukaart iga isiku kohta, kellele on esitatud süüdistus seoses kuriteo toimepaneku kahtlusega.¹ Selle kaardi abil kogub politsei muuhulgas järgmisi andmeid: sugu, vanus (skaala: kuni 15, 16–17, 18–24, 25–29, 30–39, 40–55, üle 55); kodakondsus (skaalal 23 jaotust, sh kodakondsuseta); rahvus (23 jaotust); elukohta ja kuriteopaiga seos (kohalik elanik, mittekohalik elanik, kindla elukohata, teise riigi elanik); tegevusala (22 jaotust); haridus (kõrg-, keskeri-, kesk-, põhi-, alg-); varasem karistus (jah, ei); kuriteo toimepanemine grupis; kuriteo toimepanemine joores (skaalal kaine, alkoholi joores, narko joores). Kuna isikukaardile märgitud andmed on statistika algandmeteks, ei ole politseistatistikale tuginedes võimalik ühegi tunnuse osas neist üksikasjalisemaid karakteristikuid välja tuua, näiteks eristada 18–19-aastaste vanusegrupi poolt toime pandud kuritegusid või teha kindlaks, millise osa kuritegudest Tallinnas panid toime Harjumaa elanikud jms.

Kohtud koguvad isikute kohta muu hulgas järgmisi andmeid: sugu; vanus (skaala: 13–17, 18–24, 25–29, 30–49, 50-aastane ja vanem); kohtualuse sotsiaalne staatus (töölaine, teenistuja, töötu, pensionär, õpilane, kinnipeetu); kohtualuse amet (10 erinevat nimetust); haridus (üliskooliharidus, üldkesk- ja keskeriharidus, algharidus, põhiharidus); kodakondsus (eesti, vene, muu, kodakondsuseta); karistus (karistus kustunud, karistus mittekustunud); varasema kustumata karistuse korral (1 kustumata karistus, 2 kustumata karistust, vähemalt 3 kustumata karistust, kokku); varasem karistus. Peale ülalnimetatud tunnuste kantakse samale kaardile ka andmed kuriteo toimepanemise kohta (üksinda, grupis; kainenä, joores seisundis, narko joores; kuritegu lõpetatud või mitte; kuritegu toime pandud elukohajärgses haldusüksuses, väljaspool seda, teise riigi elaniku poolt). Analoogiliselt politseiga on kohtustatistika algandmeteks kohtualuse kaart, mis samuti ei võimalda kohtutes süüdimõistetute üksikasjalikumalt iseloomustamist. Võrreldes politseistatistikaga kirjeldab kohtustatistika rohkem kohtute tööd, isiku varasemat õigusevastast käitumist ja vähem kohtutes süüdimõistetute isiksuslike karakteristikuid.²

¹ Alates 2002. aasta algusest rakendus andmebaas POLIS, kuhu isikuandmed sisestatakse elektrooniliselt ning kust tulevikus on võimalik saada kurjategijate kohta oluliselt detailsmaid andmeid.

Kriminaalhooldustalitus kogub kriminaalhooldusaluste kohta muu hulgas järgmisi statistilisi andmeid: sugu (mees, naine); vanus (13–17, 18–21, 22–33, 34–44, 45–55, 56–66, 67 ja vanem); rahvus (eesti, vene, muu); kodakondsus (eesti, vene, muu, kodakondsuseta); haridus (kõrgharidus, keskeriharidus, kutseharidus, keskharidus, põhiharidus, algharidus, muu); tegevusvaldkond (töötab, üliõpilane, õpilane, pensionär, sõjaväes, töötu, juhutööd, tegevusetu, muu); perekonnaseis (vallaline, vababielus, abielus, lahutatud, lesk); karistatud kriminaalkorras (esimest korda, teist korda, kolmandat korda, neljandat ja enam korda); varasem kriminaalkaristus (vabadusekaotus, vabadusekaotuslik mittekohaldamine, vabaduskaotus ja tingimuslik mittekohaldamine, muu); toimepandud kuritegu (13 jaotust). Kuna kriminaalhoolduse statistika on suhteliselt uus, püütakse selles anda võimalik adekvaatset pilti kriminaalhooldusaluste kohta.

Kinnipidamisasutused koguvad vabaduskaotuslikke karistusi kandvate isikute kohta muu hulgas järgmisi isikuandmeid: sugu (naine, muu); vanus (13, 14, 15, 16, 17, 18–22, 22–25, 25–30, 30–40, 40–50, 50–60, 60 ja vanemad); karistuse kandmise kord (esimene kord, teine kord, kolmas kord, 4–6 korda, 7 ja enam korda); rahvus (eestlane, venelane, ukrainlane, valgevenelane, Kaukaasia regiooni rahvus, Kesk-Aasia rahvus, Põhja-Euroopa ja Euroopa riikide rahvus); kodakondsus (Eesti kodanik, kodakondsuseta isik, välisriigi kodanik); töövõime (töövõimeline, III grupi invaliid, I ja II grupi invaliid); elukoht (linnaelanik, maaelanik); haridus (alg- ja vähem, põhi-, kesk-, keskeri-, rakenduskõrgharidus, ülikooliharidus). Kinnipidamisasutuste statistika peegeldab süsteemis viibivate isikute neid spetsiifilisi omadusi, mis pakuvad huvi eeskätt karistuste täideviimise aspektist. Eelvangistuses viibivate isikute kohta käiv informatsioon on oluliselt üldisem.

Kurjategijate statistika on samal ajal rahvastikustatistika eriliik, mille koostamine ja kasutamine eeldab täpsete statistiliste andmete olemasolu kogu rahvastiku kohta. Teades näiteks, millise osa kurjategijatest moodustavad kindlasse vanuserühma kuuluvad indiviidid, peab kindlasti teadma ka seda, millise osa moodustab sama vanuserühm kogu elanikkonnast. Kui ühe vanusegrupi arv ja osakaal kurjategijate hulgas kasvab, tuleb teha kindlaks, kas samal ajal muutus selle vanusegrupi arvukus ja osakaal kogu rahvastikus või mitte. Ilma niisuguste taustandmeteta jäävad andmed kurjategijate kohta paljuski väheinformatiivseteks või kirjeldavad olukorda ebaadekvaatselt.

Tänase seisuga peab nentima, et usaldusväärne rahvastikustatistika perioodi 1991–2001 kohta puudub. Kuna 2000. aasta rahvaloenduse tulemustel osutus Eesti elanikkond arvestuslikust ligikaudu 70 000 inimese võrra väiksemaks, ei ole varasemad

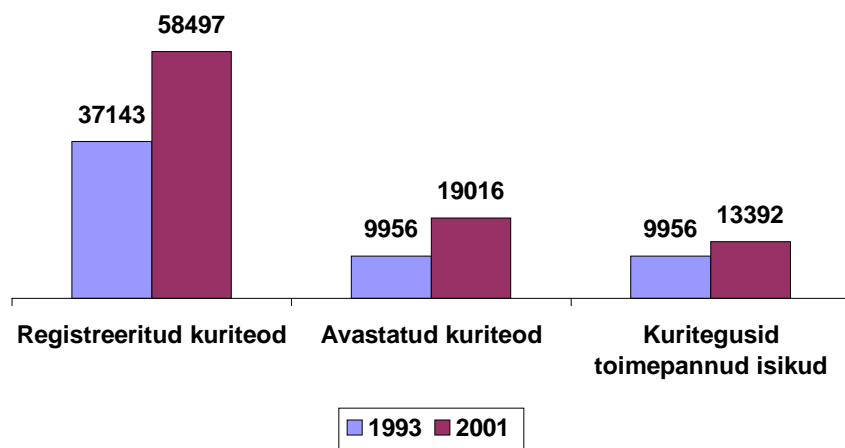
andmed enam ilma korrigeerimata kasutatavad.³ Vastavate arvude korrigeerimine viimase rahvaloenduse tulemuste valguses, millega praegu väidetavalt tegeletakse, võtab aega. Tulemuseks on olukord, mil pole võimalik öelda, kuidas jagunes rahvastik erinevate karakteristikute alusel vaadeldaval perioodil (teada on ainult elanikkonna uued üldarvud aastate kohta). Seetõttu on järgnevas käsitluses sageli tuginetud varasematele rahvastiku kohta käivatele andmetele, mis statistikaameti väitel küll enam ei kehti, kuid mida kasutati paremate puudumisel. Siinjuures lähtuti oletusest, et elanikkonna korrigeeritud arvud muutuvad kõikide alagruppide osas ühtlaselt väiksemaks.

6.2 Kuritegudes süüdistatavad isikud

2001. aastal tehti kindlaks kokku 13 392 kuritegusid toimepannud (kuritegudes süüdistatavat) isikut, mis oli 95 isiku (ehk 0,7%) võrra rohkem kui 2000. aastal. Kurjategijate arvudes ilmneb vaadeldaval perioodil mõõdukas kasv, mis jääb maha toimepannud kuritegude kasvutempost. Kui kuritegude arv on alates 1993. aastast kuni tänaseni kasvanud 1,6 korda, siis kurjategijate arv on samal ajal suurenenud ainult 1,3 korda. Veelgi suurem on aga erinevus, võrreldes kuritegude ja kurjategijate suhet. 1993. aastal moodustasid kuritegusid toimepannud isikud registreeritud kuritegudest 27% ja 2001. aastal 23%, mis näitab et iga kurjategija kohta registreeritakse üha rohkem kuritegusid.

Niisuguse olukorra põhjusi tuleb näha mitmes asjaolus. Esiteks tingib kurjategijate väiksema arvu avastatud kuritegude hulk, mille osakaal kõigist kuritegudest on vaadeldaval perioodil kõikunud 28% ja 32% piirides. Huvitav on siinjuures, et kuritegusid toimepannud isikute ja avastatud kuritegude arvud olid näiteks 1993. aastal täpselt ühesugused. Alates 1994. aastast kasvas avastatud kuritegude arv oluliselt kiiremas tempos kui kuritegusid toimepannud isikute arv, mis 2001. aastal oli juba 42% võrra suurema (19 016 avastatud kuritegu ja 13 392 süüdistatavat).

³ Omaette keerulise küsimuste ringi moodustavad niisuguste tulemuste saamise põhjused 2000. aasta rahvaloendusel. Millise osa vähenemisest andis rahvaarvu tegelik alanemine ja kui suure osa moodustavad loendamata jäänud isikud? Kas on vajalik ja võimalik kõiki rahvastikku kajastavaid andmeid 10 aastat tagasiulatvalt korrigeerida? Mida teha korrigeerimise korral kõikide muude sotsiaalelu kajastavate näitajatega, mis on koostatud varasemate rahvastikuandmete baasil? Need ja muud sarnased probleemid puudutavad ka kuritegevuse ja kurjategijate kohta käivaid näitajaid. Probleemi põhjalik sisuline ja metodoloogiline analüüs jääb käesoleva uuringu raamidest välja.

Joonis 43. Registreeritud kuriteod, avastatud kuriteod ja kuritegusid toimepannud isikud 1993. ja 2001. aastal

Vaadates naiste ja alaealiste osakaalu kuritegusid toimepannud isikute hulgas viimase üheksa aasta jooksul, näeme naiste osakaalu kõikumist 7% ja 9% vahemikus. Kõige väiksem oli naiste osakaal 1994. ja 1995. aastatel (ligikaudu 7%). Nagu selgus varasemast analüüsist, iseloomustas just neid aastaid raskete isikuvastaste kuritegude kõrge tase, mida panevad toime enamasti mehed. Alaealiste osakaal kõikus samal perioodil 16% ja 20% vahel. Kõige suurem osatähtsus oli alaealistel 1995. aastal (üle 20%) ja kõige väiksem 2000. aastal (alla 14%) (vt tabelid 21, 23 lisas).

Kõige suurem esindatus kuritegude toimepanijate hulgas oli kogu vaadeldaval perioodil vanusegrupil 18–24 eluaastat, millele järgnesid 30–39-aastased, seejärel 25–29-aastased, siis 40–55-aastased ja isikud vanuses 16–17 aastat. Niisugune tulemus on aga väga vähe informatiivne ja seda mitmel põhjusel. Esiteks ei ole vanuste vahemikud võrdsed, mis tähendab, et laiemal ulatusega vanusevahemike korral langeb sinna paratamatult rohkem indiviide. See selgitab, miks 40–55-aastased, kelle kriminaalne aktiivsus on teadaolevalt väga madal, moodustavad suurema osa kõigist kurjategijatest kui 16–17-aastased, kelle kriminaalne aktiivsus on alati väga kõrge. Teiseks asuvad samades vanusevahemikes nii sellised vanusegrupid, kus kriminaalne aktiivsus on kõrge, kui neist oluliselt madalama kriminaalse aktiivsusega vanusegrupid. Kokku annavad nad aga keskmise näitaja, mille informatiivsus on oluliselt väiksem. Kolmandaks ei ole võimalik kuidagi aru saada, miks kurjategijaid grupeeritakse vanuse alusel just nii viisi ja mitte teisiti. Ilmselt on tegemist mingi veel nõukogude perioodil välja töötatud standardiga, mille kasutamist jätkatakse lihtsalt inertsist (vt tabel 22 lisas).

Mõnevõrra paremini kirjeldab erinevate vanusegruppide osakaalu kurjategijate hulgas kriminaalse aktiivsuse koefitsient.⁴ Selle alusel ilmneb, et kõige kõrgema kriminaalse aktiivsusega on aastatel 1994–1999 olnud 16–17-aastased, kelle kriminaalse aktiivsuse näitaja jääb 3,6 ja 4,3 vahemikku. Sellele järgnes 18–24-aastaste vanusegrupp koefitsiendiga 3,0 kuni 3,3. Vaadeldava perioodi viimasel kahel aastal on toimunud üks oluline muutus ja 18–24-aastaste vanusegrupi kriminaalne aktiivsus on tõusnud kõrgemaks kui 16–17-aastaste vastav näitaja. See tähendab, et kurjategijate hulgas moodustavad noored täisealised järjest suurema osa võrreldes alaealistega. Samas oleks väga vajalik täpselt teada, millises vanuses isikud on selles 7-aastase vanusevahemikuga koondgrupis kriminaalselt kõige aktiivsemad, mida kahjuks algandmete iseloomu tõttu pole võimalik kindlaks teha.

Tabel 33. Erinevate vanusegruppide kriminaalne aktiivsus 1994.-2001. aastal (kriminaalse aktiivsuse koefitsient)

Aasta	13–15	16–17	18–24	25–29	30–39	40–45	Üle 55
1994	1,2	4,2	3,3	1,9	1,4	0,7	0,1
1995	1,7	4,3	3,0	2,0	1,3	0,6	0,1
1996	1,5	4,1	3,0	2,1	1,3	0,7	0,1
1997	1,2	4,1	3,0	2,2	1,3	0,7	0,1
1998	1,3	3,9	3,0	2,0	1,3	0,6	0,1
1999	1,1	3,6	3,2	2,1	1,3	0,6	0,1
2000	1,0	3,1	3,7	2,4	1,4	0,6	0,1
2001	1,2	3,2	3,6	2,3	1,4	0,6	0,1

Eestlasi oli 2001. aastal kuritegusid toime pannud isikute hulgas 7165 ehk 54% ja mitte-eestlasi 6277 ehk 46%. Mitte-eestlastest inimeste hulk kurjategijate hulgas on kogu iseseisvuse ajal kasvanud kiiremini kui kurjategijate koguarv, mille tulemusena suureneb pidevalt nende osakaal kurjategijatest. 1991. aastal moodustasid mitte-eestlased kurjategijatest 41%, mis oli kõige madalama näitajaga aasta vaadeldaval perioodil (vt tabel 24 lisas).

⁴ Kriminaalse aktiivsuse koefitsient saadakse jagades teatud tunnusega isikute osakaalu registreeritud kurjategijate hulgas sama tunnusega isikute osakaaluga kogu elanikkonnas. Normaalkväärtus on 1,0.

Kuna mitte-eestlastest elanikkond Eestis moodustas 2000. aastal kogu elanikkonnast 32% (1999. aastal vastavalt 35%), oli mitte-eestlaste kriminaalne aktiivsus 2000. aastal oluliselt kõrgem kui eestlastel, s.o vastavalt eestlastel 0,78 ja mitte-eestlastel 1,46. Kahjuks ei ole ülalnimetatud põhjustel võimalik tuua kriminaalse aktiivsuse näitajaid rahvuste lõikes 2001. aasta kohta. Olemasolevate andmete põhjal võib öelda, et mitte-eestlaste suhteline osa kuritegusid toimepannud isikute hulgas on kriminaalse aktiivsuse koefitsiendi alusel püsivalt suurem kui eestlastel (vt Tabel 34).

Tabel 34. Mitte-eestlaste osakaal kurjategijate hulgas ja kogu rahvastikus 1993.-2000. aastal

Aasta	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Osakaal süüdistatavatest (%)	40,9	42,5	42,6	42,7	44,0	44,5	45,4	46,9	46,5
Osakaal elanikkonnast (%)	-	35,8	-	-	34,9	34,8	34,7	32,1	-
Kriminaalne aktiivsus	-	1,19	-	-	1,26	1,28	1,31	1,46	-

Varemkaristatute osakaal moodustas 2001. aastal 39%, mis on kõige kõrgem näitaja kogu vaadeldava perioodi jooksul. Vaadates tendentse aastatel 1993-2001, näeme varemkaristatud isikute osakaalu pidevat suurenemist kurjategijate hulgas. Tavaliselt järeldatakse niisuguse üldpildi põhjal, et karistused ei ole piisavalt efektiivsed. Niisugune järeldus on aga ainult osaliselt õige. Pigem näitab korduvkurjategijate osakaalu kasv eelkõige elanikkonna süvenevat polariseerumist seaduskuulekaks ja mitteseaduskuulekaks osaks. Kui kuritegevuse kasvades väheneb korduvkurjategijate osakaal ja kasvab esmakordselt kuritegusid toimepannud isikute osakaal, tähendab see massilist uute inimeste sattumist kurjategijate kontingenti. Ehk muuhulgas seda, et piir kurjategijate ja seaduskuulekate inimeste vahel on muutunud ebamääraseks. Riikluse rahuliku arengu korral toimub aga alati elanikkonna polariseerumine käitumise seaduskuulekuse alusel. Niisuguse polariseerumise asjaolude täpne fikseerimine ja kurjategijate kontingendi eripärade väljatoomine peaks olema aluseks meetmete planeerimisele kriminaalselt kõige aktiivsema elanikkonna kontingendi suhtes (vt tabel 27 lisas).

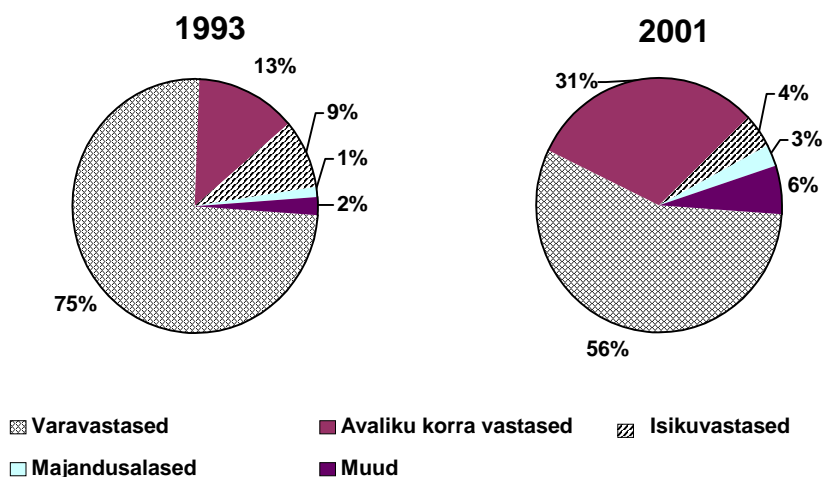
Vaadeldaval perioodil on aga vähenenud 57%lt 49%le nende isikute osakaal kurjategijate hulgas, kes kuriteo toimepanemise ajal ei õppinud ega töötanud. Sama tendents on olnud samuti püsiv, kuid mida niisugune muutus kirjeldab, ei ole olemasolevate andmete põhjal võimalik öelda. Üks seletus oleks, et tänapäevaseid olusid arvestades on raske ühetähenduslikult määratleda, mida tähendab mitteõppimine ja mittetöötamine,

mistõttu arvestuskaardil jääb nimetatud lahter täitmata. Selle tulemusena satub isik automaatselt õppivate-töötavate isikute hulka. Ilmselt on tegemist nõukogude perioodist pärit tunnusega ("tööpõlgur"), mille informatiivsus on muutunud küsitavaks ja vajalik oleks uute tegevusalasid kirjeldavate tunnuste sisseviimine politseistatistikasse (vt tabelid 26, 27 lisas).

Kuritegusid toimepannud isikud jagunesid 2001. aastal toimepannud kuritegude alusel järgmistesse gruppidesse: varavastaste kuritegude toimepanijad 7435 (55,5%), avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu suunatud kuritegude toimepanijad 4169 (31,1%), isikuvastaste kuritegude toimepanijad 580 (4,3%) ja muude kuritegude toimepanijad 1208 (9,1%). Muude kuritegude hulgas moodustasid suhteliselt suure osa majandusalased kuriteod. Täpsustuseks lisame, et juhul kui üks isik oli toime pannud rohkem kui ühe kuriteo, määratleti tema kuuluvus kõige raskema kuriteo alusel.

Vaadeldaval perioodil ilmnevad kurjategijate kontingendi struktuuris toimepannud kuritegudest lähtudes väga selged tendentsid. Esiteks on pidevalt vähenenud varavastaste kuritegude toimepanijate osakaal. Kui 1993. aastal moodustasid varavastaseid kuritegusid toimepannud isikud kõikidest kurjategijatest 75%, siis 2001. aastaks oli vastav näitaja vähenenud 55%le. Teiseks on samal ajal rohkem kui kaks korda kasvanud avaliku korra vastaseid kuritegusid toimepannud isikute osakaal (13%lt 31%le). Kolmandaks vähenevad alates 1998. aastast isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute osakaal. Võrreldes 1993. ja 2001. aastat, näeme nende osakaalu rohkem kui kahekordset vähenemist (9%lt 4%le). Neljandaks kasvab vaadeldaval perioodil pidevalt muid kuritegusid toimepannud isikute osakaal, mis 2001. aastal oli üle kahe korra kõrgem kui 1993. aastal (vt tabel 20 lisas).

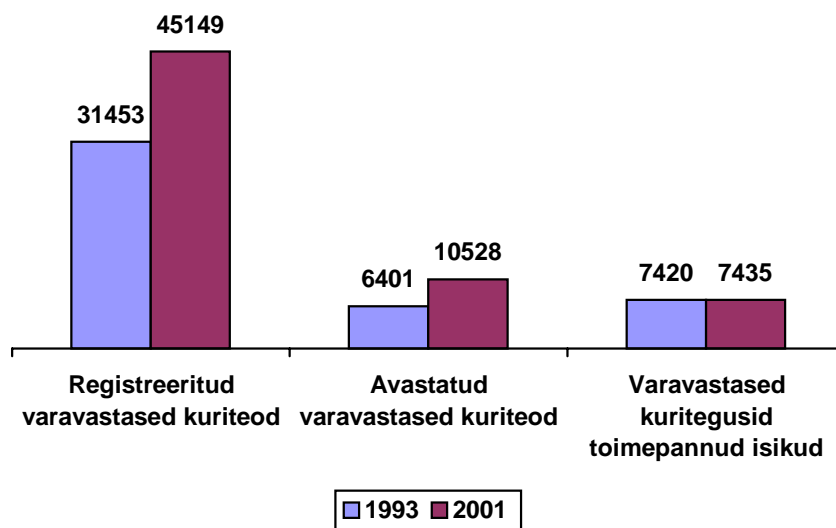
Niisugused tendentsid langevad täpselt kokku muutustega registreeritud kuritegevuses. Erinevuseks on see, et samad trendid ei joonistu kurjategijate puhul välja nii reljeefselt kui registreeritud kuritegude puhul ja samasuunalised muutused leiavad aset alles teatava ajalise perioodi möödudes.

Joonis 44. Süüdistatavad toimepandud kuritegude lõikes 1993. ja 2001. aastal

6.2.1 Varavastastes kuritegudes süüdistatavad

Varavastaseid kuritegusid toimepandnud isikute arv oli 2001. aastal praktiliselt sama suur kui 1993. aastal (ligikaudu 7400). Kuna samal ajal on oluliselt kasvanud registreeritud varavastaste kuritegude arv, suureneb pidevalt seda liiki kuritegude hulk, mis jäävad ametlikult lahendamata. Seda ka juhul, kui võtame arvesse, et varavastaste kuritegude puhul langeb ühe kurjategija arvele reeglina mitu varavastast kuritegu. Üheks tekkinud olukorra põhjuseks on varavastaste kuritegude madal avastamisnäitaja, mis on küll kasvanud, kuid jääb maha kuritegude arvu kasvutempot. Teiseks kuuluvad politsei prioriteetide hulka viimastel aastatel mitte enamasti väikese materiaalse kahjuga varavastased kuriteod, vaid muud kuritegude liigid (nt rasked isikuvastased kuriteod, narkokuriteod, liikluskuriteod).

Joonis 45. Registreeritud varavastased kuriteod, avastatud varavastased kuriteod ja varavastaseid kuritegusid toimepannud isikud 1993. ja 2001. aastal

Kuna selle grupi osakaal kõikide kurjategijate hulgas on suur, sarnaneb see paljuski kogu kurjategijate kontingendiga. 2001. aastal varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas oli mehi 91% ja naisi vastavalt 9%. Niisugune sooline proportsioon on säilinud muutumatuna kogu vaadeldaval perioodil. Kõige suurema grupi moodustasid isikud vanuses 18–24 aastat (39%), kellele järgnes vanusegrupp 25–39 eluaastat (16%). Varavastaste kuritegude toimepanijad on vaadeldaval perioodil muutunud nooremaks, mida näitab kuni 24-aastaste osakaalu suurenemine (vt Tabel 35).

Tabel 35. Varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute vanuseline struktuur 1993. ja 2001. aastal (%)

Aasta	Kuni 15	16–17	18–24	25–29	30–39	40–55	Üle 55
1993	7,4	13,3	30,4	15,0	16,3	9,9	1,5
2001	7,6	12,8	39,0	15,7	15,2	8,7	0,9

Varavastaseid kuritegusid toime pannud alaealiste arv on alates 1993. aastast kuni 2001. aastani 14% võrra kasvanud. Proportsionaalselt moodustavad alaealised kõigi varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas suurema osa kui kõigi kurjategijate hulgas (ligikaudu 20%). Kõige suurem oli alaealiste osakaal 1995. aastal 25% ja kõige madalam 1993. aastal – 18%. Seega iseloomustas alaealisi üha rohkem varavastaste kui muude kuritegude toimepanemine.

Varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas oli eestlasi 2001. aastal 3823 ehk 51% (üldse kurjategijate hulgas 53%). 1993. aastal moodustasid eestlased nendest 59% (üldse kurjategijate hulgas samuti 59%). Varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas moodustavad järelkult mitte-eestlased proportsionaalselt natuke suurema osa kui kogu kurjategijate kontingendis tervikuna. Üldiseks tendentsiks on aga mitte-eestlaste osakaalu kasv (vt tabel 24 lisas).

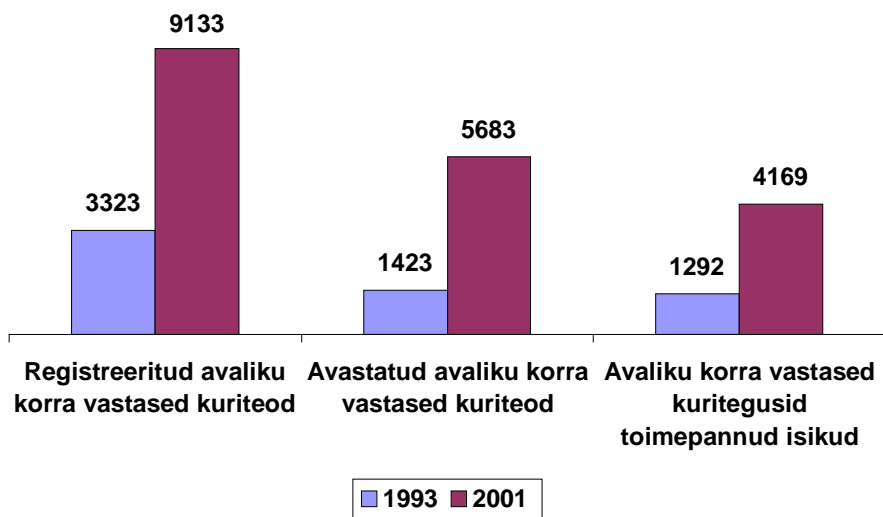
Samasugune muutus ilmneb ka varemkaristatute puhul, kelle osakaal on alates 1993. aastast 10% võrra kasvanud. Kasv on olnud ühtlane, mis näitab püsivat trendi (vt tabel 27 lisas).

Varavastaseid kuritegusid 2001. aastal toimepannud isikutest moodustasid kõrgharidusega isikud ca 1%, keskhariidusega isikud 40%, põhiharidusega isikud 38% ja algharidusega isikud üle 20%. Võrreldes 1993. aastaga on varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute haridustase oluliselt langenud. Varavastaste kuritegude toimepanijad on võrreldes teiste kurjategijatega kõige madalama haridustasemega.

Keskmine varavastaste kuritegude (varguste) toimepanija on seega noor mees, madala haridusega (enamasti alla keskhariiduse), eesti või mitte-eesti rahvusest, kes on tõenäoliselt varem karistatud.

6.2.2 Avaliku korra vastastes kuritegudes süüdistatavad

Avaliku korra vastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulk on vaadeldaval perioodil kasvanud rohkem kui kolm korda (3,2). Kui 1993. aastal tehti kindlaks 1292 avaliku korra vastaseid kuritegusid toimepannud isikut, siis 2001. aastal oli vastav näitaja 4169. Kõige suurema osa kasvust on selleliigiliste kuritegude korral andnud liikluskuritegude ja narkokuritegude toimepanijad. Kuna niisuguseid kuritegusid toimepannud isikute grupid erinevad üksteisest oluliselt, vaatleme neid järgnevalt eraldi.

Joonis 46. Registreeritud avaliku korra vastased kuriteod, avastatud kuriteod ja kuritegusid toimepannud isikud 1993. ja 2001. aastal

Liikluskuritegusid toimepannud isikud

Liikluskuritegusid toimepannud isikute arv oli 2001. aastal 4,7 korda kõrgem kui 1993. aastal (isikute arvud vastavalt 1569 ja 335). Eriti intensiivselt kasvas niisuguste kurjategijate arv 2000. aastal võrreldes 1999. aastaga, kui kriminaliseeriti liiklusvahendi teistkordne joobes juhtimine. Liikluskuritegude tõttu vastutusele võetud isikud on kogu maailmas muudest kurjategijatest erinev kontingent, sest just selle kuriteoliigi puhul avaldub kõige eredamalt seadusandja suhteliselt vaba voli kriminaalse ja mittekriminaalse käitumise piiritlemisel. Samuti on liikluskuriteo toimepanemine võimalik ka niisuguste inimeste poolt, kelle puhul muude kuritegude toimepanek on väga vähe tõenäoline. Seetõttu ei peeta liikluskurjategijate toimepanijad paljudes riikides kurjategijateks selle mõiste tavapärasel tähenduses ja nende üle peetakse eraldi arvestust (nt Ameerika Ühendriigid).

Liikluskuritegusid toimepannud isikute hulgas on väga vähe naisi (2001. aastal moodustasid naised nendest 3%), alaealisi (2001. aastal moodustasid alaealised nendest 2%) ja varem kriminaalkorras karistatud (2001. aastal moodustasid karistatud 26%). Nagu näitab liikluskurjategijate vanuseline struktuur, on nende hulgas tunduvalt rohkem kõrgematesse vanusegruppidesse (vanus 30–39 eluaastat) kuulujaid kui kõikide teiste kuritegude puhul.

Võrreldes teiste kurjategijatega on liikluskuritegude toimepanijate haridustase suhteliselt kõrge. 2001. aastal oli keskharidus või rohkem ligikaudu 70% isikuist. Kuid ka selle kontingendi puhul on toimunud vaadeldaval perioodil haridustaseme vähenemine.

Keskmine liikluskuritegude toimepanija on seega keskealine (või vanem) eesti rahvusest mees, kellel on valdavalt keskharidus ning keda pole varem karistatud.

Narkokuritegusid toimepannud isikud

Koos narkokuritegude kiire kasvuga on suurenenud ka niisuguste isikute arvu kasv, kes panevad toime narkokuritegusid. 2001. aastal ületas narkootikumidega seotud kuritegude toimepanejate hulk 1993. aasta taseme 54 korda (vastavalt 19 ja 1019 isikut). Valdava osa moodustavad niisugusest kontingendist narkootikumide tarvitajad ja omajad (narkomaanid) ning väiksema vahendajad.

Võrreldes muude kuritegude toimepanijate osakaaluga moodustavad narkokuritegude toimepanijate hulgas naised suhteliselt suure osa (osakaal vahemikus 10–20%). Narkokuritegude toimepanijad on väga noored, neist kuulusid 2001. aastal rohkem kui pooled vanusegruppi 18–24 eluaastat.

Tabel 36. Narkokuritegusid toimepannud isikute vanuseline struktuur 2001. aastal (%)

Vanusegrupid	Kuni 15	16–17	18–24	25–29	30–39	40–55	Üle 55
Arv	11	88	560	178	128	51	3
Osakaal	1,1	8,6	55,0	17,5	12,6	5,0	0,3

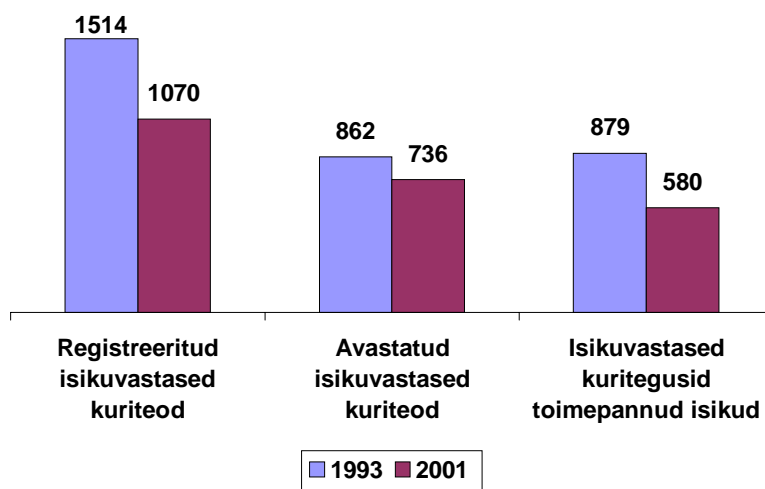
Mitte-eestlaste osakaal narkokuritegude toimepanijate hulgas on väga kõrge. Narkokuriteod on kuritegude liik, kus eestlased moodustavad ainult ligikaudu ühe viiendiku (2001. aastal 18%). Selline eestlaste ja mitte-eestlaste proportsioon on olnud püsiv kogu vaadeldaval perioodil. Teistsugune dünaamika ilmnes niisuguste kurjategijate kodakondsust vaadeldes. Kui veel 1990. aastate keskpaigas moodustasid narkokuritegude toimepanijatest eesti kodanikud ca 25–30%, siis 2001. aastal oli vastav näitaja juba üle 40%. Seega kasvab narkokuritegude toimepanijate hulgas eesti kodanike osakaal.

Võrreldes varavastaste kuritegude toimepanijatega, on narkokuritegude toimepanijate haridus suhteliselt kõrge. 2001. aastal oli neist rohkem kui pooltel (51%) keskkharidus. Pikemaajalises perspektiivis ilmneb aga, et niisuguste kuritegude toimepanijate haridustase on langenud.

Keskmine narkokuritegude toimepanija Eestis on seega noor mees (vanuses 18–24 aastat), mitte-eestlane, kesk- või põhiharidusega, ei tööta ega õpi ning on pärit Tallinnast või Narvast.

6.2.3 Isikuvastastes kuritegudes süüdistatavad

2001. aastal tehti kindlaks 580 isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikut, mis on 34% vähem kui 1993. aastal. Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute arv oli suhteliselt kõrge 1990. aastate esimesel poolel ja 1990. aastate teisel poolel toimus niisuguseid kuritegusid toimepannud isikute arvu pidev vähenemine. Isikuvastaste kuritegude arv on vähenenud aeglasemas tempos (vähenemine vaadeldaval perioodil 29%) kui isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute arv.

Joonis 47. Registreeritud isikuvastased kuriteod, avastatud isikuvastased kuriteod ja isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikud 1993. ja 2001. aastal

Naiste osakaal isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas on väiksem kui enamiku teiste kuriteoliikide korral. Peale selle on naiste osakaal isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas kogu vaadeldaval perioodil vähenenud, olles 1993. aastal 8% ja 2001. aastal 5%.

Vaadeldes 2001. aastal isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute vanuselist struktuuri, näeme, et neist kõige suurema grupi moodustavad 30–39-aastased (29%) ja 40–55-aastased (27%). Võrreldes isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute vanust muude kurjategijate vanusega, ilmneb, et isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute keskmine vanus on kõrgem kui kurjategijate kontingendis üldse (v.a liikluskurjategijad) (vt Tabel 37).

Tabel 37. Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute vanuseline struktuur 1993. ja 2001. aastal (%)

Aasta	Kuni 15	16–17	18–24	25–29	30–39	40–55	Üle 55
1993	1,0	4,0	22,8	14,7	30,4	21,6	5,6
2001	1,6	4,7	19,1	14,1	28,6	27,1	4,8

Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas oli 2001. aastal eestlasi 273 isikut ehk 47%. 1993. aastal moodustasid eestlased selleliigiliste kuritegude toimepanijate hulgas 58%. Eestlaste osakaal on vaadeldaval perioodil isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas vähenenud rohkem kui üldse kurjategijate hulgas. Eesti kodanikke oli 362 ehk 62%. Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas moodustavad mitte-eestlased ja Eesti kodakondsust mitteomavad isikud jätkuvalt suurema osa kui kogu kurjategijate kontingendis.

Isikuvastaseid kuritegusid 2001. aastal toimepannud isikutest moodustasid kõrgharidusega isikud 3%, keskharidusega isikud 54%, põhiharidusega isikud 30% ja algharidusega isikud 13%. Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute haridustase on seega suhteliselt kõrge võrreldes näiteks varavastaseid kuritegusid toimepannud isikutega. Retsidivistide osakaal isikuvastaste kuritegude toimepanijate hulgas ei erine muist kurjategijaist, kuigi on vaadeldaval perioodil kasvanud. Näiteks 2001. aastal moodustasid varemkaristatud isikud isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas 39% (üldse kurjategijate hulgas samuti 39%).

Tapmisi toimepannud isikud

Tahtlikke tapmisi (KrK §-d 100–103) toimepannud isikute arv, mis kuni 1995. aastani kasvas, alustas pärast seda kuni tänaseni kestvat languseperioodi. 2001. aastal oli tapmisi toimepannud isikute arv ligi 40% võrra väiksem kui 1993. aastal. Tahtlike tapmiste puhul on registreeritud kuritegude, avastatud kuritegude ja kindlaks tehtud kur-

jategijate näitajate omavahelised erinevused võrreldes teiste kuriteoliikidega kõige väiksemad. Kuna tahtlikke tapmisi toimepannud isikute arv on statistilises mõttes väike, võib erinevate rahvastikugruppide osakaal aastate võrdluses teha suuri üles-alla hüppeid.

Neist isikutest moodustasid mitte-eestlased 2001. aastal 63% (absoluutarv 153). 1993. aastal oli sama näitaja 51% ning kõige kõrgema osakaalu moodustasid mitte-eestlased tapmisi toimepannud isikute hulgas 1998. aastal (68%). Mitte-eestlaste osakaal tapmisi toimepannud isikute hulgas on suurem kui varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas ning üldtendentsiks on nende osakaalu mõningane kasv.

Tabel 38. Mitte-eestlaste ja varem karistatute osakaal tapmisi toimepannud isikute hulgas 1993.-2001. aastal

Aasta	Mitte-eestlased		Varem karistatud	
	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
1993	130	51	95	38
1994	157	56	115	41
1995	197	66	118	40
1996	173	64	127	47
1997	143	53	125	46
1998	141	68	98	47
1999	99	58	84	49
2000	113	59	92	48
2001	97	63	62	41

Meeste ja naiste proportsioon tahtlikke tapmisi toimepannud isikute hulgas oli 2001. aastal vastavalt 93% (absoluutarv 142) ja 7% (absoluutarv 11). Naiste osakaal tahtlike tapmiste puhul on kõrgem kui sama näitaja enamiku muude kuriteoliikide korral ja naiste poolt toimepandud tapmiste ohvriks langevad kõige sagedamini nende lähisugulased.

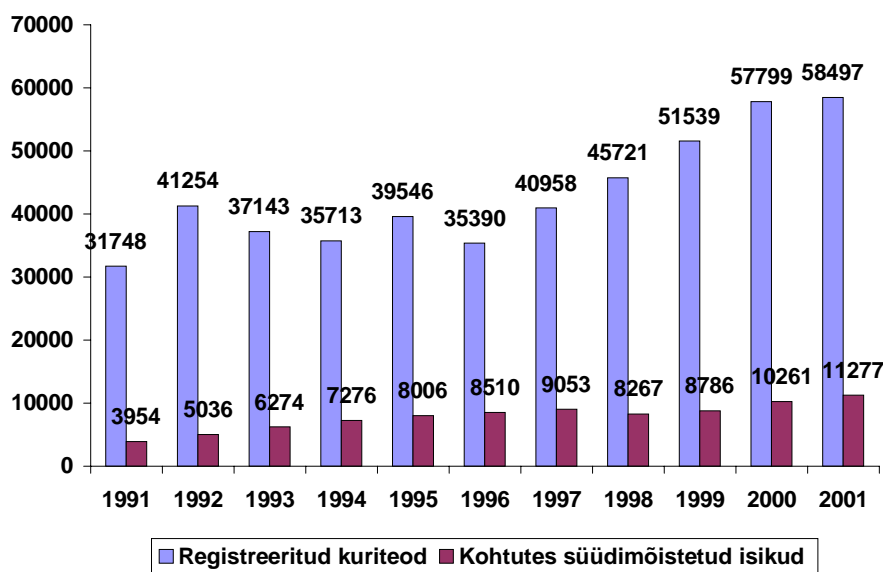
Alaealised moodustavad tapmisi toimepannud isikutest stabiilselt 5–9% ja varemkaristatud ca 40–50%. Nende näitajate osas puuduvad aastatel 1993-2001 kindlasuunalised arengud. Tapmisi toimepannud isikute vanus on kõrgem enamiku muude kurjategijate vanusest, mis on kogu maailmas tuntud seaduspärasus.

Tapmisi toimepannud isikute haridustase on mõnevõrra kõrgem varavastaseid kuritegusid toimepannud isikute haridusest.

Keskmine tapmise toimepanija on seega mitte väga noor mees, kesk- või põhiharidusega, sagedasti mitte-eesi rahvusest, tõenäoliselt varem karistatud.

6.3 Kohtutes süüdimõistetud isikud

Eestis mõisteti I ja II astme kohtutes süüdi 2001. aastal jõustunud kohtuotsuste järgi 11 277 isikut. See arv ületas 2000. aastal süüdimõistetud isikute koguarvu 10% võrra (absoluutarv 10 261). Kui võrrelda 2001. aastal süüdimõistetute arvu 1995. aastal süüdimõistetute arvuga (8006), näeme, et süüdimõistetute arv on kasvanud 41% võrra. Nagu näitab vastav statistika, jätkab kohtutes süüdimõistetute arv kasvamist koos registreeritud kuritegude ja avastatud kuritegude arvu kasvamisega. Samas jääb süüdimõistetute arvu kasv maha registreeritud kuritegude arvu kasvutempost.

Joonis 48. Registreeritud kuriteod ja kohtutes süüdimõistetud isikud 1993.-2001. aastal

Naised moodustasid kõigist 2001. aastal süüdimõistetutest ligikaudu 9%. Aastatel 1997–1999 tõusis süüdimõistetute hulgas mõnevõrra naiste osakaal varasemalt 7%lt 9% tasemele, kuhu on jäänud tänaseni. Kindlat tendentsi naiste osakaalus kõigi süüdimõistetute hulgas vaadeldaval perioodil ei ilmnenu.

Kõigist 2001. aastal süüdimõistetutest oli varem kohtulikult karistatud 3895 ehk 34,5% (2000. aastal 3103 ehk 30,2%). Kustumata karistus oli 1266 isikul, kellest 750 isikul oli üks ja 516 kaks kustumata karistust. Nagu kuritegudes kahtlustatavate hulgaski, kasvab süüdimõistetute hulgas pidevalt retsidiivistide osakaal, mis näitab elanikkonna polariseerumist seaduskuulekuse alusel.

Suurimaks vanusegrupiks kohtutes süüdimõistetute hulgas olid 2001. aastal 18–24-aastased isikud (36%), kes moodustavad juba aastaid üle ühe kolmandiku kõigist süüdimõistetutest. Statistikast ei selgu paraku, milline konkreetne vanus sellest suurest vahemikust kõige olulisemat rolli mängib. Olemasolevate andmete põhjal võib siiski öelda, et alaealiste osakaal süüdimõistetute hulgas on vaadeldaval perioodil vähenenud, kuid see ei tähenda süüdimõistetute üldist vanuse kasvu. Kõige suurema osa süüdimõistetutest Eestis moodustavad püsivalt nn noored täiskasvanud ehk isikud vanuses üle 18 ja alla 25 eluaasta. Niisugust seaduspärasust on tuvastatud kogu maailmas.

Tabel 39. Kohtutes süüdimõistetute vanuseline struktuur 1996. ja 2001. aastal

Vanus	1996		2001	
	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
13-17	1551	18,2	1579	14,0
18-24	2735	32,1	4056	36,0
25-29	1262	14,8	1909	16,9
30-49	2616	30,7	3264	28,9
50 ja vanemad	346	4,1	469	4,2

Tegevusala järgi kuriteo toimepanemise ajal moodustasid 2001. aastal ja kogu vaadeldaval perioodil kõige suurema osa töötud. Töötute osakaal on olnud alates 1996. aastast püsivalt ca 44%. Proportsionaalselt teise suurusega grupi moodustasid tööliselised (kolmandik) ja kolmanda õpilased (10–15%). Teenistujaid oli 6,8% ja ülejäänud süüdimõistetud olid pensionärid (2,2%) ning kinnipeetavad (1,8%). Huvipakkuvad on muutused, mis on toimunud kinnipeetavate (panid kuriteo toime kinnipidamisasutuses) osakaalus süüdimõistetute hulgas. Pärast 1996. ja 1997. aasta tipptasemelt (nii arvuliselt kui osakaalult) langes kinnipeetavatest süüdimõistetute hulk kuni 2000 aastani. 2001. aastal toimus aga hüppeline niisuguste süüdimõistetute arvu kasv (5,2 korda), kes kandsid vabaduskaotuslikku karistust. Ilmselt on vanglates tegemist väga tõsiste distsipliiniprobleemidega.

2001. aastal süüdimõistetutest oli kõrg-, kesk- või keskeriharidus 4847 (43%) isikul ning alg- või põhiharidus 6430 (57%) isikul. Seega moodustavad kohtutes süüdimõistetutest rohkem kui poole madala haridustasemega isikud. Praktiliselt samad haridusnäitajad olid süüdimõistetutel ka kogu vaadeldaval perioodil. Kohtustatistikas kasutatav haridustaseme skaala on koostatud nii vähetundlikuna, et jaotab isikud aasta-aastalt stabiilsetesse osadesse umbes 40% ja 60%. Niisugusel jaotamisel pole paraku võimalik saada mingisugust täpsemat informatsiooni süüdimõistetute haridustaseme ajalisest dünaamikast.

Kodakondsuse järgi moodustasid 2001. aastal kõige suurema osa Eesti kodakondsust omavad isikud (69%), kellele järgnesid kodakondsuseta (26%) isikud. Vene kodakondsust (4%) või mõne muu riigi kodakondsust (1%) omavad isikud moodustasid suhteliselt väikese osa. Alates 1995. aastast on pidevalt kasvanud Eesti kodakondsusest süüdimõistetute osakaal ja vähenenud kodakondsuseta isikute osakaal süüdimõistetute hulgas. Vene kodakondsusega isikute osakaal on mõnevõrra kasvanud. Rahvuste alusel sellist jaotust esitada ei ole võimalik, kuna kohtustatistikas rahvustunnust eraldi välja ei tooda (vt tabel 36 lisas).

6.3.1 Alaealised süüdimõistetud

Alaealiste süüdimõistetute arv on vaadeldaval perioodil kasvanud ja 2001. aastal oli süüdimõistetud alaealisi 65% rohkem kui 1993. aastal. Kõige rohkem alla 18-aastaseid isikuid mõisteti süüdi 1997. aastal (1668), kui nad moodustasid üle 18% kõigist süüdimõistetutest. Alates 1998. aastast on alaealiste osakaal süüdimõistetute hulgas oluliselt vähenenud, mida võib seletada muuhulgas alaealiste mõjutusvahendite seaduse rakendamisega 1998. aastal.

Süüdimõistetud alaealistest oli 2001. aastal tütarlapsi 157 ehk 10%. Tüdrukute osakaal süüdimõistetud alaealiste hulgas ei erine olulisel määral naissoo osakaalust kõigist süüdimõistetutest, jäädes vaadeldaval perioodil 8–10% piiresse.

Tabel 40. Naissoost alaealised süüdimõistetud 1995.-2001. aastal

Aasta	Süüdimõistetud naissoost alaealiste arv	Osakaal süüdimõistetud alaealistest (%)
1995	104	7,4
1996	110	7,1
1997	196	11,8
1998	141	9,3
1999	121	7,8
2000	140	8,7
2001	157	9,9

Kuriteo toimepanemise ajal ei õppinud ega töötanud 376 isikut ehk 24% kõigist 2001. aastal süüdimõistetud alaealistest, mis on vähem kui 2000. aastal. Ilma kindla tegevusalata alaealiste arv ja osakaal süüdimõistetud alaealiste hulgas on vaadeldaval perioodil pidevalt vähenenud, kuigi samal ajal suurenes hulkuvate laste hulk. Mida niisugune statistiline muutus kirjeldab, on olemasolevate andmete põhjal raske öelda. Üks võimalik põhjus on see, et selliseid alaealisi, kes koolis tegelikult ei käi, hoitakse jätkuvalt kooli õpilaste nimekirjas. Kuna iga õpilase pealt laekuvast nn pearahast sõltub koolide finantseerimine, püütakse administratsiooni poolt võimalikult väheseid nimekirjast kustutada. Nõnda võib ka hulkuv alaealine olla vormiliselt õpilane ning ei kuulu mittetöötavate ega mitteõppivate alaealiste alla.

Süüdimõistetud alaealistest moodustasid kõige suurema osa 2001. aastal eesti kodakondsusega isikud (73%), kellele järgnesid kodakondsuseta isikud (25%). Vene kodakondsus oli 2% alaealistest süüdimõistetutest ja mõne muu riigi kodakondsus kuuel (0,3%) alaealisel süüdimõistetul. Vaadeldaval perioodil ilmneb selgelt eesti kodakondsusega alaealiste arvu kasv ja ilma kodakondsuseta alaealiste arvu vähenemine. Niisugune muutus toimub paralleelselt eesti kodakondsusega isikute arvu kasvuga Eestis.

6.4 Kriminaalhooldusalused

Kriminaalhoolduse all olevate isikute sooline struktuur on vaadeldaval perioodil olnud suhteliselt muutumatu. Naised moodustavad ca 8–9% ja mehed 91–92%. See langeb praktiliselt kokku naiste osakaaluga kurjategijate hulgas, mis näitab, et soolisel

tunnusel ei ole diferentseerivat rolli kriminaalhoolduse määramisel. Kõige väiksem naiste osakaal kriminaalhooldusaluste hulgas oli 1998. aasta lõpus (8,4%).

Kriminaalhooldusaluste isikute keskmine vanus on vaadeldaval perioodil pidevalt kasvanud. Kõigil aastatel on arvukaim vanuserühm olnud 22–33-aastased ning selle vanuserühma osakaal on suurenenud 31%lt 39%le. Samal ajal on aga vähenenud alaealiste (s.o 13–17-aastased) kriminaalhooldusaluste osakaal, kes 1998. aastal moodustasid 21% ja 2001. aastal 11%. Huvitav on siinjuures, et 2001. aastal 2000. aastaga võrreldes vähenes isegi alaealiste kriminaalhooldusaluste absoluutarv 5,4% võrra. Kuritegusid toimepannud alaealiste arv on samal perioodil igal aastal kasvanud, mis võib tekitada küsimusi neile määratud sanktsioonide kohta. Niisuguse vastuolulise tendentsi põhjuseid tuleb näha kahesugustes asjaoludes. Esiteks on alaealiste suhtes võimalik (vastavalt alaealise mõjutusvahendite seadusele) alates septembrist 1998 kohaldada niisuguseid meetmeid, mida täiskasvanute suhtes ei rakendata (nt erikooli suunamine, käendusele võtmine). Teiseks on alaealistele määratud vabaduskaotuslikud karistused reeglina suhteliselt lühiajalised, mis vähendab jällegi niisuguste alaealiste hulka, keda vabastatakse vanglast ennetähtaegselt.

Kriminaalhooldusaluste rahvuslikus koosseisus olid 2001. aasta lõpul enamuses eestlased (61% ehk 4304 isikut), neile järgnesid venelased (34% ehk 2431 isikut). Muud rahvused moodustasid oluliselt väiksema osa – 5% ehk 342 isikut. Alates 1999. aastast on toimunud eestlaste osakaalu mõningane vähenemine ja venelaste osakaalu kasv. 1998. aasta kohta esitatud kriminaalhoolduse statistikas rahvust tunnusena välja ei toodud.

2001. aasta lõpus moodustasid Eesti kodakondsusega isikud kõigist kriminaalhoolduse all olevaist isikutest ligi 72%, ilma kodakondsuseta isikud 16% ja vene kodakondsusega isikud ligi 8%. Eesti kodakondsusega isikute osakaal on vaadeldaval perioodil jäänud stabiilselt 70–73% vahemikku. Samal ajal on oluliselt vähenenud ilma kodakondsuseta isikute osakaal (25%lt 1998. aasta lõpul) (vt tabel 43 lisas).

2001. aasta lõpul moodustasid kriminaalhooldusaluste hulgas kõige suurema osa põhiharidusega isikud (35%), kellele järgnesid keskharidusega isikud (19%). Keskeri- ja kutseharidusega isikuid oli kriminaalhooldusaluste hulgas 18% ja algharidusega isikuid 17%. Aastatel 1998–2001 olulisi muutusi kriminaalhooldusaluste haridustasemes esile ei tulnud. Kui vaadata kõrghariduse lõikes, ilmneb kõrgharidusega isikute osakaalu kasv 1,3%lt 2,3%le. Kriminaalhooldusaluste haridustase on siiski kõrgem kui üldse kuritegusid toimepannud isikute oma. Parema haridusliku taustaga inimestel on suuremad võimalused kriminaalhoolduse saamiseks kui madalama haridustasemega isikutel (vt tabel 44 lisas).

Kriminaalhooldusaluste perekonnaseisuks oli valdavalt vallaline (2001. aasta lõpul 55%). Vallaliste kõrgem arv 1998. aastal on ilmselt seletatav skaala erinevusega, kus vabaabi-elus olek jaotus vallalisuse ja abielus oleku vahel. 2001. aastal on märgitud tervelt 19% juhtudel perekonnaseisuks vabaabieliu, mida 1998. aastal üldse ei märgitud.

Kriminaalhooldusaluste tegevusvaldkonnaks oli 2001. aastal valdavalt märgitud töötamine (40%). Töötud ja tegevusetud moodustasid kokku 19%, mis on ilmselt vähem kui teistes kriminaal-justiitsüsteemi lülides olevate isikute vastav näitaja. Oluline oli ka õpilaste ja üliõpilaste osakaal, moodustades üle 15%. Ilmselt annab töөлkäija või õppija staatus suurema võimaluse selleks, et isikule määrataks kriminaalhooldus.

6.4.1 Alaealised kriminaalhooldusalused

Alaealised (vanus 13–17) moodustasid 2002. aasta alguses kõigist kriminaalhooldusalustest 11% (771 isikut). Neist 680 ehk 88% olid meessoost ja 91 ehk 12% olid naissoost. Vanglast vabastatud moodustasid kõigist alaealistest kriminaalhooldusalustest vaid 2% (14 isikut) ja 98% alaealistest oli määratud kriminaalhooldusele kohtu poolt koos tingimisi vabadusekaotusest vabastamisega.

Alaealiste kriminaalhooldusaluste hulgas moodustasid 2001. aasta lõpus eestlased – 509 ehk 66%, venelased – 252 ehk 33% ja muud rahvused – 10 ehk 1%. Kodakondsuse alusel oli kõige rohkem Eesti kodakondsusega alaealisi – 603 (78%), kellele järgnesid kodakondsuseta – 104 (14%) ja Vene kodakondsusega isikud – 33 (4%) (vt Tabel 41).

Tabel 41. Alaealiste kriminaalhooldusaluste kodakondsus 1998. ja 2001. aastal

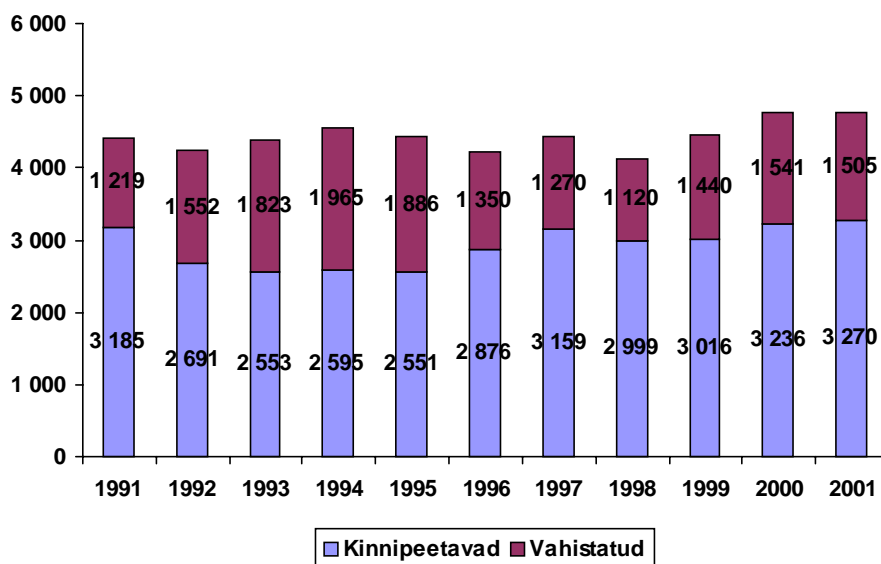
Kodakondsus	1998		2001	
	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
Eesti	287	67,8	603	78,1
Ilma koda-kondsuseta	125	29,6	104	13,5
Vene	10	2,4	33	4,2
Muu	1	0,2	33	4,2

6.5 Vanglapopulatsioon

1. jaanuaril 2002 viibis Eesti vanglates kokku 4775 inimest, neist 3270 ehk 68% moodustasid vanglakaristuse kandjad (kinnipeetavad) ja 1505 isikut ehk 32% viibisid vahi all. Vahistatud olid eeluurimise all olevad isikud ja need, kelle suhtes süüdimõistev kohtuotsus ei olnud jõustunud. Vanglapopulatsioon Eestis on olnud pidevalt samas suurusjärgus (4100 ja 4800 vahemikus), jäädes kogu iseseisvusperioodil sisuliselt muutumatuks. Kuna samal ajal on vähenenud Eesti elanike arv, on vanglates viibijaid 100 000 elaniku kohta 1990. aastate teisel poolel rohkem, kui oli 1990. aastate esimesel poolel. 2001. aasta lõpul oli neid 100 000 elaniku kohta 350, mis on võrreldes teiste demokraatlike riikidega erakordselt kõrge näitaja.

Kui vaadata vanglakaristuse kandjaid ja vahistatuid eraldi, ilmnevad mõned olulised tendentsid. Kõige suurema osakaalu moodustasid vahistatud 1994. aastal (43%). Vahistatute arv kasvas alates 1998. aastast, kuigi enne seda oli toimunud selle paar aastat väldanud langus. Kõige suurem arv süüdimõistetuid oli 2001. aastal, kuigi sel aastal pandi toime kõige vähem raskeid isikuvastaseid kuritegusid. Süüdimõistetute arv kasvab alates 1999. aastast, seega oli vanglapopulatsiooni kasv viimastel aastatel vältimatu. Toodud tendentsidel ei ole otsest seost registreeritud kuritegevuse arenguga vaadeldaval perioodil.

Siinkohal tuleb rõhutada, et kinnipeetavate arvu on põhimõtteliselt võimalik reguleerida ja hoida kindlates piirides. Kinnipeetavate hulk Eestis vaadeldaval perioodil on aga kujunenud stiihiliselt ning selle muutumisi pole suudetud kontrollida. Kui kunagi tahetakse jõuda kinnipeetavate arvu reaalse vähenemiseni, tuleb teha täpselt selgeks selle kujunemise mehhanism (mõjutavad faktorid) ja seejärel kasutada sihipäraseid meetmeid vanglapopulatsiooni suuruse kontrollimiseks.

Joonis 49. Vanglapopulatsioon kinnipeetavate ja vahistatute lõikes 1991.–2001. aastal (seisuga 1. jaanuar)

Kinnipeetavatest pooled (51%) kandsid 2001. aastal karistust varavastaste kuritegude eest ja umbes kolmandik isikuvastaste kuritegude eest (31%). Avaliku korra vastaseid kuritegusid olid toime pannud 12% ja muid kuritegusid 9% kinnipeetavatest. Kogu vaadeldaval perioodil ilmnenud tendentsiks on varavastaste kuritegude eest karistust kandvate isikute osakaalu vähenemine ja muude kuritegude eest karistust kandvate isikute osakaalu kasv. Muude kuritegude puhul on tegemist eeskätt majandusalaste kuritegudega. Isikuvastaste kuritegude eest karistust kandvate isikute osakaal oli kõige kõrgem 1990. aastate keskel. Muutused on toimunud sünkroonselt kohtutes süüdimõistetud isikute struktuuri muutustega. Ainuke erinevus on avaliku korra vastaste kuritegude puhul, mille eest karistust kandvate isikute arv pole kasvanud nii kiiresti kui nende eest süüdimõistetute arv. Liikluskuritegude eest mõistetakse reaalselt vabadusekaotust suhteliselt harva (vt tabel 47 lisas).

Vanglakaristuse kandjate hulgas moodustasid kõige arvukama grupi 2001. aastal 22–30 aastased isikud (41%), kellele järgnesid 31–40-aastased (25%) ja siis 41–50-aastased (15%). Viimase osakaal oli väga sarnane 18–21-aastaste osakaaluga (13%). Ülejäänud vanusegrupid moodustasid oluliselt väiksema osa kinnipeetavate hulgas. Kõige olulisemaks muutuseks vaatlusalusel perioodil tuleb lugeda 22–30-aastaste osakaalu kasvu ja 31–40-aastaste osakaalu vähenemist. Vanglate kontingent on aastatel 1994–2001 mõnevõrra noorenud. Olemasoleva statistika põhjal ei ole võimalik täpsemalt esile tuua toimunud muutusi (vt tabel 52 lisas).

Eestlased moodustasid 2001. aastal vabaduskaotuslikke karistusi kandvatest isikutest alla poole (ligikaudu 41%) ja venelased üle poole (ligikaudu 52%). Ülejäänud rahvuste osakaal oli 7%. Eestlasi oli vanglates vähem kui mitte-eestlasi juba 1992. aastal ning vaadeldaval perioodil on eestlaste osakaal kinnipeetavate hulgas pidevalt vähenenud (vt tabel 53 lisas). Eestlased, kes moodustavad arvilise enamuse kuritegude toimepanijatest, ei moodusta enamust vanglate kontingendis. Ilmselt on paljuski määrav eestlaste ja mitte-eestlaste poolt toimepandud kuritegude erinev raskusaste, mis ühtedel juhtudel teeb vanglakaristuse tõenäosemaks kui teistel. Nagu ilmnes eelnevast, panevad mitte-eestlased mõnevõrra sagedamini toime isikuvastaseid kuritegusid ja eestlased varavastaseid kuritegusid. Toimepandud kuritegude erinevused ei ole aga ammendav seletus kinnipeetavate kontingendis ilmnenule rahvuslikule diferentseerumisele.

Vaadates kinnipeetavate kodakondsust, ilmneb, et kuni 1999. aastani oli kõige suurem osakaal ilma kodakondsuseta isikutel. Kuna eesti kodakondsusega isikute arv on väga kiiresti kogu vaatlusalusel perioodil kasvanud, moodustavad sellised isikud viimastel aastatel juba ligi poole vanglate kontingendist (2001. aastal 49%). Samuti on kasvanud välisriikide kodanike arv ja osakaal vanglakaristuse kandjate hulgas, jäädes aga siiski alla 5% tasemele. Mõistetavalt moodustavad enamiku välisriikide kodanikest vene kodakondsusega isikud (vt tabel 54 lisas).

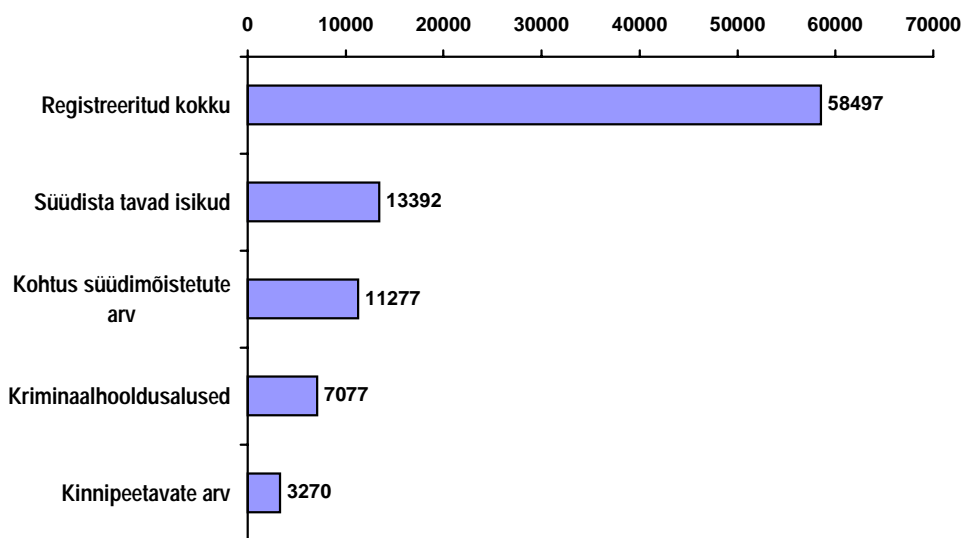
Kinnipeetavate hulgas moodustasid 2001. aastal kõige suurema osa keskharidusega isikud (37%), kellele järgnevad põhiharidusega isikud (32%). Ligikaudu ühe viiendiku (19%) moodustasid aga isikud, kellel oli algharidus või sellest isegi madalam haridus. Kõrgharidusega isikuid on vanglakaristuse kandjate hulgas ligikaudu 1%, mis on umbes kaks korda vähem kui neid oli kuritegude toimepanijate hulgas 2001. aastal. Vaadates kinnipeetavate haridustaseme muutumist kogu vaadeldaval perioodil, näeme selle ilmset langust. Eriti avaldub see kõige madalama haridusega isikute arvu ja osakaalu ligikaudu kolmekordses kasvus. Seega koondub vanglatesse üha enam väga madala haridustasemega kontingenti (vt tabel 55 lisas).

* * *

Üldiselt arvatakse, et riigi kogu elanikkond koosneb suurest domineerivast seaduskuulekate inimeste grupist ja väikesest osast kurjategijaist. Tegelikult on niisugune ettekujutus ainult osaliselt õige ja kriminoloogilised uuringud näitavad regulaarselt kriminaalse käitumise suhteliselt suurt, kuid ebaühtlast levikut erinevate elanikkonna kihtide hulgas. Sama kehtib ka niisuguste inimeste ootamatult suure hulga kohta ühiskonnas, kes on mingil elu perioodil puutunud isiklikult kokku kriminaal-justiitsüsteemiga. Kui liita kõik 2001. aastal kas kinnipeetavatena või kriminaalhooldusalustena esi-

nenud isikud, saame Eesti arvuks 10 347. Need vahetu kontrolli all olevad inimesed moodustavad Eesti elanikkonnast 0,8%.

Liikudes kriminaal-justiitssüsteemis politseist vangla suunas, väheneb inimeste arv, kelle suhtes mingeid meetmeid on rakendatud. Kirjeldades isikute arvu 2001. aastal selle süsteemi erinevates etappides, saame järgmise pildi:

Joonis 50. Registreeritud kuriteod, süüdistatavad isikud, kohtus süüdimõistetud, kriminaalhooldusalused ja kinnipeetavad 2001. aastal

Pildi kujundamiseks kriminaal-justiitssüsteemi tegevusest tuleb teada küllalt täpselt selle sihtgruppe. Täna olemasoleva statistika alusel on informatsioon nende kohta väga lünklik ja ebaselge. Järgnevalt esitame mõnede elanikkonnagruppide osakaalu dünaamika kriminaal-justiitssüsteemi erinevates lülides. Kõikide gruppide algsuuruseks (100%) on võetud politseis kuriteokahtlusega registreeritud vastava tunnusega isikute arv. Koos absoluutarvudega on esitatud protsentuaalne osakaal esimesest lülist. Nii ilmneb, et kuriteo kahtlusega alaealistest jõuab vanglasse 4%, kõrgharidusega isikutest 9%, naistest 11%, Eesti kodanikest 18% ja eestlastest 18%.

Tabel 42. Mõned elanikkonnagrupid arvuliselt ja suhtarvuna kriminaal-justiitsüsteemi erinevates lüldes 2001. aastal

	Süüdistatavad		Kohtus süüdi mõistetud		Kriminaalhooldus alused		Vanglas karistust kandvad süüdimõistetud	
	Arv	Osa-kaal, %	Arv	Osa-kaal, %	Arv	Osa-kaal, %	Arv	Osa-kaal, %
Naised	1201	100	984	82	656	55	138	11
Mehed	12191	100	10293	84	6421	53	3132	26
Alaealised	2068	100	1579	76	771	37	85	4
Täisealised	11324	100	9692	86	6306	56	3185	28
Eestlased	7165	100			4304	60	1324	18
Mitte-eestlased	6227	100			2773	45	1946	31
EV kodanikud	9152	100	7744	85	5114	56	1610	18
Mittekodanikud	4240	100	3533	83	1963	46	1660	39
Kõrgharidusega	307	100	-	-	160	52	28	9
Kesk- ja keskeriharidusega	6139	100	-	-	3157	51	1557	25
Põhiharidusega	4656	100	-	-	2505	54	1050	23
Algharidusega	2290	100	-	-	1221	53	635	28

Kurjategijate isikute karakteristikute analüüsi kaudu saab peale elanikkonna kriminaalse aktiivsuse tuua välja ka tendentse ühiskonna kihistumises. Suuresti läbi kriminaal-justiitsüsteemi võib toimuda polariseerumine mingite inimgruppide, kelle suhtes kriminaal-justiitsüsteem tegutseb aktiivsemalt, repressiivsemalt kui teiste suhtes, sattumine ühiskonna äärealadele. Samal ajal saab niisuguseid tendentse hinnata, kontrollida ja planeerida ainult korraliku statistika olemasolu korral. Ka Eestis kehtib üldine seaduspärasus, mille järgi see osa kurjategijaist, kes kannab vanglas vabaduskaotuslikku karistust, on kõige ebasoodsamate sotsiaalsete karakteristikutega kontingent kurjategijate hulgas (nt madal haridus). Iseseisvusperioodil on toimunud erinevate elanikkonnagruppide polariseerumine õiguskäulekuse alusel. Seda tõestab muuhulgas retsi-

divismi näitaja, mille järgi varem kuritegusid toimepannud isikud moodustavad süüdistatavaist, süüdimõistetuid ja kinnipeetavaist järjest suurema osa.

Õigusametkondade statistilised andmed koosneksid nagu kahest poolest, millest üks läheb avalikkuse informeerimiseks ja ulatub sealt rahvusvahelisele areenile ning teine pool on ametkonna tegevuse korraldamiseks ja sellest aruandmiseks. Esimeseks otstarbeks kasutatavad näitajad peavad olema fikseeritud täpse kuupäeva seisuga ega tohi hiljem läbi teha mingisuguseid muutusi (kuritegude ja kurjategijate arv, vangide arv, kuritegude avastamine jne). Kuigi protseduuriliselt on täiesti võimalik institutsiooni enda töö täpsema peegeldamise huvides hiljem midagi täpsustada, siis ei tohi see ulatuda ametlikku statistikasse, sest vastasel juhul hakkavad ühtede ja samade näitajate ringlema erinevad arvud. Kahjuks valitseb suures osas praegu selline olukord.

Nagu ilmnes eelnenud ülevaatest, ei ole põhimõttelisi erinevusi ametkondade poolt kogutud isikuandmete osas. Täpsemal vaatlemisel võib tuvastada siiski küllalt olulisi erinevusi, mis ulatuvad konkreetsete tunnuste loetelust nende tunnuste jaotusteni, mis teevad täpse võrdlemise äärmiselt komplitseerituks. Ainukeseks tunnuseks, mille vajalikkuses olid kõik ametkonnad ühel meelel ja mille skaala kattus 100%, oli sugu (kuigi ka sellel oli üks ametkond jaotuse “mees-naine” asemel pidanud vajalikuks kasutada jaotust “naine-muu”). Isiku vanust peavad vajalikuks fikseerida kõik ametkonnad, kuid iga ametkond kasutab statistikas erinevat vanuseskaalat. Eriti keeruliseks lähevad aga isiku haridust, sotsiaalset positsiooni, ametit ja tegevusala kirjeldavad skaalad, kus valitseb kirjeldamatu mitmekesisus. Mõni ametkond lepib traditsioonilise jaotusega (tööline, teenistuja, intelligent), teine püüab kasutada väga üksikasjalisi jaotusi. Näiteks üks ametkond fikseerib rahvust ja kodakondsust, teine ainult kodakondsust jne.

Statistika koostamise põhimõtted on aegunud, koostamise reegleid muudetakse suhteliselt sageli, mistõttu erinevate õiguskaitseametkondade statistika omavaheline võrdlemine on väga raske ja kohati võimatu. Lausa uskumatu on, et näiteks süüdistatavate kohta käivad algandmed saadakse siiani viisil, mis ei võimalda vanusegruppe täpsemalt diferentseerida. Kõige küsitavamad ongi vanuste tuimad skaalad eriti 20. eluaastate ümbruses, kus kriminaalse aktiivsuse näitajad varieeruvad olulisel määral üksikute eluaastate lõikes. Peale selle ei saa niisuguse andmestiku puhul praktiliselt kasutada mitte ühtegi muud statistilise andmetöötluse protseduuri peale protsentuaalsete jaotuste väljatoomise. Ainult täpselt kriminaalselt aktiivseid elanikkonna grupe teades saab kuritegevuse kontrolli meetmeid täpselt planeerida ja nende efektiivsust hinnata.

Selleks peaksid erinevate õiguskaitseametkondade statistikareeglid olema ühtlustatud teatava arvu isiku tuumiktunnuste osas (näit. sugu, vanus, rahvus, haridus, tegevusala, elukoht). Samal ajal oleks väga oluline, et kasutatavad jaotused langeksid kokku üldise rahvastikustatistika jaotustega, mis annaks võimaluse kurjategijate karakteristikute võrdlemiseks elanikkonnaga tervikuna. Ainult sel juhul saab täpselt võrrelda erinevaid kontingente ja hinnata nende tegelikku kriminaalset aktiivsust. See muidugi ei välistaks olukorda, et iga ametkond ise kogub lisaks talle spetsiifilist huvi pakkuvat informatsiooni mingi sihtgrupi kohta.

VII peatükk

KRIMINAALSETE KARJÄÄRIDE KESTVUSUURINGU TULEMUSED

Statistiliste andmete põhjal saadud pilt kuritegude toimepanijate kohta on suhteliselt üldine ega iseloomusta kurjategijate kontingenti ning nende individuaalset kriminaalset aktiivsust piisavalt täpselt. Kuritegevuse kontrollipoliitika planeerimiseks peaks aga tundma põhjalikumalt erinevaid kurjategijate gruppe, et otsustada, kellele pöörata suuremat või väiksemat tähelepanu. Käesoleva analüüsi eesmärgiks oli avada kriminaalsete karjääride kujunemise seaduspärasused sellistel isikutel, kes alaealistena panid toime õigusrikkumisi ja kuritegusid. Võis eeldada, et kõigist Eesti kurjategijatest moodustavad niisugused isikud olulise osa, sest alaealisena alanud kriminaalsete karjääride korral pannakse sageli toime kuritegusid ka täisealisena. Just sellistest individidest kujunevad välja kõige ohtlikumad kurjategijad, kuigi paljudel juhtudel lõpeb kriminaalne käitumine koos vanuse kasvuga. Tegemist oli esimese niisuguse uuringuga Eestis, kus ühe grupi indiviidide elukäike ja kriminaalset aktiivsust jälgiti pikema ajalise perioodi kestel.

7.1 Uuringu üldisloomustus

Longituuduuringuga alustati 1985. aasta alguses, mil viidi läbi kõigi sel ajal Eesti erikasvatusasutustes (erikutsekool ja alaealiste kasvatusliku töö koloonia) viibivate meessoost alaealiste õiguserikkujate ja kurjategijate esmane uuring.¹ Alaealiste erikasvatusasutustesse määramise kriteeriumid olid sätestatud sellistena, et praktiliselt kõik tol ajal Eesti territooriumil elavad õigusnormide vastu tõsisemalt eksinud alaealised satutsid neisse asutustesse.² Arvestades Eesti elanikkonna suurust, võib öelda, et käesoleva uuringuga hõlmati praktiliselt kõik tollaegsed 14–17-aastased õigusrikkujad ja kurjategijad. Tegemist oli alaealiste õiguskorra vastu eksijate representatiivse kohordiuuringuga. Nende indiviidide sotsiaalsed ja isiksuslikud näitajad ning kriminaalsete karjäärade kulgemise seaduspärasused iseloomustavad seetõttu suurel määral kogu Eesti kurjategijaid ning mitte ainult konkreetsete erikasvatusasutuste kontingente.

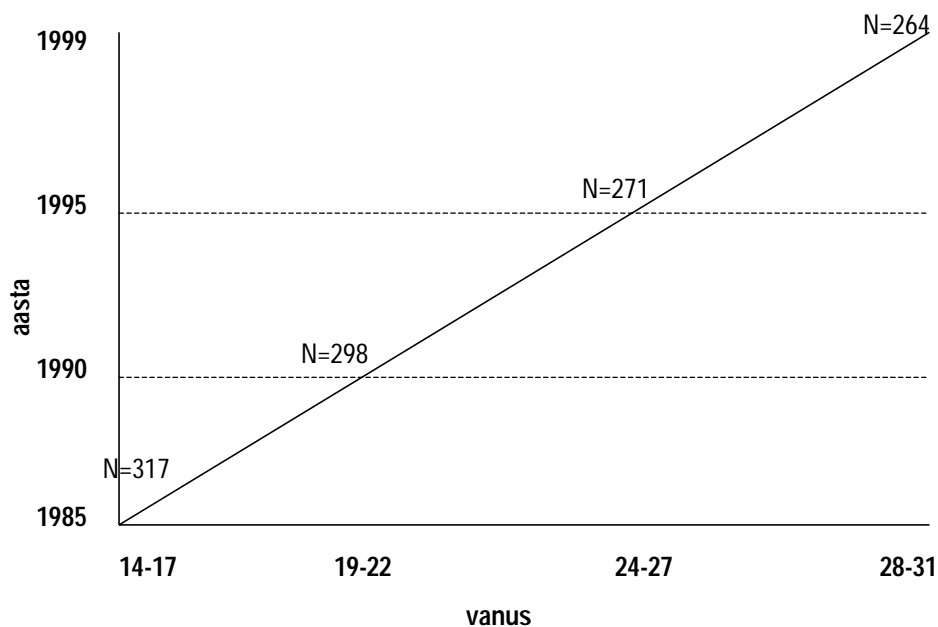
Prospektiivne kriminaalsete karjäärade longituuduuring hõlmas algselt 317 alaealist ja kestis kokku 15 aastat. Uurimisperioodi vältel korraldati neli andmete kogumise lainet.

1. Esimene laine (1985. aasta jaanuar–veebruar) ehk I etapp
2. Teine laine (1990. aasta november–detsember) ehk II etapp
3. Kolmas laine (1995. aasta aprill–mai) ehk III etapp
4. Neljas laine (1999. aasta november–detsember) ehk IV etapp

¹ Kriminaalse karjääri kontekstis on vajalik peatuda põgusalt tollaegsel alaealiste erikasvatusasutuste süsteemil. Eesti NSV-s oli kokku viis alaealiste erikasvatusasutust: Tapa Erikool, Puiatu Erikool, Eriikutsekool nr.1 (Kaagveres, tüdrukutele), Eriikutsekool nr.2 (Paikusel) ja Alaealiste Kasvatusliku Töö Koloonia (Viljandis). Erikoolid allusid haridusministeeriumile ja olid ette nähtud alla 14-aastaste üldhariduskoolide õpilaste sinna suunamiseks. Nendesse koolidesse määrati alaealiste asjade komisjoni otsusega meessoost alaealisi (Tapale venelasi, Puiatusse eestlasi), kelle käitumist ei olnud võimalik tavalises koolis korrigeerida. Erikoolis viibimise ülemine vanusepiir oli 16 aastat, erikutsekoolide kasvandikel 18 aastat. Alaealiste koloonia allus Siseministeeriumile ja sinna määrati meessoost alaealisi kohtuotsusega kandma vabaduskaotuslikke karistusi.

Valimis oli kokku 32 kolooniakasvandikku, kes olid varem viibinud erikutsekoolis. Koloonia ja erikutsekooli peale oli kokku 55 niisugust kasvandikku, kes enne neisse asutustesse suunamist olid viibinud erikoolides. See tähendab, et paljudel kasvandikel oli kinniste asutuste “staaži” uuringu alustamisel juba 3 ja enam aastat (10 indiviidi kinnistes asutustes viibimise aeg oli 6 aastat ja seda vanuses 14–17 aastat).

² Tänapäevaks on Eesti alaealiste karistus- ja kasvatusasutuste süsteem mõnevõrra muutunud. Eriikutsekool nr. 2, mis töötas alates 1965. aastast, suleti 1990. aasta juunis ning selle kasvandikud vabastati. Puiatu Erikool, mis asutati 1958. aastal, muutus pärast Eriikutsekooli nr. 2 sulgemist ainukeseks eesti rahvusest meessoost alaealiste erikasvatusasutuseks. Tapa Erikool, mis asutati 1965. aastal, töötab ka praegu meessoost vene keelt kõnelevate alaealiste õiguserikkujate kontingendiga. Lisaks Viljandi vanglale, mis on ette nähtud alaealistele vabaduskaotusliku karistuse kandmiseks, asutati 1994. aastal Maardu vangla, kus asuvad peamiselt alaealised eeluurimisalused. Naissoost alaealised kannavad karistust Harju vangla alaealiste osakonnas.

Joonis 51. Uuringu läbiviimise etapid, indiviidide vanus etappide ajal ja valimisse jäänud indiviidide arv (N).

I etapil tehti kindlaks alaealiste õigusrikkujate ja kurjategijate põhilised sotsiaalsed ja isiksuslikud karakteristikud, mis iseloomustasid neid seaduskuulekate alaealistega võrreldes.³ Põhiline meetod, mille abil koguti objektiivseid andmeid iga kasvandiku kohta, oli isiklike toimikute analüüs. Toimikute põhjal koostati individuaalne kaart, kuhu kanti järgmised andmed: 1) millise õiguserikkumise eest suunatud erikasvatusasutusse; 2) karistuse pikkus; 3) mitu administratiivkaristust kogunud viibides erikasvatusasutuses; 4) mitu kiitust kogunud erikasvatusasutuses; 5) kui kaua viibinud erikasvatusasutustes; 6) andmed vanemate alkoholismi kohta; 7) andmed lähedaste kriminaalkaristuste kohta.

Teine oluline meetod andmete kogumiseks oli kõigi respondentide anketeerimine, mis viidi läbi spetsiaalse küsimustiku abil. Uurimisel kasutatud ankeet sisaldas järgmisi blokke: ankeetandmed (vanus, elukoht jne); andmed perekonna kohta (vanemate vanus, haridus, elukutse, töökoht, suhted perekonnas jne); andmed kooli ja õppimise

³ Võrdlusgruppi kuulus 1587 üldhariduslike keskkoolide ja kutsekeskkoolide õpilast, kelle anketeerimine viidi läbi Ajaloo Instituudi ja Tartu Ülikooli teadlaste poolt 1983. aastal.

kohta (lõpetatud klassid, klassikursuse kordamine, kooli vahetus jne); andmed vaba aja veetmise kohta (kuidas ja kellega veetis vaba aega); andmed kahjulike harjumuste kohta (suitsetamine, alkoholarvitamine). Eluplaanide blokki olid lülitatud küsimused, mis pidid välja selgitama alaealiste püüdlused õppimise ja töö sfääris, samuti nende plaanid perekonna loomiseks, elukohavalikul jne. Osasid andmeid koguti paralleelselt nii toimikutest kui indiviididelt, et hinnata vastuste objektiivsust.

II etapil uuriti kohordi indiviidide kriminaalset käitumist ja töö- ning elukohtasid kajastavaid karakteristikuid esimesest etapist möödunud viiel aastal. Selleks esitati järelpärimine ENSV Siseministeeriumi informatsiooni- ja arvutuskeskuse kohordi indiviidide poolt ajavahemikus 1985–1990 toimepandud kuritegude ja neile määratud karistamiste kohta. ENSV Siseministeeriumi passilauast telliti andmed samade indiviidide töö- ja elukohtadest. 298 indiviidi kohta saadud informatsioon lisati varem koostatud andmemassiivile.

III etapil tehti kindlaks kohordi koosseisus toimunud muutused ja andmed kohordi indiviidide kriminaalse käitumise ning sotsiaalse tausta kohta eelmisest etapist möödunud viiel aastal. Etapp viidi läbi 1995. aasta aprillis ja mais, kui esitati järelpärimine Riigi Kodakondsus- ja Migratsiooniameti aadressibüroosse, et saada andmeid uuringu indiviidi elu- ja töökohtadest. Andmeid kuritegude toimepanemise ja karistatuse kohta perioodil 1991-1995 koguti Politseiameti teabe- ja analüüsibüroo kriminaalkartoteegist. Ammendavad vastused saadi 271 indiviidi kohta.

Viimasel, IV etapil, esitati järelpärimine Riigi Kodakondsus- ja Migratsiooniameti aadressibüroosse ja Politseiameti teabe- ja analüüsibüroosse kohordi indiviidide elukohtade ja tegevuse kohta aastatel 1995-1999. Kohordist olid välja arvatud selleks ajaks surnud, Eestist lahkunud ja kadunud indiviidid. Valimisse oli viimaseks etapiks jäänud 264 indiviidi.

Kolmel viimasel etapil respondentidega isiklikku kontakti ei toimunud. Kõik kohordi liikmed olid alates esimesest etapist varustatud indiviidinumbriga, mille alusel koostati uuringu andmemassiiv. Selle täiendamine, töötlemine ja analüüsimine toimus anonüümselt, mis välistas isikuandmete avalikustamise ja indiviidide huvide võimaliku kahjustamise.

7.2 Perekond ja käitumine alaealisena

Koloonia ja erikutsekooli kasvandike hulgas oli esimesel etapil kõige rohkem 17- aastaseid isikuid, kellel järgnesid proportsionaalselt 16 aastased (mõlemad kokku 77%). 14- ja 15-aastaseid oli kokku 23%. Selline proportsioon langeb ühte alaealiste kurjate-

gijate vanuselise struktuuriga üldiselt ka praegusel ajal, mil valdav enamik alaealisi õiguserikkujaid ja kurjategijaid kuulub vanuserühma 16–17 eluaastat ja vähemus vanuserühma 14-15 eluaastat.

Tabel 43. Valimi vanuseline jaotus 1985. aastal

Vanus aastates	Arv	Osakaal (%)
14	32	10,1
15	42	13,2
16	112	35,2
17	131	41,5
Kokku	317	100,0

Eesti elanikkonnas moodustasid 1980. aastate keskel olulise osa mitte-eesti rahvustest inimesed. Sama võis öelda ka kurjategijate kontingendi kohta, kuhu kuulusid kõrvuti põlisrahvusest isikutega ka mitte-eestlased. Kuna mitte-eestlaste osakaal kurjategijate hulgas ja nende kriminaalne aktiivsus kujutavad endast tähelepanu nõudvat valdkonda, püüti uuringuga hõlmata kõigist rahvusest isikuid, kes vastasid varem valimile kehtestatud kriteeriumitele. Kogu kohordist moodustasid 60% eesti rahvusest ja 40% mitte-eesti rahvustest vene keelt kõnelevaid indiviide.

Tabel 44. Valimi rahvuseline jaotus 1985. aastal

Rahvus	Arv	Osakaal (%)
Eestlased	191	60,5
Venelased	110	34,4
Muud rahvused (ukrainlased, soomlased, valgevenelased, armeenlased)	16	5,1
Kokku	317	100,0

Nagu näitavad andmed kohordi indiviidide sünnikohtadest, oli neist kõige suurem osa sündinud linnades elanike arvuga 5000 kuni 100 000. Ligikaudu ¼ kogu valimist (24,6%) oli sündinud vabariikliku alluvusega linnades: Tartu, Pärnu, Narva, Kohtla-Järve. Maal või maa-asulas ja Tallinnas sündinute arvud olid praktiliselt võrdsed, moodustades kummaski ligi 1/5 respondentidest. Eestist väljaspool sündinuid oli kokku 35 ehk 11% valimist.

Tabel 45. Perekonna elukoht indiviidi sünnihetkel

Perekonna elukoht	Indiviidide arv	Osakaal kohordis (%)
Maal või maa-asulas	66	20,8
Alevis või väikelinnas	43	13,6
Linnas elanike arvuga kuni 100 000	107	33,7
Tallinnas	63	19,9
Väljapool Eestit	35	11,0
Kokku vastanuid	314	99,0

Seitsmendaks eluaastaks olid toimunud muutused eelkõige väljapool Eestit sündinud indiviidide perekondade elukohtade osas, kellest enamik oli selleks ajaks asunud elama Eestisse. Nende arvelt oli ilmselt kõige enam suurenenud Tallinna elanike hulk, mis moodustas siis juba ligi ¼. Mõnevõrra oli kasvanud ka maal või maa-asulates elavate isikute arv.

Tabel 46. Perekonna elukoht indiviidi 7. eluaastal

Perekonna elukoht	Indiviidide arv	Osakaal kohordis (%)
Maal või maa-asulas	71	22,4
Alevis või väikelinnas	54	17,0
Linnas elanike arvuga kuni 100 000	106	33,4
Tallinnas	78	24,6
Väljapool Eestit	5	1,6
Kokku vastanuid	314	99,0

Samasugune tendents jätkus perekondade elukohtade lõikes ka indiviidide 12. eluaastal, mil Tallinna elanike osakaal oli veelgi suurenenud, moodustades juba üle 27%. Maaelanike osakaal oli jäänud praktiliselt muutumatuks, mis näitab nende elukohtade suuremat stabiilsust. Veel 12. eluaastal elas 4 mitte-eesti rahvusest indiviidi Eestist väljaspool.

Tabel 47. Perekonna elukoht indiviidi 12. eluaastal

Perekonna elukoht	Indiviidide arv	Osakaal kohordis (%)
Maal või maa-asulas	72	22,5
Alevis või väikelinnas	51	16,1
Linnas elanike arvuga kuni 100 000	100	31,6
Tallinnas	87	27,4
Väljaspool Eestit	4	1,4
Kokku vastanuid	314	99,0

Perekondade koosseisus ja struktuuris ilmsid olulised erinevused valimi alaealiste ja kontrollgrupi vahel. Kontrollgrupis oli terviklike perekondade (olemas nii isa kui ema) osatähtsus 87%. Nagu näitavad tabelis toodud andmed, sündis terviklikes perekondades praktiliselt sama suur hulk (84%) alaealisi õiguserikkujaid ja kurjategijaid. Lapse 12. eluaastaks oli aga olukord tunduvalt halvenenud ja niisuguste perekondade osatähtsus valimis vähenenud ligi kaks korda (43%). Samal ajal oli kasvanud üksikemade osakaal 10%lt 20%ni; ema ja võõrasisaga perede osatähtsus 2%lt 17%ni ja üksikisade osatähtsus 0,6%-lt 6%ni. Lastekodudes viibis 12. eluaastaks juba umbes 5% uuritud alaealistest. Vanemate alkoholismi kohta olid andmed 20% indiviidide toimetuses ja lähedaste kriminaalkorras karistatuse kohta oli näitaja 7%.

Tabel 48. Perekonna koosseis indiviidi sündides, 7-aastaselt ja 12-aastaselt (%)

Vanus	Ema ja isa (terviklik perekond)	Ainult ema	Ema ja vööras-isa	Ainult isa	Laste-kodus	Muu	Kokku
Sündides	84,4	9,6	2,2	0,6	0,6	2,6	100,0
7-aastaselt	55,2	20,8	9,7	3,3	3,9	7,1	100,0
12-aastaselt	43,2	22,0	16,9	6,1	4,7	7,1	100,0

Kogutud andmed perekondade suuruse kohta näitasid, et respondendid kasvasid sagedamini suurtes perekondades. Nii moodustas niisuguste perekondade arv, kus oli 4 ja rohkem last, uuritud alaealiste puhul 21% ja kontrollgrupis 11%. Nende peredes oli keskmiselt 2,8 ja kontrollgrupi perekondades 1,8 last.

Tabel 49. Laste arv perekonnas

Grupid	1 laps	2 last	3 last	4 ja enam last	Kokku	Keskmine laste arv
Kohordi alaealised	15,6	43,0	20,1	21,3	100,0	2,8
Kontrollgrupp	17,4	52,8	18,4	11,4	100,0	1,8

Perekonna materiaalsel kindlustatust paluti hinnata alaealistel õiguserikkujatel ja kurjategijatel võrreldes enamiku oma sõprade ja tuttavate omadega neljaastmelisel skaalal. Selgus, et niisugused alaealised hindasid oma perekonna majanduslikku taset keskmiselt madalamaks kui kontrollgrupi esindajad. Teistest halvemaks hindas oma olukorda 13% respondentidest ja 3% kontrollgrupist (hinne keskmiselt 2,2 kohordi alaealistel ja 2,5 kontrollgrupis). Samas tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et nende alaealiste õiguserikkujate osakaal, kes hindasid perekonna materiaalsel olukorda märgatavalt paremaks kui teistel, oli oluliselt suurem kui kontrollgrupis (vastavalt 8% ja 2%).

Tabel 50. Hinnangud perekonna materiaalsele heaolule skaalas 1-4 (%)

Grupid	Halvem kui teistel 1	Sama mis teistel 2	Teistest natuke parem 3	Teistest palju parem 4	Kokku	Keskmine hinnangud
Kohordi alaealised	13,4	59,2	19,2	8,2	100,0	2,2
Kontrollgrupp	3,1	50,2	45,1	1,6	100,0	2,5

Uuringu tulemused kahjulike harjumuste kohta näitavad, et praktiliselt kõik (üle 94%) uuritavatest alaealistest suitsetasid. Enne 10. eluaastat olid alustanud suitsetamisega 39% üldse suitsetavatest kohordi indiviididest, kontrollgrupi vastav näitaja oli 5%. Keskmine suitsetama hakkamise vanus oli uuritavatel alaealistel 11,5 aastat (kontrollgrupis 15,1).

Tabel 51. Suitsetamise alustamise vanus (%)

Grupid	Enne 10. eluaastat	Vanuses 11-12 eluaastat	Vanuses 13-14 eluaastat	15-aastase ja vanemana	Kokku	Keskmine vanus
Kohordi alaealised	38,6	26,8	18,1	16,5	100,0	11,5
Kontrollgrupp	5,3	8,3	11,7	74,7	100,0	15,1

Küllaltki sarnased suitsetamisega olid andmed alkoholit tarvitamise kohta, mis näitasid olulisi erinevusi võrreldes kontrollgrupi vastavate näitajatega. Alkoholi praktiliselt mittetarvitavate osakaal olid aga suhteliselt sarnane (24% kohordi alaealistel ja 27% kontrollgrupis). Regulaarselt tarvitajate hulk alaealiste õigusrikkujate seas moodustas 35%, kuid seaduskuulekate alaealiste osas oli niisuguseid indiviide alla 1%. Alaealised õiguserikkujad ja kurjategijad alustasid alkoholsete jookide tarvitamist keskmiselt vanuses 13,4 aastat ja kontrollgrupi alaealised vanuses 15,6 aastat. Seega ilmnisid olulised erinevused nii alkoholit tarvitamise alustamise vanustes kui ka sagedustes.

Tabel 52. Alkoholarvitamise sagedus (%)

Grupid	Praktiliselt ei tarvita	Harva (üks kord kuus)	Küllaltki sageli (kord nädalas)	Regulaarselt (2–3 korda nädalas või sagedamini)	Kokku
Kohordi alaealised	23,5	26,5	14,8	35,2	100,0
Kontrollgrupp	26,7	57,0	15,7	0,6	100,0

Tabel 53. Alkoholarvitamise algus (%)

Grupid	Enne 10. eluaastat	Vanuses 11-12 eluaastat	Vanuses 13–14 eluaastat	15-aastase ja vanemana	Kokku	Keskmine vanus
Kohordi alaealised	10,0	16,3	40,3	33,4	100,0	13,4
Kontrollgrupp	3,0	2,2	11,5	83,3	100,0	15,6

Andmed toimepandud õigusrikkumiste kohta näitavad, et enne 10. eluaastat oli alaealiste asjade komisjonis seoses õigusrikkumistega arvele võetud 24%, 12. eluaastaks oli arvelevõetute osakaal kasvanud ligikaudu 40%le ja 14. eluaastaks üle 90% uuritavatest alaealistest. Nimetatud komisjonis arvelevõtmise keskmine vanus oli 12,4 aastat ja komisjonis käitumise arutamise keskmine arv oli 4 korda. Seega iseloomustas eelkriminaalne käitumine enne kriminaalse karjääri vormilist algamist paljusid kohordi alaealisi juba 10.-12. eluaastaks.

7.3 Valimi muutused

Uuringu läbiviimise 15 aasta jooksul leidsid kohordi koosseisus aset muutused, mida tuli kindlasti arvestada resultaate analüüsimisel. Tegemist oli ühest küljest tavaliselt esineva nähtusega, mil osa longituuduuringu alguses valimisse kuulunud indiviididest viimastel etappidel sinna enam ei kuulu. Põhjuseks on näiteks kas riigi territooriumilt

lahkumine, isiku surm või vajalike andmete puudumine registritest, mida võib kokku võtta mõistega “indiviidi mittekättesaadavus”. Teisest küljest iseloomustas antud uurin-gus valimist väljalangemine indiviide spetsiifilisel, sageli nende kriminaalse käitumi-sega seotud viisil.

7.3.1 Eestist lahkunud inividid

Eestist oli 1999. aastaks lahkunud kokku 18 indiviidi (ligi 6% valimist), kellest 17 olid mitte-eesti rahvusest ja omasid vene või mõne endise nõukogude liiduvabariigi koda-kondsust. Neist ainult üks lahkus 1980. aastatel seoses tavalise riigisisese mobiilsuse-ga, ülejäänud muutsid oma püsivat elukohta 1990. aastatel, s.o pärast Eesti taasiseseis-vumist. Kõige suurem lahkumisintensiivsus oli 1992. aastal, mil Eestist kolis ära 5 isikut. Viimane lahkumise aasta on 1997, mil lahkus kaks isikut. Enamikul juhtudel mindi tagasi oma sünnikohta, väljaspool Eestit sündinud 35 isikust on tänaseks siit riigist lahkunud 14 ehk 40%.

Mitte-eesti rahvusest isikud, kes lahkusid Eestist, olid siin olnud suhteliselt paiksed ja omasid sageli töö- ja elukohti ja olid toime pannud vähe kuritegusid. Ilmselt oli tege-mist mitte-eesti rahvusest endiste alaealiste õiguserikkujate ja kurjategijate suhteliselt hästi sotsiaalselt adapteerunud alagrupiga, kes leidis, et oma elu jätkamine väljaspool Eestit on otstarbekam.

7.3.2 Surnud inividid

1999. aastaks oli surnud 20 indiviidi ehk rohkem kui 6% kogu kohordist. Surnute hul-gas moodustasid valdava enamiku mitte-eesti rahvusest isikud (14 ehk 70%). Niisugu-ses vanuses (kuni 30-aastaste) indiviidide suremuse näitajana on see väga kõrge ning pidi olema seotud spetsiifilise eluviisi ja staatusega. Seda tõestas surmapõhjuste ana-lüüs. Surmapõhjustest oli esimesel kohal tapmine 7 juhtumiga, millest 2 olid toime pandud vanglas. 3 surmajuhtumit olid põhjustatud haigustest (epilepsia, tuberkuloos, ajuveresoonkonna kahjustus); 3 enesetapu tagajärjel (neist kaks vanglas), 2 letaalset autoõnnetust ja 2 muud õnnetusjuhtumit. Ülejäänud 3 juhtumi kohta puudusid täpsed andmed.

Tabel 54. Indiviidide surmapõhjused

Perekonna elukoht	Indiviidide arv	Osakaal kohordis (%)
Tapmine	7	2,2
Õnnetus	4	1,3
Haigus	3	0,9
Enesetapmine	3	0,9
Põhjus teadmata	3	0,9
Kokku	20	6,3

Kõige nooremalt (18-aastaselt) surnud indiviid haigestus alaealiste kasvatustöö koloonias olles tuberkuloosi, millesse suri juba koloonias viibimise ajal. Kõige vanemana suri 31-aastane indiviid liiklusõnnetuse tõttu. Enamik surmasid on toimunud vanuses 20-25 (kokku 11) ja vanuses 26–29 (kokku 5) ning need on olnud valdavalt seotud kriminaalse karjääriga (eelkõige 2 vanglas toimunud tapmist ja 2 enesetapmist).

7.3.3 Registritest kadunud indiviidid

Informatsiooni puudumine kokku 15 isiku kohta (ligi 5% valimist) on samuti mõtlemapanev fakt. Neist 9 kohta olevad viimased andmed jäävad 1980. aastatesse s.o Nõukogude perioodi, kui kõik inimesed olid kohustuslikult kuhugi sisse registreeritud. Üks isik on kuulutatud alates 1992. aastast tagaotsitavaks (seoses tapmiskahtlusega). Ametlikult teadmata kadunuks on neist tunnistatud küll ainult 5 isikut, ülejäänute asupaiga kohta lihtsalt pole registrites uuemaid andmeid. Kuna praegusel ajal puudub üldkehtiv sissekirjutamise kohustus, ei ole vältimatult vajalik enda Eestis viibimise fikseerimine. Kui isikul ei ole olnud kontakte politseiga või tema sugulased ei ole hakanud teda otsima, võib selline nn illegaalne periood kesta aastaid.

Enamik kadunutest olid vene rahvusest (9 isikut), kellest kuue puhul on toimunud viimane väljakirjutamine seoses vanglasse registreerimisega ning nende karistustähtajad lõppesid 1980. aastate lõpus. Tol perioodil kanti sageli vanglakaristust väljaspool Eestit paiknevates kolooniates ning võis juhtuda, et need isikud jätsid Eestisse tagasi tulemata või tulid endisesse elupaika tagasi mitteametlikult. Seetõttu pole välistatud, et osa registritest kadunud indiviididest viibivad praeguseni illegaalidena ja asotsiaalidena Eestis. Samuti saab teha oletuse, et osade vene rahvusest isikute puhul oli tegemist sõjaväelaste lastega (3% indiviidide isa ametiks oli

märgitud sõjaväelane või korrakaitsetöötaja), kes võisid lahkuda Eestist ilma tsiviilvõimudele sellest teatamata.

Kõigist kadunutest 6 isikut (ehk 40%) olid sündinud väljapool Eestit, mistõttu on väga tõenäoline, et neil polnud Eesti kodakondsust. Kadunud isikud on pannud toime suhteliselt vähe kuritegusid, neist 3 arvel pole ühtegi kuritegu ja 4 arvel on üks alaealisena tehtud süüdimõistetv kohtuotsus. Keskmise kohtuotsuste arv ühe isiku kohta on 1,5, olles kohordi keskmisest oluliselt väiksem.

Nõnda võib öelda, et erinevatel põhjustel arvati viimaseks etapiks kohordist välja 53 isikut ehk 17% respondentidest ja kohordi lõplikuks suuruseks jäi 264 indiviidi. Ainult nende indiviidide puhul oli võimalik jälgida kriminaalsete karjäärade kulgu ja elukäiku uuringu algusest kuni lõpuni.

Tabel 55. Valimi muutused aastatel 1985-1999 kokkuvõtlikult

Valimist väljalangemise põhjus	Indiviidide arv valimis 1985. aastal	Indiviidide arv valimis 1990. aastal	Indiviidide arv valimis 1995. aastal	Indiviidide arv valimis 1999. aastal
Eestist lahkunud	0	3	14	18
Surnud	0	3	17	20
Kadunud registritest	0	13	15	15
Kokku väljalangenuid	0	19	46	53
Valimi suurus	317	298	271	264

Toodud andmetest ilmneb, et kohordist erinevatel põhjustel kadunud isikud on valdavalt mitte-eesti rahvustest. Nad moodustasid enamuse nii Eestist lahkunute, surnute kui registritest kadunute hulgas (vastavalt üle 90, 70 ja 60%). Huvitav kokkusattumus on siinjuures, et kohordi muutused rahvustunnuse osas on praktiliselt identsed kogu Eesti elanikkonnas toimunud muutustega. 1989. aasta rahvaloenduse andmetel moodustasid siinsest elanikkonnast eestlased 62% ja kohordis oli nende osakaal uuringu alguses 60%. 2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Eesti elanikkonnas eestlasi 68% ja 1999. aastaks moodustasid kohordist eestlased natuke vähem kui 68%.

Tabel 56. Valimi muutused 1999. aastaks ja indiviidide rahvus (arv ja osakaal %)

Indiviidide rahvus	Eestist lahkunud	Surnud registritest	Kadunud	Kohordist välja langenud kokku
Eestlased	1 (5,6)	6 (30)	6 (40)	13 (24,5)
Mitte-eestlased	17 (94,4)	14 (70)	9 (60)	40 (75,5)
Kokku	18 (100)	20 (100)	15 (100)	53 (100)

Seega ilmsed väga suured erinevused indiviidide kohordist väljalangemisel rahvusliku kuuluvuse alusel. Eestlasi oli väljalangenute hulgas kokku 13 ja mitte-eestlasi 40. Väljalangenud eestlased moodustasid kõigist kohordi eestlastest 7% ja venelased 32%, seega saab rääkida rohkem kui neljakordsest erinevusest. Suure väljalangemise ja selle rahvusliku varieeruvuse põhjusi tuleb otsida muuhulgas 1980. aastate lõpu 1990. aastate alguse pöördelistest ja ühiskondliku korrastatuse mõttes ebaselgetest aegadest. Kõik endised alaealiste erikasvatusasutuste kasvandikud sattusid uude sotsiaalsesse keskkonda halvasti ettevalmistatuna, mitte-eesti rahvusest indiviidide situatsioon kujunes aga eestlaste omast komplitseeritumaks. Nende puhul lisandusid ebasoodsale üldisele taustale probleemid kohanemisel uue, neile võõra riigi tingimuste ja nõuetega.

7.4 Indiviidide tegevusalad

Esimese viieaastase perioodi jooksul said kohordi indiviidid täisealiseks ja alustasid oma iseseisvat elu. 1990. aastal töötas või õppis 53%, ei töötanud 30% ja vanglas viibis 14% kohordi indiviididest. Andmed puudusid 3% valimi indiviidide kohta.

Järgmisena vaatleme kohordi indiviidide tegevusalade jaotumist rahvuste lõikes. Ilmneb, et eestlaste osakaal töötavate ja õppivate isikute hulgas oli 1990. aastal oluliselt suurem kui mitte-eestlaste osakaal (vastavalt ligikaudu 58% ja 44%). Mittetöötavate isikute hulgas oli aga mitte-eestlasi ligi kümnendiku võrra rohkem (vastavalt 35% ja 26%). Vanglasviibijad moodustasid nii eestlastest kui mitte-eestlastest võrdselt 14–15%.

Tabel 57. Kohordi indiviidide tegevusalad 1990. aastal rahvuste lõikes (arv ja osakaal %)

Alagrupid	Töötab või õpib	Ei tööta	Vanglas	Andmed puuduvad	Kokku
Eestlased	107 (57,8)	48 (25,9)	26 (14,1)	4 (2,2)	185 (100)
Mitte-eestlased	50 (44,2)	40 (35,4)	17 (15,0)	6 (5,3)	113 (100)
Kokku	157 (52,7)	88 (29,5)	43 (14,4)	10 (3,4)	298 (100)

1995. aastaks oli olukord mõlema alagrupi osas mõnevõrra muutunud. Kogu kohordist töötas või õppis 42% ja ei töötanud 37% indiviididest. Vanglasviibijate osakaal oli vähenenud 12%le indiviididest. Nii eestlaste kui mitte-eestlaste hulgas oli kasvanud mittetöötavate isikute osakaal. Samas oli vähenenud töötavate ja vanglas viibivate isikute osakaal ja mitte-eestlasi viibis vanglas mõnevõrra rohkem (vastavalt 11% ja 13%). Eestlastest moodustasid endiselt kõige suurema osa töötavad isikud (45%), mitte-eestlastest aga mittetöötavad isikud (41%).

Tabel 58. Kohordi indiviidide tegevusalad 1995. aastal rahvuste lõikes (arv ja osakaal %)

Alagrupid	Töötab või õpib	Ei tööta	Vanglas	Andmed puuduvad	Kokku
Eestlased	81 (44,8)	64 (35,4)	20 (11,0)	16 (8,8)	181 (100)
Mitte-eestlased	35 (38,9)	37 (41,1)	12 (13,3)	6 (6,7)	90 (100)
Kokku	116 (42,1)	101 (37,3)	32 (11,8)	22 (8,1)	271 (100)

1999. aastaks oli aga nii eestlaste kui mitte-eestlaste hulgas aset leidnud oluline diferentseerumine. Kuigi mõlemate alagruppide hulgas moodustasid selleks ajaks enamuse mittetöötavad isikud, oli erinevus mitte-eestlastel selles suhtes suurem (mitte-eestlastel 42% ja 23%; eestlastel 40% ja 31%). Samal ajal viibis vanglas täpselt sama suur hulk mitte-eestlasi kui töötas (23%). Eestlaste hulgas oli töötavaid isikuid oluliselt rohkem kui vanglas viibijaid (vastavalt 19% ja 31%).

Tabel 59. Kohordi indiviidide tegevusalad 1999. aastal rahvuste lõikes (arv ja osakaal %)

Alagrupid	Töötab või õpib	Ei tööta	Vanglas	Andmed puuduvad	Kokku
Eestlased	56 (31,3)	71 (39,7)	34 (19,0)	18 (10,1)	179 (100)
Mitte-eestlased	20 (23,5)	36 (42,4)	20 (23,5)	9 (10,6)	85 (100)
Kokku	76 (28,8)	107 (40,5)	54 (20,5)	27 (10,2)	264 (100)

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et kogu kohordi sotsiaalne positsioon oli 1990. aastate jooksul halvenenud. Samal ajal leidis aset eestlaste ja mitte-eestlaste vaheliste erinevuste suurenemine. Eestlaste osakaal oli perioodi lõpuks oluliselt suurem töötavate isikute ja mitte-eestlaste osakaal vanglasviibijate ja mittetöötavate isikute hulgas.

7.5 Indiviidide elukohad

Järgnevalt vaatleme, mille poolest erinesid kohordi indiviidide elukohad rahvuste lõikes. Kõige suurem erinevus 1990. aastal ilmnes maal elavate isikute osakaalus, sest maal elas üle 32% eestlastest ja ainult 6% mitte-eestlastest (erinevus ligikaudu viis korda). Vastupidiselt moodustasid Tallinna elanikud eestlastest ainult 11% ja mitte-eestlastest 36% (erinevus ligikaudu kolm korda). Mitte-eestlased ületasid proportsionaalselt ka nende isikute osakaalu, kellel elukoht puudus, umbes kaks korda (vastavalt 3% ja 7%).

Tabel 60. Kohordi indiviidide elukohad 1990. aastal rahvuste lõikes (arv ja osakaal %)

Alagrupid	Maal, külas, maa-asulas	Alevis või väike-linnas	Üle 15 000 elanikuga linnas	Tallinnas	Elukoht puudub	Kokku
Eestlased	60 (32,4)	39 (21,1)	59 (31,9)	21 (11,4)	6 (3,2)	185 (100)
Mitte-eestlased	7 (6,2)	22 (19,5)	35 (31,0)	41 (36,3)	8 (7,1)	113 (100)
Kokku	67 (22,5)	61 (20,5)	94 (31,5)	62 (20,8)	14 (4,7)	298 (100)

1995. aastaks olid erinevused eestlaste ja mitte-eestlaste elukohtades mõnevõrra vähenenud. Eestlastest maaelanike osakaal oli liikunud allapoole ja kasvanud nende eestlaste osakaal, kes elasid Tallinnas. Muude näitajate osas oli varasem olukord säilinud.

Tabel 61. Kohordi indiviidide elukohad 1995. aastal rahvuste lõikes (arv ja osakaal %)

Alagrupid	Maal, külas, maa-asulas	Alevis või väike-linnas	Üle 15 000 elanikuga linnas	Tallinnas	Elukoht puudub	Kokku
Eestlased	53 (29,3)	33 (18,2)	60 (33,1)	28 (15,5)	7 (3,9)	181 (100)
Mitte-eestlased	6 (6,7)	17 (18,9)	29 (32,2)	31 (34,4)	7 (7,8)	90 (100)
Kokku	59 (21,8)	50 (18,5)	89 (32,8)	59 (21,8)	14 (5,2)	271 (100)

1999. aastaks oli aga eestlaste osakaal maal jällegi kasvanud 32%ni ja Tallinnas oluliselt vähenenud (11%ni). Tulemuseks oli see, et eestlastest elas oluliselt suurem hulk indiviide maal ja mitte-eestlastest oluliselt suurem hulk Tallinnas. Elukohta mitteoma-vate mitte-eestlaste osakaal oli aga kasvanud juba ligi 18%ni ja eestlastel 10%ni.

Tabel 62. Kohordi indiviidide elukohad 1999. aastal rahvuste lõikes (arv ja osakaal %)

Alagrupid	Maal, külas, maa-asulas	Alevis või väike-linnas	Üle 15 000 elanikuga linnas	Tallinnas	Elukoht puudub	Kokku
Eestlased	58 (32,4)	34 (19,0)	50 (27,9)	19 (10,6)	18 (10,1)	179 (100)
Mitte-eestlased	6 (7,1)	15 (17,6)	23 (27,1)	26 (30,6)	15 (17,6)	85 (100)
Kokku	64 (24,2)	49 (18,6)	73 (27,7)	45 (17,0)	33 (12,5)	264 (100)

Seega võib öelda, et erinevused elukohtade lõikes eestlaste ja mitte-eestlaste vahel olid uuringu viimaste etappide läbiviimise ajaks olulisel määral kasvanud. Järjest suurem hulk eestlasi oli läinud teistest kohtadest elama maale, mitte-eestlased aga jäänud valdavalt Tallinna elanikeks. Elukohta mitteomajate osas oli samal ajal suurenenud mitte-eestlaste osakaal. Kui võrrelda kahesuguste faktorite (õigusevastane käitumine alaealisena ja rahvus) mõju elukohtadele, siis rahvus omas neist märksa olulisemat diferentseerivat toimet kui õigusevastane käitumine alaealisena.

7.6 Individuaalsed kriminaalsed karjäärid

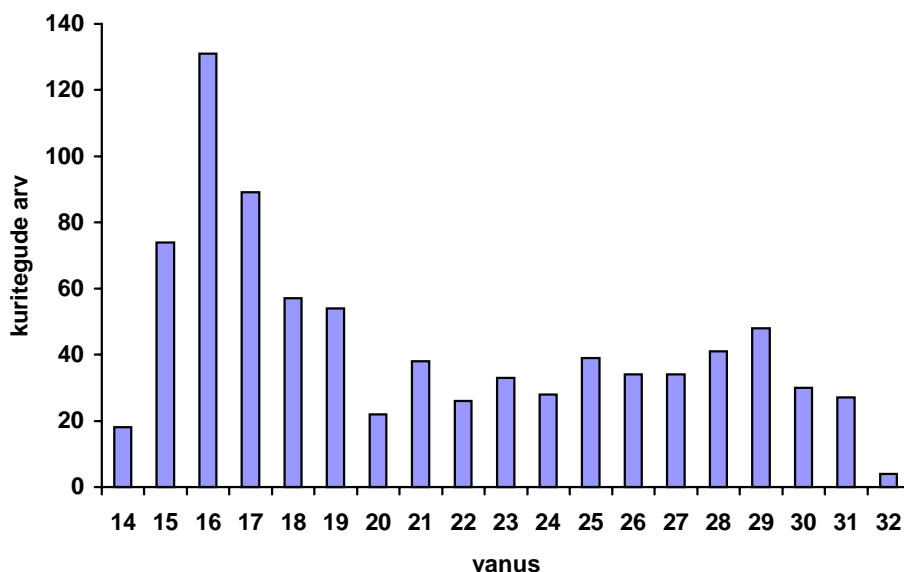
1999. aastaks oli kriminaalkorras karistatud 289 isikut, kes moodustasid kogu valimist 91%. Seoses kuritegude toimepanemisega ja eeluurimisest kõrvalehoidmisega oli 1999. aasta lõpu seisuga kuulutatud tagaotsitavateks 14 isikut ehk üle 4% valimist. Üldse olid valimisse kuuluvad inividid pannud toime kokku 1350 registreeritud kuritegu, mis teeb ühe indiviidi kohta keskmiselt 4,3 kuritegu. Kui aga arvestada ainult neid, kes kuritegusid üldse olid toime pannud, tuli ühe isiku kohta keskmiselt 4,7 kuritegu.

Nagu näitab kriminaalkorras karistatud isikute arvu dünaamika, kasvas karistatute osakaal kõige enam (ligi 20%) aastatel 1985-1990. Sel ajal olid valimi inividid 19–22-aastased, seega vanuses, kui pannakse toime maksimaalne hulk kuritegusid. Just nimetatud vanus kõrvuti vanusega 16–17 eluaastat oli kõige kõrgema kriminaalse aktiivsuse perioodiks.

Kui vaadata kuritegude toimepanemist eluaastate lõikes, ilmneb, et kõige suurem kuritegude toimepanemise sagedus oli kohordi inivididel alaealisena. Kõige rohkem süüdimõistvaid kohtuotsuseid tehti 16-aastaste suhtes (131 juhtumit), millele järgnesid 17-aastased (89 juhtumit) ja 15-aastased (74 juhtumit). Kuritegude toimepanemise sagedus jäi kõrgeks ka 18. ja 19. eluaastal, mille järel kohtuotsuste arv ühe vanuseaasta kohta vähenes umbes kaks korda. Vanuse kasvades peatus ootamatult süüdimõistvate kohtuotsuste arvu langus ja hakkas peale 25. eluaastat uuesti kasvama.

Nii moodustus 28. ja 29. eluaastal uus kuritegude toimepanemise sageduse maksimum, mis jäi esimesest tippasemest madalamaks, kuid oli mitmes mõttes tähelepanuväärne. Esiteks tuleb arvestada sellega, et tegemist on absoluutarvudega ja 1990. aastate lõpuks oli kohordi koosseis vähenenud ca 50 indiviidi võrra. Teiseks olid selleks vanuseks paljud kohordi inivididest kriminaalse karjääri lõpetanud. Järelikult oli selleks ajaks tõepoolest moodustunud aktiivsete kurjategijate grupp, kes jätkas ka 20. eluaastate lõpul regulaarselt kuritegude toimepanemist. Kolmandaks võisid niisuguse uue kuritegude toimepanemise maksimumi kujunemise põhjuseks olla ka tolleks pe-

rioodiks Eestis toimunud suured sotsiaalmajanduslikud muutused, mis tingisid uute kuritegude toimepanemise niisuguste indiviidide poolt, kes vahepeal kuritegusid toime ei pannud. Kriminaalseid karjääre käsitlevas teaduskirjanduses ei ole niisugust uut tõusu kriminaalses aktiivsuses varem kirjeldatud.

Joonis 52. Kohordi indiviidide vanused karistuste määramise ajal

Korrigeeritud valimi indiviidid (kokku 264) grupeeriti lähtuvalt kriminaalkorras karistamiste arvust 1999. aastani. Seejärel hinnati kõiki indiviide tegelikult (täisealisena) vabaduses oldud aja järgi, mis oli tunnuseks kriminaalkorras karistamiste arvuga olulises korrelatsioonis (Pearsoni korrelatsioonikoefitsient 0,703, oluline 0,01 tasemel). Samas ei olnud sõltuvus lineaarne, sest karistamiste arvu puhul võeti arvesse peale reaalse vabaduskaotusliku karistuse ka muud karistused. Niisugune täiendav hindamine võimaldas kriminaalse karjääri alusel paremini sarnaseid indiviide ühte gruppi viia.

Indiviidide jaotus kujunes järgmiseks:

I grupp: 18 indiviidi ei olnud kordagi vaadeldaval perioodil kriminaalkorras karistatud st nende puhul ei saa rääkida kriminaalsest karjäärast. Selle grupi iseloomulik tunnus oli õigusrikkumiste toimepanemine ainult alaealisena (e delinkventne karjäär) ja nad moodustasid kogu kohordist 5,7%. Kokkuleppeliselt nimetati see grupp loobujateks.

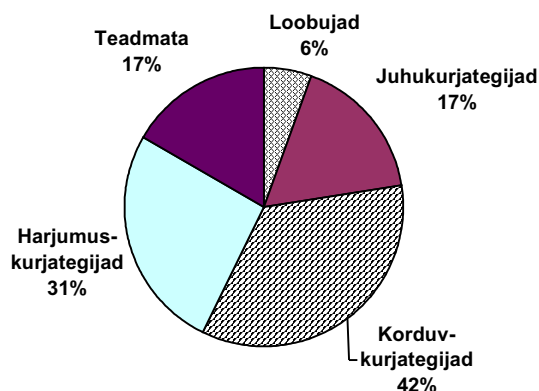
II grupp: 53 indiviidi olid toime pannud ühe kuriteo ning neid on ühe korra kriminaalkorras karistatud. Nad moodustasid kogu kohordist 16,7% ning nende puhul võib enamasti rääkida lühiajalisest kriminaalsest karjäärist, mis 1999. aastaks oli lõppenud. Kahtlusi tekkis ainult ühe indiviidi suhtes, kes pani oma ainukese kuriteo (röövmõrva) toime 1990. aastal ja kandis uuringu viimase etapi ajal karistust sama kuriteo eest. Kuna tal vabaduses oldud aeg praktiliselt puudus, polnud tal olnud ka reaalseid võimalusi uute kuritegude toimepanemiseks. Kokkuleppeliselt nimetati selle grupi indiviidid juhukurjategijaiks.

III grupp: 60 indiviidi oli kriminaalkorras karistatud kaks ja 50 indiviidi kolm korda ning nad moodustasid kokku kogu kohordist 34,7%. Nende kriminaalne karjäär on kas lühike või keskmise pikkusega, sõltuvalt sellest, kas kuriteod on toime pandud alaealisena või mitte. Kaks korda karistatud indiviidide hulka kuulus aga juba 4 hetkel vanglakaristust kandvat isikut, kelle puhul jällegi ei saa rääkida pikast vabaduses oldud ajast. Kolm korda karistatute puhul oli viimane kuritegu enamasti toime pandud 1990. aastate keskel ja neist 4 kandis uuringu viimase etapi läbiviimise ajal vanglas karistust. Mõlema alarupi puhul saab rääkida retsidivismist ja tegemist on korduvkurjategijate grupiga, kelle hulka kuulus kokku 110 indiviidi.

IV grupp: 83 indiviidi olid toime pannud vähemalt neli erinevat kuritegu, mille eest neid oli karistatud neli ja enam korda. Need nn harjumuskurjategijad moodustasid 26,2% kogu kohordist. Niisuguste isikute kriminaalne karjäär on pikaajaline ja selle kestmisest andis tunnistust suure osa (31 ehk 37%) grupi liikmete viibimine vanglas viimase etapi ajal.

Tabel 63. Kohordi indiviidide kriminaalsed karjäärid 1999. aastal

Perekonna elukoht	Indiviidide arv	Osakaal kohordis (%)
Loobujad	18	5,7
Juhukurjategijad	53	16,7
Korduvkurjategijad	110	34,7
Harjumuskurjategijad	83	26,2
Kokku	264	83,3

Joonis 53. Kohordi indiviidide kriminaalsed karjäärid kuni 1999. aastani

Kui vaadata kriminaalsete karjäärade erinevusi rahvuste lõikes, ilmneb kõige suurem eripära. Loobujate hulgas oli väga vähe (4 indiviidi) mitte-eestlasi, see tähendab neid isikuid, kes olid alaealisena õiguserikkumiste tõttu suunatud erikutsekooli ja polnud hiljem kuritegusid toime pannud. Valdav enamik niisugustest isikutest oli kas kohordist erinevatel põhjustel välja arvatud või olid nad pannud vaatlusperioodi jooksul toime vähemalt ühe kuriteo. Eestlaste osakaal oli suurem kui mitte-eestlastel ka juhu- kurjategijate hulgas (vastavalt 22% ja 17%). Seevastu korduvkurjategijate hulgas oli 8% võrra rohkem mitte-eestlasi. Harjumuskurjategijad jagunesid suhteliselt võrdselt eestlasteks ja mitte-eestlasteks.

Tabel 64. Kriminaalsed karjäärid ja rahvus (arv ja osakaal %)

Rahvus	Loobujad	Juhu- kurjategijad	Korduv- kurjategijad	Harjumus- kurjategijad	Kokku
Eestlased	14 (7,8)	39 (21,8)	70 (39,1)	56 (31,3)	179 (100)
Mitte- eestlased	4 (4,7)	14(16,5)	40 (47,1)	27 (31,8)	85 (100)
Kokku	18 (6,8)	53 (20,1)	110 (41,7)	83 (31,4)	264 (100)

Samasuunaline diferentseerumine tuleb veelgi ilmekamalt esile, kui analüüsida indiviidide sünikohti. Väljaspool Eestit sündinute hulgas ei olnud ühtegi indiviidi, keda oleks saanud kvalifitseerida loobujaks. Nende osakaal kasvas liikudes harjumuskurja-

tegijate suunas, mis tähendab, et ligikaudu poolte (48%) väljapool Eestit sündinud indiviidide puhul võis rääkida pikaajalisest kriminaalsest karjäärist (harjumuskurjategijad) ja 38% puhul 2–3 kuriteo toimepanekust (korduvkurjategijad).

Tabel 65. Kriminaalsed karjäärid ja sünnikoht (arv ja osakaal %)

Sünnikoht	Loobujad	Juhukurjategijad	Korduvkurjategijad	Harjumuskurjategijad	Kokku
Sündinud Eestis	18 (7,4)	50 (20,6)	102 (42,0)	73 (30,0)	243 (100)
Sündinud väljaspool Eestit	-	3 (14,3)	8 (38,1)	10 (47,6)	21 (100)
Kokku	18 (6,8)	53 (20,1)	110 (41,7)	83 (31,4)	264 (100)

7.6.1 Tapmisi toimepannud isikute kriminaalsed karjäärid

Kogu valimist oli tapmisi (KrK§100, KrK§101) toime pannud 19 isikut (19 tapmisjuhtumist 9 olid kvalifitseeritud tahtlike tapmistena raskendavatel asjaoludel ehk mõrvana). Üliraskeid kehavigastusi, mis lõppesid surmaga (KrK§107 lg2 p1) panid toime 3 isikut. Arvestades nende kuritegude sarnast motivatsiooni ja resultaati, ühendasime need isikud ühte gruppi, mis moodustas kõigist valimisse kuulunud isikutest 7%. See osakaal on väga sarnane kogu maailmas saadud tulemustega raskete isikuvastaste kuritegude toimepanejate osakaaluga üldse kriminaalselt aktiivsete indiviidide hulgas.

Valdav enamik selle grupi isikutest olid harjumuskurjategijad, mis tähendab, et tapmised sooritati peamiselt pikaajalise kriminaalse karjääri käigus. 1 isik oli vaadeldaval perioodil toime pannud kaks tapmist ja nende eest eraldi kohtu all olnud. 22 isikust 18 viibisid 1999. aasta lõpu seisuga kinnipidamiskohtades, kandes vabaduskaotuslikku karistust. Üks isik on tagaotsitav alates 1992. aastast ja üks paigutatud pärast karistuse kandmist psühhiaatriaiglasse. Üks tapmiskatse oli toime pandud alaealisena ja kõigil teistel juhtudel oli tegemist täisealiste poolt toime pandud ja lõpule viidud kuritegudega.

Tahtlik tapmine pandi kõige sagedamini toime neljanda kuriteona (8 juhtumit), kolmanda kuriteona (5 juhtumit), viienda kuriteona (4 juhtumit) ja teise kuriteona (4 juhtumit). Keskmise vanus tapmise toimepanemisel oli suhteliselt kõrge – 25,2 eluaastat,

mis ületab olulisel määral keskmise varavastaste kuritegude toimepanemise vanuse. Tapmised olid koos teiste kuritegudega toime pandud 7 juhtumil. Neljal korral oli tegemist röövmõrvadega ja 2 juhtumil oli tapmine koos huligaansusega, ühel korral kaanes tapmine vägistamisega.

Kõige iseloomulikum tunnus, mis esines 77% selle grupi isikutel, oli viibimine väga noorena alaealiste kasvatusasutustes (erikoolis) (5 isikut ei olnud seal viibinud). 5 isikut olid enne esimese kuriteo toimepanekut suunatud kahte asutusse, s.o nii erikooli kui erikutsekooli. Erikooli suunamise vanus kõigil sinna suunatud isikutel oli 11 aastat. Kõik isikud (va üks, kes pani selleliigilise kuriteo toime 23-aastasena) olid pannud oma esimese kuriteo toime alaealisena ja olnud määratud alaealiste kolooniasse.

22 st isikust 20-le oli määratud karistus, ühele oli esitatud süüdistus ning ta oli viibinud üle aasta eeluurimise all (süüdimõistev otsus on väga tõenäoline) ja üks isik on, nagu juba öeldud, tagaotsitav. Kõige sagedamini määratud karistus tapmiste eest oli 8 aastat vabaduskaotust (6 juhtumit). Keskmise määratud vabaduskaotusliku karistuse pikkus oli 9,1 aastat. Kuna tegemist on pika vabaduskaotusega, oli tapmine praktiliselt kõigi selliste indiviidide viimane kuritegu (v.a üks indiviid, keda on lisaks karistatud vanglas töötaja vastu toimepandud ründe eest).

Tapmisi toimepannud isikutest moodustasid eestlased 73% (16 isikut) ja mitte-eestlased 27% (6 isikut). Viimane elukoht oli 6 isikul suur linn, 5 isikul Tallinn ja ülejäänutel (9 isikut) maa või väikelinn (alev). Ühe isiku elukohta ei olnud võimalik määratleda, sest ta oli üles kasvanud lastekodus, seejärel viibinud erikoolis ja erikutsekoolis. Erikutsekoolist läks ta otse edasi vanglasse, kust vabanes küll 1988. aastal, kuid kuhugi sisse ennast ei registreerinud. Alates 1990. aastast oli uuesti vanglas, kust vabanes 1999. aastal, pärast mida on tema elukoht teadmata.

Näidisjuhtum

K.K., sündinud 1967.a Tallinnas. Isal kõrgem haridus, juhtiv töötaja. Emal keskhari-
dus, kandis karistust Harku vanglas. Vanemad elasid lahus juba lapse sündides, poega kasvasid vanavanemad. AAK-s võeti arvele 10-aastaselt. 11-aastaselt (1978.a) suunati Puiatu Erikooli, 14-aastaselt (1981.a) Erikutsekooli nr.2. 1984. aastal mõisteti kohtus süüdi avaliku varguse (KrK §140) eest ja määrati 2 aastat vabadusekaotust. Vabanes 1986. aastal ja samal aastal mõisteti süüdi korterivarguse eest (KrK §139). Karistati 4-aastase vabaduskaotusega. Vabanes 1990. aastal ja samal aastal pani toime avaliku varguse (KrK §140). Selle eest karistati 3,5-aastase vanglakaristusega. Vabanes 1994. aastal, kuid juba samal aastal pani toime uue avaliku varguse ja autoärandamise (KrK §197). Karistuseks oli 5 kuud vanglat, vabastati kohtusaalist. Samal aastal arreteeriti uuesti ja mõisteti 1995. aasta alguses süüdi avaliku varguse ja vägivallategude eest

(KrK §113). Karistuseks määrati 3 aastat vabaduskaotust. Karistust kandes tehti kindlaks varasemad kuriteod – röövimine (KrK §141) ja huligaansus (KrK §195), mille eest määrati 1996. aastal 8 aastat vanglat. Põgenes vahi alt, oli “jooksus” 11 päeva. 1997. aastal karistati tapmise eest raskendavatel asjaoludel (KrK §101) 15-aastase vabadusekaotusega. 1999. aastal karistati vanglas toimepandud tapmise eest veelkordselt 15-aastase vabaduskaotusega. Kokku on mõistetud karistuse pikkus 22 aastat, mille kandmise alguseks määras kohus jaanuari 1999. aastal (st vabanemise aeg on 2021. aastal). Praegu on K.K. 32-aastane ja viibinud alates 1978. aastast praktiliselt pidevalt kinnistes asutustes. Vabaduses olnud kokku 9 kuud kahe karistuse vahel ja 10 päeva “jooksus” olles.

7.6.2 Röövimisi toimepannud isikute kriminaalsed karjäärid

Röövimisi (KrK §141) olid kogu valimist toime pannud 34 isikut ehk 11%. Nende arvele langes kokku 39 selleliigilist kuritegu (1 isiku arvel oli 3 ja kolmel isikul 2 röövimist). Neli röövimist olid toime pandud koos tapmisega. Röövimise puhul ei saa rääkida spetsialiseerumisest, sest röövimisi toimepannud isikute grupi arvele langes kokku 244 kuritegu ja röövimised moodustasid neist vaid 16%. See tähendab, et iga röövimise kohta tuli üle viie teiseliigilise kuriteo. Ainult ühe isiku puhul võis märgata teatavat spetsialiseerumist, sest tema kriminaalne karjäär koosneb kolmest röövimisest, millele lisanduvad kaks salajast vargust (KrK §139).

Selle grupi liikmete arvele langeb kokku 130 karistust. Keskmise kuritegude arv ühe karistatu kohta on 1,9. Kriminaalse karjääri esimene kuritegu oli röövimine 9 juhtumil ja kahel isikul on sellega kaasnenu karjääri seni ainuke karistus (üks isik kannab 14-aastast vanglakaristust, teine pani röövimise toime alaealisena). Teise kuriteona pandi röövimine toime 10 korral ja kolmanda kuriteona samuti 10 korral. Karjääri neljas kuritegu oli röövimine 2 isikul ning viies ja kuues neljal isikul. Röövimiste keskmine toimepanemise vanus on 24,2 aastat, mis on madalam kui tapmiste korral.

“Röövlite” grupist olid 17 indiviidi ehk 50% viibinud alaealiste erikoolides. Neist oli erikoolis viibinud 4 isikut, erikutsekoolis 10 ja nii erikoolis kui erikutsekoolis 3 isikut. 28 isikut panid oma esimese kuriteo toime alaealisena ja 6 täisealisena (st olid suunatud erikutsekooli ja panid kuriteo toime pärast sealt vabanemist ja täisealiseks saamist). Röövimisi toimepannud isikud jagunesid rahvuste lõikes 50% eestlasteks ja 50% mitte-eestlasteks. Ükski röövimisi toimepannud isikutest polnud surnud vaadeldaval perioodil.

Näidisjuhtum

O.K., rahvuselt valgevenelane, sündinud 1968.aastal. Karistati 1983. aastal röövimise ja salajase varguse eest 3 aasta ja 6 kuu pikkuse vabadusekaotusega. Vabanes 1986. aasta lõpul. 1988. aastal karistati uue röövimise eest 5-aastase vabaduskaotusega vanglas, kust vabanes 1993. tähtaja lõppemisel. 1994. aastal karistati jällegi röövimise eest 5-aastase vabaduskaotusega tingimisi 3-aastase katseajaga. 1995. aasta alguses arreteeritud ja samal aastal mõistetud süüdi salajases varguses (KrK §139), mille eest kokku varasema karistusega määrati 5 aastat ja 3 kuud vabadusekaotust. Asus 1999. aasta lõpul vanglas. Elukoht olnud pidevalt väikelinnas, tegevusalade kohta vanglast väljas oldud perioodidel andmed puuduvad.

7.6.3 Seksuaalkuritegusid toimepannud isikute kriminaalsed karjäärid

Kogu valimist oli seksuaalkuritegusid (KrK §115, KrK §115¹, KrK §118, KrK §116) toime pannud 32 isikut, kelle arvele langes kokku 40 selleliigilist kuritegu. Valdava enamiku (24 ehk 60%) kõigist seksuaalkuritegudest moodustasid vägistamised, millele järgnesid 13 juhtumiga sugukire rahuldamine ebaloomulikul viisil, pederastia 2 juhtumiga ja 1 suguline ühendus teadvalt noorema kui 16-aastasega.

Karjääris oli üks seksuaalkuritegu 28 isikul, 4 isikul oli 2 seksuaalkuritegu ja ühel isikul 4 selleliigilist kuritegu. Üks seksuaalkuritegu, millega karjäär piirdus, iseloomustas 3 isikut. Seksuaalkuritegusid toimepannud isikud jagunesid 16 eesti rahvusest ja 16 mitte-eesti rahvusest isikuks s.o nagu röövimiste puhulgi.

Seksuaalkuritegusid toimepannud isikute vanus on keskmiselt 18,7 aastat, mis on oluliselt madalam kui näiteks tapmiste ja röövimiste korral. 9 seksuaalkuritegu pandi toime 20-aastase ja vanemana, ülejäänud alla 20-aastasena. Üks seksuaalkuriteo toime pannud isik on surnud vaadeldaval perioodil (enesetapp).

Kokku oli nimetatud isikute grupp toime pannud 147 eriliigilist kuritegu, mis moodustab iga isiku kohta 4,6 kuritegu. Seksuaalkuritegude osakaal kõigist kuritegudest on 27,2%, mis näitab suhteliselt suurt spetsialiseerumist. Teistest rasketest isikuvastastest kuritegudest olid neli röövimist ja kolm tapmist. Selle grupi invidiidid olid toime pannud 12 huligaansust, ülejäänud kuriteod olid valdavalt varavastased.

Kasvatusasutustes (erikoolides) on viibinud 16 isikut ehk 50% kõigist seksuaalkuritegusid toimepannud isikutest. Neist 2 oli olnud ainult erikoolis, 12 ainult erikutsekoolis ja 2 mõlemas erikasvatusasutuses.

Näidisjuhtum

P.M., eestlane, sündinud 1968. aastal Tallinnas, suunatud 14-aastaselt varguste eest Erikutsekooli nr. 2. Vabanes erikutsekoolist 1983. aastal, pärast mida oli 2 aastat armeeteenistuses. 1990. aastal karistati huligaansuse (KrK §195) ja vägistamise (KrK §115) eest 4 aasta ja 6 kuu pikkuse vabaduskaotusega. Vabanes 1992. aastal ennetähtaegselt ühes kohustusliku töölesuunamisega. Uusi kuritegusid registreeritud ei ole. Töötas kuni 1995. aastani transporditöölisena, hiljem müüjana.

* * *

Uuringu tulemusena saadi 15 aasta jooksul ülevaatlik pilt niisuguste isikute elukäikudest, kes panid alaealisena toime õiguserikkumisi või kuritegusid. Kõige põhilisem järeldus on, et nende elu enamasti ei ole olnud edukas. Samadele järeldustele on jõutud ka mitmetes välismaistes uuringutes.⁴ Endisi erikasvatusasutuste kasvandikke iseloomustas sageli kõrge surevus, luhtunud tööalane karjäär (ei tööta, töötu) ja alalise elukoha puudumine. Kui hinnata neid skaalas “võitjad-kaotajad”, on kindlasti tegemist valdavalt “kaotajatega”.

Kriminaalse karjääri ja üldise elukäigu vahel on selge seos. Mida rohkem on isiku poolt vaadeldaval perioodil toimepandud kuritegusid ja kantud karistusi, seda halvem on tema sotsiaalne positsioon. Mida tõsisemad on toimepandud kuriteod, seda vähem edukas on olnud sotsiaalne adaptatsioon. Alaealisena erikasvatusasutusse paigutamine, haridustee katkemine, erialase kvalifikatsiooni puudumine, noorena omandatud kahjulikud harjumused ja kindlasti ka sotsiaalne stigmatiseerimine määravad kogu kontingendi juba ette ühiskonnas madalale positsioonile. Ainult üksikutel õnnestub sellest olukorrast välja saada

⁴ Kõrge kriminaalse aktiivsusega inividid langevad sagedasti ise kuritegude ohvriks, on intensiivsed suitsetajad ja alkoholarvitajad, halvad autojuhid ning neil on pidevalt probleeme koolis, tööl ja perekondlikes suhetes (Vt Hirschi, T. & Gottfredson, M.R. (toim.) (1994). *The Generality of Deviance*. New Brunswick, NJ: Transaction; Keane, C. & Arnold, R. (1996). *Examining the relationship between criminal victimization and accidents: A routine activities approach*. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, Vol. 33, lk. 457–479). On leitud ka, et kurjategijad satuvad sagedamini kui seaduskuulekad erinevatesse õnnetustesse ning et kriminaalse käitumise ja õnnetuste ohvriks langemisega korreleeruvad samad sotsiaalsed indikaatorid (Vt Junger, M. & Marshall, I.H. (1997). *The interethnic generalizability of social control theory: An empirical test*. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 34, lk. 79-112; Junger, M., Terlouw, G-J., & van der Heijden, P.G. (1995). *Crime, accidents and social control*. *Criminal Behaviour and Mental Health*, Vol. 5, lk. 386–410).

Praegusel ajal tuleb arvestada veel ühe olulise faktoriga. Nõukogude-aegse kasvatusideoloogia järgi pidid alaealistest õigusrikkujatest, kes kuritegusid täisealisena toime ei pane, saama linna või maa töölisklassi esindajad. Tööliseriialasid õpetati nii alaealiste koloonias kui erikutsekoolides (lukksepp, treial, maaler-krohviija). Nüüdseks toimunud muutused puudutavad olulisimal määral just niisugust töösfääri, mis on tunduvalt kahanenud ja uued tingimused esitavad töölistele märksa suuremaid nõudmisi. Linnades pole enam suuri tehaseid ja ettevõtteid, maal pole ühismajandeid jne, paljud inimesed on pidanud omandama uue eriala ja ennast hariduslikult täiendama. Sellestki aspektist vaadatuna ei ole endised alaealised õiguserikkujad ja kurjategijad tänastes tingimustes piisavalt konkurentsivõimelised, mis jällegi soodustab nende kriminaalsete karjääride jätkumist.

Kuritegusid mittetoimepannud isikute grupp on eelkõige maalt pärit ja ka praegu maal elavad isikud. Nad on kas töötud, kodused või töötavad suhteliselt tagasihoidlikult tasustatud ja väheprestiižssetel töökohtadel. Kuritegude mittetoimepanemine on neil kaasnenud elust tagasitõmbumisega, võib-olla ka terviseprobleemidega.

Kõige edukamalt kohanenud isikud kuuluvad selliste indiviidide gruppi, kes on pannud alaealisena toime ühe kuriteo, kuid kellel puudusid sellele eelnenud fikseeritud õiguserikkumised (delinkventne karjäär). Nimetatud grupi isikute töökohtade hulka kuuluvad muuhulgas uued elukutsed nagu talunik, aktsiaseltsi direktor, traditsioonilisematest autojuht.

Erikooli suunamine, mis tähistab kriminaalse karjääri varast algust, prognoosib vaieldamatult kõige paremini pikaajalist ja raskete kuritegudega toimuvat kriminaalset karjääri. Valimist 55 isikut ehk 17% olid alaealisena suunatud erikooli. Ainult 1 isik nendest kuulus 15 aasta möödudes karistamata isikute gruppi. 10 isikut olid karistatud ühe korra, ülejäänud 44 isikut 2 ja enam korda. Neist 7 isikut olid toime pannud röövimisi, 5 isikut tapmisi ja 5 isikut seksuaalkuritegusid.

Mitte-eesti vähemuse ühiskonda integreerumise problemaatika kriminoloogilistele aspektidele ei ole siiani piisavat tähelepanu pööratud. Samal ajal viitavad mitmed faktid mitte-eesti rahvusest elanikkonna suhteliselt suurele rollile Eesti kuritegevuses võrreldes põhirahvusest elanikkonnaga. Näiteks 2001. aastal oli kuritegusid toimepannud isikute hulgas eestlasi 53% ja mitte-eestlasi 47%. Mitte-eestlaste kriminaalse aktiivsuse näitaja oli 1,45 ja eestlastel vastavalt 0,79.⁵ Mitte-eestlaste osakaal kriminaalse aktiivsuse näitaja alusel on olnud alates Eesti taasiseseisvumisest püsivalt suurem kui eestlastel

⁵ Kriminaalse aktiivsuse koefitsient saadakse, jagades teatud tunnusega isikute osakaalu kurjategijate hulgas sama tunnusega isikute osakaaluga kogu elanikkonnas.

ning erinevused süvenevad jätkuvalt. Mitte-eestlaste hulgas on narkomaania levik laiem kui eestlaste hulgas ja prostitutsiooniga tegelejatest on hinnanguliselt üle 80% mitte-eestlased.⁶ Politsei andmetel kuuluvad organiseeritud kuritegelikesse rühmitustesse Eestis valdavalt mitte-eesti päritolu isikud. Seega kujutab mitte-eestlaste kriminaalne käitumine endast olulist probleemi nii riigi õiguskorra kui ühiskonna integreerumise kontekstis.

Mitte-eestlastel lisanduvad nimetatud probleemidele uue riigi ja ühiskonnaga integreerumise probleemid. Olemasolev andmestik ei võimaldanud vaadelda valimi mitte-eesti rahvusest isikute kodakondsuse küsimusi, kuid kaudsetel andmetel moodustavad nende hulgas põhiosa kodakondsuseta isikud. Valimisse algselt kuulunud 126 mitte-eestlasest on tänaseks Eestist lahkunud 18, surnud 13, 8 kohta puuduvad andmed ja 4 olid teadmata kadunud. Eesti rahvusest 191 isikust oli samal perioodil surnud 7, 2 kohta puudusid andmed ja 1 oli teadmata kadunud.

Summeerides uuringute tulemusi, mis olid läbi viidud kuritegevuse ja etnilisse või rassilisse vähemusgruppi kuulumise vaheliste seoste kindlaks tegemiseks 1990ndate aastate lõpuks, jõudis tuntud kriminoloog M. Tonry järgmistele järeldustele: kõikides riikides ületavad vähemusgruppide kuritegevuse ja vangistatuse näitajad oluliselt põhipopulatsiooni vastavaid näitajaid ja vähemusgruppide puhul tulevad sagedasti esile ka muud sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid; näiliselt neutraalne kriminaalmenetluse protsess halvendab vähemusgruppide liikmete sotsiaalset positsiooni enam kui põhipopulatsiooni liikmetel; subkultuursed käitumuslikud stereotüübid ja eelarvamused, mis iseloomustavad vähemusgruppe, halvendavad nende liikmete kontakte õigusliku infrastruktuuriga.⁷

Nagu näitasid käesoleva uuringu resultaadid, kehtivad samad järeldused ka Eestis elava mitte-eesti vähemuse puhul. Selle elanikkonna grupi sotsiaalne positsioon on taasiseseisvunud Eestis jätkuvalt halvenenud ning kriminaalsete karjäärade alusel võib rääkida mitte-eestlaste hulgas toimuvast intensiivsemast marginaliseerumisest eestlastega võrreldes. Migrandi staatus on võrreldes põliselanikuga igas ühiskonnas paratamatult lisaprobleeme tekitav. Kuna suure osa Eesti elanikkonnast võimalik marginaliseerumine ohustab ühiskonna stabiilsust, on vaja teha riiklikul tasandil sihipäraseid jõupingutusi selle protsessi peatamiseks ja juba ilmnunud negatiivsete tagajärgede neutraliseerimiseks.

⁶ Saar, J., Annist, A. & Ahven, A. (2001). Trafficking in women in Estonia: Social aspects. – Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects. Helsinki: International Organization for Migration, lk. 194.

⁷ Tonry, M. (toim.) (1997). Ethnicity, Crime and Immigration: Comparative and Cross-National Perspectives. Crime and Justice. A Review of Research. Vol. 21. Chicago: University of Chicago Press, lk. 12–18.

KOKKUVÕTE

Iseseisvas Eestis on kuritegevusest ja kuritegevuse kontrolliga seonduvatest probleemidest saanud aktuaalne valdkond. Kurjategijate käe läbi on alates 1991. aastast hukkunud üle 4500 inimese ja kuritegudega tekitati otsest materiaalselt kahju hinnanguliselt vähemalt 10 miljardi krooni ulatuses, rääkimata lugematutest moraalsest traumadest. See on ränk hind, mida Eestil on tulnud maksta vabaduse ja isetsustamise õiguse eest.

Käesoleva uuringu läbiviimisel tugineti kahele teoreetilisele seisukohale. Esiteks eeldati, et kardinaalsed sotsiaalpoliitilised ümberkorraldused toovad kaasa muutused kriminaalpoliitika kontseptuaalsetes alustes ja praktikas. Kogu kriminaalpoliitikat peab hindama laiemas sotsiaalses kontekstis, sest kuritegevust kontrollides luuakse päev päeva kõrval kindlat kultuurilist keskkonda ja kaitstakse ühiskonna põhiväärtusi. Teine oluline lähtepunkt seostub kuritegevusest pildi loomiseks kasutatavate näitajatega, mis pole kunagi vaid objektiivselt toimuvate protsesside üks-ühene peegeldus. Kuritegevuse statistikas kajastub tegelikkus vastavalt sellele, kuidas on konstrueeritud ja funktsioneerib nende näitajate süsteem. Kuritegevuse näitajate koostamise ja andmete kogumise taustaks on kuritegevuse kontrolliinstitutsioonides endas toimuv.

Registreeritud kuritegude arv Eestis on alates 1991. aastast kasvanud kokku ligikaudu kaks korda. Kuna siinne elanikkond on vaadeldaval perioodil kahanenud, kasvas veelligi enam kuritegude suhtarv 100 000 elaniku kohta. Kuritegevus on tänaseks muutunud kvantiteedilt ja kvaliteedilt ning selle hindamisel ei saa võtta aluseks enne Eesti taasiseseisvumist valitsenud olukorda. Praeguse kuritegevuse näitajate võrdlemine varasema perioodiga tähendab kahe teineteisest diametraalselt erineva ühiskonna kõrvutamist, mille kuritegevus ja kuritegevuse kontroll pole ilma spetsiaalse analüüsita võrreldavad. Eelkõige kehtib öeldu registreeritud kuritegude üldarvu suhtes, mis ületab oluliselt iseseisvuse-eelset taset. Teha sellest triviaalne järeldus, et kriminogeenne situatsioon Eestis on samavõrra halvenenud, pole korrektne.

Kõrvuti kuritegevuse kvantitatiivsete muutustega võib 2001. aastal võrreldes 1990. aastate algusega välja tuua kindlaid nihkeid kuritegevuse struktuuris. Varavastaste kuritegude osatähtsus on mõningal määral vähenenud, jäädes samal ajal arvuliselt domineerivaks kuriteoliigiks. Oluliselt on vähenenud isikuvastaste kuritegude arv ja osakaal. Samal ajal on kasvanud avaliku korra vastaste, valitsemiskorravastaste ning majandusalaste kuritegude arv ja osakaal. Viimatinimetatud kuriteoliikide kasvus peegeldub eelkõige riigi intensiivsem funktsioneerimine ja riigipoolse kontrolli tõhusamaks muutumine. Paralleelselt nende protsessidega laieneb riikluse arenedes alati niisuguste käitumisviiside ring, mida kontrollitakse.

Kuritegevuse ohtlikkuse üks olulisemaid näitajaid on kuritegude tagajärjel aasta jooksul hukkunute arv. Inimohvreid põhjustanud kuritegudest on kõikidel aastatel olnud esimesel kohal tahtlik tapmine ja teisel kohal mootorsõiduki ohutu liiklemise eeskirjade rikkumine. Eesti kuritegevuse "mustaks aastaks" võib pidada 1994. aastat, mil kuritegude tõttu sai surma 752 inimest. Sellel aastal saavutasid kõrgeima taseme ka paljud muud sotsiaalseid probleeme kirjeldavad indikaatorid nagu näiteks alkoholimürgistuste tõttu hukkunute arv, alkoholipsühhoosidesse haigestunute arv, mitmesuguste õnnetuste tõttu hukkunute arv ning enesetappude arv. Järgnevatel aastatel vähenes hukkunute arv järjekindlalt kuni 2001. aastani. Kuritegude tõttu hukkunute arv suurenes 2001. aastal oluliselt, sest metanoolimürgistuse tõttu suri rohkem kui 60 inimest.

Vargused tõkke või luku kõrvaldamise teel (murdvargused) moodustasid 2001. aastal ligikaudu 70% kõigist salajastest vargustest. Murdvargused on Eestis jätkuvalt kõige enam levinud kuritegudeks. Murdvarguste arv Tallinnas 100 000 elaniku kohta on oluliselt kõrgem kui teistes Eesti piirkondades. Ilmselt Tallinna otsese mõjuga on seotud ka Harjumaa ja Läänemaa kõrged näitajad. Teine murdvarguste kõrge tasemega piirkond on Ida-Virumaa.

Autodest toimepandud salajaste varguste arv oli 2001. aastaks 1993. aastaga võrreldes kasvanud rohkem kui kaks korda. 2001. aastal registreeriti keskmiselt 13 niisugust vargust päevas. Enamik autodest toimepandud vargustest leiavad aset Tallinnas. Autodest sagedast varastamist võib osaliselt seostada narkomaania levikuga, sest autodes olevad esemed kujutavad endast suhteliselt kergelt ja vähekaitsitud varguse objekti.

Vargused korteritest moodustasid 2001. aastal kõigist salajastest vargustest ligikaudu ühe viiendiku. Korterivarguste toimepanemise sagedus ei ole vaadeldaval perioodil oluliselt kasvanud ning on olnud suhteliselt stabiilne, kõikudes aastas registreeritud seitsme ja kaheksa tuhande kuriteojuhtumi vahemikus. Kõige suurem arv korterivarguseid pandi Eestis toime 1995. aastal. Aastatel 1993-2001 on Tallinna osatähtsus korterivarguste osas vähenenud ja teiste piirkondade osatähtsus kasvanud.

Metsavargused, mis olid Eestis 1990ndate algul veel suhteliselt vähelevinud, muutusid aastakümne lõpuks oluliseks varguste liigiks. 2000. aastal pandi toime ligi kolm korda rohkem metsavargusi kui 1994. aastal. Metsa puhul on tekkinud selge vastuolu väärtuste suuruse ja nende kaitstuse astme vahel. Riigi omanduses olevate metsade kaitsmisega tegelnud varasemad struktuurid likvideeriti. Omandireformi käigus metsade uuteks omanikeks saanutel puuduvad nende kaitsmiseks reaalsed võimalused. Varastatud puidu realiseerimist pole suudetud piisavalt tõkestada ja metsavarguste tegelikud toimepanejad jäävad sageli kindlaks tegemata. Seetõttu on metsavargustest kujunenud kuriteoliik, kus minimaalse tabamise riskiga võib saada maksimaalset kuritegelikku tulu.

Värvilise metalli varguste taseme aastased kõikumised ulatusid vaadeldaval perioodil kordadesse. Niisugune dünaamika tuleneb metallivarguste otsesest seotusest materjali turustamisvõimalustega. Metallivarguste tippaeg oli 1990ndate esimesel poolel ning 2000. aasta. Varguse objektiks muutusid eelkõige elektrijuhtmed ja -kaablid, mille varastamisega tekitati väga suurt varalist kahju. Kuna metallimüügist saadavate kasumite marginaalid olid suured, ei suudetud reguleerida metallide kokkuostu riigile kasulikul viisil. Metallivarguste arv vähenes järsult pärast mais 2001 jõustunud muudatusi jäätmeseaduses, millega keelati juhtmete ja kaabli kokkuostmine eraisikutelt.

Avaliku korra vastu suunatud kuritegude struktuur oli 2001. aastaks võrreldes 1993. aastaga teinud läbi suuri muutusi. Ärandamiste ja huligaansuste osatähtsus kokku oli langenud 65%lt 42%le. Narkokuritegude osakaal oli samal ajal kasvanud 1%lt 25%le ja liikluskuritegude osakaal 13%lt 20%le. Seega andsid avaliku korra vastu suunatud kuritegude hulgas 2001. aastal tooni hoopis teised kuriteoliigid kui 1993. aastal, s.o ärandamised ja huligaansused olid asendunud narko- ja liikluskuritegudega.

Narkokuriteod on hüppeliselt kasvanud kuritegude liik. 2001. aastal registreeriti 86 korda rohkem selleliigilisi kuritegusid kui 1993. aastal. Kui veel vaadeldava perioodi alguses oli tegemist niisuguste kuritegude üksikjuhtumitega, siis praeguseks ajaks seistakse silmitsi narkokuritegevuse kui massinähtusega. Kõige murettekitavam tendents on narkokuritegude taseme kasv just viimastel aastatel. Samal ajal tuleb meele pidada narkokuritegude spetsiifikat, mis tähendab nende registreerimist ja avastamist ainult õigusekaitseametkondade sellesuunaliste jõupingutuste tulemusena. Alles 2000. aastast alates hakkas politsei tegelema narkoalaste küsimustega kui prioriteetsetega, probleem oli ühiskonnas seniajani eksisteerinud suhteliselt varjatult. Narkokuritegevuse tasemelt oli 2001. aastal kõrgeim Narva, millele järgnesid Tallinn ja Ida-Virumaa (ilma Narvata).

Sotsiaalteadlaste poolt korraldatud uuringud näitavad samuti narkootikumide tarvitamise suurenevat levikut. Illegaalsete uimastite proovimine ja tarvitamine on viimaste aastate jooksul kasvanud kiiresti eelkõige nooremates vanuserühmades. 18–24-aastas-test on iga kuues (17%) vähemalt korra proovinud mingit ebaseaduslikku narkootilist ainet. Täiskasvanud elanikkonna tervisekäitumise uuring Eestis tõi esile, et võrreldes 1998. aastaga oli aastal 2000 kasvanud 16%lt 18%ni niisuguste vastanute osakaal, kes teadsid vähemalt ühte narkootikumide kasutajat. Illegaalseid uimasteid proovinud koolinoorte osakaal kasvas nelja aastaga kaks korda (1995. aasta 8%lt 1999. aastal 16%le). Veel 1990ndate keskpaigas oli Eestis kõige kasutatavam narkootikum moonivedelik. Siinse narkoturu olulisim uus tendents on heroiini müügi ja tarvitamise järsk kasv, mis kajastub muuhulgas konfiskeerimiste arvu hüppelises tõusus. Viimase 3–4 aasta jooksul on tunduvalt kasvanud ka muude narkootiliste ja psühhotroopsete ainete konfiskeerimine.

Liikluskuritegude arv on vaadeldaval perioodil kasvanud üle 4 korra. Märgatav kasv toimus 1999. aastal, mil viidi sisse muudatus kriminaalkodeksisse – teistkordselt aasta jooksul joobes sõidukijuhtimise eest hakati karistama kriminaalkorras. Niisuguste kuritegude ja nendega seotud raskete tagajärgedega liiklusõnnetuste suur arv võrreldes arenenud riikidega näitab joobes sõidukijuhtimise levikut ja nõrka liiklusdistsipliini.

Isikuvastaste kuritegude arv vähenes vaadeldaval perioodil ligikaudu kolmandiku võrra. Tegemist oli püsiva trendiga, mis sai alguse 1995. aastal ja avaldus reljeefselt kuritegevuse üldiste kasvutendentside taustal. Tahtlike tapmiste arv Eestis kasvas 1990ndate esimesel poolel ja langes alates 1995. aastast. Suurim arv tapmisi (365 ehk 25 juhtumit 100 000 elaniku kohta) pandi toime 1994. aastal. Ehkki viimastel aastatel on tapmiste arv oluliselt vähenenud, on nende tase Eestis (2001. aastal 12 juhtumit 100 000 elaniku kohta) teiste demokraatlike Euroopa riikidega võrreldes veel väga kõrge.

Majandusalaste kuritegude arv on Eestis vaadeldaval perioodil kasvanud üle nelja korra. Tegemist on nn uue kuriteoliigiga, mis nõukogude ajal oli väheesinev (v.a spekulatsioon) ning milles kajastub muutunud majanduskeskkond. Majandusalastest kuritegudest üle poole (54%) moodustasid 2001. aastal maksukuriteod ja üle veerandi (27%) ebaseaduslikud metsaraided.

Organiseeritud kuritegevusega seotud kuritegusid on arvuliselt raske kajastada, kuna tavapärase kuritegevuse statistika ei peegelda neid adekvaatselt. Näiteks spetsiaalselt organiseeritud kuritegelikke grupe käsitlev KrK §196¹ leidis ainult ühel korral kohtu poolt süüdimõistva otsusena rakendamist (2001. aastal). Mõnedel juhtudel saab hinnata organiseeritud kuritegevuse taset niisuguste kuriteoliikide alusel, mida panevad toime grupeeringute liikmed.

Viimastel aastatel on vähenenud organiseeritud kuritegelike gruppide poolt toime pandud vägivallakuriteod. Hinnatakse, et 2001. aastal pandi toime 7-8 niisugust tapmist ja 4 atentaadikatset. Kõik tapmiskatsed olid seotud kuritegelike ühenduste liikmete omavaheliste konfliktide lahendamisega. Organiseeritud kuritegelike grupeeringute traditsiooniline tegevusvaldkond on autode varastamine ning nende edasimüümine. Välismaalt varastatud autode realiseerimine Eestis, millega tegeldi veel 1990ndate keskpaigas, on siinsete infosüsteemide täiustudes ja turu arenedes praktiliselt lõppenud. Samal ajal jätkuvad kohapealsete autode vargused. 2001. aastal varastati Eestis 770 sõidukit, millest sama aasta jooksul leiti 138. 2001. aasta lõpuks oli Eestis kuulutatud tagaotsitavateks 2244 transpordivahendit.

Organiseeritud kuritegevuse kontekstis on olulised uimastite vahendamise seotud kuriteod (KrK §210²). Niisuguste kuritegude toimepanemine kasvas 1990ndate lõpul hüppeliselt. Kui 1993. aastal registreeriti 8 niisugust kuritegu, siis 2001. aastal registreeriti juba 628 kuritegu ehk ligi 80 korda enam. Eesti narkootikumikaubandus on tänaseks täielikult organiseeritud kuritegelike grupeeringute kontrolli all. Narkoäri ulatusest annab tunnistust narkosõitlaste arvu kiire kasv viimastel aastatel. Mõnede ekspertide hinnangul ulatub heroiniisõitlaste arv Eestis 10 000-12 000ni. Kasvanud on ka alkoholi- ja uimastitarbimisest tulenevate psüühika- ja käitumishäiretega haigete arv.

Aktsiisikaupade salakaubavedu on narkoäri kõrval teine organiseeritud kuritegevusele suuri kasumeid tootev tegevusala. Kaitsepolitsei andmetel on organiseeritud grupeeringud tihedalt seotud alkoholi, tubaka ja kütuse salakaubaveoga. Käibemaksupettused on rohkem organiseeritud kuritegevuse kontrolli all kui aktsiisipettused. Võrreldes narkoäriaga on selline kuriteoliik kurjategijale ohutum, sest tabamisel on karistused väiksemad, kasumid aga hinnanguliselt suuremadki kui narkoäri puhul. Ekspertide hinnangul jääb riigil aktsiisipettuste tõttu maksustamata ligi 1/3 müüdavast kütusest; salaviina ja salatubaka osakaaluks on hinnatud umbes 30%.

Organiseeritud kuritegevuse suurele rollile siinse prostitutsiooniäri korraldamisel on pööratud suhteliselt vähe tähelepanu, kuigi prostitutsiooni kontrollitakse organiseeritud kuritegelike struktuuride poolt. 1993. aastal toimus avalik poleemika prostitutsiooni seadustamise poolt ja vastu. Diskussiooni lõpuks jõuti järeldusele, et nii prostitutsiooni keelustamine kui ka legaliseerimine ei ole konstruktiivsed lahendused. Prostitutsioon kuulub tänases Eestis õiguslikult nn "halli tsooni", st niisugune tegevus ei ole kriminaliseeritud ega legaliseeritud. Karistatavad on alaealiste kasutamine prostitutsiooni või pornograafia eesmärgil ja prostitutsiooni vahendamine ning mõned muud prostitutsiooniga seotud tegevused. Alates 1990ndate keskpaigast on Eesti seadusandlust prostitutsiooni leviku kontrolli all hoidmiseks karmistatud. Prostitutsiooniäri on

tänaseks lokaliseerunud Tallinna ja teistesse suurematesse linnadesse (Tartu, Narva) ning sesoonselt suvituspiirkondadesse.

Analüüsides Eestis töötavate prostituutide rahvast, on erinevad eksperdid ühisel seisukohal, et ca 80-85% neist moodustavad mitte-eesti rahvusest tüdrukud ja naised. Nad on enamasti pärit Ida-Virumaalt, Tallinnast või väljastpoolt Eestit. Kohalikku päritolu mitte-eesti rahvusest tüdrukud ja naised on sageli kas kodakondsuseta või vene kodakondsusega, neil on puudulik eesti keele oskus, mis ahendab olulisel määral leaalsete töökohtade saamise võimalust. Mõnede eksperthinnangute alusel moodustavad kõigist Eesti prostituutidest ca 50% Venemaalt ja teistest endise Nõukogude Liidu piirkondadest saabunud isikud. Teistel hinnangutel on aga väljastpoolt Eestit tulnud naiste osakaal väiksem kohalikest.

Organiseeritud kuritegevuse funktsioneerimine ei ole võimalik ilma korruptiivsete sidemeteta. Politsei poolt registreeritud korruptsioonikuritegude arv on mõnevõrra kasvanud viimastel aastatel, kuid jääb ikkagi väga väikeseks. 2001. aastal registreeriti 13 korruptsioonikuritegu ja 52 altkäemaksuvõtmist. Kaitsepolitseiameti poolt saadeti aastatel 1995-2001 kohtusse kokku 147 ametialaseid kuritegusid käsitlevat kriminaalasja.

Rahvusvahelises mastaabis loetakse Eestit üheks väiksema korrumppeerumise astmega Ida- ja Kesk-Euroopa riigiks. Organisatsiooni Transparency International poolt koostatud korruptsiooni tajumise indeksi (KTI) alusel oli Eesti 2001. aastal 90 riigi hulgas 28. kohal, edestades kõiki endisi sotsialismimaid ja liiduvabariike. Eesti kuulub alates 1999. aastast korruptsioonivastasesse riikide ühendusse CRECO (Group of States Against Corruption). GRECO hindamisrühm leidis, et paljudes valdkondades on Eesti olnud korruptsiooni tõrjumisel edukas ning rõhutas, et korruptsioon ei ole Eestile iseloomulik nähtus. Siiski märgiti teatud sallivust korruptiivse käitumise suhtes ja nimetati probleemseid valdkondi. Need olid madalama astme ametnike korruptiivne tegevus (sh liikluspolitseinike altkäemaksuvõtmine), korruptiivne tegevus kohalike omavalitsuste tasandil, ning korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse seoste pühendatud spetsiaalsete uuringute puudumine.

Terrorismina ei ole kvalifitseeritud Eestis kogu iseseisvuse perioodil ühtegi kuritegu. Teiste nn terrorismiga piirnevate kuritegude ennetamine ja avastamine on suunatud võimaliku terrorismi ennetamisele, sest kuritegelikud grupeeringud võivad muutuda rahvusvaheliste terroriorganisatsioonide tellimuste kohalikeks täitjateks. Organiseeritud kuritegelikud grupeeringud on korduvalt kasutanud plahvatusi omavahelises konfliktides. Eestis toimunud pommiplahvatuste arv, samuti pommiplahvatuste läbi hukunute ja vigastatute arv on vähenenud alates 1995. aastast. Langustendentsi üks põh-

juseid on kahtlemata siinsete õiguskaitse struktuuride efektiivne töö plahvatuste ärahoidmisel ja nende korraldajate kindlakstegemisel.

Kolme rahvusvahelise ohvriuringu (korraldatud 1993., 1995. ja 2000. aastal) andmetel ei ole ajavahemikus 1994-1999 toimunud suuri muutusi kuritegevuse tasemes ja liigilises struktuuris. 1999. aastal langes vähemalt ühe kuriteo ohvriks 34% küsitletutest. Niisugune tulemus langeb üldjoontes kokku erinevate sotsioloogiliste küsitluste tulemustega, mille järgi on kuritegude läbi kannatanud peresid olnud igal aastal ligikaudu 25-35%. Samal aastal pandi iga 100 küsitletu suhtes toime 79 erinevat kuritegu, millest vähemalt neljandik olid samaliigilised korduvkuriteod.

Kuritegevuse taseme muutuste hindamiseks võrreldi küsitlustes kümmet kuriteoliiki. Nende kuriteoliikide arvestuses pandi 1992. aastal 100 respondendi kohta toime 59, 1994. aastal 54 ja 1999. aastal 57 kuritegu. Muutused kuritegevuse tasemes on olnud suhteliselt väikesed ning püsivaid tendentse vaadeldaval ajavahemikul ei ilmnenud. Ohvriuringute tulemuste alusel võib öelda, et elanikkonna vastu suunatud kuritegevuse tase 1990ndate teisel poolel ei ole kasvanud samal määral nagu registreeritud kuritegude arv.

Kannatanute osakaalu alusel on 1990ndatel olnud Eestis kõige enam levinud kuriteod vargused autodest, suvilatest ja aiamaalt, samuti garaažidest, kuuridest, keldritest jt abiruumidest. Küllalt levinud on olnud ka autovandalism (auto väline kahjustamine), isiklike esemete vargused (sh taskuvargused) ja jalgrattavargused. Mõnevõrra vähem on esinenud vargusi eluruumidest. Harvemini esines vägivaldaähvardusi ning otsest füüsilist vägivalda s.o röövimisi, kallaletunge ja vägistamisi. Enamiku kuriteoliikide puhul on kuritegevuse tase kõige kõrgem Tallinnas ja madalaim maapiirkondades.

Hinnang politsei professionaalsele tasemele on vaadeldaval perioodil muutunud positiivsemaks. Politsei taset hindas nõuetele vastavaks 1993. aastal 17%, 1995. aastal 29% ja 2000. aastal 51% küsitletuist. Hinnang politsei suutlikkusele kontrollida kuritegevust vastaja elupiirkonnas on vaadeldaval perioodil paranenud, kuid 2000. aastal pidas seda endiselt ebapiisavaks 54% küsitletuist. Ajavahemikus 1995-2000 on elanikkonna turvatunde mõnevõrra suurenenud, kuid erinevused ei ole statistiliselt olulised. Oma kartust langeda tänaval kuritegeliku ründe ohvriks väljendas 2000. aastal 55% naistest ja 38% meestest.

Elanike vastu suunatud kuritegevuse tase (kuritegude arv 100 küsitletu kohta) on Eestis 1990ndatel olnud lähedane kõige kõrgema kuritegevuse tasemega arenenud riikidele (Austraalia, Inglismaa ja Wales, Holland). Võrdluses Lääne-Euroopa riikidega oli Eestis suhteliselt palju röövimisi. Näiteks 1999. aastal ületas niisuguste kuritegude

läbi kannatanute osakaal ligi 4 korda Lääne-Euroopa keskmist. Ligikaudu 2 korda kõrgem oli Eestis autodest ning kodudest toime pandud varguste ning vägivaldaõhvarduste ja kallaletungide tase. Teiste kuriteoliikide puhul ületas Eesti samuti Lääne-Euroopa riikide keskmist, kuid erinevused olid väiksemad.

Kuritegudest politseile teatamise aktiivsus on Eestis olnud Lääne-Euroopa riikidega võrreldes madalam. 2000. aasta ohvriuuringu andmetel teatati varavastaste kuritegude puhul viimasest kuriteost politseile Eestis 38% juhtudest, kuid vaadeldud Lääne-Euroopa riikides keskmiselt 52% juhtudest. Balti riikides teatati 1999. aasta elutingimuste uuringute andmetel raskemate kuriteoliikide toimumisel politseile kõige aktiivsemalt Eestis (53% kannatanutest), millele järgnesid Leedu (43%) ja Läti (38%).

2001. aastal tehti politsei poolt kindlaks kokku 13 392 kuritegusid toimepannud isikut, kellele esitati ametlik süüdistus. Kui kuritegude arv on alates 1993. aastast kuni tänaseni kasvanud 1,6 korda, siis kuritegudes süüdistatavate arv on samal ajal suurenenud 1,3 korda. Veelgi suurem on aga erinevus kuritegude ja kurjategijate suhet võrreldes: 1993. aastal moodustas kuritegusid toimepannud isikute arv registreeritud kuritegude arvust ligikaudu 30%; 2001. aastal veidi üle 20%.

Naiste osakaal kuritegusid toimepannud isikute hulgas kõikus eelmise kümnendi jooksul 7-9% vahemikus. Kõige väiksem oli naiste osakaal 1994. ja 1995. aastal, mida iseloomustas raskete isikuvastaste kuritegude kõrge tase – niisuguseid kuritegusid panevad toime peamiselt mehed. Alaealiste osakaal kõikus 1990ndatel 16% ja 20% vahel. Kõige suurem oli alaealiste osatähtsus 1995. aastal ja kõige väiksem 2000. aastal.

Eestlasi oli 2001. aastal kuritegusid toimepannud isikute hulgas 54% ja mitte-eestlasi 46%. Mitte-eestlaste arv kurjategijate hulgas on vaadeldaval perioodil kasvanud kiiremini kui kurjategijate koguarv. 1991. aastal moodustasid mitte-eestlastest kurjategijad 41%, mis oli kõige madalama näitajaga aasta vaadeldaval perioodil.

Varemkaristatute osakaal moodustas 2001. aastal ligikaudu 40%, mis oli kõige kõrgem näitaja kogu vaadeldava perioodi jooksul. Niisuguste isikute osakaal kurjategijate hulgas on aastatel 1993-2001 järjekindlalt suurenenud. Korduvkurjategijate osakaalu kasv näitab elanikkonna süvenevat polariseerumist seaduskuulekaks ja mitteseaduskuulekaks osaks.

Vaadeldaval perioodil ilmnevad kurjategijate kontingendis väga selged tendentsid. Esiteks on pidevalt vähenenud varavastaste kuritegude toimepanijate osakaal. Kui 1993. aastal moodustasid varavastaseid kuritegusid toimepannud isikud kõikidest kurjategijatest 75%, siis 2001. aastaks oli vastav näitaja vähenenud 55%le. Teiseks on samal

ajal rohkem kui kaks korda kasvanud avaliku korra vastaseid kuritegusid toimepannud isikute osakaal. Kolmandaks väheneb alates 1998. aastast isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute osakaal. Neljandaks kasvas vaadeldaval perioodil pidevalt muid kuritegusid toimepannud isikute osakaal, mis 2001. aastal oli üle kahe korra kõrgem kui 1993. aastal. Niisugused tendentsid langevad suuresti kokku muutustega registreeritud kuritegevuses. Samad trendid ei joonistu kurjategijate puhul välja nii reljeefselt kui registreeritud kuritegude puhul ja samasuunalised muutused leiavad aset alles teatava ajalise perioodi möödudes.

2001. aastal ületas narkootikumidega seotud kuritegudes süüdistatavate arv 1993. aasta taseme 54 korda. Narkokuritegude toimepanemisel on naiste osakaal enamiku teiste kuriteoliikidega võrreldes suhteliselt suur. Narkokuritegude toimepanijad on noored, neist kuulusid 2001. aastal rohkem kui pooled vanusegruppi 18-24 eluaastat.

Mitte-eestlaste osakaal narkokuritegude toimepanijate hulgas on väga kõrge. Narkokuriteod on kuritegude liik, kus eestlased moodustavad alla ühe viiendiku. Selline eestlaste ja mitte-eestlaste vahekord on olnud püsiv kogu vaadeldaval perioodil. Teistsugune dünaamika ilmnes niisuguste kurjategijate kodakondsust vaadeldes. Kui veel 1990ndate keskpaigas moodustasid narkokuritegude toimepanijaist Eesti kodanikud ca 25-30%, siis 2001. aastal juba üle 40%. Eesti kodanike osakaal narkokuritegude toimepanijate hulgas on kasvanud peamiselt seoses varem kodakondsust mitteomanud isikute poolt Eesti kodakondsuse omandamisega.

2001. aastal tehti kindlaks 580 isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikut, mis on kolmandiku võrra vähem kui 1993. aastal. Isikuvastaste kuritegusid toimepannud isikute arv oli suhteliselt kõrge 1990ndate esimesel poolel; 1990ndate teisel poolel niisuguseid kuritegusid toimepannud isikute arv vähenes.

Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas oli eestlasi 1993. aastal 58% ja 2001. aastal 47%. Eestlaste osakaal on vaadeldaval perioodil isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas vähenenud kiiremini kui kurjategijate hulgas tervikuna. Isikuvastaseid kuritegusid toimepannud isikute hulgas moodustavad mitte-eestlased ja Eesti kodakondsust mitteomavad isikud jätkuvalt suurema osa kui kogu kurjategijate kontingendis. 2001. aastal oli Eesti kodanike osakaal 62%.

Tahtlikes tapmistes süüdistatavate arv, mis kuni 1995. aastani kasvas, hakkas pärast seda vähenema. 2001. aastal oli niisuguste isikute arv ligi 40% väiksem kui 1993. aastal. Tapmisi toimepannud isikutest moodustasid mitte-eestlased 2001. aastal 63%. Mitte-eestlaste osakaal tapmisi toimepannud isikute hulgas on olnud suurem kui eestlaste osakaal ning üldtendentsiks on olnud nende osakaalu kasv.

Kohtutes mõisteti 2001. aastal süüdi 11 277 isikut, mis on 41% enam kui 1995. aastal. Karistuspraktikas oli 1990ndate algul vabadusekaotuse osakaal ligi 30%, käesolevaks ajaks on vabaduskaotuse osakaal jäänud alla 25%. Keskmine mõistetud reaalne vabaduskaotus on muutunud ligi kolmandiku võrra lühemaks, kuid samal ajal on reaalse vabaduskaotuse kohaldamiste arv aastas kasvanud üle kahe korra. Seetõttu ei saa sagedasti esinevat väidet Eesti karistuspraktika leebemaks muutumisest 1990ndatel võtta tõesena.

Kõigist 2001. aastal süüdimõistetutest oli varem kohtulikult karistatud 35%. Nagu ka kuritegudes kahtlustatavate puhul, kasvab süüdimõistetute hulgas pidevalt varemkaristatute osakaal. Naised moodustasid kõigist 2001. aastal süüdimõistetutest ligikaudu 9%. Kindlasuunalist tendentsi naiste osakaalus kõigi süüdimõistetute hulgas vaadeldaval perioodil ei ilmnenu.

Suurimaks vanusegrupiks kohtutes süüdimõistetute hulgas olid 2001. aastal 18–24-aastased isikud (36%), kes moodustavad juba aastaid enam kui kolmandiku kõigist süüdimõistetutest. Statistikast ei selgunud, milline konkreetne vanusegrupp sellest suurest vahemikust kõige olulisemat rolli mängib. Tegevusala järgi kuriteo toimepanemise ajal moodustasid 2001. aastal ja kogu vaadeldaval perioodil kõige suurema osa töötud, kelle osakaal on olnud alates 1996. aastast püsivalt üle 40%. Teise suurema grupi moodustasid töölised (ligikaudu ühe kolmandiku) ja järgmise õpilased (10–15%). Huvipakkuvad on muutused, mis on toimunud kinnipeetavate osakaalus süüdimõistetute hulgas. Pärast 1996. ja 1997. aasta tippaset vähenes nii arviliselt kui osakaalult süüdimõistetud kinnipeetavate arv kuni 2000. aastani; 2001. aastal toimus aga viiekordne vabaduskaotuslikku karistust kandvate süüdimõistetute arvu kasv.

Eestis oli 2001. aasta lõpul kokku arvel 7077 kriminaalhoolduse all olevat isikut, kellest 94% moodustasid tingimisi vabaduskaotuslikust karistusest vabastatud ja 6%le oli määratud kriminaalhooldus seoses nende ennetähtaegse vabastamisega vanglast. Kriminaalhooldusaluste arv on alates süsteemi käivitumisest 1998. aastal kuni 2001. aasta lõpuni kasvanud ligikaudu 3,4 korda. Sellise sanktsiooniga karistatud isikute arv ületas juba 1999. aastal vanglakaristuse kandjate arvu, mis näitab, et kriminaalhooldussüsteem hõlmab tänases Eestis kuritegevuse kontrollimisel üha olulisema koha.

Valdava enamuse kriminaalhooldusalustest on kõigil aastatel moodustanud tingimisi vabaduskaotusliku karistuse kandjad ja väiksema osa vanglatest ennetähtaegselt vabastatud. Suurim vanglatest ennetähtaegselt vabanenute osakaal oli 1998. aastal, mil see moodustas ligi ühe viiendiku kõigist kriminaalhoolduse klientidest. Uue süsteemi võimalustega kohanemise raskused tõid kaasa ka niisuguste isikute ennetähtaegse vabastamine vanglatest, kelle puhul polnud kriminaalhooldus õigustatud. Järgneval ka-

hel aastal toimus vanglatest vabastamise nõuete karmistumine, mille tulemusena vähenes vanglatest vabanenute arv. Kuna samal ajal jätkus intensiivne tingimisi mõistetud vabaduskaotuste arvu kasv, vähenes vanglast vabastatute osakaal 2000. aastal tasemele alla 6%. Alles 2001. aastal suurenes vanglast vabastatute arv eelmise aastaga võrreldes.

Kriminaalhooldusaluste hulgas olid 2001. aasta lõpul enamuses eestlased (61%), neile järgnesid venelased (34%); muust rahvusest isikud moodustasid oluliselt väiksema osa (5%). Alates 1999. aastast on eestlaste osakaal mõnevõrra vähenenud ja mitte-eestlaste osakaal kasvanud. 2001. aasta lõpul moodustasid Eesti kodanikud kõigest kriminaalhooldusalustest ligi 72%, ilma kodakondsuseta isikud 16% ja Venemaa kodanikud ligi 8%. Eesti kodanike osakaal on aastatel 1993-2001 jäänud stabiilselt 70–73% vahemikku. Samal ajal on oluliselt vähenenud ilma kodakondsuseta isikute osakaal.

1. jaanuaril 2002 viibis Eesti kinnipidamiskohtades kokku 4775 inimest. Neist ligi 70% moodustasid vanglakaristuse kandjad (kinnipeetavad) ja umbes 30% olid vahi all (vahistatud). Vahistatuteks olid eeluurimise all olevad ja need, kelle suhtes süüdimõistetv kohtuotsus ei olnud veel jõustunud. Vangide arv Eestis on olnud pidevalt samas suurusjärgus (vahemikus 4100-4800), jäädes kogu iseseisvusperioodil sisuliselt muutumatuks. 2001. aasta lõpul oli Eesti vanglates 350 isikut 100 000 elaniku kohta, mis on võrreldes teiste demokraatlike riikidega väga kõrge näitaja.

Eesti kinnipidamiskohtade süsteemi väljakujundamise alguses esinesid suured probleemid neis asutustes distsipliini tagamisega. Olukorda vanglates pärast sealt valvet pidavate Nõukogude Liidu sisevägede äraviimist 1991. aastal võis hinnata kui kriitilist. Kuigi kardetud vangide massilised rahutused õnnestus ära hoida, nõrgenes üleminekuperioodil paratamatult nende asutuste sisekord. 1992. aastal pandi vanglates toime 23 tahtlikku tapmist, põgenes 78 kinnipeetavat, konfiskeeriti 17 tulirelva ja 1093 liitrit alkoholi. Järgnevatel aastatel hakkasid vanglates toimepandavad kuriteod vähenema.

2001. aastal registreeriti vanglates 140 kuritegu, mis on 37% rohkem kui 2000. aastal. Vanglates toimepandud kuritegude arv on kasvanud kolmel viimasel aastal, mis on komplitseerinud sealset olukorda. 2001. aastal vanglates toimepandud kuritegudest moodustasid kuriteod õigusemõistmise vastu 69%, isikuvastased kuriteod 10% ja valitsemiskorravastased kuriteod 9%. Levinuimad olid alkoholi või narkootilise aine omamise ja tarvitamisega seotud kuriteod, mida registreeriti 87 korral. Narkootikumidega seotud kuriteod vanglates seonduvad narkomaanide arvu suurenemisega kinnipeetavate seas. Põgenemisi oli 5 (ühe juhtumi võrra rohkem kui 2000. aastal).

Alates 1998. aastast viiakse kõigi vanglatesse saabujate puhul läbi meditsiiniline esmakontroll ja küsitlus, et teha kindlaks narkootikume tarvitavad isikud. Kui 1998. aastal moodustasid narkomaanid vanglate kontingendist alla 8%, siis 2001. aastaks oli nende osakaal tõusnud 24%le – seega võib rääkida narkomaanide arvu plahvatuslikust kasvust vanglates kinnipeetavate hulgas. Narkomaanidest üle 90% moodustavad heroiini tarvitajad.

Narkomaaniaga seondub veelgi tõsisem probleem: HIV-positiivsete kinnipeetavate arvu kasv. 2000. aastal diagnoositi vanglate keskhaiglas esimene HIV-positiivne. Oktoobris-detsembris 2001 võimaldati kõikidel kinnipeetavatel teha HIV-testi, millest osutusi positiivseks 485 ehk 23%. 2001. aasta mais oli kinnipeetavate hulgas teada 226 viirusekandjat ehk ligikaudu 5% kinnipeetavate üldarvust, neist 19 olid naised. Täna-seks on aset leidnud kolm vanglasisest HIV nakatumisjuhtumit.

Eestlased moodustasid 2001. aastal vabaduskaotuslikke karistusi kandvatest isikutest alla poole (41%) ja venelased üle poole (52%); ülejäänud rahvuste osakaal oli 7%. Eestlasi oli vanglates vähem kui mitte-eestlasi juba 1992. aastal ning vaadeldaval perioodil on eestlaste osakaal kinnipeetavate hulgas vähenenud. Ilmselt on selle peamiseks põhjuseks eestlaste ja mitte-eestlaste poolt toimepandud kuritegude erinev raskusaste, kuid see ei ole siiski ammendav seletus kinnipeetavate kontingendis ilmnenud suurele rahvuslikule diferentseerumisele.

Kinnipeetavate hulgas oli kuni 1999. aastani kõige suurem ilma kodakondsuseta isikute osakaal. Eesti kodanike arv kinnipeetavate hulgas on 1990ndatel kiiresti kasvanud, ning viimastel aastatel moodustasid niisugused isikud juba ligi poole vanglate kontingendist (2001. aastal 49%). Kasvanud on ka välisriikide kodanike arv ja osakaal vang-lakaristuse kandjate hulgas, jäädes aga siiski alla 5% tasemele.

Kestvusuuringu tulemusena saadi ülevaatlilik pilt 15 aasta jooksul niisuguste isikute elukäikudest, kes panid alaealisena toime õiguserikkumisi või kuritegusid. Peamine järeldus on, et nende elu ei ole enamikul juhtudel olnud edukas. Endiseid erikasvatus-asutuste kasvandikke iseloomustas sageli kõrge surevus, luhtunud tööalane karjäär ja alalise elukoha puudumine. Hinnates neid skaalas “võitjad-kaotajad”, on kindlasti tegemist valdavalt “kaotajatega”.

Kriminaalse karjääri ja üldise elukäigu vahel on kindel seos. Mida rohkem on isiku poolt vaadeldaval perioodil toimepandud kuritegusid ja kantud karistusi, seda halvem on tema sotsiaalne positsioon. Mida tõsisemad on toimepandud kuriteod, seda vähem edukas on olnud sotsiaalne adaptatsioon. Alaealisena erikasvatusasutusse paigutamine, haridustee katkemine, erialase kvalifikatsiooni puudumine, noorena omandatud

kahjulikud harjumused ja kindlasti ka sotsiaalne stigmatiseerumine määravad niisugused isikud ühiskonnas juba ette madalale positsioonile. Ainult üksikutel oli õnnestunud sellest olukorrast välja tulla.

Nõukogude-aegse kasvatusideoloogia järgi pidid alaealistest õiguserikkujatest saama töölisklassi esindajad. Tööliserialasid õpetati olid nii alaealiste koloonias kui erikutsekoolides (lukksepp, treial, maaler-krohviija). Eestis toimunud muutused puudutavad olulisimal määral just niisugust töösfääri, mis on tunduvalt kahanenud ja milles uued tingimused esitavad inimestele märksa suuremaid nõudmisi. Linnades pole enam suuri tehaseid ja ettevõtteid, maal pole ühismajandeid, paljud inimesed on pidanud omandama uue eriala ja ennast hariduslikult täiendama. Sellest aspektist vaadatuna ei ole endised alaealised õiguserikkujad ja kurjategijad piisavalt konkurentsivõimelised, mis omakorda soodustab nende kriminaalsete karjääride jätkumist.

* * *

Kriminaal-justiitsüsteemi tegevuse hindamiseks ja planeerimiseks tuleb täpselt teada selle sihtgruppe. Kurjategijate isikute karakteristikute analüüsi kaudu saab peale elanikkonna kriminaalse aktiivsuse tuua välja ka tendentse ühiskonna kihistumises. Suuresti kriminaal-justiitsüsteemi tegevuse kaudu võib toimuda elanikkonna polariseerumine ja teatavate inimeste gruppide sattumine ühiskonna äärealadele. Samal ajal saab niisuguseid tendentse hinnata ja kontrollida ainult korralike andmete olemasolu korral.

Käesoleva uuringu läbiviimise käigus ilmnis muuhulgas vajadus korrakaitse riikliku statistika järgi, kust riik saaks usaldusväärset informatsiooni kuritegevuse ja kuritegevuse kontrolli vallas toimuvast. Seda statistikaliiki ei saa käsitleda ametkondade tegevust kajastava statistika kõrvalsaadusena. Vajalik oleks korrakaitsestatistika formaatide väljatöötamine ja regulaarne publitseerimine, et riigiametnikel ja kõigil kodanikel oleks võimalik kuritegevuse trendidest saada adekvaatset informatsiooni. Niisugune informatsioon mõjuks koos meedia poolt pakutavaga tasakaalustavalt. Koos uue karistusseadustiku jõustumisega ja korrakaitseaduse ettevalmistamisega on niisuguse statistika loomiseks ülimalt sobiv aeg.

Mitte-eesti vähemuse ühiskonda integreerumise problemaatika kriminoloogilistele aspektidele ei ole veel piisavat tähelepanu pööratud. Samal ajal viitab statistika mitte-eesti rahvusest elanikkonna suhteliselt suurele rollile Eesti kuritegevuses põhirahvusest elanikkonnaga võrreldes. Mitte-eestlaste nn kriminaalne aktiivsus on alates Eesti taasiseseisvumisest olnud püsivalt kõrgem kui eestlastel ning erinevused süvenevad jätkuvalt. Seega kujutab mitte-eestlaste kriminaalne käitumine endast olulist probleemi nii riigi õiguskorra kui ühiskonna integreerumise kontekstis.

Eesti on 1990. aastatel olnud olukorras, kus omariiklust ehitati üles ajal, mis oli tugeva riigi suhtes ebasoodus. See kehtib ka kriminaalpoliitikat teostava süsteemi suhtes, kus modernistlik (riikluse rajamine) ja postmodernistlik (riigi rolli vähenemine) faas kulgesid justkui üheaegselt. Siinsed kuritegevuse kontrollimeetodid ja strateegiad peavad mahtuma demokraatlikes ühiskondades kehtestatud raamidesse ja olema samal ajal piisavalt efektiivsed. Suurte ja kiirete ühiskondlike muutuste ajal on alati oht, et kuritegevuse üldnäitajate kasvades hakatakse süüdistama riigivõime suutmatuses tagada avalik kord. Seetõttu on peamine eesmärk leida tasakaal kriminaal-justiitsüsteemi tegevuse ja ühiskonna üldiste arenguhuvidel vahel. Kuritegevuse kontroll on valdkond, kus peaks valitsema erinevate poliitiliste jõudude vaheline kokkulepe. Ratsionaalse, efektiivse ja humaanse kriminaalpoliitika kaitsmine poliitilistes debattides on alati keerulisem kui populistlike loosungite abil valijate häälte kogumine.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aasland, A. & Tyldum, G. (2000). Better or Worse? Living Conditions Developments in Estonia, Latvia and Lithuania 1994–1999. Fafo-report 334. Oslo

Ahven, A. (2000). Social problems in official statistics in Estonia in the 1980s and 1990s. – H. Leifman & N. Edgren (toim.). Statistics on alcohol, drugs and crime in the Baltic Sea region. NAD Publication no. 37. Helsinki, lk. 31–35.

Ahven, A., Tabur, L. & Aromaa, K. (2001). Victims of Crime in Estonia 1993–2000: Research Report. Research Communications 51. Ministry of Internal Affairs, Estonia National Research Institute of Legal Policy, Finland. Tallinn, Helsinki.

Androulakis, N. (1996). Über den Primat der Strafe. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Nr. 8, lk. 300–321.

Aromaa, K. & Ahven, A. (1993). Victims of crime in two Baltic Countries. Finnish and Estonian data from the 1992/1993 International Crime Victimization Survey. National Research Institute for Legal Policy. Helsinki.

Aromaa, K. & Ahven, A. (1995). Victims of crime in a time of change: Estonia 1993 and 1995. National Research Institute for Legal Policy: Helsinki.

Aromaa, K. & Heiskanen, M. (2000). Crime Risks in Finland 2000. Finnish Results of the 2000 Sweep of the International Crime Victims Survey. Research Communications 50. National Research Institute of Legal Policy. Helsinki.

Aromaa, K. & Lehti, M. (1997). Ulkomaalaiset yritykset ja lähialueiden rikollisuus. Suomalaisyrityksien kokemuksia Latviassa, Pietarissa ja Virossa 1994–1996. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 31. Helsinki.

Aromaa, K. (2000). Organised Crime and Business Security. – Surveying Crime: A Global Perspective. Proceedings of the International Conference, Rome, 19–21 November 1998. Essays no. 7/2000. National Institute of Statistics. Rome, lk. 297–315.

Baumeister, R.F., Heatherton, T.E. & Tice, D.M. (1994). *Losing Control: How and Why People Fail at Self-Regulation*. San Diego, Cal: Academic Press.

Becker, H. (1986). *Doing Things Together*. Chicago: Northwestern University Press.

Benekos, P.J., & Merlo, A.V. (1996). Three strikes and you're out: The political sentencing game. – J.W. Marquart & J.R. Sorensen (toim.). *Correctional Contexts: Contemporary and Classical Readings*. Los Angeles, Cal.: Roxbury Publishing Co., lk. 151–182.

Blumstein, A., Cohen, J., Roth, J.A. & Visher, C.A. (toim.) (1986). *Criminal Careers and "Career Criminals"*, Vol. 1, Washington, D.C.: National Academy Press.

Christensen, R. (1967). Projected percentage of U.S. population with criminal arrest and conviction records. – Task Force Report: Science and Technology, Report to the President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, prepared by the Institute for Defence Analyses. Washington, D.C.: U. S. Government Printing Office.

Christie, N. (1993). *Crime Control as Industry: Towards GULAGS, Western Style?* London & New York: Routledge.

Clarke, R.V. & Harris, P.M. (1992). Auto theft and its prevention. - M. Tonry (toim.), *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol. 16. Chicago: University of Chicago Press, lk. 30–51.

Clarke, R.V. (1997). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York: Harrow and Heston.

Clear, T.R. (1996). The Unintended Consequences of Incarceration. Paper presented at the National Institute of Justice workshop on corrections research, February 14–15.

Cohen, J. & Canela-Cacho, J. (1994). Incarceration and violent crime. – A.J. Reiss, Jr. & J.A. Roth (toim.). *Understanding and Preventing Violence: Consequences and Control*, Vol. 4. Washington, D.C.: National Academy of Sciences, lk. 113–137.

Cornish, D. & Clarke, R.V. (1986). *The Reasoning Criminal*. New York: Springer Verlag.

Ditton, J. & Farral, S. (toim.) (2000). *The Fear of Crime*. Dartmouth: Ashgate.

Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2001/2002. (2002). Tallinn: Justiitsministeerium.

Elutingimuste uuring Eestis 1999. aastal (2000). Põhiandmed. NORBALT II. Tartu.

English, K. & Mande, M.J. (1992). Measuring from many of the studies about the effectiveness of the programs. Crime rates of prisoners. Denver: Colorado Department of Public Safety, Division of Criminal Justice, Office of Research and Statistics.

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. (1999). European Committee on Crime Problems. Council of Europe. Directorate General I, Legal Affairs. Strasbourg.

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics. Draft model. (1995). Council of Europe, Strasbourg.

Farrington, D. P. & Hawkins, J.D. (1991). Predicting participation, early onset, and later persistence in officially recorded offending. *Criminal Behavior and Mental Health*, Nr.1, lk. 1–33.

Farrington, D.P. (1989). Self-reported and official offending from adolescence to adulthood. – Klein, M.W. (toim.) *Cross- National Research in Self-reported Crime and Delinquency*. Dordrecht: Kluwer, lk. 399–423.

Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir. La naissance de la prison*. Paris: Gallimard

Gottfredson, D.M. (1999). *Exploring Criminal Justice*. Cal.: Roxbury.

Gottfredson, M. & Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, Cal.: Stanford University Press.

Hammer-Pratka, K. (2000). Alkoholi ja narkootikumide tarvitamine Eestis ja teistes Euroopa riikides. *Eesti Inimarengu Aruanne 2000*. Tallinn: RASI, UNDP.

Hassemmer, W. (1998). Zero tolerance- ein neues Strafkonzzept? *Festschrift für Günther Kaiser*. Berlin: Duncker & Humblot.

Hirschi, T. & Gottfredson, M.R.(toim.)(1994). *The Generality of Deviance*. New Brunswick, NJ: Transaction.

Horney, J. & Marshall, Haen I. (1991). Measuring lambda through self-report. *Criminology*, Vol. 29, lk. 471–495.

Junger, M. & Marchall, I.H. (1997). The interethnic generalizability of social control theory: An empirical test. *Criminal Behavior and Mental Health*, Vol. 5, lk. 386–410

Junger, M. & Marshall, I.H. (1997). The interethnic generalizability of social control theory: An empirical test. *Journal of Reseach in Crime and Delinquency*, Vol. 34, lk. 79–112

Junger, M., Terlouw, G-J., & van der Heijden, P.G. (1995). Crime, accidents and social control. *Criminal Behaviour and Mental Health*, Vol. 5, lk. 386–410.

Kangaspunta, K. (toim.). (1995). *Crime and Criminal Justice in Europe and North America 1986- 1990*. HEUNI Publications Series No. 25. Helsinki: HEUNI.

KAPO (2002) Aastaraamat 2001.

- Kase, H. (koost.) (2001). *Vaikijate hääled. Raamat soolisest vägivallast*. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.
- Kasmel, A., Lipand, A., Markina, A., Kasmel, K. (2001). *Eesti Täiskasvanud Elanikkonna Tervisekäitumise Uuring, Kevad 2000*. Tallinn: Eesti Tervisekasvatuse Keskus.
- Keane, C. & Arnold, R. (1996). Examining the relationship between criminal victimization and accidents: A routine activities approach. *Canadian Review of Sociology and Anthropology*, Vol. 33, lk. 457–497.
- Kershaw, C., Budd, T., Mattinson, J., Mayhew, P. & Myhill, A. (2000). *The British Crime Survey*. Home Office Statistical Bulletin 18/00. London.
- Kesteren, J. van, Mayhew, P. & Nieuwbeerta, P. (2000). *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries: Key findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Klein, M. (1984). Offence specialization and versatility among juveniles. *British Journal of Criminology*, Vol. 24, lk. 185–194.
- Kruusement, A. (2002). *Kriminaalhooldus- kas parim Eestile? Tartu Ülikool, Avatud Ülikool, Õigusteaduskond. Kursusetöö*.
- Kurz, G. A. & Moore, L.E. (1994). *The Eight Percent Problem: Chronic Juvenile Offender Recidivism*. Santa Ana, Cal.: Orange County Probation Department, March.
- Laine, M. (1997). *Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse*. Eesti Riigikaitse Akadeemia.
- Lauristin, M. & Vihalemm, P. with Rosengren, K.E. & Weibull, L. (1997). *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*. Tartu: Tartu University Press.
- Lehti, M. (1998). *Tahtlikud tapmised Eestis 1990ndatel aastatel*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Nagin, D. S. & Land, K. C. (1993). Age, criminal careers, and population heterogeneity: specification and estimation of a nonparametric, mixed poisson model. *Criminology*, Vol. 31, no. 3, lk. 327–362.
- Nieuwbeerta, P. (toim.) (2002). *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989–2000*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Petersilia, J. (1980). *Criminal career research: A review of recent evidence*. – N. Morris & M. Tonry (toim.) *Crime and Justice: An Annual Review of Research*, Vol. 2. Chicago: The University of Chicago Press, lk. 321–377

Peterson, M. & Braiker, H., with Polish, S. (1980). *Doing Crime: A Survey of California Prison Inmates*. Santa Monica, Cal.: Rand Corporation.

Saar J., Annist A., Ahven A. (2001). *Trafficking in Women in Estonia: Social Aspects – Trafficking in Women and Prostitution in the Baltic States: Social and Legal Aspects*, Helsinki: International Organization for Migration, lk. 156–200.

Sillaste, J. & Purga, Ü. (1995). *Elutingimused Eestis 1994. aasta lõpul. Vihik 4: Tervis ja turvatunne*. Tallinn.

Solänitsõn, A. (1990). *GULAGi arhipelaag. Kirjandusliku uurimuse katse. I-VII*. Tallinn: Eesti Raamat.

Sootak, J. (1997). *Kriminaalpoliitika. Õpik Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilastele*. Tartu Ülikool.

Sootak, J. (1998). *Veritasust kriminaalteraapiani. Käsitlusi kriminaalõiguse ajaloost. 2., ümbertöötatud ja täiendatud väljaanne*. Tartu: Tartu Ülikool.

Sootak, J. (2000). *Kuritegevusehirm, sotsiaalkontroll ja kommunitarism: Kas kriminaalõiguse suund suuremale ühiskondlikkusele? Akadeemia, Nr. 10, lk. 2069–2103*.

Stattin, H. & Magnusson, D. (1991). *Stability and change in criminal behaviour up to age 30*. *British Journal of Criminology*, no. 31, lk. 327–346.

Zedlewski, E. M. (1987). *Making Confinement Decisions*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice.

Zvekic, U. (1998). *Criminal Victimisation in Countries in Transition*. UNICRI Publication no. 61. Rome.

Tilley, N. (1997). *Realism, situational reality and crime prevention*. – G. Newman, R.V. Clarke, & G. Shoham (toim.), *Rational Choice and Situational Crime Prevention: Theoretical Foundations*. Dartmouth, UK: Ashgate.

Tonry, M. (1995). *Malign Neglect: Race, Crime, and Punishment in America*. New York: Oxford University Press.

Tonry, M. (toim.)(1997). *Ethnicity, Crime and Immigration: Comparative and Cross-National Perspectives. Crime and Justice. A Review of Research. Vol. 21*. Chicago: University of Chicago Press.

Walter, M. (1998). *Kriminalpolitik im Zeichen der Verbrechensfrucht: von der Spezial- über General- zur “Ubiquitäts” Prävention? Festschrift für Hans Joachim Hirsch*. Berlin: Walter de Gruyter.

Van Dijk, F. & De Waard, J. (2000). *Legal Infrastructure of the Netherlands in International Perspective: Crime Control*. Ministry of Justice The Netherlands.

Wilson J. Q. (1995). *Crime and public policy*. – J.Q. Wilson & J. Petersilia (toim.) *Crime*. San Fransisco, Cal.: ICS Press, lk. 489–510.

Värnik, A. (2001). *Suitsiidid Eestis 1970–2000*. Eesti Inimarengu Aruanne 2001. Tallinn: TPÜ RASI, lk. 42–45.

SUMMARY

The aim of this book is to analyse and assess the various trends in the Estonian crime scene between the years 1991 and 2001. Since crime statistics had been published selectively, and earlier analytical studies had usually been commissioned as special projects, the conclusions had remained largely unknown to the general public and even to specialists in this field. So far, no comprehensive study had been published which covered the subject of crime in Estonia in an integrated and concise form.

Before we judge the crime situation in Estonia, we should dwell upon the question of what crime and the empirical description of crime mean to society. The usual discourse on crime does not distinguish between the three totally different phenomena in this field – crime, the empirical description of crime, and the picture construed on the basis of crime. These phenomena not only differ from each other, but also occur on the basis of complicated patterns interrelated with each other.

The period under scrutiny has become the past not only in the sense of time but also in its essence. This has been brought about by various pivotal developments which have taken place, during the last decade, both in society and in the criminal world. It does not mean that people's behaviour changed and they started committing new types of crime at a new pace and on a new level. It is the formal basis of judgement over what is to be considered criminal, or what is the measure of wrongdoing, that changed. In other words, it was the penal code that had to change.

The Penal Code that took effect on September 1, 2002, reforms the whole penal policy in Estonia. The unified penal law combines the earlier criminal law and administrative offence law, which has resulted in the elimination of earlier distinctions between criminal and administrative offences. The new law stipulates the responsibility not only for criminal offences but also for wrongdoings. Among other changes, the minimum and maximum sentences of imprisonment were raised, and the minimum age of criminal liability was raised from 13 to 14. According to the new law, in addition to bringing

charges against a person for having committed a crime due to negligence, or for intending to commit a crime, a person may also be charged for the indirect intent to commit a crime. Many new types of criminal offence are taken into account in the new law, e.g. slavery, inducing persons to the use of doping, or inducing persons to become gene donors. Some new types of punishment were also introduced into the new Penal Code, e.g. expulsion, deprivation of rights, and fining to the extent of assets.

The important question for us is how the above offences and other changes are going to be reflected in statistics, how to compare earlier periods with the new one. There is still a lot of ambiguity. Even predicting the general numbers of crime seems like fortune telling, since we do not know what the actual practices in the criminal justice system, based on the new law, will be. The types of crime which can be compared and which can be used as a basis for outlining long term processes have yet to be found. The whole matter is extremely complex and combines a number of problems with different political, practical, and scientific aspects, which will definitely not be solved overnight.

The results of the last census, carried out in Estonia in 2000, give evidence of some other relevant changes, which also have influenced our crime scene. It became apparent that the total Estonian population was 70,000 less than had been forecast on the basis of previous censuses. Notwithstanding the possible reasons for this outcome, it must be noted that following the census of 2000, the previous Estonian population statistics were corrected retrospectively back to 1991. Crime statistics are, in fact, a special population statistic, which, in this case, underwent similar retrospective changes. For example, there was an increase in both the number of criminal offences committed per 100 000 population, and the crime figures in the cross-section of different types of crime. The indicators of criminal activity among different sections of the population also changed. But it is quite improbable that the figures changed similarly with regard to all groups of the population. That is why statistics are viewed proportionally over all layers of the population, taking into account different age groups, nationalities, places of residence, etc.

Considering the above, we can justifiably question the need for this kind of analysis and the adequacy of the picture that it gives us of our immediate past. Unfortunately, we have no choice, as there is no other systematised form of information available. What we can do, though, is to compare the results of other studies with the ones of the official statistical analysis. We thus make maximum use of the information at our disposal, in order to assess the sources.

Radical socio-political changes always bring about adjustments to the conceptual basis of criminal policy and the consequent practices. The shift of the Estonian state from the sphere of influence of Slavonic-orthodox civilization to that of Western civilization resulted, among other things, in the re-examining of earlier principles of criminal justice and in the establishing of new ones. The transition from a totalitarian state to a democratic society inevitably brings with it changes in the penal policy. Consequently, the penal policy has to be looked at in a wider social context, as control over crime is a part of the daily process to create a stable cultural environment by protecting the basic values of society.

The crucial events in the history of Estonian statehood are also reflected in the crime statistics. We have some data concerning total crime figures, and some figures about individual types of crime in 1991, the year that Estonia regained its independence. In 1992, crime statistics were still based upon the Soviet Criminal Code and the principles of that era. That is why the records from that period cannot be compared, one to one, with those of later years. The new system for recording crime was not established until 1993, and the principles introduced at that time have survived relatively unchanged until today.

Registered crime

The number of recorded crime has almost doubled in Estonia. In 2001, there were 58,497 criminal offences recorded, which is 85% more than in 1991. This level was the highest during the first decade of newly regained independence, exceeding even the last record year of 2000 by 698 incidents. As the population decreased during this period, the relative crime figures per 100 000 inhabitants rose to a new peak, exceeding the maximum of 3000 offences in 1998 and the maximum of 4000 in 2000.

However, the growth of crime has not been uniform over the years, and the first half of the 1990s differed considerably from the second half. The crime peak of the first period was in 1992, followed by a two year downturn. The fall continued until 1996, and the 1992 level was exceeded again in 1998. Since 1997, there has again been a continuous growth in the number of registered crimes.

The background to the increased crime level of the late 1990s differed from that of the beginning of the decade, the start of Estonia's independent statehood. It was the period when crime prevention and pre-trial investigative structures were formed, and their new principles of work adopted. The consequences of all this were changes among the police staff, e.g. in the professionalism, in the ethnic composition, and the age of the police. From 1991 to 1997, the Estonian police had seven different National Commissioners, and also different management teams, styles, and ideologies. In 1991, an inde-

pendent investigative body was founded, which in 1993 was named the Central Investigation Bureau and subordinated to the Police Board. All these changes are mirrored in the considerable fluctuations of the recorded crime figures during the first half of the 1990s.

Only in the second half of the 1990s, the structures dealing with crime, primarily the police and other enforcement structures, became more stable, and also more active in fulfilling their duties. The legislature, at the same time, added new crimes (e.g. recurrent drunk driving) to the books. The efficiency of tackling some types of crime improved — for example, in the case of drug related crimes. Public opinion polls show that the population's respect towards the police has grown, which leads to the presumption that people have started reporting crime more often. All the above factors contribute to the increase in registered crime figures. This general picture, though, does not match the descriptions of the crime situation drafted on the basis of other methods (e.g. the estimated level of homicides, results of victimisation surveys, etc), which all prove that crime has stabilised during the review period.

Alongside the quantitative changes that took place at the beginning of the last decade, we can also distinguish some relevant changes in the structure of crime. In 2001, we can say that crimes against property have decreased to a certain extent, although this type of crime still remains the dominant one, and the overall number of property crimes has also increased. The number and percentage of crimes against the person has noticeably dropped. At the same time, the number and percentage of crimes against public order and the state, and economic crimes in general, have increased. The growth in the latter type of crime only shows that the state and state control have become stronger and more efficient. As the state functions develop, there will be more types of behaviour which may need to be controlled. The versatility of crime is one of the indicators of the above processes. It can be noted, that the percentage of the so-called 'other types of crime' has more than doubled, if we compare them proportionally with the 'traditional' crime figures (in absolute numbers, they have even tripled during that period).

One of the most important indicators of the damage and danger caused by crime is the number of people killed as a result of crime per year. The total number of people killed through crime, from 1993 to 2001, was 4,482. Intentional homicide (Articles 100–103) topped the list of crimes resulting in the biggest number of deaths; in second place came the violation of motor vehicle driving regulations (Article 204). Intentionally causing permanent or life threatening bodily injury came third in most years (except 2001), and causing death through negligence (Article 105) placed fourth.

The year 1994, when 752 lives were lost as a result of offences, can certainly be considered the 'black year' of crime in Estonia. Quite surprisingly, the general crime figures dropped in 1993 and 1994, compared to the previous years. However, some other indicators of social problems in society reached their peak in 1994. For example, the number of people who died as a result of alcohol poisoning, the number of people suffering from alcohol psychosis, and the number of those who died in accidents or committed suicide all increased. In the following years, these drastic numbers gradually decreased, until there was a turn in 2001, when, compared to the previous year, the number of people killed again rose.

Compared to the previous year, in 2001, the number of people killed in the course of criminal offences grew by 44 cases or 11%. The intentional homicide rates and the rates of intentional serious bodily injuries remained practically the same, but the number of people killed increased primarily on the account of deaths caused through negligence. For example, 69 people died of methanol poisoning in 2001. As this was an unpredictable and particularly tragic event, which hopefully will not be repeated, we can expect that the number of fatalities will continue declining.

The biggest number of offences is committed in Tallinn. Tallinn's share in the crime statistics has grown, since the beginning of the 1990s, from 40% to 50% (despite some reduction in 2000). In 1999, the crimes committed in Tallinn constituted about 52% of all the offences registered in Estonia. The smallest share of the overall number of crimes belongs to the islands Saaremaa and Hiiumaa.

As crimes against property comprise the majority of all registered crimes, their dynamic coincides with the dynamic of crime in Estonia in general. Only 2001 was an exceptional year, when crime went up by 1.2% and the number of crimes against property dropped somewhat (1.1%). Yet, this change is quite irrelevant. We should now take a look what tendencies govern the crime against property.

Concealed thefts form the biggest part of crimes against property, e.g. 87% in 1993 and 83% in 2001. This type of crime has also increased considerably in absolute figures. Unconcealed thefts are only second among all crimes against property, constituting only 8% to 9%. Fraud has increased the fastest among crimes against property. The number of frauds in 2001 was four times greater than in 1993. Only the number and percentage of robberies has decreased, forming less than one per cent of all the crime against property.

Burglary, in the course of which a lock or other obstacle is forced or removed, is not only the main type of theft (68% of all concealed thefts in 2001) but also the most

common crime in Estonia. It means that burglaries into summer cottages, garden houses, sheds, and other buildings (except dwellings) are the most frequently committed crimes. In 2001, the police in Estonia registered an average of 64 burglaries per day. The total number of burglaries per year has fluctuated, but since 1997 this total has tended to increase.

In 1993, of all the burglaries committed, in the course of which a lock or other obstacle was forced or removed, 43% took place in Tallinn. By 2001, the percentage of burglaries committed in Tallinn rose to 48%. The number of burglaries per 100 000 inhabitants is significantly higher in Tallinn than in other regions of Estonia. The high crime figures of the capital are probably related to the high crime levels in the surrounding Harju County and in Lääne County, as these are the regions with many summer houses and intensive movement of people. The second area with high burglary rates is Ida-Viru County including the city of Narva. In 2001, they were among the top five regions with high crime rates.

Concealed thefts from motor vehicles constitute the second most common type of crime. Since 1993, the frequency of such crimes had increased more than twofold. In 2001, an average of 13 thefts from cars were recorded per day. The increase in thefts from cars can be linked to the spread of drugs and anti-social behaviour, as items left in cars are an easy catch for thieves.

Most thefts from motor vehicles are committed in Tallinn. Both in 1993 and 2001, the registered number of thefts from cars was 67% of all the crimes reported in Tallinn. Harju and Lääne Counties must again be brought forth as the regions where this type of crime is committed most often. These are the regions where, from 1993 to 2001, the number of thefts from cars was the highest in Estonia. Although, in Tallinn, the level of this type of crime surpasses Harju County threefold – the figures for 2001 were 474 and 1396, respectively. The Northeast was not included in the list of thefts from cars in 1993, and neither was it included in 2001. Pärnu and Tartu Counties were listed instead. It is obvious, that this type of crime flourishes in regions with a high density of population, e.g. in big towns like Tallinn, Tartu, Pärnu.

Concealed thefts from flats, or burglaries, constituted about 20% of all the concealed thefts committed in 2001. Burglaries into flats have not become more frequent during the period under review and the figures have remained relatively stable, i.e. about 7,000 to 8,000 incidents. The highest number of burglaries was committed in 1995, and the lowest number was reported in 1997.

In 1993, 57% of all burglaries into flats were committed in Tallinn, and in 2001 the percentage was 46%. It means that the contribution of other regions to the records of this type of crime has increased. The same tendency can be observed in the numbers per 100, 000 population. In 1993, the frequency of reporting burglaries was the highest in Tallinn and in Harju County. But as time went on, the highest level was achieved in Narva, followed by Tallinn, and the county of Ida-Virumaa.

The number and the percentage of concealed thefts of motor vehicles, among other types of crime, have decreased during the period under scrutiny. In 2001, the reported number of stolen vehicles was 36% less than in 1993. There was a steady decline until 1997, after which, a certain upward trend could be noticed. The commissioned theft of new and expensive motor vehicles was replaced by the theft of old and run-down cars with outdated alarm systems, for dismantling into pieces which can be sold as spare parts later on.

The car thefts in Tallinn constituted 62% of all the car thefts registered in Estonia in 1993, and only 48% in 2001. Both in 1993 and 2001, Tallinn had the highest percentage, but the differences between Tallinn and the rest of Estonia have started to disappear. Tartu County has been second for some time, and most of these car thefts have been committed in the town of Tartu. The increasing number of car thefts and thefts from cars is connected with the growing concentration of cars in certain regions. Recently, the concentration of cars in other regions has become similar to that of Tallinn.

Forest theft, or the theft of lumber from forests, was an unknown type of crime in Estonia until 1993, but developed into a major crime during the nineties. By the year 2001, this type of illegal logging had more than doubled compared to 1994. 1996 was the only year when forest thefts did not increase. There is a clear discrepancy between the value of the forest and the need to protect its value. The former infrastructure dealing with the protection of forests (foresters, rangers, forest surveillance organisers, etc.) was dissolved. The new forest owners, whose ownership was re-established on the basis of the restitution law, usually do not have adequate knowledge and means to protect their growing stock. Very often, they live too far from their forest to personally keep an eye on it. There are no effective means to prevent the stealing of lumber, and the actual thieves often remain unidentified. Therefore, forest theft has developed into a crime with which it is possible to get maximum profits with minimum risks.

The theft of non-ferrous metals is a type of crime, which has sharply fluctuated over the years. The reason for this kind of dynamic lies in the marketing opportunities. As soon as there are more favourable conditions for selling non-ferrous metals, the rate of

this crime increases, and on the contrary, after cutting off the possibilities for selling these metals, the thefts become less frequent.

The stealing of non-ferrous metals peaked in the first half of the 1990s. Then came a period of recession, and the crime went up again at the end of the 1990s. The main objects of crime were, in the majority of cases, cables and wires, which caused significant economic loss (e.g. EEK 15.2 million in the first five months of 2001). As profit margins were high, it was impossible to regulate the buying of scrap metal so that it would also be profitable for the state. After changes to the Waste Act, which allowed businesses to buy wire and cable only under special conditions, took effect in May 2001, the number of thefts decreased immediately. This temporary amendment to the aforementioned Act will quite probably be perpetuated because of its efficiency.

One of the most negative crime indicators was the large number of unconcealed thefts during the reported period. In 2001, 69% more of this crime was committed than in 1993. On the one hand, a high level of unconcealed thefts is evidence of a violent society. But, on the other hand, this type of crime is qualified, in Estonia, in a peculiar way, based on old Soviet standards, which are totally unknown in most modern European states. As the elements of this crime are very similar to those of a robbery (Article 140 Section 2), there is always doubt as to whether, in the case of an increase or a decrease in unconcealed thefts, the defining and categorizing of the crimes has played a role.

Most unconcealed thefts are committed in Tallinn. The numbers in 1993 and 2001 were 61% and 65%, respectively. And there is a clear trend to indicate that Tallinn's share is growing. If we compare the number of crimes per 100,000 inhabitants, we can see the same tendencies. Tallinn leaves other regions far behind. Narva and Ida-Viru County placed second. Lääne County was among the first five in 1993 and also in 2001.

Since 1993, robberies have decreased. By 2001, the number of robberies had decreased 1.7 times. The maximum number of robberies were committed in 1994. This is of course a welcome development, but the number of unconcealed thefts is still on the rise.

Tallinn's share of the total number of burglaries has grown during this period. In 1993, 51.5% of Estonia's burglaries were committed in Tallinn. By 2001, Tallinn's share had gone up to 63%. In 2001, the regions with the highest burglary rates were Tallinn, Narva, and Ida-Viru County. The first three in 1993 were Tallinn, and Valga and Lääne Counties.

Fraud is presently the fastest growing type of property crime. In 2001, 4.5 times more frauds were committed than in 1993. And in the course of these years, there have been no fluctuations in this trend. Instead, fraud has been on a steady rise. Usually, fraud is a serial crime, so that one person might add dozens, or even hundreds, of fraud cases to the records. This should indicate that fluctuations in the fraud rate are quite natural. However, as the number of frauds in Estonia continues to steadily increase, it can be assumed that committing fraud has become a regular activity for more and more people.

The number of recorded crimes against public order and security has increased, during the period under review, 2.7 times. This increase has been steady over the years, and there have been no apparent ups and downs. Only in 2000, this type of crime went up by more than one third, i.e. 37%, when compared to 1999.

Crime against public order has undergone considerable changes in the course of the years. The percentage of cases of unauthorised use of motor vehicles in the category of public order crimes decreased from 41% to 22%, and hooliganism, or anti-social behaviour, decreased from 24% to 20%. The percentage of drug related crimes has grown from 1% to 25%, and the percentage of traffic offences from 13% to 20%. Thus, in 2001, the overall picture of public order crimes was influenced by different types of crime, like drug crimes and traffic crimes, which replaced the formerly dominant offences like the unauthorised use of motor vehicles and hooliganism of 1993. The versatility of crimes against public order has diminished during this period, and there has been a twofold decrease in the share of other types of similar offences.

Hooliganism is on a steady rise, and has grown almost 2.4 times. Since some other types of public order crimes have increased at a notably higher pace, the significance of hooliganism has diminished. The criminal elements of hooliganism as an offence are derived from the Soviet era and are nothing 'new'. This means that anything starting from public disturbances to causing bodily injuries can be considered to be hooliganism. The increase in the number of hooliganism cases indicates the problems that exist with safeguarding public order.

Hooliganism is a frequent type of offence not only in Tallinn, but also in other regions of Estonia. The hooliganism cases registered in Tallinn constituted 39% of all the cases registered in Estonia in 1993 and in 2001 the respective number was 32%. Both in 1993 and in 2001 Narva had the highest hooliganism rate in Estonia. The hooliganism rate in Narva considerably exceeded the levels of Harju County and Tallinn, which placed third.

The number of unauthorised use of motor vehicles cases grew 1.3 times during the aforementioned period. This pace lags behind only in the general growth of public order crimes. There were fewer cases of unauthorised use of motor vehicles recorded in the first half of the 1990s than in the second half. The recorded figures of unauthorised vehicle use were the lowest in 1996 and after that this type of crime has been increasing. This dynamic is quite logical, as the number of motor vehicles has also been constantly growing.

The unauthorised use of motor vehicles in Tallinn constituted 53% of all the similar crimes registered in Estonia in 1993 and 64% in 2001, which shows the relevance of Tallinn growing. In fact, Tallinn has been a region with the highest rate of unauthorised use of motor vehicles throughout this period. Harju County came second and Ida-Viru County, which is 'outstanding' with regard to other types of crime, was not even included in the first five.

Traffic offences have grown during the period from 1993 to 2001 4.2 times. This type of crime rocketed in 1999 after an amendment, becoming effective on January 23, was introduced into Article 204 Section 3 of the then valid Criminal Code. It stipulates that if an administrative punishment for driving in an intoxicated state has not expired and the punished person is caught for the same violation the second time in a year, he will be sentenced to criminal punishment. The consequence was that the number of traffic offences jumped 2.6 times the same year and 1.7 times the next year. If we consider the high rate of this crime type and its high latency of solution, then we can see that there are problems with the general traffic culture and the tradition of drunk driving among the Estonian population. On the other hand, Estonian society has been rapidly 'motorised' during the last decade, compared to the previous period when a car was a luxury item available for only a few people. All this has resulted in a number of novices in traffic who have little driving experience and an under-developed sense of responsibility.

Drug related crimes have skyrocketed during the last decade. In 2001 there were 86 (!) times more of these crimes than in 1993. At the beginning of this period, drug crimes were registered only as single cases while now we have to tackle massive drug crime. It is especially worrying that the number of drug crimes has made such a jump during the last couple of years. We should also bear in mind the specificity of drug crimes, which means that we can discover and solve them only through common efforts taken by all law enforcement agencies. The Estonian police started paying special attention to drug related crimes as late as 2001. Till then, this problem remained relatively hidden in our society.

Drug crimes are most widespread in Tallinn and Narva. In 1993, the drug crimes of Tallinn constituted 33% of all the drug related crimes in Estonia and the respective number in Narva was 7%. By 2001, Tallinn's share had gone up to 60%, and Narva's to 17%. In 2001, Narva was leading with the highest number of drug offences followed by Tallinn and Ida-Viru County.

The absolute number of crimes against the person have decreased by about one third during the review period. In 2001, 29% less crimes against the person were committed than in 1993. This downward trend started in 1995 and is constant, being a striking contrast to the general growth of crime.

There are two kinds of crime in the offences against the person category. First, serious crime against the person, which is violent, and second, less serious crime against the person, which is less accentuated by violence (e.g. slander, avoiding payment of alimonies to a child or a spouse, etc.). The first constitutes about two thirds and the second constitutes just one third of all crimes against the person. In 1993 homicides constituted about 22% of all crimes against the person but by 2001 this rate had fallen to 15%. At the same time, causing bodily injuries constituted 10% of all the violence against the person in 1993, and by 2001 this type of crime constituted almost one fourth (24%) of all crimes against the person. The share of other types of crimes against the person had simultaneously dropped from 47% to 40%.

In the Estonian crime records intentional homicide is brought out as a special group of crime, which according to the Estonian Criminal Code includes the following sub-types: Article 100 – intentional homicide; Article 101 – murder; Article 102 – infanticide (murder of a new-born child by the mother); Article 103 – homicide in provoked state. The homicide statistics leave out homicides in excess of the limits of self-defence, Article 104. It is quite difficult to find a reason for that as this practice is probably rooted in an earlier period when it was connected with some political interests.

Another aspect about Estonia, which needs attention, is dealing jointly with (completed) homicides and attempts to kill. This practice follows the logic of law as in both cases the criminal liability derives from the same article of the Criminal Code. The percentage of attempted homicides varies regarding different types of homicides. On the other hand, it is most complicated objectively to distinguish between causing serious bodily injuries and a homicide attempt. Comparison of international court practices shows that in countries where the victim survives a violent crime incident, this is considered a homicide attempt, and in other cases it is qualified as causing serious bodily injuries.

The total record of homicides and intentional homicide attempts is therefore notably different in the cross-section of countries. Some states, e.g. the USA, do not take the attempts into account in their statistics and record only the completed homicides.

In Estonia, the intentional causing of permanent or life-threatening bodily injuries (Article 107 Section 2.1), very often resulting in the death of the victim, is not recorded as intentional homicide, which is rather problematic, considering the similarities of motivation and the end results. The long-term statistical records show that the numbers of homicide attempts and serious bodily injuries resulting in deaths are almost equal, which allows justifying the current practice. If we add attempts to the general homicide rate, the overall number of homicides seems to be growing. On the other hand, if we leave the serious bodily injuries resulting in a death out, the number seems to be diminishing. That is why the total number of intentional homicides in the Estonian statistics can be considered to be quite truthful.

The intentional homicide rate went up in the first half of the 1990s and started diminishing from 1995 until 2001. The maximum number of homicides, 365 or 25 cases per 100,000 inhabitants, were committed in 1994 when, on average, one case per day was recorded in Estonia. This type of crime has been on the decline during the past six years, but the homicide rate in Estonia (12 cases per 100,000 population in 2001) still remains high compared to other democratic countries.

The number of homicides committed in Tallinn constituted about 31%, about one third, of all the homicides registered in Estonia in 1993, and 26%, about one quarter, in 2001. If we now consider the population of Tallinn, and the number of homicides per 100,000 inhabitants, Tallinn would fall out from amongst the first five in 2001. The highest homicide rate was in Narva, where 29 homicides per 100,000 population were committed in 2001. Comparing the localisation of certain types of crime, there have been significant changes, although the top five regions have remained practically the same. The outrageously high homicide rate in Ida-Viru County (64 cases per 100,000 population in 1993) has dropped by 2001 and is similar to the Estonian average (13).

The dynamic of causing serious bodily injuries is in its essence identical to the dynamic of the homicide rates, and this is quite natural, considering the similar nature of these crimes. In 2001, though, there were one fourth less of these crimes committed than in 1993. The highest level was reached in 1994, which is again similar to the homicide rates. Article 107 Section 2.1 is of special interest and deals with serious bodily injuries resulting in the death of the victim. The number of these crimes dropped by 40% during the reported period, which is even more than the general rates in total. If we now combine this result with the dynamic of intentional homicides, we can firmly

state that the decline in the intended homicide rate is not related to the more frequent recording of serious bodily injuries.

As to rapes, the number of committed offences has diminished exactly twofold during the above period. In 1994 there were 104 rapes recorded, and in 2001 only 52 (7.0 and 3.8 per 100,000 inhabitants). This type of crime has been on a decline since 1995. The Estonian rape rates remain below the European average.

The number of economic crimes has grown more than four times since 1993. This is the so-called new type of crime, which we did not have in the Soviet period (except for speculation). This indicates that economic changes are reflected in criminality. Tax frauds constituted more than a half, 54%, and illegal logging constituted 27% of all economic crimes. The other sub-types worth mentioning are unlawful enterprise and failure to perform money laundering prevention procedures.

Organised Crime

At the beginning of the 1990s, the national institutions, which were weak at the time, suddenly faced a phenomenon endangering the independent statehood of Estonia – organised crime. The so-called “first period” in the development of organised crime meant the establishment of criminal gangs and illegal activities in the fields that did not differ much from regular crime. The criminal gangs consisted mostly of persons from other former Soviet Republics, who were living in Estonia either legally or illegally. The main source of profit for the underworld at that time was extortion: blackmailing and the demanding of protection money. The latter was essentially the ‘taxation’ of companies and business people with “different” methods, or in other words – demanding a part of their profits. Business in Estonia was developing faster than in other former Soviet regions, and the country also had a favourable geographical location at the western border of the former empire. This kind of illegal activity could flourish due to the unregulated business environment, the shady means used for making money, the suspicious attitude of the general public towards business, and the relatively low prestige and efficiency of the law enforcement structures.

Organised crime received a boost from the ‘metal business’ that also emerged at the beginning of the 1990s, when illegal business took interest in the trade and transit of non-ferrous metals. Thefts of non-ferrous metals and burglaries, obtaining metal from Russia and other former Soviet republics, transit and safeguarding transit, alongside the collecting of debts became a separate branch of criminal activity. At the same time, the transport of illegal immigrants and the smuggling of weapons via the Baltic states to Scandinavia started developing due to laxer border controls.

Organised crime during that “first period” can be characterised as brutal and cruel. The blood of both, victims and competitors, was shed equally. In an indirect way, but also directly, organised crime in Estonia contributed considerably to the high number of homicide and other violent types of crime between 1993 and 1994.

The “second period” in the development of organised crime allegedly started in the middle of the 1990s and lasted until the end of that decade. Reinforcement of legislation and the strengthening of the economy on the one hand, and the successful work of law enforcement structures (Central Criminal Police, Security Police, Border Guard, Customs) on the other, forced organised crime to withdraw from their positions, where they had enjoyed relatively great freedom of action and had felt no fear of being caught. In 1995, the Security Police in co-operation with the Border Guard managed to stop almost all the illegal trafficking of people from Russia, via Estonia, to Scandinavia. They also achieved considerable success in fighting the illegal business in arms. After Russia established 100% customs tariffs, the export of non-ferrous metals to the West, through Estonia, formerly an important source of income, became almost non-existent. Through systematic work, the state agencies managed to dissolve a number of criminal gangs. The leaders were either killed in the process of settling accounts with one another, or fled from Estonia. Many important court cases, which were under intense public scrutiny, were held against the members of criminal gangs, who received sentences in accordance with the Criminal Code.

The current period can be considered to be the “third” one in the development of organised crime. If we deal with the development and outcome of organised crime during this last period, i.e. starting from 1999 to 2000, we can distinguish the following relevant tendencies:

- Drugs, prostitution, and excise fraud (fuel, alcohol, tobacco) are the main sources of income;
- The criminal profit is realised through money laundering (bogus firms, real estate);
- The leaders of organised crime try to go into legal businesses;
- Organised crime is actively creating corruptive links and takes an unhealthy interest in politics;
- The international links of organised crime are strengthening.

It is difficult to give an overview of organised crime, as the regular crime statistics cannot adequately reflect it. For example, Article 196' of the Criminal Code, dealing specifically with organised criminal groups, has been applied by the court only once. In many cases the organised crime rates can be evaluated on the basis of the dynamic of other types of crime committed by members of the organised groups.

The number of violent crimes committed by the members of organised crime groups has decreased in recent years. For example, it is estimated that in 2001 there were about 7 to 8 homicides and four assassination attempts related to organised crime (these numbers constitute about six per cent of all intentional homicides and assassination attempts). All the named attempts were directly linked to the solution of conflicts between gang members.

Stealing cars and dealings with stolen cars is a traditional field of activity for organised criminal groups. In the middle of the 1990s selling cars stolen from the West was also quite popular in Estonia, but owing to improving information exchange systems, and the development of the legitimate car market, these activities have almost ended. At the same time, local cars continue to be stolen. In 2001, 770 vehicles were stolen in Estonia and 138 of them were found in the same year. The total number of stolen cars reached 2244 by the end of 2001, which was 324 cars more than in 2000.

As for drugs, we can distinguish three main trends in this 'business' today. First, distribution of drugs within the territory of Estonia, where organised crime groups are also in the role of security guards for suppliers and dealers. Second, production of synthetic drugs, e.g. amphetamine, or natural drugs for local consumption and export. Five laboratories closed in 2000 and 9 cannabis growers discovered in 2001 give evidence of the existence of this type of crime. The third trend is drug trafficking, which goes mainly through Russia, Finland, and Western Europe. The biggest quantity of drugs from Estonian drug traffickers ever, was caught on 17 February 1999, when French authorities discovered the fishing boat *Nemo* with 23.5 tons of drugs on board. In 2000 a transit channel for trafficking raw material for heroine production from Bulgaria via Estonia to Scotland was cut off.

We shall view the dealing in drugs in the context of organised crime. The number of this type of crimes committed at the end of the 1990s jumped high, compared to the beginning of this decade. In 1993 only 8 crimes of this type were recorded but in 2001 the number was already 628, which is 80 times more than in 1993.

In Estonia the drug business today is fully controlled by organised crime groups, which monitor the optimum size of the market and the number of dealers. The sudden big increase in the number of drug addicts gives evidence of the extent of the business. There are no reliable records concerning drug addicts in Estonia and the only numbers we can count on are the ones of heroin users with fully developed features of addiction. The experts estimate the number of heroine addicts to be 10,000 to 12,000. According to the data of the Estonian Foundation of Drug Prevention, the number of patients with disturbed behaviour and mental or emotional disorders which have developed due to drug or alcohol abuse, has grown over the years.

Research carried out by social scientists shows the same tendencies. A study of drug consumption carried out among the Estonian population between the ages of 17 and 80, under the title "Estonia 98", showed that the number of those who have tried or used illegal drugs has grown mostly in the youngest age groups. Every sixth person in the age group between 18 and 24 has tried some kind of narcotic substance at least once. A study of health behaviour of the Estonian adult population brought out that in 2000 the number of people knowing at least one drug user had grown from 16% to 18%, as compared to 1998. The augmentation had taken place primarily at the account of younger age groups. In addition to the research mentioned above, a European study of students' (15 to 16 years of age) alcohol and drug consumption (ESPAD) was carried out in Estonia in 1995 and 1999. The results showed that the segment of young people who had tried illegal drugs had increased twofold in four years, from 8% in 1995 to 16% in 1999.

At the beginning of the 1990s the most popular drug in Estonia was still the poppy seed liquid. An important development in this respect has been the sudden spread of heroin sales and use since 1998, which is also reflected in the statistics of confiscations. In 1998 heroin was confiscated only in 18 cases but in 2001 the number of confiscations grew to 299. During the last 3 to 4 years, the number of cases where cannabis, amphetamine, meta-amphetamine, ecstasy, and other narcotic or psychotropic substances were confiscated has also considerably grown. In 2001, charges for supplying narcotics or psychotropic substances were brought against 236 people.

Another activity, besides the drug business, which generates large profits for the organised crime groups, is the smuggling of goods under excise tax. According to the Estonian Security Police the organised criminals are closely related to the illegal alcohol, tobacco, and fuel business. The VAT fraud is controlled by organised crime more than the excise fraud. Compared to drugs, this kind of crime is safer for the criminals. If they should be apprehended and prosecuted, the punishment is not as severe, and the profits can be even bigger than in drug trafficking. Various estimates show that because of excise fraud the state loses one third of the excise tax on fuel, 30% of the tax on vodka, and approximately the same amount on illegal tobacco.

So far relatively little attention has been paid to the significant role of organised crime in controlling prostitution in Estonia. In 1993 a public discussion was held in support of and against the legalisation of prostitution. At the end of the day, the conclusion was that neither a ban nor legalization would be a constructive solution. At present, prostitution in Estonia belongs to the so-called grey zone – it is neither legal nor criminal. Only engaging minors in prostitution or pornography, mediation of prostitution and some other activities related to prostitution are criminalized by law. On the other hand,

since the middle of the 1990s the Estonian legislation has been made stricter in order to control the spread of prostitution.

At the time, the Estonian police is not directly engaged in the fight against prostitution. In 2000 seven crimes were registered as violations of Article 202-6 of the Criminal Code on pandering and pimping. The official attention being paid towards this type of crime has decreased compared to the years 1998–1999 (14 registered cases in 1998 and 17 in 1999). From 2000 there is no special unit for tackling prostitution in the Tallinn Police Prefecture.

As can be assumed from the above, prostitution is concentrated mainly in the capital Tallinn and other bigger towns like Tartu and Narva. So-called seasonal prostitution has been noted in resort areas like Pärnu, Haapsalu, and Kuressaare. Prostitution is controlled and regulated by organised criminal groups in co-operation with corrupt officials. Various estimates suggest that there are about 50 to 70 brothels, and apartments used for that purpose, in Tallinn and other big towns. The number of women working in a brothel varies from five to 20.

The majority of experts are of the opinion that the number of prostitutes is considerably smaller today than it was in the middle of the nineties, i.e. about 900 to 2000 (compared to 3000 in the middle of the 1990s). The number of brothels grew gradually at the beginning of the 1990s and reached its peak by 1994 or 1995. After that the number of brothels started shrinking again.

The research project ‘Trafficking in women and prostitution in Estonia’ conducted by the department of criminal sociology of the Institute of International and Social Studies (IISS) showed that prostitution in Estonia today is primarily an organised commercial business. The undertakings in this field can be divided as follows: providing sexual services on the premises (guest house, club, strip-bar, sauna), providing services on call (call girls are sent to the client’s home, party, hotel), and sexual services combined with other types of entertainment business (hotel, night club). It also needs to be said that street prostitution, which is wide-spread elsewhere in the world, is not common in Estonia.

There is a connection between prostitution and migration which functions in two directions. The first is the migration from abroad to Estonia and the other is the migration from Estonia to foreign countries. Concerning the nationality of prostitutes working in Estonia, the majority of experts agree that 80 to 85% of them are non-Estonian girls and women. Usually they come from the northeastern part of Estonia, Ida-Virumaa, from Tallinn or from outside Estonia. The local women and girls of non-Estonian origin en-

gaged in prostitution are often Russians by nationality or stateless persons, their knowledge of Estonian is poor and that restricts their opportunities on the legal labour market.

According to the Citizenship and Migration Board, immigration from Russia, Ukraine, and Byelorussia (Belorus) has increased during the last three years. According to this agency, there has been no connection noted between immigration and prostitution and/or human trafficking. Neither have there been any registered cases where a person was refused a residence or work permit because of her/his earlier engagement in the prostitution business. Estonia abandoned some quotas on immigration for the reason of facilitating family re-unification in 2000, as there had been no problems with fictitious marriages. In some countries these marriages are still a hidden channel of human trafficking. No cases where a person has legally arrived to Estonia to work in prostitution have been registered so far. The biggest number of people arriving to Estonia with a visa comes on the basis of a personal invitation, which can possibly be one way of bringing prostitutes into the country.

According to the Interpol about 100 women (girls) have left Estonia to work as prostitutes abroad during the last couple of years. This number reflects only the discovered cases, but the actual number might be bigger. The prostitutes originating from Estonia work mainly in Sweden, Finland, and Germany. Single cases are known also from the Netherlands, Norway, Denmark, Switzerland, and Spain. The police estimate that the number of Russians and Estonians, who have left Estonia to work as prostitutes abroad, is equal. Their level of education is generally low (secondary education or occasionally secondary vocational training) and their social background is often poor.

The data at the disposal of the police proves that all active criminal groups are either directly or indirectly involved in money laundering. The best fields for laundering are considered to be the selling of expensive goods and services with relatively unstable prices, e.g. real estate, legal advice. And the movement of money must be difficult to follow, e.g. gambling, insurance. Members of criminal groups often invest their profits into nightclubs, or the sex business, or try to tax the aforementioned businesses.

From the viewpoint of national security, and considering the geopolitical location of Estonia, the most dangerous situation would be the one where the money of international organised crime is used for buying the Estonian enterprises of strategic importance, or even the whole nation's infrastructure. Virtually all cases of international money laundering in Estonia, that have been investigated, were connected either with Russia or with other countries that emerged after the dissolution of the Soviet Union. It has been indicated lately that international organised crime is, with the assistance of local organised crime groups, investing strongly into Tallinn real estate.

There is a Financial Intelligence Unit subordinated to the Police Board, where companies and entrepreneurs have to report any suspicions of money laundering. A person who violates regulations concerning the prevention of money laundering will be sentenced to criminal punishment (Criminal Code 148-8). As the Money Laundering Prevention Act and other normative documents regulating this field didn't come into force until 1 July 1999, there have, so far, been relatively few cases identified as money laundering transactions.

In 2001 the Financial Intelligence Unit received 1829 reports concerning suspicious or unusual transactions. 39 of them arrived from other countries, and 26 cases have been forwarded to investigation units who have started criminal procedures in seven cases. The total sum under consideration was 560 million Estonian kroons, and about 14 million have been sequestered for the sake of criminal investigation. The same procedure has been preventively applied to the amount of 11.6 million kroons related to 12 different cases.

The successful functioning of organised crime is impossible without the support of corruptive contacts in state agencies. The number of corruption cases registered by police has increased in recent years to a certain extent, but still remains on a very low level. For example, in 2000, a total of four corruption cases were registered (seven cases in 1999) and 59 officials were caught taking bribes (44 officials in 1999). The data for 2001 is 13 registered corruption cases and 52 briberies.

The Code of Criminal Procedure provides that in many cases it is the Security Police (KAPO) who must investigate criminal official misconduct and corruptive crimes. One of the main priorities of the Security Police is investigating corruption in state agencies, first of all, in the ministries and their central agencies but also in the offices subordinated to them and in county governments, in the taxation administration, and in and law enforcement agencies. On July 16, 2000, an amendment was introduced into the Code of Criminal Procedure, according to which KAPO does not have to conduct pre-trial investigation of the crimes committed by local government officials, as specified by Article 164-2. KAPO has reported that between 1995 and 2001 a total of 147 criminal cases of the misuse of power were taken to court, and that by August 2002, 118 of them were solved. 165 (80%) persons of 207 who were taken to court received a sentence, and 41 (20%) were acquitted.

According to KAPO, the organised criminal groups are primarily interested in collaboration with corrupt Customs, Border Guard, and tax officials. The purpose of this kind of collaboration is smuggling and VAT fraud. The main areas related to organised crime and corruption in Estonia are the following:

- Illegally obtaining licences and favourable conditions from the local self-governments;
- entering into agreements favourable to the organised crime groups, providing services commissioned by the local self-governments or participating in public tenders;
- gaining access to the cash flow coming from abroad and from international foundations, including the EU;
- establishing corruptive links with the aim of organising illegal trade, or excise fraud;
- legalising the stay of individuals in Estonia with the help of corrupt officials;
- establishing corruptive links in law enforcement agencies with the aim of receiving help and protection, and gaining access to police information.

International standards allow Estonia to be considered one of the least corrupt states among the Central and Eastern European Countries. In 2001, Transparency International placed Estonia 29th among 90 countries from around the world, leaving behind all former socialist countries including the former Soviet republics. The list was compiled on the basis of the Corruption Perception Index. At the same time it should be born in mind that the sole data based on submitted accusations and court cases would not give an actual picture of the level of corruption. The only tool, which enables to compare different countries, is the experience of people working with the above problems.

Since 1999 Estonia has been a member of GRECO (The Group of States Against Corruption). The aim of this organisation is to enhance the opportunities of its member states in fighting corruption. Full membership is granted only to those participating in a mutual evaluation scheme. The first evaluation round will be effected in 2000–2002 and the second in 2003–2005. Estonia participated in the first round where the interviews were carried out in April 2001 and the subsequent report was made public on September 14, 2001.

The GRECO evaluation team found that Estonia was successful in many areas of suppressing corruption, and stressed that corruption, as a phenomenon, is not characteristic of Estonia in comparison with other post-communist countries or the former Soviet republics. On the other hand, the team noted a certain tolerance in Estonian society towards corruptive behaviour. The specific aspects pointed out by the team were:

- Corruptive behaviour of *lower level officials*, e.g. traffic police.
- Corruptive behaviour on the level of *local self-governments*. The central agencies do not supervise sufficiently the activities of the agencies below them.
- Corruption remains the so-called *grey area*, which is a *less studied area*. The links between corruption and organised crime have not been studied enough.
- Penal policy is tolerant towards corruptive activities.

Estonia has adhered to a number of relevant international agreements concerning the suppression of terrorism. For example, the Estonian parliament, *the Riigikogu*, ratified the European Convention on the Suppression of Terrorism on July 27, 1997, and the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism, UN (Montreal) on July 11, 2000. Estonia has also concluded a number of bilateral and working agreements on this topic. Fighting terrorism and crime with the features of terrorism remains mainly in the remit of the Estonian Security Police, KAPO.

Actually, during the past decade of independent statehood no crime committed in Estonia has been qualified as terrorism. Detection and prevention of the so-called crimes related and adjacent to terrorism actually means the work directed towards prevention of possible terrorist acts. The criminal gangs in Estonia have often used bomb blasts to settle accounts. These kinds of criminal organisations might one day be the local 'sub-contractors' of international terrorist organisations.

Since 1995, the number of bomb blasts in Estonia, and the number of people injured or killed in these incidents has gradually decreased. In 1995 there were 81 bomb blasts, but by 2001 the number was reduced to 25. The number of people killed or injured in bomb explosions was also reduced. One of the reasons for improvement in this area is certainly the efficient work of Estonia's law enforcement structures in detecting the possible planters of bombs and preventing the bomb explosions.

Today we can say that the Estonian state and its agencies have won the first two "periods" in the fight against organised crime. If at the beginning of our independent statehood we just learned how to deal with the criminal gangs, then by the 10th anniversary of our independence the national structures have become fully capable of efficiently identifying, monitoring, and neutralising criminal groups. The nation's legislative basis and international co-operation both have an important role to play in this process.

The "third period" of the development of organised crime differs from the first two in many respects. As the independent state of Estonia has to be recognised and cannot be overlooked, the criminal gangs aim at having comfortable starting positions in Estonia once it accedes to the EU and NATO. On the one hand, it would mean replacement of the earlier simple, illegal and criminal methods with more refined, economic and other coveted methods. On the other hand, there is a clear wish to reach legal national and economic structures, and to collaborate with corrupt officials and politicians. Thus the development of organised crime is moving towards white-collar crime. Another peculiarity of this period is the increasing internationalisation process which is taking place within the framework of globalisation.

Victimisation surveys

Due to the limitations of official statistics there have been attempts to find new methods for measuring criminality, which at the same time could also be comparable with the official records. Since the 1960s public polls have been used to get information about the crimes committed against individuals or households (the so-called victimization surveys). This kind of method to find out 'what the real crime is' has developed into the most widespread alternative to the official crime records today.

Victimisation surveys are essentially sociological studies based on questioning a representational sample of the adult population. The questionnaires are directed towards finding out whether the respondent has been a victim of crime and what type of crime; if the answer is yes then under what circumstances this had happened, whether the incident was reported to the police, etc. Very often questions about the trust towards police and the fear of crime are included. The surveys also cover incidents, which by their nature are similar to crimes, but due to the lack of criteria that would match an offence prescribed by law, remain unrecorded by the police. However, we cannot judge general crime trends on the basis of questioning the public only. For example, parallel to the decline or stabilization of crime against the person, criminal activities directed against businesses and public property may increase.

This book analysed the results of the International Crime Victims Survey, ICVS, carried out in Estonia in 1993, 1995, and 2000, which were compared to the data of other sociological surveys in the same field. The main criteria for assessment were the share of crime victims (%) and the number of crimes per 100 people in the year preceding the year of survey, e.g. 1992, 1994, or 1999. The age group was from 16 to 74 years, and the questions about general attitudes explained how the respondents regarded the described situation at the moment of questioning.

34% of the people questioned had been the victim of at least one crime in 1999. During the same year 79 different offences were committed against the respondents of a group of one hundred. According to the estimates, 25% of these offences were repeated crimes. This result coincides broadly with the conclusions of various other sociological studies, which show that about 25% to 35% of families suffer from crime every year. The indicator of crime victims depends on the selection of crime types chosen for the questionnaire.

In order to assess the possible changes in the level of crime between 1992 and 1999, 10 types of offences were selected and asked about in each questionnaire. The thefts of motorcycles, thefts from summer cottages, garden houses, allotments, or sheds and garages were left out. With respect to the comparable types of crime committed per

100 people, there were 59 offences committed in 1992, 54 offences committed in 1994, and 57 offences committed in 1999 in Estonia. Changes in the crime level have been relatively unnoticed and there were no conspicuous trends in criminality between 1992 and 1999.

Violent crime, crimes causing serious material damage or ending with violent assault were also compared (e.g. theft of/from a motor vehicle, burglary into a home, bicycle theft, theft of personal belongings, robbery, mugging, rape/attempted rape). There were 44 crimes of the above types per 100 people reported in 1992, 36 in 1994, and 37 in 1999. Although the number of incidents appearing in questionnaires in 1992 was higher than in 1999, there is no statistically relevant trend to be seen. According to the victim survey data we can say that the level of crime against the public did not change to the same extent as the number of recorded crimes in the second half of the 1990s.

Taking into account the number of victims in the 1990s, we can see that the most widespread crime was theft from cars, summer cottages, allotments, garages, sheds, cellars and other auxiliary rooms. Vandalism against motor vehicles (damaging the outside of cars), theft of personal belongings (including the picking of pockets), and bicycle theft have also been numerous. There have been a few less thefts from dwellings and attempts to steal from dwellings. Threats, assaults, and physical violence like burglaries, muggings, rapes and attempted rapes have occurred less often. The progression of offences is similar to the share of victims and shows no relevant changes in the 1990s. The most frequent crime is continuously theft (thefts from motor vehicles, summer cottages, gardens) and vandalism against motor vehicles. For many types of crime the highest levels are in Tallinn and the lowest in rural areas. There have been no big shifts in the geography of crime (changes according to the type of settlement) in the period from 1992 to 1999.

The level of reported crime has also been stable in the 1990s. The 1993 victim survey showed that 37% of the crimes committed within the past five years were reported to the police, the respective numbers in 1995 and 2000 being 35% and 36%. In 2000, people reported most actively about the thefts of motor vehicles (86% of all cases) and burglaries (62%). Assaults and threats were reported relatively rarely (altogether 25% of all cases).

The attitude towards the professionalism of police has gradually improved. In 1993 police professionalism was considered adequate enough by 17% of people, in 1995 by 29% and in 2000 by 51 %. The opinion concerning police capability of controlling crime in his/her service area has improved, but 54% of respondents considered that to still be inadequate. The reassurance of the public has improved to a certain extent

between 1995 and 2000, but again the changes are not statistically relevant. 63% of women and 49% of men expressed fear of being mugged in 1995, and in 2000 the respective figures were 55% and 38%. The increase in reassurance was noticeable also in other sociological studies.

34% of the victim survey respondents considered the possibility of their flats being burgled within the next 12 months quite probable in 1993, the respective figures for 1995 and 2000 were 28% and 44% (the growth from 1995 to 2000 is also important from the statistical viewpoint). The real life situation is actually different from what people feared – the number of burglaries has decreased. According to the victim surveys, between 1995 and 2000, people started making more use of various target hardening measures, like secure locks, to prevent burglaries, especially in Tallinn, where the number of people using secure locks went up from 29% to 46% during this period. The increase over the rest of Estonia was only from 12 % to 13%.

The victim survey of 2000 showed that people's attitudes towards punishing offenders had become softer. The participants in the survey were asked both in 1995 and 2000 what charges would they bring against a 21 year old man who was caught for the second time stealing a TV set. By 2000 the number of those in favour of a custodial sentence had considerably dwindled, while the number of those in favour of community service as a sentence had increased.

The number of crimes against the person per 100 respondents in Estonia could be compared with the crime rates of the most developed countries like Australia, England and Wales, and the Netherlands. There were relatively many robberies committed in Estonia in comparison to the Western European countries. In 1999, the percentage of victims of this type of crime was four times greater than the Western European average. The rates of thefts from motor vehicles and dwellings, and also assaults with threats in Estonia were twice the European rates. As for other types of crime, the rates in Estonia were higher than the average Western European rates (except vandalism of motor vehicles), but the differences were smaller.

In 1999 a survey about living conditions was carried out in the three Baltic states. According to this survey 18% of respondents in Estonia and 15% both in Latvia and Lithuania had been victims of at least some sort of serious crime listed in the questionnaire (e.g. violence, threat of violence, theft from a car or dwelling, mugging, car theft). The only type of crime figures, which were relatively low compared to the Central and Eastern European states were those concerning corruption (i.e. the number of people who had encountered an official asking for a bribe). But the number was still higher than in the Western European countries.

The population in Estonia has been less active in reporting crime than people in Western European countries. According to the international victim survey the crimes against property were reported to the Estonian police only by 38% of respondents (the average of six different types of crime), but in Western Europe the average share of those reporting was 52%. According to the 1999 survey of living conditions, the public in Estonia reported serious crimes most actively among the three Baltic states (53% of the victims), followed by Lithuania (43%) and Latvia (38%).

To summarise the comparison with Western countries, we can state that according to the international victim survey the crime rates in Estonia remained at the level of the developed states with the highest crime rates. As for reporting crimes, Estonia was not very similar to the Western countries, and the feeling of dissatisfaction with police work in Estonia continued to be high. On the other hand, Estonia was quite close to the Western states in regards to what people thought about the capability of the police to curb crime, although here too, the Estonian estimates remained considerably lower. The fear of crime has also remained higher in Estonia than in most of the Western countries. An important approximation took place with regard to the attitudes towards custodial sentences, since the attitude of the Estonian public has become even milder than that in some developed Western states.

Several lasting regularities were pointed out in the conclusions of the victimization surveys according to which Estonia is similar to other states:

- The number of crimes against property exceeds the number of violent crimes several times;
- The progression of various types of crime is quite stable;
- Men are victims of crime more often than women;
- Young people are victims of crime more often than older people;
- Women have a bigger fear of crime than men;
- The elderly fear crime more than younger people;
- Crime rates and the fear of crime are the highest in the capital cities, and the lowest in the countryside;
- Victims of crime are more critical towards police than those who have not been victimized.

Registered criminals

Practically everything which is known about Estonian criminals, is based on the characteristics of the persons who have been prosecuted, convicted, and punished for crimes. Police statistics concern accused persons with respect to whom preliminary investigation has been terminated and whose criminal matter has been delivered to the court. Court statistics present data about persons put on trial and convicted in court. Statistics

concerning probationers characterise those serving conditional sentence on the basis of a court judgement or who have been released from prison before the prescribed time. Statistics of penal institutions are based on those convicted criminals on whom actual custodial sentences were imposed.

At the same time, statistics concerning criminals are a part of demographic statistics which can be gathered and used only if exact statistics exist about the entire population. Knowing, for instance, the percentage of criminals among individuals who belong to a certain age group, it is definitely necessary to know the percentage of the particular age group in the entire population. If the number of members and percentage of an age group increases among criminals, it is necessary to identify whether or not the number of members and percentage of that age group has changed in the entire population. Without such background information the data about criminals would not be very informative in many respects, or would describe the situation inadequately.

In total, 13 392 persons who had committed crimes (were accused of crimes) were identified in 2001, which was 95 persons (or 0.7%) more than in 2000. In the period under review, moderate growth in the number of criminals is apparent, which lags behind the growth rate of the number of crimes committed. While the number of crimes has increased 1.6 times from 1993 till now, the number of criminals has increased 1.3 times at the same time. The difference is even bigger, however, when comparing the ratio between crimes and criminals. In 1993, persons who had committed crimes accounted for 27% of registered crimes and in 2001 – 23%, which shows that increasingly more crimes are being registered per each criminal.

When looking at the percentages of women and minors among persons who have committed crimes in the course of the last nine years, we can see the variation of the percentage of women in the range of 7% – 9%. The percentages of women were the lowest in 1994 and 1995 (approximately 7%). As shown by earlier analysis, these years were characterised by a high level of offences committed against persons, and it is mainly men who commit such offences. The percentage of minors varied between 16% – 20% during the same period. The percentage of minors was the highest in 1995 (more than 20%) and the lowest in 2000 (less than 14%).

The percentages of different population groups among criminals are described somewhat more exactly by the coefficient of criminal activity.¹ It shows that persons 16–17

---

¹ The coefficient of criminal activity is obtained by dividing the percentage of persons with a certain variable among registered criminals with the percentage of persons with the same variable among the entire population. The normal value is 1.0.

years of age were criminally most active in the period 1994–1999, as the indicator of their criminal activity remains in the range of 3.6 – 4.3. This group was followed by the group of 18–24-year-olds with the coefficient of 3.0 – 3.3. A significant change has taken place during the two last years of the period under review, and the criminal activity of 18–24-year-olds has exceeded the respective indicator of 16–17-year-olds. This means that young adults as opposed to minors constitute an increasingly larger percentage of criminals. At the same time it would be very necessary to know at specifically what age the persons in that aggregate age group, which covers 7 years in total, have the highest criminal activity, because it cannot be determined due to the nature of the initial data.

Estonians accounted for 54% of persons who committed crimes in 2001 and persons of non-indigenous ethnic groups 46%. During the entire period of independence the number of non-indigenous persons among criminals has increased faster than the total number of criminals. As a consequence, their percentage among criminals is constantly increasing. In 1991, non-indigenous persons accounted for 41% of criminals, which was the year with the lowest indicator during the period under review.

As the non-indigenous population accounted for 32% of the entire population of Estonia in 2000 (in 1999, 35%, respectively), the criminal activity of non-Estonians was considerably higher in 2000 than that of Estonians, i.e. the indicator for Estonians was 0.78 and for non-Estonians 1.46, respectively. Due to the reasons mentioned above, it is unfortunately not possible to present indicators of criminal activity by ethnic origin for 2001. We can state on the basis of the data available that the relative importance of non-Estonians among persons who committed crimes has remained higher than that of Estonians, judging by the coefficient of criminal activity.

The percentage of those who had been punished earlier was 39% in 2001, which is the highest indicator during the entire period under review. When looking at the trends during the period 1993–2001, we can see a constant increase, among criminals; in the percentage of persons who have been previously punished. The usual conclusion made on the basis of such a picture is that punishments are not effective enough. Such a conclusion is only partially true, and the increased percentage of repeating criminals actually shows, above all, the deepening polarisation of the population into the law-abiding and non-law-abiding. If the percentage of repeating criminals decreases with an increase in the crime rate, and the percentage of persons who have committed crimes for first time increases, it shows a massive entry of new persons into the circle of criminals. Or, among other things, that the boundary between criminals and law-abiding persons has become hazy. However, during the evolutionary development of statehood, a polarisation of the population on the basis of law-abidiness always takes place.

Persons who committed crimes in 2001 could be divided into the following groups according to their offences: persons who committed criminal offences against property 55%, persons who committed offences against public order and security 31%, persons who committed offences against other persons 4%, and persons who committed other offences 9%. Economic criminal offences constituted a relatively large part of other offences.

Very clear trends can be discerned in the structure of the contingent of criminals, proceeding from crimes committed. Firstly, the percentage of persons who commit criminal offences against property has constantly decreased. While in 1993 the persons who committed criminal offences against property accounted for 75% of all criminals, by 2001 the respective indicator had decreased by 20%. Secondly, the percentages of persons who committed offences against public order have more than doubled at the same time (from 13% to 31%). Thirdly, the percentages of persons who committed offences against other persons have decreased since 1998. When comparing the years 1993 and 2001 we can see that their percentage has decreased by more than a half (from 9% to 4%). Fourthly, the percentage of persons who have committed other crimes has increased in the period under review, being in 2001 more than double the percentage it was in 1993. Such trends coincide to a large extent with changes in registered crime rates. The difference lies in the fact that the same trends are not so clearly evident with respect to criminals as in the case of registered crimes, and the changes in the same direction take place only after a certain period.

The number of persons who committed traffic offences was 4.7 times larger in 2001 than in 1993. The number of such offenders increased particularly intensively in 2000 in comparison with 1999, when driving a vehicle in the state of intoxication for the second time was criminalized. Persons brought to justice because of traffic offences constitute a contingent which is different from other criminals in the whole world, because the relatively broad discretion of the legislator in setting the boundaries between criminal and non-criminal behaviour is more evident here than in the case of other types of offences. Also, persons who are very unlikely to commit any other crimes might commit traffic offences. Therefore, in many countries, persons who commit traffic offences are not regarded as criminals in the usual sense of the word, and separate records are kept about them.

There are very few women (in 2001 women accounted for 3%), minors (in 2001 minors accounted for 2%), and persons who have been punished previously according to criminal procedures (punished persons accounted for 26% in 2001) among persons who commit traffic offences. The age structure of traffic offenders shows that there are considerably more members of older age groups (age 30–39 years) among them than in the case of all other crimes.

Along with the fast growth of drug offences the number of persons who commit them has also increased considerably. In 2001 the number of drug-related offenders was 54 times bigger than in 1993 (19 and 1019 persons, respectively). Drug abusers and possessors constitute a large majority of such a category and the dealers remain a minority. In comparison with the persons who commit other crimes, women constitute a relatively large group among persons who commit drug offences (percentage in the range of 10%–20%). Persons who commit drug offences are very young. In 2001 more than half of them belonged to the age group of 18–24.

The percentage of non-Estonians is very high among persons who commit drug offences. Drug offences are a category of crimes in which Estonians account approximately for just one-fifth (18% in 2001). Such a ratio between Estonians and non-Estonians has persisted during the entire period under review.

580 persons who committed offences against the person were identified in 2001, which is 34% less than in 1993. The number of persons who committed offences against other persons was relatively high during the first half of the 1990s, and during the second half of the 1990s the number of persons who committed such crimes constantly decreased. The number of offences against the person has decreased at a slower rate (decrease by 29% during the period under review) than the number of persons who committed offences against other persons.

The percentage of women among offenders who committed crimes against the person is lower than in the case of most other types of crime. Besides, the percentages of women among criminals who committed offences against the person has decreased during the entire period under review, being 8% in 1993 and 5% in 2001.

When looking at the age structure of persons who committed offences against the person in 2001, we can see that persons in the age groups of 30–39 (29%) and 40–55 (27%) constitute the largest segment. When we compare the age of offenders who committed offences against the person with the age of other offenders, we can see that the average age of persons who commit offences against other persons is higher than in the contingent of offenders in general (except traffic offenders).

Estonians accounted for 47% of the offenders who committed offences against the person in 2001. In 1993, Estonians accounted for 58% of the offenders who committed such offences. During the period under review, the percentage of Estonians has decreased among persons who committed offences against the person more than among offenders in general. The percentage of Estonian citizens was 62%. Non-Estonians and persons without Estonian citizenship still constitute a larger part of

persons who have committed offences against other persons than in the entire contingent of offenders.

Among criminals who committed offences against the person in 2001, persons with higher education accounted for 3%, persons with secondary education 54%, persons with basic education 30% and persons with primary education 13%. Consequently, the level of education of the people who committed offences against the person is relatively high in comparison with, for instance, persons who committed offences against property. The percentage of recidivists among persons who committed offences against the person is no different than in the case of other offenders, although it has increased during the period under review. For instance in 2001 the persons who had been previously punished accounted for 39% of the persons who committed offences against other persons (among offenders in general also 39%).

The numbers of persons who committed intentional homicides (Articles 100–103 of the Criminal Code), which had increased up to 1995, started to decline after that. In 2001 the number of persons who committed homicides was approximately 40% lower than in 1993. In case of intentional homicides, differences between the indicators of registered crimes, detected crimes, and identified criminals are smaller in comparison with other types of crimes. As the numbers of persons who committed crimes are statistically low, the percentages of different ethnic groups can make great leaps up and down from year to year.

Non-Estonians accounted for 63% of persons who committed homicides in 2001. In 1993 the same indicator was 51% and the percentage of non-Estonians among persons who committed homicide was the highest in 1998 (68%). The percentage of non-Estonians is higher among persons who committed homicide than among persons who committed offences against property and their percentage is generally somewhat increasing.

The proportions of men and women among persons who committed homicide were 93% and 7%, respectively, in 2001. The percentage of women is higher in case of homicides than in case of other types of crimes, and the victims of intentional homicides committed by women are most often their close relatives. The percentage of minors among persons who committed homicide remained on the stable level of 5%–9% and the percentage of persons who had been punished earlier was ca 40%–50%. There have been no definite developments with respect to these indicators in 1993–2001. The age of persons who committed homicides is higher than the age of most other offenders, which is a regularity well known in the whole world.

11,277 persons were convicted in Estonia in 2001 according to court sentences which entered into force in courts of the first instance and courts of appeal. That number exceeded the total number of persons convicted in the previous year, 2000, by 10% (the absolute figure was 10,261). If we compare the number of convicted offenders in 2001 with the number of convicted offenders in 1995, we can see that the number of convicted offenders has increased by 41%. The respective statistics show that the number of persons convicted in courts continues to increase with the increase in the numbers of registered crimes and detected crimes. At the same time the growth rate of the number of convicted offenders lags behind the growth rate of the number of recorded crimes.

The number of criminal matters received by courts and the number of persons convicted in courts for committing crimes have increased at a rapid rate during the 1990s. After changes in the number of recorded crimes, changes in the number of criminal matters that reach courts take place with a delay of 1–1.5 years, as a rule, and changes in the number of convicted offenders take place even 2 years later. Reception of criminal matters by courts in 1999–2001 has grown faster than the registered crime rate.

The number of persons convicted of offences against property has increased at a slower rate in the recent years than the number of registered offences against property. During the last three years, the percentage of persons convicted for offences against property accounted for 15%, 13.5%, and 14% of the offences against property registered in the respective year. The number of persons convicted of offences against other persons increases faster than the number of offences against persons. In 1994 only 35 persons were convicted for every 100 registered offences against the person, but in 1999 already 53. The number of persons sentenced for traffic offences has increased more than tenfold in the last three years.

Among punishments imposed, the percentage of custodial sentences was approximately 30% at the beginning of the 1990s, but by now the percentage of custodial sentences has remained below 25%. Application of actual custodial sentences has been very uneven in different courts during the period under review, ranging at places from 5% to approximately 50%. The average actual custodial sentence imposed has become shorter by approximately one-third. At the same time the number of applications of actual custodial sentences in a year has more than doubled. Therefore statements claiming that the punishment practice in Estonia has become milder cannot be treated as undisputed facts.

35% of all persons convicted in 2001 had been previously punished by the court (30% in 2000). As among persons suspected of crimes, the percentage of recidivists is constantly increasing among convicted offenders, which shows the polarisation of the popu-

lation on the basis of law-abidingness. Women accounted for approximately 9% of all convicted offenders in 2001. In the years 1997–1999 the percentage of women somewhat increased among convicted offenders (from the earlier 7% to the level of 9%) and has remained there up till now. No definite trend was evident in the percentage of women among all convicted offenders during the period under review.

The largest age group among persons convicted in courts in 2001 were 18–24-year-olds (36%), who have accounted for more than a third of all convicted offenders for years already. The statistics do not show, however, which particular age of that long range plays the most important role. According to the existing information we can still state that the percentage of minors has decreased among convicted offenders during the period under review, but this does not indicate a general increase in the age of convicted offenders. The so-called young adults, i.e. persons older than 18 and younger than 25, have remained the largest group of convicted offenders in Estonia. Such regularity has been found all over the world.

On the basis of employment status at the time of committing crimes, unemployed persons constituted the largest group in 2001 and during the entire period under review. The percentage of unemployed people has been constantly ca 44% since 1994. The second proportionally largest group consisted of workers (approximately one-third) and the next group of students (10–15%). The percentage of office employees was 7% and the remaining convicted offenders were retired persons (2–5%) and prisoners (ca 2%). Interesting changes have taken place in the percentage of prisoners (who committed the crime in a penal institution) among persons who committed crimes. After reaching the top level in 1996 and in 1997 both by number and by percentage, the number of convicted prisoners decreased until 2000. But in 2001 the number of convicted offenders who were serving a custodial sentence leaped up (5.2 times).

43% of the persons convicted in 2001 had higher, secondary or vocational secondary education, and 57% basic or primary education. Consequently, persons with a low level of education account for more than a half of persons sentenced by courts. Convicted offenders had practically the same educational indicators during the entire period under review. The scale of the level of education, used in court statistics, has been designed so insensitively that it divides persons year-by-year into constant groups of approximately 40% and 60%. It is, however, not possible to obtain any more exact information about the dynamics of the level of education of convicted offenders over time.

By citizenship, Estonian citizens constituted the largest group in 2001 (69%), followed by persons without citizenship (26%). Citizens of Russia (4%) and some other countries (1%) constituted a relatively small group. The percentage of convicted offenders

who are Estonian citizens has constantly increased since 1995 and the percentage of persons without citizenship has decreased among convicted offenders. The percentage of persons with Russian citizenship has somewhat increased. No such distribution can be presented on the basis of ethnic origin, as ethnic origin is not separately recorded in court statistics.

The number of convicted minors has increased in the period under review and in 2001 there were 65% more convicted minors than in 1993. The number of persons convicted at the age of less than 18 years was the highest in 1997 (1668), when they accounted for more than 18% of all convicted offenders. Since 1998 the percentage of minors among convicted offenders has significantly decreased, which can be explained among other things with the enforcement of the Juvenile Sanctions Act in 1998.

At the time of committing the crime, 24% of all minors convicted in 2001 neither studied nor worked, which is less than in 2000. The number and percentage of minors without a permanent activity has constantly decreased among minors convicted during the period under review, although the number of vagrant children is increasing at the same time. It is difficult to say on the basis of the available information what such a change in statistics indicates. One possible reason is that minors who do not actually attend school are nevertheless enrolled. As the financing of schools depends on the so-called "head money" received for each student, the administration tries to delete as few students as possible from the list. Thus a vagrant minor can formally be a student, and would not be included among minors who do not work or study.

The largest group among convicted minors in 2001 were persons with Estonian citizenship (73%), followed by persons without citizenship (25%). 2% of convicted minors had Russian citizenship and six (0.3%) convicted minors were citizens of other countries. During the period under review, the growth in the number of minors with Estonian citizenship and decrease in the number of minors without citizenship is clearly apparent. Such a change is in parallel with the increase in the number of persons with Estonian citizenship in Estonia.

At the end of 2001, 7,077 probationers had been registered in Estonia, 6,614 of whom, i.e. 94%, had been conditionally released from custodial sentence. 463 persons (6%) had been put under probation in connection with their release from prison before the prescribed time. From the launching of the probation system in 1998, up to the end of 2001, the number of probationers has increased approximately 3.4 times. In 1999, the number of persons punished with such a sanction exceeded already the number of persons who were serving custodial sentences, which shows that the probation system has an increasingly important role in crime control in Estonia today.

Persons who are serving a conditional custodial sentence have constituted a large majority every year, and persons released from prison before their prescribed time have constituted a smaller group. The largest percentage of persons released from prisons before their prescribed time among probationers was in 1998, when they accounted for approximately 1/5 (19%). Adjustment to the new system probably took some time; which means that some prisoners who were not suitable for probation were released before their prescribed time. During the two following years the conditions for release from prisons were made considerably stricter, as a consequence of which the number of persons released from prisons decreased. As the intensive increase in the number of conditionally imposed custodial sentences continued at the same time, the number of persons released from prison decreased, falling below 6% in 2000. The number of persons released from prison increased for the first time in comparison with the previous year in 2001 (by 20%).

The gender structure of probationers has remained relatively unchanged during the period under review. Women account for ca 8%–9% and men 91%–92%. This practically conforms to the percentage of women among offenders, which shows that gender has no differentiating role in imposing probation. The percentage of women among probationers was the lowest at the end of 1998 (8.4%).

The average age of probationers has constantly increased during the period under review. In all years, 22–33-year-olds have been the most numerous age group, and the percentage of that age group has increased from 31% to 39%. At the same time, the percentages of underage (i.e. 13–17-year-old) probationers have decreased, accounting for 21% in 1998 and 11% in 2001. It is interesting to note here that even the absolute number of minors decreased by 5.4% in 2001 in comparison with 2000. The numbers of minors who committed crimes have increased every year during the same period, which raises questions about the sanctions imposed on them. There are two reasons for such a contradictory trend. Firstly, according to the Juvenile Sanctions Act, it has been possible, since September 1998, to apply special measures to minors, which are not applied to adults (e.g. referral to a special school, surety). Secondly, custodial sentences imposed on minors are, as a rule, relatively short, which again reduces the number of minors who are released from prison before the prescribed time.

In the ethnic composition of probationers, Estonians constituted the majority at the end of 2001 (61%), followed by Russians (34%). Other ethnic groups constituted a considerably smaller group – 5%. Since 1999 the percentage of Estonians has somewhat decreased and the percentage of non-Estonians increased. In the statistics on probation for 1998, ethnic origin was not used as a separate variable. At the end of 2001, persons with Estonian citizenship accounted for approximately 72% of all probationers, per-

sons without citizenship 16%, and persons with Russian citizenship approximately 8%. The percentage of persons with Estonian citizenship has remained stable within the range of 70%–73% during the period under review. At the same time, the percentage of persons without citizenship has significantly decreased (from 25% at the end of 1998).

Persons with basic education constituted the largest group among probationers at the end of 2001 (35%), followed by persons with secondary education (19%). The percentage of persons with vocational secondary and vocational education among probationers was 18% and the percentage of persons with basic education was 17%. No significant changes appeared in 1998–2001 in the level of education of probationers. As to persons with higher education, their percentage increased from 1.3% to 2.3%. The level of education of probationers is higher, however, than the level of offenders in general. People with a better educational background have more opportunities for obtaining probation than people with a lower level of education.

On 1 January 2002 there were 4,775 persons imprisoned in Estonian penal institutions. 3,370 of all persons imprisoned, i.e. 68%, were serving a custodial sentence, and 1,505 persons, i.e. 32%, were held in custody. Those held in custody were either under preliminary investigation or their judgement of conviction had not become effective yet. The number of prisoners in Estonia has been constantly of the same magnitude (in the range of 4,100–4,800), remaining essentially unchanged during the entire period of independence. As the population of Estonia has, at the same time, decreased, there were more prisoners per 100,000 inhabitants during the second half of the 1990s than during the first half of the 1990s. At the end of 2001 there were 350 prisoners per 100,000 inhabitants, which is an extremely high indicator in comparison with other democratic countries.

Several important trends become apparent if we look at convicted offenders and persons held in custody separately. The percentage of persons held in custody among prisoners was the highest in 1994 (77%). The number of persons held in custody has been increasing since 1998, although it had been declining for a few years before that. The number of convicted offenders was the highest in 2001, although the number of serious offences against persons was the lowest in that year. The number of convicted offenders has been increasing since 1999. Therefore, the increase in the number of prisoners has been inevitable in recent years. The above-mentioned trends are not directly connected with the development of registered crime during the period under review.

At the beginning of the development of the system of penal institutions in Estonia, there were big problems with securing discipline in those institutions. The situation in

the prison camps, after the internal security forces of the Soviet Union, which had been guarding them, were taken away in 1991, could be evaluated as being critical. Although the dreaded massive uprisings of prisoners could be prevented, internal order in the institutions inevitably weakened during the transition period. 23 intentional homicides were committed in the prisons in 1992, 78 prisoners escaped, 17 firearms, and 1,093 litres of alcohol were confiscated. In subsequent years the number of crimes committed in prisons began to decrease, but considering the peculiarities of the contingent gathered into penal institutions, securing law and order in prisons would always remain a primary problem.

140 offences were registered in prisons in 2001, which was 37% more than in 2000. That figure is the highest during the entire period of independence and exceeds the previous highest number of crimes by 33 criminal cases a year. The number of offences committed in prisons has increased during the last three years, which has made the situation there more complicated. The security of the prison guards has to be ensured, just as the basic rights of the prisoners cannot be infringed.

Offences against the administration of justice accounted for 69%, offences against persons for 10%, and offences against the form of government for 9% of the offences committed in prisons in 2001. Offences related to the possession and abuse of alcohol or narcotic substances were most common (Article 177-3 of the Criminal Code), as 87 of these were registered. The large number of drug-related offences in prison indicates an increase in the number of drug addicts among prisoners. There were 5 escapes (one case more than in 2000). Violence against prison officers was registered in 4 cases (5 cases in 2000).

According to the established order, initial medical examination and questioning of all persons arriving in prisons has been performed since 1998 for the purpose of identification of the spread of drug addiction among prisoners. While in 1998 drug addicts accounted for less than 8% of the contingent of prisoners, by 2001 the respective indicator increased to approximately 23.5%, i.e. approximately every fourth person who arrived in the prison system was a drug addict. Thus we can talk about an explosive increase in the number of drug addicts among the criminals and prisoners in Estonia. Most of them (93.7% in 2001) are heroine users, and they are mainly injecting drug addicts.

An even more serious problem brought about by drug addiction is the leap in the percentage of HIV positive persons among prisoners, which began in 2000 (the first case of HIV was diagnosed in the central hospital of prisons in May 2000). From October 2001, all prisoners were allowed to do HIV tests. By the end of 2001, 2,087 such tests were made in Estonian prisons, and 485, i.e. 23%, of them proved to be positive. As of

1 September 2002 there were 542 HIV positive persons registered among prisoners, which was 11% of the total number of prisoners. 46 of them were women (1/3 of all female prisoners). By now, two cases of HIV infection in prison have taken place, one of them through a tattooing device and the other sexually. Some of the persons with the virus have already been released from the serving of their sentence.

In 1999, 39 cases of primary tuberculosis and 9 exacerbations of the disease were diagnosed in prisons. 18 of the persons with primary diagnosis arrived with the disease, i.e. had had it before coming to prison. At the beginning of 2000, there were 44 persons with active tuberculosis in the central hospital of prisons, 4 prisoners with the active form, and 70 with the inactive form (in the general prison population). By the beginning of 2001, the number of persons treated in the central hospital had increased by 2, and the number of other persons with tuberculosis had remained the same. In the course of 2000, 35 primary cases of tuberculosis and 2 recidivations of the disease were diagnosed in prisons. 14 of those with primary diagnosis arrived in prison with the disease. In the course of 2001, 34 new cases of the disease were diagnosed in various prisons. 23 of them were brand new prisoners being processed into the system. The number of cases of tuberculosis (persons with tuberculosis) in prisons has decreased in the last three years.

In 2001, half of the prisoners were serving a sentence for offences against property, and approximately one-third for offences against persons (31%). Offences against public order had been committed by 12%, and other offences by 9% of prisoners. A trend apparent during the entire period under review is a decrease in the percentage of persons who were serving a sentence for offences against property and an increase in the percentage of persons who were serving a sentence for other offences. Other offences are primarily economic criminal offences. The percentage of persons who were serving sentences for offences against persons was the highest in mid-1990s. The changes that have taken place have been synchronous with changes in the pattern of convictions handed down by the court. The only difference concerns offences against public order – the number of persons serving a sentence for them has not increased as fast as the number of persons convicted for them.

22–30-year-olds constituted the most numerous group in 2001 among persons who were serving a sentence in prison (42%), followed by 31–40-year-olds (26%) and then 18–21-year-olds (13.4%). The percentage of the latter was very similar to the percentage of 41–50-year-olds (13.2%). The remaining age groups constituted a considerably smaller group among prisoners. An increase in the percentage of 22–30-year-olds and a decrease in the percentage of 31–40-year-olds should be regarded as the most important change during the period under review. The age composition of prisoners became

somewhat younger in the years 1994–2001. The statistics available do not allow bringing out the changes more specifically.

Estonians accounted for less than a half of the persons who were serving custodial sentences in 2001 (approximately 41%) and Russians more than a half (approximately 52%). The percentage of other ethnic groups was 7%. There were less Estonians than non-Estonians in prisons already in 1992 and the percentage of Estonians among prisoners has constantly decreased during the period under review. While Estonians constitute the majority of persons who commit crimes, they do not constitute a majority in the contingent of prisons. In many respects the determining factor is the difference in the seriousness of the offences committed by Estonians or non-Estonians, which makes a custodial sentence more probable in some cases than in others. As shown by the above, non-Estonians commit offences against persons somewhat more frequently, and Estonians commit offences against property and against public order (above all traffic offences) more frequently. Differences in offences committed do not however provide a sufficient explanation for the large ethnic differentiation that has become evident in the composition of prisoners.

When we consider the citizenship of prisoners, we can see that until 1999 the percentage of persons without citizenship was the highest. As the number of persons with Estonian citizenship has increased very fast during the entire period under review, such persons have constituted already approximately a half of the contingent of prisoners in the recent years (49% in 2001). The number and percentage of citizens of foreign countries among persons who are serving a custodial sentence has increased as well, remaining still below 5%. It is understandable that most citizens of foreign countries are persons with Russian citizenship.

Persons with a secondary education constituted the largest group among prisoners in 2001 (37%), followed by persons with a basic education (32%). Persons with a primary education or even less accounted for approximately one-fifth, however. The proportion of persons with higher education is approximately 1% among persons who are serving a custodial sentence, which is approximately a half of their proportion among persons who committed crimes in 2001. When we look at the change in the level of education of prisoners during the entire period under review, we can see its definite decline. This is particularly evident in the approximate tripling of the number and percentage of persons with the lowest level of education. Consequently the contingent with a low level of education is increasingly more numerous in Estonian prisons.

Besides the criminal activity of the population, the analysis of the characteristic features of the personalities of criminals allows to also bring out trends in social stratifica-

tion. The criminal justice system can, to a large extent, contribute to the polarisation and social marginalisation of certain groups of people, with respect to whom the criminal justice system is more active and more repressive than to others. It is a generality which is also true in Estonia, that the segment of offenders which is serving a custodial sentence is the contingent with the worst social characteristics among offenders. At the same time, such trends can only be evaluated, controlled, and planned if proper statistics exist.

The Longitudinal Study of Criminal Careers

When planning crime control policy and measures, it is necessary to differentiate more specifically between groups of offenders, in order to decide who should receive more or less attention. The aim of this analysis was to identify regularities in the criminal careers of persons who committed offences and crimes as minors. It was the first study in Estonia in which the careers and criminal activity of a group of individuals was monitored in the course of a longer period in time.

The longitudinal study began at the beginning of 1985 when the initial survey of all male underage offenders and criminals who were enrolled, at that time, at the Estonian special educational institutions (special vocational school and educational work colony for minors)² was carried out. Considering the population of Estonia, we can state that the survey covered practically all offenders and criminals of 14 to 17 years of age who existed at that time, and that it was a representative cohort study of underage offenders.

The study of criminal careers initially covered 317 individuals and its total duration was 15 years. Four waves (stages) of gathering data were arranged during the study period – in 1985, 1990, 1995, and 1999, respectively.

---

²In the context of the criminal career it is necessary to dwell briefly on the system of special educational institutions of minors of that time. There were five special educational institutions for minors in the Estonian S.S.R.: Tapa Special School, Puiatu Special School, Special Vocational School no.1 (at Kaagvere, for girls), Special Vocational School no. 2 (at Paikuse) and Educational Work Colony for Minors (in Viljandi). Special schools were subordinated to the Ministry of Education and were intended for students of schools of general education up to the age of 14. Male minors whose behaviour could not be corrected in an ordinary school were referred to those schools with the decision of the Committee for the Affairs of Minors (Russians to Tapa, Estonians to Puiatu). The maximum age of students of special schools was 16, that of the wards of special vocational schools – 18 years. The Colony for Minors was subordinated to the Ministry of Internal Affairs and male minors were referred there with a court judgement to serve custodial sentences.

On Stage I, the social and personal characteristics of underage offenders and criminals were identified in comparison with law-abiding minors. The main method for gathering objective information for each ward was the analysis of personal files. The second method for gathering information was the survey of all respondents with the assistance of a special questionnaire.

On Stage II, an inquiry was sent to the Information and Computing Centre of the Ministry of Internal Affairs of the E.S.S.R. about crimes committed by the individuals in the cohort in the period from 1985 to 1990 and about the punishments imposed on them. Information concerning the places of work and residence of the same individuals was obtained from the Passport Service of the Ministry of Internal Affairs of the E.S.S.R.

On Stage III, information was gathered on the criminal behaviour and social background of the individuals in the cohort during the five years that had passed from the end of the previous stage. An inquiry was sent to the Address Office of the National Citizenship and Migration Board to obtain information about the places of work and residence of the individuals included in the survey. The information about the crimes committed and punishments during the period from 1991 to 1995 was gathered from the criminal record system of the Information and Analysis Bureau of the Police Board.

On Stage IV, an inquiry was sent to the Address Bureau of the National Citizenship and Migration Board and to the Information and Analysis Bureau of the Police Board concerning the places of work and residence of the individuals in the cohort from 1995 to 1999. By the last stage, 264 individuals had remained in the sample.

There were no personal contacts with the respondents during the three last stages. Since Stage I, all members of the cohort had been supplied with individual numbers on the basis of which the data array of the survey was prepared. It was supplemented, processed and analysed anonymously, which precluded the disclosure of personal data and possible damage of interests of individuals.

In 1985, 60% of the individuals in the total cohort were ethnic Estonians and 40% non-Estonians. Information about the place of birth of the individuals included in the cohort shows that the majority of them were born in towns with a population of 5,000 to 100,000. Approximately $\frac{1}{4}$ of the total sample was born in bigger towns: Tartu, Pärnu, Narva, Kohtla-Järve. The numbers of those born in rural areas or rural settlements, and those born in Tallinn, were practically equal, accounting for approximately $\frac{1}{5}$ of the respondents in each. The total number of individuals born outside of Estonia was 35, which was 11% of the sample.

Considerable differences in the composition and structure of families appeared between the minors of the survey and the control group. In the control group, the percentage of integral families was 87%. Although practically the same percentage (84%) of underage offenders and criminals were born in integral families, their situation had considerably deteriorated by the age of 12. The percentage of families with a father and a mother had decreased by approximately a half (to 43%). At the same time the percentage of single mothers had increased from 10% to 20%, the percentage of families with a mother and a stepfather from 2% to 17% and the percentage of single fathers from 0.6% to 6%. By the age of 12, already 5% of the minors surveyed lived in orphanages. Files of 20% of the individuals included information about the alcoholism of their parents and 7% about close family members punished according to criminal procedures.

Practically all (more than 94%) of the minors surveyed smoked. 39% of the individuals of the cohort who smoked had started smoking before the age of 10. The respective indicator of the control group was 5%. The average age of starting to smoke among the minors surveyed was 11.5 years (15.1 in the control group). The percentages of minors who had not consumed alcohol was 24% in the cohort and 27% in the control group. The percentage of regular alcohol consumers among underage offenders and criminals was 35%, among law-abiding minors the percentage of such minors was less than 1%. The minors included in the cohort started alcohol consumption at the age of 13.4 years, on the average, and the minors of the control group at the age of 15.6.

24% had been registered in the Committee for the Affairs of Minors before the age of 10 in connection with offences, and by the age of 12 the percentage of those registered had increased to approximately 40% and by the age of 14 it was more than 90% of the minors surveyed. The minors' average registration age at the above-mentioned Committee was 12.4 years and the Committee discussed their behaviour 4 times, on the average. Consequently, pre-criminal behaviour before the formal beginning of the criminal career characterised many minors of the cohort already by the age of 10 to 12 years.

Big changes took place in the cohort during the 15 years when the survey was carried out. By 1999, 18 individuals had left Estonia (approximately 6% of the sample), 17 of whom were non-Estonians. Most of them returned to their place of birth. 14 of the 35 persons born outside Estonia, i.e. 40%, have left this country by now.

20 individuals, i.e. more than 6% of the total cohort had died by 1999. Those who died were predominantly non-Estonians (14, i.e. 70%). Most deaths have occurred at the age from 20 to 25 (11 in total) and at the age from 26 to 29 (5 in total) and have predominantly been associated with a criminal career. Homicide (7 cases, among which 2 had been committed in prison) had been the primary cause of death.

There was no information in the registers about 15 individuals (approximately 5% of the sample). Most missing individuals were ethnic Russians (9 persons), six of whom had cancelled their registration at their place of residence in connection with their registration in prison and their terms of punishment ending at the end of the 1980s. At that time, custodial sentences were often served in colonies that were outside Estonia and these persons may have remained outside Estonia or returned to their former place of residence unofficially. Therefore it is not excluded that some of the individuals missing from registers are still illegally in Estonia and have become asocial persons. The information presented shows that the persons who have disappeared from the cohort for various reasons are predominantly non-Estonians who accounted for the majority of persons who had either left Estonia, died, or disappeared from registers.

In 1990, 53% of the individuals in the cohort had a job or were students, 30% had no jobs, and 14% were in prison. There was no information about 3% of the individuals in the sample. The percentage of Estonians among employed people or students was significantly higher in 1990 than that of non-Estonians (approximately 58% and 44%, respectively). Among unemployed people the percentage of non-Estonians was higher by approximately one-tenth (35% and 26%, respectively). Prison inmates accounted equally for 14–15% of both Estonians and non-Estonians.

By 1999 there was more differentiation both among Estonians and non-Estonians. Although unemployed people accounted for the majority of both subgroups by that time, the differences among non-Estonians in that respect were bigger (42% and 23% among non-Estonians; 40% and 31% among Estonians). At the same time, the number of non-Estonians who were in prison was exactly the same as the number of those with jobs (23%). Among Estonians the percentage of employed people was considerably higher than the number of prison inmates (31% and 19%, respectively). Consequently we can state that the social position of the entire cohort had deteriorated during the 1990s. At the same time, differences between Estonians and non-Estonians increased.

Differences between Estonians and non-Estonians by place of residence had considerably increased by the last stages of the survey. Increasingly more Estonians had gone to live in rural areas from other places, and non-Estonians had predominantly remained inhabitants of Tallinn. At the same time, the percentage of non-Estonians had increased among those who had no place of residence.

By 1999, 289 persons, who accounted for 91% of the total sample, had been punished according to criminal procedures. In total, the individuals included in the sample had committed 1350 registered crimes, which is, on an average, 4.3 criminal cases of crime per individual.

The largest number of criminal convictions concerned 16-year-olds (131 cases), followed by 17-year-olds (89 cases), and 15-year-olds (74 cases). The frequency of committing crimes remained high also at the ages of 18 and 19, after which the number of court judgements per each year of age decreased approximately by a half. After that age the decrease in the number of criminal convictions unexpectedly stopped and began to increase again after the age of 25.

Thus, a new maximum in the frequency of committing crimes was formed at the ages of 28 and 29 (41 and 48 cases, respectively), which remained lower than the first top level but was remarkable in several respects. Firstly, we have to take into account that these are absolute figures and that the composition of the cohort had decreased by ca 50 individuals by the end of the 1990s. Secondly, many individuals included in the cohort had stopped their criminal career by that age. Consequently, a group of active criminals formed by that time continued committing crimes regularly also at the end of their twenties. Thirdly, the reasons for the formation of such a new maximum in the committing of crimes could have lied also in the fundamental socio-economic changes that had taken place in Estonia by that period and caused committing of new crimes by individuals who had not committed any crimes meanwhile. Such a new increase in criminal activity at the end of twenties has not been described earlier in scientific literature on criminal careers.

Individuals included in the corrected sample (264 in total) were divided into groups proceeding from their number of punishments according to criminal procedure by 1999.

Quitters: 18 individuals had never been punished according to criminal procedure during the period under review, i.e. we cannot speak of their having a criminal career. A characteristic feature of this group was committing offences as minors only (i.e. delinquent career) and they accounted for 5.7% of the entire cohort.

Incidental criminals: 53 individuals had committed one crime and were punished once according to the criminal procedure. They accounted for 16.7% of the total cohort and we can mostly speak about their having a short-term criminal career, which had ended by 1999.

Repeating criminals: 60 individuals had been punished according to criminal procedures twice, and 50 individuals three times. They accounted for 34.7% of the total cohort. Their criminal career is either short or medium-term, depending on whether or not the crimes were committed when they were minors.

Habitual criminals: 83 individuals had committed at least four different crimes for which they had been punished four or more times. Such individuals with long-term criminal careers accounted for 26.2% of the total cohort.

Quitters included very few (4 individuals) non-Estonians, i.e. these were individuals who had been referred to a special vocational school due to offences committed as a minor, and had not committed any crimes later. A large majority of such persons had been either excluded from the cohort for different reasons or had committed at least one crime during the period under review. The percentage of Estonians was higher than that of non-Estonians among incidental criminals (22% and 17%, respectively). On the other hand, among repeated criminals there were 8% more non-Estonians than Estonians. Habitual criminals were relatively equally divided between Estonians and non-Estonians.

Differentiation in the same direction is even more evident if we analyse the places of birth and criminal careers of individuals. Among those born outside Estonia there were no individuals who could have been qualified as quitters. Their percentage increased when moving towards habitual criminals, which means that in the case of approximately half (48%) of the individuals who were born outside Estonia we could speak about a long-term criminal career (habitual criminals), and in the case of 38% about the committing of 2–3 crimes (habitual criminals).

19 persons of the entire sample had committed intentional homicide. Aggravated assaults, which were fatal were committed by 3 persons. Considering the similar motivation and result of these crimes, we formed a joint group (22 individuals) of these persons, which accounted for 7% of all persons included in the sample. This percentage is very similar to results obtained all over the world among criminally active individuals in general concerning the percentage of persons who committed serious offences against other persons.

The individuals included in that group were predominantly habitual criminals, which means that intentional homicides were mainly committed in the course of a long-term criminal career. Intentional homicide was most frequently committed as the 4th crime (8 cases), the 3rd crime (5 cases), the 5th crime (4 cases) or the second crime (4 cases). One homicide attempt was committed by a minor and in all other cases the crimes were committed and accomplished as adults. The average age at the time of committing homicide was 25.2 years, which considerably exceeds the average age of committing criminal offences against property. 1 person had committed two intentional homicides during the period under review and had been prosecuted separately for them. 18 of 22 persons stayed in penal institutions at the end of 1999, serving a custodial sentence.

The most characteristic feature, which concerned 77% of persons who had committed intentional homicide, was a prior referral to educational institutions of minors. 5 persons had been referred to two institutions, i.e. both to a special school and to a special vocational school, before committing their first crime. The average length of custodial sentence imposed for intentional homicide was 9.1 years. As such a custodial sentence is long, intentional homicide was practically the last crime of all such individuals (except for one individual who has been additionally punished for attacking a prison employee).

Estonians accounted for 73% of persons who had committed homicide (16 persons) and non-Estonians 27% (6 persons). The last place of residence of 6 persons was a town, in the case of 5 persons Tallinn, and for the remaining persons (9 persons) rural area or towns. The place of residence of one person could not be defined as he had grown up in an orphanage and stayed in a special school and in a special vocational school after that. He had gone straight to prison from the special vocational school and had been released in 1988. He went to prison again in 1990 and was released in 1999 after which time his place of residence is unknown.

34 persons, i.e. 11% of the total sample had committed robberies. In total, 39 crimes of that type were committed by them (1 person had committed 3 and three persons 2 robberies). Four robberies and homicides had been committed jointly. No specialization can be discerned among the robberies, as the group of persons who committed the robberies committed a total of 244 crimes, and robberies accounted for only 16% of them. This means that more than five other types of crimes were committed per each robbery. The average age for committing robberies was 24.2 years, which was lower than in case of intentional homicides.

17 individuals, i.e. 50% of the above-mentioned group had been referred to educational institutions of minors before committing the crimes. Four of them had stayed in a special school, 10 in a special vocational school and 3 in both a special school and in a special vocational school. Among the persons who had committed robberies, 50% were ethnic Estonians and 50% non-Estonians.

Sexual offences (Articles 115, 115-1, 118 and 116 of the Criminal Code) had been committed by 32 persons of the total sample, committing in total 40 crimes of that type. The sexual offences were predominantly (24, i.e. 60%) rapes, followed by the satisfying of sexual desire in an unnatural manner in 13 cases, pederasty in 2 cases, and 1 case of sexual intercourse knowingly with a person younger than 16. Sexual offences were committed on an average at the age of 18.7, which is a considerably younger age than in case of homicide and robbery.

28 persons had committed one sexual offence in their career, 4 persons had committed 2 sexual offences, and one 4 offences of that type. Three individuals were characterised by one sexual offence, which was the only offence in their criminal career committed during their stay in the special vocational school. 16 of the persons who had committed sexual offences were Estonians and 16 non-Estonians, i.e. the distribution was equal as in the case of robberies. In total, the above-mentioned group of persons had committed 147 crimes of different types, which constitutes 4.6 crimes per person. Sexual offences accounted for 27% of all crimes, which indicated relatively high specialisation.

According to the ideology of education of the Soviet period, minors referred to special educational institutions were to become representatives of the working class after their improvement. Vocations of workers (fitter, turner, painter-plasterer) were taught both in the colony for minors and in special vocational schools. The changes that have taken place by now concern, first of all, the sphere of work, which has decreased considerably. And much more is required of employees under the new conditions. There are no more big plants or enterprises in the towns, no collective farms in rural areas, etc. Many people have had to acquire a new speciality and further education. That is another aspect, which makes former underage offenders and criminals not competitive enough under today's conditions. All this favours the continuation of their criminal careers.

The persons in the group who did not commit crimes came mainly from rural areas and are also living there now. They are either unemployed, do housework at home, or have jobs with relatively modest salaries and low prestige. Not committing crimes has been associated with their withdrawal from life. The best-adjusted persons belong to the group of individuals who have committed one crime as a minor but who had no prior registered offences (delinquent career). The jobs of persons in this group include, among others, such new specialities as farmer, director of a company, and from among more traditional ones – driver.

Referral to a special school, which denotes an early start of a criminal career, undoubtedly forecasts, at best, a long-term criminal career full of serious crime. 55 persons in the sample, i.e. 17%, had been referred to a special school as a minor. Only 1 of them belonged to the group of persons who, 15 years later, had not been punished according to criminal procedures. 10 persons had been punished once, the remaining 44 persons at least twice. 7 of these persons had committed robberies, 5 persons homicides, and 5 persons sexual offences.

According to the results of this survey, the social position of former wards of special educational institutions, who are non-Estonians, has deteriorated relatively faster than

that of Estonians. The criminal careers demonstrate more intensive marginalisation of non-Estonians. From the 126 non-Estonians initially included in the survey, 18 have left Estonia by now, 13 have died, there is no information about 8 persons and 4 have been declared missing. From the 191 persons who were Estonians, 7 have died during the same period, there is no information about 2 persons and 1 has been declared missing. The percentage of non-Estonians was lower among those who did not commit crimes and higher among habitual criminals.

The results of the survey provided a comprehensive overview of the 15-year careers of persons who had committed offences or crimes as minors. The most basic conclusion is that their life was not successful in most cases. Former wards of special educational institutions were characterised by a high mortality rate, often an unsuccessful working career (have no job, unemployed), and the lack of a permanent place of residence. If we evaluated them according to the scale “winners-losers”, they would surely be predominantly “losers”.

There is a clear connection between the criminal career and life in general. The more crimes an individual has committed and the more sentences served during the period under review, the lower is his social position. The more serious the crimes committed, the less successful is social adaptation. Having been sent to a special educational institution as a minor, discontinuation of education, lack of professional qualification, harmful habits acquired at a young age, and surely social stigmatisation determine the low social position of the entire contingent. Only a few of them have managed to get out of that situation.

TABELID

TABLES

Tabel 1. Registreeritud ja avastatud kuriteod 1991-2001
Table 1. Registered and Cleared Offences 1991-2001

Aasta <i>Year</i>	Registreeritud kuriteod Registered offences		Avastatud kuriteod Cleared offences	
	Arv aastas Total	Tase 100 000 elaniku kohta ¹ <i>Per 100,000 population³</i>	Arv aastas Total	Osakaal (%) ² <i>Per cent of registered offences</i>
	1991	31 748	2 033	5 157
1992	41 254	2 691	6 951	17
1993	37 143	2 486	9 956	27
1994	35 713	2 442	9 650	27
1995	39 546	2 753	11 283	29
1996	35 390	2 500	11 523	33
1997	40 958	2 927	12 994	32
1998	45 721	3 298	14 336	31
1999	51 539	3 747	14 926	29
2000	57 799	4 220	17 952	31
2001	58 497	4 288	19 016	33

¹ Elanikkonna andmed 1991–2000 on korrigeeritud 2000. aasta rahvaloenduste tulemuste alusel

² Protsent näitab, kui suure osa moodustavad aasta jooksul avastatud kuriteod samal aastal registreeritud kuritegudest.

³ 1991–2000 population data was corrected on the basis of the 2000 census.

Tabel 2. Registreeritud kuritegude raskusaste 1993-2001 ⁴*Table 2.. Registered offences by degree 1993-2001 ⁵*

Aasta Year	I astme kuriteod <i>1st degree offences</i>		II astme kuriteod <i>2nd degree offences</i>		III astme kuriteod <i>3rd degree offences</i>	
	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta
	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	1 223	82	34 590	2 315	1 330	89
1994	1 845	126	32 544	2 225	1 324	91
1995	1 638	114	36 267	2 524	1 641	114
1996	1 280	90	32 878	2 323	1 232	87
1997	1 218	87	38 530	2 753	1 210	86
1998	1 120	81	43 238	3 119	1 363	98
1999	1 160	84	49 071	3 567	1 308	95
2000	1 117	82	54 498	3 979	2 184	159
2001	818	60	55 460	4 066	2 219	163

⁴ KrK järgi jagunesid kuriteod esimese, teise ja kolmanda astme kuritegudeks vastavalt nende eest ettenähtud karistuste raskusele. Esimese astme kuritegude eest nähti raskema karistusena ette vabaduskaotus üle kaheksa aasta või eluaegne vabaduskaotus. Teise astme kuritegude puhul oli karistuseks alla kaheksa aastane vabaduskaotus ja kolmanda astme kuritegude puhul rahatrahv, teataval ametikohal töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmine või arest.

⁵ On the basis of the Estonian Penal Code, offences were divided into first, second, and third degree offences according to severity of punishment imposed for the offence. Punishment for the most serious, the first degree offences, was imprisonment for at least eight years or a life sentence. In the case of second degree offences, the imposed punishment was imprisonment for less than eight years. The punishment for third degree offence was a fine, employment restriction or restriction of activity in certain areas, or criminal arrest.

Tabel 3. Registreeritud kuritegude liigid 1993-2001*Table 3. Registered offences by type 1993-2001*

Aasta <i>Year</i>	Isikuvastased kuriteod <i>Offences against person</i>		Varavastased kuriteod <i>Property offences</i>		Majanduslased kuriteod <i>Economic offences</i>		Avaliku korra vastased kuriteod <i>Offences against public order</i>		Muud kuriteod <i>Other offences</i>	
	Arv aastas <i>Total</i>	Osakaal kuritegevuses (%) <i>Per cent</i>	Arv aastas <i>Total</i>	Osakaal kuritegevuses (%) <i>Per cent</i>	Arv aastas <i>Total</i>	Osakaal kuritegevuses (%) <i>Per cent</i>	Arv aastas <i>Total</i>	Osakaal kuritegevuses (%) <i>Per cent</i>	Arv aastas <i>Total</i>	Osakaal kuritegevuses (%) <i>Per cent</i>
	1993	1 514	4,1	31 453	84,7	205	0,6	3 323	8,9	648
1994	1 673	4,7	29 248	81,9	179	0,5	3 649	10,2	964	2,7
1995	1 519	3,8	32 864	83,1	186	0,5	3 796	9,6	1 181	3,0
1996	1 255	3,5	29 114	82,3	196	0,6	3 590	10,1	1 235	3,5
1997	1 333	3,3	33 444	81,7	502	1,2	4 182	10,2	1 497	3,7
1998	1 302	2,8	37 504	82,0	567	1,2	4 854	10,6	1 494	3,3
1999	1 053	2,0	41 991	81,5	726	1,4	5 994	11,6	1 775	3,4
2000	1 104	1,9	45 641	79,0	960	1,7	8 217	14,2	1 877	3,2
2001	1 070	1,8	45 149	77,2	869	1,5	9 133	15,6	2 276	3,9

Tabel 4. Registreeritud varavastased kuriteod (KrK §-d 139-145) 1993-2001*Table 4. Registered property offences 1993-2001*

Aasta <i>Year</i>	Arv aastas <i>Total</i>	Tase 100 000 elaniku kohta <i>Per 100,000 population</i>
1993	31 453	2 105
1994	29 248	2 000
1995	32 864	2 288
1996	29 114	2 057
1997	33 444	2 390
1998	37 504	2 706
1999	41 991	3 052
2000	45 641	3 333
2001	45 149	3 310

Tabel 5. Registreeritud avaliku korra vastased kuriteod (KrK §-d 195-211) 1993-2001*Table 5. Registered offences against public order 1993-2001*

Aasta	Arv aastas	Tase 100000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	3 323	222
1994	3 649	250
1995	3 796	264
1996	3 590	254
1997	4 182	299
1998	4 854	350
1999	5 994	436
2000	8 217	600
2001	9 133	670

Tabel 6. Registreeritud isikuvastased kuriteod (KrK §-d 100-130) 1993-2001*Table 6. Registered offences against person 1993-2001*

Aasta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	1 514	101
1994	1 673	114
1995	1 519	106
1996	1 255	89
1997	1 333	95
1998	1 302	94
1999	1 053	77
2000	1 104	81
2001	1 070	78

Tabel 7. Registreeritud salajased vargused korterist (KrK § 139) 1993-2001*Table 7. Registered domestic burglaries 1993-2001*

Aasta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	7 137	478
1994	6 875	470
1995	8 167	568
1996	6 860	485
1997	6 609	472
1998	7 026	507
1999	7 588	552
2000	7 285	532
2001	7 652	561

Tabel 8. Registreeritud sõidukivargused (KrK §139) ja ärandamised (KrK §197) 1993-2001
Table 8. Registered motor vehicle thefts 1993-2001

Aasta	Sõiduki- varguste arv aastas	Ärandamiste arv aastas	Kokku	Sõidukivarguste ja ärändamiste tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Stealing of motor vehicle</i>	<i>Unauthorised taking of motor vehicle</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	1 209	1 359	2 568	172
1994	1 091	1 442	2 533	173
1995	801	1 154	1 955	136
1996	666	977	1 643	116
1997	577	1 185	1 762	126
1998	618	1 488	2 106	152
1999	725	1 730	2 455	178
2000	624	1 698	2 322	170
2001	770	2 048	2 818	207

Tabel 9. Registreeritud röövimised (KrK §141) 1993-2001

Table 9. Registered robberies 1993-2001

Aasta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	611	41
1994	785	54
1995	694	48
1996	577	41
1997	484	35
1998	481	35
1999	545	40
2000	482	35
2001	366	27

Tabel 10. Registreeritud metsavargused (KrK §139) ja ebaseaduslikud metsaraided (KrK §155) 1993-2001

Table 10. Registered thefts of timber and unauthorised loggings 1993-2001

Aasta	Metsavarguste arv aastas	Ebaseaduslike metsaraide arv aastas	Kokku	Tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Theft of timber</i>	<i>Unauthorised logging</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	0	165	165	11
1994	455	123	578	40
1995	705	102	807	56
1996	535	73	608	43
1997	699	205	904	65
1998	904	321	1 225	88
1999	1 048	205	1 253	91
2000	1 244	206	1 450	106
2001	939	231	1 170	86

Tabel 11. Registreeritud värvilise metalli vargused (KrK §139) 1993-2001

Table 11. Registered thefts of non-ferrous metals 1993-2001

Aasta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta
	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	1 157	77
1994	604	41
1995	1 215	85
1996	478	34
1997	252	18
1998	222	16
1999	526	38
2000	2 763	202
2001	1 677	123

Tabel 12. Registreeritud huligaansused (KrK §195) 1993-2001*Table 12. Registered cases of hooliganism 1993-2001*

Aasta	Arv aastas	Tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	795	53
1994	880	60
1995	1 215	85
1996	1 155	82
1997	1 453	104
1998	1 744	126
1999	1 821	132
2000	1 799	131
2001	1 875	137

Tabel 13. Registreeritud narkokuriteod (KrK §-d 202², 202³, 202⁵, 209², 210¹-210⁴) 1993-2001*Table 13. Registered drug-related offences 1993-2001*

Aasta	Arv aastas	Narkootiliste ainete omamine (KrK §210¹)	Narkootiliste ainete vahendamine (KrK §210²)	Tase 100 000 elaniku kohta
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Possession of illegal drugs</i>	<i>Drug sale/ trafficking</i>	<i>Per 100,000 population</i>
1993	27	12	8	2
1994	33	23	8	2
1995	51	37	12	4
1996	115	79	30	8
1997	114	78	30	8
1998	235	104	117	17
1999	297	94	180	22
2000	1 581	161	306	115
2001	2 310	72	628	169

Tabel 14. Registreeritud liikluskuriteod (KrK §204) 1993-2001*Table 14. Registered traffic offences 1993-2001*

Aasta Year	Arv aastas Violation of traffic regulations	Juhtimine joobeseisundis (KrK §204 lg3) Driving under influence	Tase 100 000 elaniku kohta Per 100,000 population
1993	432	x	29
1994	493	x	34
1995	463	x	32
1996	365	x	26
1997	473	x	34
1998	473	x	34
1999	1 246	818	91
2000	2 143	1 598	156
2001	1 826	1 261	134

X – Puudus kuriteokoosseis
Not applicable

Tabel 15. Registreeritud tahtlikud tapmised ja tapmiskatsed (KrK §-d 100-103) 1991-2001*Table 15. Registered intentional homicides 1991-2001*

Aasta Year	Tapmised Homicide	Tapmiskatsed Attempted homicide	Kokku Total	Tase 100 000 elaniku kohta Per 100,000 population
1991	X	X	136	9
1992	X	X	239	16
1993	282	45	327	22
1994	302	63	365	25
1995	246	58	304	21
1996	214	54	268	19
1997	178	69	247	18
1998	196	52	248	18
1999	157	43	200	15
2000	143	46	189	14
2001	137	27	164	12

X - Andmed puuduvad
Data not available

Tabel 16. Registreeritud üliiraskete kehavigastuste tekitamised (KrK §107) 1993-2001*Table 16. Registered aggravated assaults 1993-2001*

Aasta <i>Year</i>	Arv aastas <i>Total</i>	Surmaga lõppenud kehavigastuste tekitamised (KrK §107 lg2 p1) <i>Assaults resulted in victim's death</i>	Tase 100 000 elaniku kohta <i>Per 100,000 population</i>
1993	220	80	15
1994	248	67	17
1995	223	78	16
1996	229	70	16
1997	233	70	17
1998	197	63	14
1999	204	70	15
2000	168	37	12
2001	165	47	12

Tabel 17. Registreeritud vägistamised ja vägistamiskatsed (KrK §115) 1993-2001*Table 17. Registered rapes 1993-2001*

Aasta <i>Year</i>	Vägistamised <i>Rape</i>	Vägistamiskatsed <i>Attempted rape</i>	Kokku <i>Total</i>	Tase 100 000 elaniku kohta <i>Per 100,000 population</i>
1993	86	18	104	7
1994	89	35	124	9
1995	78	24	102	7
1996	78	16	94	7
1997	77	20	97	7
1998	39	14	53	4
1999	50	9	59	4
2000	54	19	73	5
2001	43	9	52	4

Tabel 18. Kuritegude tagajärjel hukkunud 1993-2001*Table 18. Loss of life caused by crime 1993-2001*

Kuriteod	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Tapmine (KrK §-d 100-103) <i>Homicide</i>	307	334	276	243	199	214	169	153	154
Surma põhjustamine ettevaatamatuse tõttu (KrK §105) <i>Manslaughter</i>	16	16	14	16	17	11	10	26	63
Üliraske kehavigastuse tahtlik tekitamine (KrK §107) <i>Aggravated assault</i>	83	76	81	65	81	72	82	47	51
Mootorsõiduki ohutu liiklemise eeskirjade rikkumine (KrK §204) <i>Violation of traffic regulations</i>	114	154	141	93	118	124	104	89	97
Muud kuriteod <i>Other offences</i>	34	172	68	44	55	50	37	59	53
Hukkus kokku <i>Total number of fatalities</i>	554	752	580	461	470	471	402	374	418

Tabel 19. Kuritegudes süüdistatavad isikud 1993-2001*Table 19. Number of suspects registered by police 1993-2001*

Aasta	Arv	Tase 100 000 elaniku kohta
Year	Total	Per 100,000 population
1993	9 956	666
1994	9 316	637
1995	10 300	717
1996	10 847	766
1997	10 494	750
1998	9 950	718
1999	11 192	814
2000	13 297	971
2001	13 392	982

Tabel 20. Süüdistatavad toimepandud kuritegude alusel 1993-2001

Table 20. Suspects by type of offence 1993-2001

Aasta Year	Isikuvastased kuriteod <i>Offences against person</i>		Varavastased kuriteod <i>Property offences</i>		Avaliku korra vastased kuriteod <i>Offences against public order</i>		Majandusalased kuriteod <i>Economic offences</i>		Muud kuriteod <i>Other offences</i>	
	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
	Total	Per cent	Total	Per cent	Total	Per cent	Total	Per cent	Total	Per cent
1993	879	9	7 420	75	1 292	13	123	1	242	2
1994	902	10	6 678	72	1 377	15	60	1	299	3
1995	1 011	10	7 209	70	1 593	15	74	1	413	4
1996	997	9	7 597	70	1 610	15	82	1	561	5
1997	973	9	6 951	66	1 733	17	167	2	670	6
1998	845	8	6 421	65	1 861	19	206	2	617	6
1999	659	6	6 966	62	2 495	22	296	3	776	7
2000	676	5	7 657	58	3 834	29	274	2	856	6
2001	580	4	7 435	56	4 169	31	349	3	859	6

Tabel 21. Kuritegudes süüdistatavate sugu 1993-2001

Table 21. Suspects by sex 1993-2001

Aasta Year	Mehed <i>Males</i>		Naised <i>Females</i>	
	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
	Total	Per cent	Total	Per cent
1993	9 161	92	795	8
1994	8 634	93	682	7
1995	9 539	93	761	7
1996	9 921	91	926	9
1997	9 518	91	976	9
1998	9 001	90	949	10
1999	10 186	91	1 006	9
2000	12 181	92	1 116	8
2001	12 191	91	1 201	9

Tabel 22. Kuritegudes süüdistatavate vanus 1993-2001*Table 22. Suspects by age 1993-2001*

Aasta	13-15	16-17	18-24	25-29	30-39	40-55	55 ja vanem
<i>Year</i>	<i>13-15</i>	<i>16-17</i>	<i>18-24</i>	<i>25-29</i>	<i>30-39</i>	<i>40-55</i>	<i>55 and over</i>
1993	351	1 207	3 250	1 496	2 150	1 303	199
1994	469	1 170	3 114	1 263	1 903	1 217	180
1995	762	1 312	3 144	1 438	2 080	1 324	240
1996	726	1 318	3 397	1 647	2 145	1 379	235
1997	605	1 289	3 268	1 726	2 015	1 316	274
1998	599	1 180	3 111	1 570	1 965	1 272	253
1999	592	1 232	3 734	1 812	2 152	1 420	250
2000	645	1 275	4 772	2 202	2 529	1 603	271
2001	739	1 329	4 797	2 152	2 463	1 636	276

Tabel 23. Kuritegudes süüdistatavad alaealised 1993-2001*Table 23. Juvenile suspects 1993-2001*

Aasta	Arv	Osakaal (%)
<i>Year</i>	<i>Total</i>	<i>Per cent</i>
1993	1 558	16
1994	1 639	18
1995	2 074	20
1996	2 044	19
1997	1 894	18
1998	1 779	18
1999	1 824	16
2000	1 920	14
2001	2 068	15

Tabel 24. Kuritegudes süüdistatavate rahvus 1993-2001*Table 24. Suspects by ethnic background 1993-2001*

Aasta	Eestlased		Mitte-eestlased	
	<i>Estonians</i>		<i>Non-Estonians</i>	
<i>Year</i>	Arv	Osakaal (%)	Arv	Osakaal (%)
	<i>Total</i>	<i>Per cent</i>	<i>Total</i>	<i>Per cent</i>
1993	5 888	59	4 068	41
1994	5 353	57	3 963	43
1995	5 912	57	4 388	43
1996	6 221	57	4 626	43
1997	5 881	56	4 613	44
1998	5 520	55	4 430	45
1999	6 109	55	5 083	45
2000	7 061	53	6 236	47
2001	7 165	54	6 227	46

Tabel 25. Kuritegudes süüdistatavate kodakondsus 1993-2001*Table 25. Suspects by citizenship 1993-2001*

Aasta Year	Eesti kodakondsusega Estonian citizenship	
	Arv Total	Osakaal (%) Per cent
1993	5 231	53
1994	5 337	57
1995	6 084	59
1996	6 641	61
1997	6 647	63
1998	6 556	66
1999	7 459	67
2000	8 931	67
2001	9 152	68

Tabel 26. Mittetöötavad ja mitteõppivad kuritegudes süüdistatavad 1993-2001*Table 26. Unemployed suspects 1993-2001*

Aasta Year	Arv Total	Osakaal (%) Per cent
1993	5 635	57
1994	5 205	56
1995	5 378	52
1996	5 493	51
1997	5 187	49
1998	4 780	48
1999	5 477	49
2000	6 495	49
2001	6 607	49

Tabel 27. Varem karistatud kuritegudes süüdistatavad 1993-2001*Table 27. Previously convicted suspects 1993-2001*

Aasta Year	Arv Total	Osakaal (%) Per cent
1993	3 017	30
1994	2 981	32
1995	3 248	32
1996	3 770	35
1997	3 722	35
1998	3 656	37
1999	4 092	37
2000	4 714	35
2001	5 180	39

Tabel 28. Kohtutesse laekunud kriminaalasjad ja süüdimõistetud isikud 1991-2001*Table 28. Criminal cases filed in courts and convicted persons 1991-2001*

Aasta <i>Year</i>	Kriminaalasjad <i>Number of criminal cases filed in courts</i>	Süüdimõistetud <i>Number of convicted persons</i>
1991	3 624	3 954
1992	4 583	5 036
1993	6 192	6 274
1994	6 199	7 276
1995	5 835	8 006
1996	6 301	8 510
1997	6 413	9 053
1998	6 290	8 267
1999	7 279	8 786
2000	9 224	10 261
2001	9 024	11 277

Tabel 29. Kohtutes mõistetud karistused 1991-2001 (osakaal %)*Table 29. Sentences imposed by courts 1991-2001 (per cent of all sentences)*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Surmanuhtlus <i>Death penalty</i>	0,03	0,02	0,06	0,03	0,00	0,05	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00
Vabaduskaotus <i>Incarceration</i>	27,8	26,2	23,1	22,8	24,1	25,8	26,5	24,5	24,3	22,7	25,3
Arest <i>Criminal arrest</i>	0,0	1,3	1,9	2,4	2,7	3,2	3,3	3,3	3,5	4,0	5,0
Rahatrahv <i>Fine</i>	13,2	24,5	30,0	29,4	27,8	25,4	25,4	28,8	25,9	28,4	25,1
Vabaduskaotus tingimisi <i>Probation</i>	22,3	37,4	44,4	44,9	44,3	44,4	44,2	42,8	45,7	43,5	43,5
Tegevuspiirang <i>Restriction of working activities</i>	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3
Vabastatud karistusest <i>Withdrawal from the penal measures</i>	0,4	0,5	0,4	0,5	1,2	1,0	0,6	0,0	0,5	0,7	1,1
Muu karistus⁶ <i>Other⁷</i>	36,3	10,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-

⁶ Kuni 1992. aastani näiteks tingimisi vabastamine kohustusliku töölerakendamisega, karistuse edasi-lükkamine, paranduslikud tööd.

⁷ Before 1992, for example, conditional discharge from prison with mandatory employment, deferred imprisonment, rehabilitative employment.

Tabel 30. Süüdimõistetud kuriteoliigiti 1994-2001*Table 30. Sentences imposed by courts by type of offence 1994-2001*

Aasta	Isikuvastaste kuritegude eest süüdimõistetud	Varavastaste kuritegude eest süüdimõistetud	Avaliku korra vastaste kuritegude eest süüdimõistetute arv KrK §-d 195 - 211	Muude kuritegude eest süüdimõistetute arv
Year	Sentenced for offences against person	Sentenced for property offences	Sentences for offences against public order	Sentences for other offences
1994	582	5 331	x	x
1995	715	5 770	953	1 521
1996	618	6 256	930	1 636
1997	618	6 549	904	1 886
1998	600	5 634	1064	2 033
1999	556	5 660	1154	2 570
2000	512	5 971	2211	3 778
2001	569	6 372	2091	4 905

X - Andmed puuduvad
Data not available

Tabel 31. Kohtutes mõistetud vabadusekaotused 1991-2001*Table 31. Length of prison sentences imposed by courts 1991-2001*

Aasta	Kuni 1aasta	1-2 aastat	2-3 aastat	3-5 aastat	5-8 aastat	8-10 aastat	Üle 10 aasta
Year	Up to 1 year	1-2 years	2-3 years	3-5 years	5-8 years	8-10 years	Over 10 years
1991	60	291	310	275	119	25	19
1992	147	493	298	247	96	17	19
1993	279	659	237	135	102	19	16
1994	313	655	277	203	160	25	24
1995	356	711	273	244	258	36	52
1996	501	880	298	217	226	37	40
1997	542	920	328	244	284	36	44
1998	652	680	215	206	210	31	33
1999	674	764	228	184	219	34	30
2000	740	915	220	183	218	23	34
2001	1064	1009	257	188	245	43	47

Tabel 32. Kohtutes mõistetud surmanuhtlus ja eluaegne vanglakaristus 1991-2001*Table 32. Death penalties and life sentences imposed by courts 1991-2001*

Aasta Year	Surmanuhtlus Death penalty	Eluaegne vanglakaristus Life sentence
1991	1	-
1992	1	-
1993	4	-
1994	2	-
1995	0	-
1996	4	-
1997	4	3
1998	-	1
1999	-	5
2000	-	4
2001	-	3

Tabel 33. Süüdimõistetute sugu 1995-2001*Table 33. Persons sentenced by court by sex 1995-2001*

Aasta Year	Naised Females		Mehed Males	
	Arv Total	Osakaal (%) Per cent	Arv Total	Osakaal (%) Per cent
1995	577	7,2	7 429	92,8
1996	691	8,1	7 819	91,9
1997	813	9,0	8 240	91,0
1998	710	8,6	7 557	91,4
1999	781	8,9	8 005	91,1
2000	814	7,9	9 447	92,1
2001	984	8,7	10 293	91,3

Tabel 34. Varem kohtulikult karistatud süüdimõistetud 1995-2001*Table 34. Persons sentenced by courts by previous convictions 1995-2001*

Aasta Year	Süüdimõistetute arv Number of previously convicted persons	Osakaal (%) Per cent
1995	1 928	24,1
1996	2 159	25,4
1997	2 500	27,6
1998	2 275	27,5
1999	2 560	29,1
2000	3 106	30,3
2001	3 895	34,5

Tabel 35. Kohtutes süüdimõistetute haridustase 1996-2001*Table 35. Persons sentenced by court by education 1996-2001*

Aasta Year	Kõrgem, kesk- või keskeriharidus <i>Higher, secondary education or vocational training</i>		Põhi- või algharidus <i>Basic or lower education</i>	
	Arv Total	Osakaal (%) Per cent	Arv Total	Osakaal (%) Per cent
1996	3 549	41,7	4 961	58,3
1997	3 834	42,4	5 219	57,6
1998	3 385	40,9	4 480	59,1
1999	3 608	41,1	5 178	58,9
2000	4 268	41,6	5 993	58,4
2001	4 847	43,0	6 430	57,0

Tabel 36. Kohtutes süüdimõistetute kodakondsus 1996-2001*Table 36. Persons sentenced by courts by citizenship 1996-2001*

Aasta Year	Eesti <i>Estonian</i>		Ilma kodakondsuseta <i>No Estonian or other citizenship</i>		Venemaa <i>Russian</i>		Muu <i>Other</i>	
	Arv Total	Osakaal %	Arv Total	Osakaal %	Arv Total	Osakaal %	Arv Total	Osakaal %
1996	4 967	58,4	3 232	38,0	243	2,8	68	0,8
1997	5 761	63,6	2 929	32,3	271	3,0	101	1,1
1998	5 343	64,6	2 530	30,6	302	3,7	92	1,1
1999	5 910	67,3	2 416	27,5	361	4,1	99	1,1
2000	5 342	52,1	2 770	26,9	420	4,1	85	0,8
2001	7 744	68,7	2 935	26,0	479	4,2	119	1,1

Tabel 37. Kohtutes süüdimõistetud alaealised 1993-2001*Table 37. Juveniles sentenced by courts 1993-2001*

Aasta <i>Year</i>	Alaealiste arv <i>Total</i>	Osakaal (%) <i>Per cent</i>
1993	960	15,3
1994	1 171	16,1
1995	1 400	17,5
1996	1 551	18,2
1997	1 668	18,4
1998	1 502	18,2
1999	1 532	17,4
2000	1 617	15,8
2001	1 579	14,0

Tabel 38. Isikud kriminaalhoolduse määramise alusel 1998-2001⁸*Table 38. Persons supervised by Probation Service 1998-2001⁹*

Aasta <i>Year</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %
Tingimisi karistatud <i>On probation</i>	1 691	81,1	4 715	92,6	5 988	94,2	6 614	93,5
Tingimisi enne tähtaega vabastatud <i>On parole</i>	394	18,9	378	7,4	368	5,8	463	6,5
Kokku <i>Total</i>	2 085	100,0	5 093	100,0	6 356	100,0	7 077	100,0

⁸ Kriminaalhooldussüsteemi iseloomustavad andmed on fikseeritud seisuga 31. detsember.⁹ All the tables on probation and parole are based on the data at 31 December.

Tabel 39. Kriminaalhooldusaluste süüdimõistmise tinginud kuriteod 1993-2001*Table 39. Offences committed by persons supervised by Probation Service 1993-2001*

Kuriteoliik <i>Offence</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>
Isikuvastased kuriteod <i>Crime against person</i>	201	8,8	414	7,5	479	7,2	493	6,4
Varavastased kuriteod <i>Property crime</i>	1 450	63,7	3 345	60,7	4 021	60,3	4 459	57,9
Avaliku korra vastased kuriteod <i>Crime against public order</i>	464	20,4	1 234	22,4	1 755	26,3	2 049	26,6
Muud kuriteod <i>Other</i>	163	7,2	515	9,4	411	6,2	701	9,1
Kokku <i>Total</i>	2 278	100,0	5 508	100,0	6 666	100,0	7 702	100,0

Tabel 40. Kriminaalhooldusaluste sugu 1998-2001*Table 40. Persons supervised by Probation Service by sex 1998-2001*

Sugu <i>Sex</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>
Mehed <i>Males</i>	1 909	91,6	4 602	90,4	5 779	90,9	6 421	90,7
Naised <i>Females</i>	176	8,4	491	9,6	577	9,1	656	9,3
Kokku <i>Total</i>	2 085	100,0	5 093	100,0	6 356	100,0	7 077	100,0

Tabel 41. Kriminaalhooldusaluste vanus 1998-2001*Table 41. Persons supervised by Probation Service by age 1998-2001*

Vanusegrupp <i>Age group</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %
13-17	443	21,2	789	15,5	815	12,8	771	10,9
18-21	423	20,3	1 026	20,1	1 291	20,3	1 484	21,0
22-33	651	31,2	1 885	37,0	2 385	37,5	2 741	38,7
34-44	365	17,5	870	17,1	1 233	19,4	1 346	19,0
45-55	156	7,5	381	7,5	473	7,4	571	8,1
56-66	39	1,9	108	2,1	130	2,0	129	1,8
67 ja vanem <i>67 and over</i>	8	0,4	25	0,5	29	0,5	35	0,5
Kokku <i>Total</i>	2 085	100,0	5 093	100,0	6 356	100,0	7 077	100,0

Tabel 42. Kriminaalhooldusaluste rahvus 1998-2001*Table 42. Persons supervised by Probation Service by ethnic background 1998-2001*

Rahvus <i>Nationality</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %
Eestlane <i>Estonian</i>	X	X	3 228	63,4	3 889	61,2	4 304	60,8
Venelane <i>Russian</i>	X	X	1 633	32,1	2 151	33,8	2 431	34,4
Muu <i>Other</i>	X	X	233	4,6	316	5,0	342	4,8
Kokku <i>Total</i>	2 085	100	5 093	100,0	6 356	100,0	7 077	100,0

X - Andmed puuduvad
Data not available

Tabel 43. Kriminaalhooldusaluste kodakondsus 1998-2001

Table 43. Persons supervised by Probation Service by citizenship 1998-2001

Kodakondsus <i>Citizenship</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %
Eesti <i>Estonian</i>	1 463	70,2	3 717	73,0	4 620	72,7	5 114	72,3
Venemaa <i>Russian</i>	72	3,5	216	4,2	274	4,3	541	7,6
Muu <i>Other</i>	33	1,6	31	0,6	79	1,2	307	4,3
Kodakondsuseta <i>No Estonian or other citizenship</i>	517	24,8	1132	22,2	1 384	21,8	1 115	15,8
Kokku <i>Total</i>	2 085	100,0	5 093	100,0	6 356	100,0	7 077	100,0

Tabel 44. Kriminaalhooldusaluste haridus 1998-2001

Table 44. Persons supervised by Probation Service by educational background 1998-2001

Haridus <i>Educational background</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %	Arv <i>Total</i>	Osakaal %
Kõrgharidus <i>Higher</i>	27	1,3	96	1,9	154	2,4	160	2,3
Keskeri-, kutseharidus <i>Vocational training</i>	294	14,1	886	17,4	1 057	16,6	1 256	17,7
Keskharidus <i>Secondary education</i>	511	24,5	1 350	26,5	1 695	26,7	1 901	26,9
Põhiharidus <i>Lower secondary</i>	851	40,8	1 840	36,1	2 203	34,7	2 505	35,4
Algharidus <i>Basic</i>	395	18,9	875	17,2	1 197	18,8	1 221	17,3
Muu <i>Other</i>	7	0,3	45	0,9	50	0,8	34	0,5
Kokku <i>Total</i>	2 085	100	5 093	100,0	6 356	100,0	7 077	100,0

Tabel 45. Kriminaalhooldusaluste varasem karistatus 1998-2001*Table 45. Persons supervised by Probation Service by previous convictions 1998-2001*

Karistatus <i>Number of conviction</i>	1998		1999		2000		2001	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal <i>%</i>
Karistatud üks kord <i>First conviction</i>	1 259	60,4	3 235	64,0	4 059	63,9	4 197	59,3
Karistatud kaks korda <i>Second conviction</i>	468	22,4	959	19,0	1 266	19,9	1 504	21,3
Karistatud kolm korda <i>Third conviction</i>	206	9,9	415	8,2	497	7,8	665	9,4
Karistatud neli ja enam korda <i>Fourth or more conviction</i>	152	7,3	446	8,8	533	8,4	711	10,0
Kokku <i>Total</i>	2 085	100,0	5 055	100,0	6 355	100,0	7 077	100,0

Tabel 46. Vanglapopulatsioon 1991-2001¹⁰*Table 46. The prison population 1991-2001¹¹*

Aasta <i>Year</i>	Süüdimõistetud <i>Prisoners under sentence</i>	Vahistatud <i>Remand prisoners</i>	Kokku <i>Total</i>	Tase 100 000 elaniku kohta <i>Per 100000 population</i>
1991	3 185	1 219	4 404	282
1992	2 691	1 552	4 243	277
1993	2 553	1 823	4 376	293
1994	2 595	1 965	4 560	312
1995	2 515	1 886	4 401	306
1996	2 876	1 350	4 226	299
1997	3 159	1 270	4 429	316
1998	2 999	1 120	4 119	297
1999	3 016	1 440	4 456	324
2000	3 236	1 541	4 777	349
2001	3 270	1 505	4 775	350

¹⁰ Vanglasüsteemi iseloomustavad andmed on fikseeritud seisuga 31. detsember.

¹¹ All the tables on prison system are based on the data at 31 December.

Tabel 47. Kinnipeetavad kuriteoliigiti 1992-2001*Table 47. Prisoners under sentence by offence group 1992-2001*

Aasta	Varavastased kuriteod	Isikuvastased kuriteod	Kuriteod avaliku korra vastu	Muud	Kokku
Year	Property offences	Offences against person	Offences against public order	Other offences	Total
1992	1 548	621	507	15	2 691
1993	1 528	701	295	29	2 553
1994	1 300	925	344	26	2 595
1995	1 223	893	372	27	2 515
1996	1 558	875	369	74	2 876
1997	1 732	1 042	280	105	3 159
1998	1 561	1 024	258	156	2 999
1999	1 548	1 073	301	94	3 016
2000	1 720	1 077	312	127	3 236
2001	1 676	1 023	382	189	3 270

Tabel 48. Kinnipeetavad karistusaja pikkuse järgi 1991-2001*Table 48. Prisoners under sentence by length of sentence 1991-2001*

Aasta	Kuni 1 aasta	1 kuni 3 aastat	3 kuni 5 aastat	5 kuni 10 aastat	10 kuni 15 aastat	15 aastat ja üle	Kokku
Year	Up to 1 year	1 to 3 years	3 to 5 years	5 to 10 years	10 to 15 years	15 years and over	Total
1991	9	776	1 172	1 049	179	-	3 185
1992	39	602	906	913	231	-	2 691
1993	8	683	795	873	192	2	2 553
1994	64	970	662	694	203	2	2 595
1995	75	900	730	634	174	2	2 515
1996	183	1 110	768	628	187	-	2 876
1997	141	885	670	1 175	288	-	3 159
1998	109	728	613	1 228	295	26	2 999
1999	137	717	615	1 209	333	5	3 016
2000	172	896	510	1 245	319	94	3 236
2001	205	807	551	1 224	342	141	3 270

Tabel 49. Eluaegset vanglakaristust kandvad kinnipeetavad 1998-2001*Table 49. Prisoners under life sentence 1998-2001*

Aasta <i>Year</i>	Kinnipeetavate arv <i>Number of prisoners under life sentence</i>
1998	20
1999	24
2000	26
2001	31

Tabel 50. Kinnipeetavate vabastamine vanglast 1991-2001*Table 50. Discharges of prisoners under sentence by cause of discharge 1991-2001*

Aasta <i>Year</i>	Karistusaja lõppemine <i>End of prison term</i>	Vabastamine tingimisi ennetähtaegselt <i>Parole</i>	Teised põhjused <i>Other</i>	Kokku <i>Total</i>
1991	949	54	202	1 205
1992	1 059	105	324	1 488
1993	894	185	64	1 143
1994	1 088	218	24	1 330
1995	1 123	193	15	1 331
1996	1 121	148	10	1 279
1997	880	182	17	1 079
1998	1 028	540	11	1 579
1999	979	341	6	1 326
2000	1 130	351	37	1 518
2001	1 351	467	20	1 838

Tabel 51. Kinnipeetavate sugu 1991-2001*Table 51. Prisoners under sentence by sex 1991-2001*

Aasta <i>Year</i>	Mehed <i>Males</i>		Naised <i>Females</i>	
	Arv <i>Total</i>	Osakaal (%) <i>Per cent</i>	Arv <i>Total</i>	Osakaal (%) <i>Per cent</i>
1996	2 807	97,6	69	2,4
1997	3 058	96,8	101	3,2
1998	2 891	96,4	108	3,6
1999	2 903	96,3	113	3,7
2000	3 110	96,1	126	3,9
2001	3 132	96,0	138	4,0

Table 52. Kinnipeetavate vanus 1992-2001*Table 52. Prisoners under sentence by age 1992-2001*

Aasta	13-17	18-21	22-30	31-40	41-50	51-60	üle 60 a	Kokku
<i>Year</i>							<i>60 and over</i>	<i>Total</i>
1992	-	467	903	809	345	141	26	2 691
1993	-	465	879	777	306	99	27	2 553
1994	35	403	923	795	324	86	29	2 595
1995	36	368	897	782	312	91	29	2 515
1996	72	383	1 119	847	332	90	33	2 876
1997	60	457	1 168	825	466	138	45	3 159
1998	48	455	1 050	853	415	139	39	2 999
1999	53	436	1 110	782	460	129	46	3 016
2000	65	518	1 301	797	416	100	39	3 236
2001	68	422	1 334	814	477	114	41	3 270

Tabel 53. Kinnipeetavate rahvus 1992-2001*Table 53. Prisoners under sentence by nationality 1992-2001*

Aasta	Eestlased	Venelased	Endise NL aladelt pärit rahvused (v.a venelased)	Euroopa riikide rahvused	Muud rahvused	Kokku
<i>Year</i>	<i>Estonians</i>	<i>Russians</i>	<i>Former Soviet Union Nationals (except Russians)</i>	<i>European Nationals</i>	<i>Other</i>	<i>All Nationals</i>
1992	1 187	1 285	149	68	2	2 689
1993	1 213	1 107	137	76	20	2 533
1994	1 262	1 120	139	74	0	2 595
1995	1 253	1 063	111	86	2	2 513
1996	1 345	1 274	144	113	0	2 876
1997	1 384	1 519	172	84	0	3 159
1998	1 289	1 471	150	89	0	2 999
1999	1 288	1 485	137	106	0	3 016
2000	1 372	1 564	181	119	0	3 236
2001	1 324	1 710	166	70	0	3 270

Tabel 54. Kinnipeetavate kodakondsus 1996-2001*Table 54. Prisoners under sentence by citizenship 1996-2001*

Aasta	Eesti kodanik	Kodakondsuseta	Välisiigi kodanik	Teadmata	Kokku
<i>Year</i>	<i>Estonian citizen</i>	<i>Neither Estonian nor other citizenship</i>	<i>Foreign citizen</i>	<i>Unknown</i>	<i>Total</i>
1996	490	1 665	14	707	2 876
1997	1 165	1 940	54	0	3 159
1998	940	1 978	81	0	2 999
1999	1 419	1 451	146	0	3 016
2000	1 583	1 491	162	0	3 236
2001	1 610	1 505	155	0	3 270

Tabel 55. Kinnipeetavate haridustase 1994-2001*Table 55. Prisoners under sentence by educational background 1994-2001*

Aasta	Algharidus ja vähem	Põhiharidus	Keskharidus	Kesk-eriharidus, kutseharidus	Kõrgharidus	Kokku
<i>Year</i>	<i>Basic</i>	<i>Lower secondary</i>	<i>Secondary</i>	<i>Vocational training</i>	<i>Higher education</i>	<i>Total</i>
1994	195	1 103	1 102	167	28	2 595
1995	179	875	1 168	280	13	2 515
1996	315	824	1 274	433	30	2 876
1997	324	980	1 526	306	23	3 159
1998	316	998	1 369	279	37	2 999
1999	318	1 080	1 341	246	31	3 016
2000	367	1 218	1 388	241	22	3 236
2001	635	1 050	1 227	330	28	3 270

Tabel 56. Kinnipeetavate varasem karistus 1991-2001*Table 56. Prisoners under sentence by number of convictions 1991-2001*

Aasta	Karistatud esimest korda	Teist korda karistatud	Kolmandat korda karistatud	Neljandat ja rohkemat korda karistatud	Kokku
Year	First conviction	Second conviction	Third conviction	Fourth conviction and more	Total
1992	944	461	546	740	2 691
1993	936	567	497	553	2 553
1994	1 020	578	467	530	2 595
1995	1 031	510	518	456	2 515
1996	1 212	565	571	528	2 876
1997	1 191	501	471	996	3 159
1998	1 008	630	557	804	2 999
1999	942	589	534	951	3 016
2000	857	735	619	1 025	3 236
2001	817	708	641	1 104	3 270

Tabel 57. Kinnipeetavate surmad 1991-2001*Table 57. Deaths of prisoners 1991-2001*

Aasta	Vanglates surnud isikud
Year	Deaths of prisoners
1991	31
1992	49
1993	28
1994	13
1995	9
1996	11
1997	10
1998	10
1999	11
2000	7
2001	1

